

**ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІВАНЮТА НАТАЛЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 346.91: 347.92

ДИСЕРТАЦІЯ
ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА:
ТЕОРЕТИКО- ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.В. Іванюта

Науковий консультант –
Ніколенко Людмила Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Іванюта Н.В. Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» (081 – Право). – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2018.

Дисертація містить наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі господарського процесуального права (далі – ГПП), що розв’язують важливу наукову проблему його функцій та їх реалізації.

У дисертації запропоновано концептуальні засади вдосконалення та розвитку ГПП, що дасть змогу, завдяки реалізації його функцій, забезпечити виконання завдань господарського судочинства та втілення його основних принципів на засадах верховенства права.

Концептуальні засади конкретизуються в наступних результатах проведеного дослідження, зокрема:

1. Запропоновано визначення функцій ГПП як напрямів впливу господарських процесуальних норм на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань для забезпечення правового результату при здійсненні справедливого судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб’єктів господарювання, держави, фізичних осіб.

2. Обґрунтовано низку положень, що визначають співвідношення функцій, системи, методів, принципів ГПП, а саме:

2.1. обґрунтовано з позиції синергетики перебування функцій ГПП з системою, методами, принципами галузі у відносинах реляційності, субординації, взаємовпливу та взаємодії;

2.2. запропоновано уточнення ролі принципу справедливості стосовно визначення змісту та характеру засобів реалізації функцій ГПП, яка полягає

в: детермінаційності; інституційності; процесуальності; імплементаційності судових актів; інтегративності самої процесуальної галузі.

3. Аргументовано положення щодо місця та ролі функцій в забезпеченні ефективності ГПП та обґрунтовано пропозиції стосовно їх оптимізації, а саме:

3.1. обґрунтовано роль функцій ГПП, яка полягає в забезпеченні соціальної ефективності ГПП та конкретизовано провідне місце функцій у втіленні призначення ГПП;

3.2. запропоновано визначення поняття господарського інтересу як ключової гранично-узагальнюючої категорії ефективності функцій ГПП з уточненням широкого та вузького значення такого інтересу. Господарський інтерес у ГПП в широкому значенні – форма потреб суб'єктів господарювання, що виникає об'єктивно і незалежно від закону, обумовлена метою здійснення господарської діяльності в межах господарського правового порядку, у тому числі, стосовно гарантованості ефективності правового захисту їх прав та законних інтересів у судах господарської юрисдикції. Господарський інтерес у вузькому значенні – форма потреб суб'єктів господарювання, яка виникає суб'єктивно і пов'язана із індивідуально-визначеним господарським спором щодо досягнення бажаного процесуального результату за допомогою визначених (чи не заборонених) матеріальних та процесуальних засобів захисту в межах господарської процесуальної форми.

4. Запропоновано до основних типологічних груп функцій ГПП включати владно-юридичні та соціальні функції ГПП, а види функцій ГПП розрізняти за такими критеріями: 1) сфера впливу; 2) традиційність; 4) межі дії; 5) зміст права; 6) важливість відносно мети ГПП.

5. Сформульовано теоретичні висновки, що висвітлюють окремі аспекти змісту функцій ГПП у контексті новелізації господарського процесуального законодавства, а саме:

5.1. запропоновано визначення поняття регулятивної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо закріплення і встановлення підстав, меж та змісту господарських процесуальних правовідносин у площині законодавчо визначених процедур; створення оптимальних організаційних та функціональних умов та інструментів процесуальної діяльності суду та інших учасників господарського судочинства з дотриманням балансу інтересів з достатнім ступенем імперативності;

5.2. запропоновано визначення поняття охоронної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо встановлення охоронних режимів правосуддя в господарських судах, порядку отримання доказів, порядку розгляду та вирішення господарського спору, підтримки авторитету суду, забезпечення виконання процесуальних обов'язків; якості судового доказування, правопорядку в судовому засіданні;

5.3. запропоновано у складі охоронної функції виокремлювати систему підфункцій, а саме: юридичної відповідальності, забезпечення господарського судочинства, процесуального примусу з визначенням їх структурних елементів;

5.4. запропоновано визначення поняття інформаційної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо забезпечення правового інформування суб'єктів різних рівнів (суддів, громадян, юридичних осіб, адвокатів, державних органів тощо); формування уявлення про належну (в межах закону) та добросовісну процесуальну поведінку, поваги до процесуального закону та діяльності господарських судів шляхом інформаційної відкритості, достовірності та своєчасності;

5.5 аргументовано інструментальну цінність правової інформації в сенсі інформаційної функції ГПП та запропоновано визначення її поняття в господарсько-процесуальній сфері як відомостей, що становлять нормативний матеріал, який виникає в результаті правотворчої діяльності, чи фактичний матеріал, який виникає в результаті правозастосовної діяльності, сприяють об'єктивному та правильному вирішенню господарського спору,

служують меті господарського судочинства щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави. Запропоновано класифікацію правової інформації за такими критеріями: 1) джерела; 2) режим доступу; 3) галузевість; 4) характер інформаційного наповнення матеріалів господарської справи;

5.6. запропоновано визначення поняття політичної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо забезпечення втілення діючої концепції державної судової політики та реалізації сучасної моделі захисту прав і законних інтересів у правотворчості та правозастосуванні;

5.7. запропоновано визначення поняття економічної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо зміцнення соціально-економічних зв'язків у сфері господарювання за наслідками вирішення господарських спорів, забезпечення стабільності господарської діяльності, у тому числі через виявлення деструктивності господарських конфліктів;

5.8. запропоновано поняття виховної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо поширення державної судової процесуальної ідеології та формування процесуальної культури учасників господарського судочинства.

6. Запропоновано посилити роль Верховного Суду у правотворчій діяльності як суб'єкта здійснення функцій ГПП, надавши йому право законодавчої ініціативи з наступних питань: а) судоустрою; б) судочинства; в) окремих питань, які знаходяться поза межами діяльності судів (питання досудового вирішення спорів, виконання судових актів тощо).

7. Обґрунтовано низку положень щодо техніко-юридичного інструментарію як засобу реалізації функцій ГПП, а саме:

7.1. конкретизовано визначення поняття техніко-юридичного інструментарію стосовно реалізації функцій ГПП як сукупності нормативних та звичаєвих прийомів, способів та методів здійснення правотворчої діяльності та правозастосовної діяльності щодо розгляду та вирішення господарської справи;

7.2. обґрунтовано в межах правозастосовної юридичної техніки як засобу реалізації функцій ГПП введення в обіг категорії «культура складання судового рішення» як ціннісної складової поведінки судді щодо: дотримання стилю та структури викладення матеріалу; уникнення грубих стилістичних, синтаксичних помилок, прояву текстової інверсії, неприпустимого термінозастосування, різного зовнішнього оформлення судових рішень.

8. Обґрунтовано визнання судового моніторингу засобом реалізації функцій ГПП та визначено його як вид діяльності Верховного Суду щодо аналізу правової інформації на предмет якості реалізації права на судовий захист у господарських судах, шляхом виявлення: дисбалансу приватних, державних, суспільних інтересів; колізій, прогалин, неузгодженості, протиріч, термінологічних дефектів матеріального та процесуального права, які застосовуються при розгляді та вирішенні господарських спорів та інших правових питань господарської юрисдикції.

9. Аргументовано положення щодо системи засобів реалізації функцій ГПП в межах господарського судочинства, а саме:

9.1. доопрацьовано окремі аспекти господарських процесуальних відносин як засобу реалізації функцій ГПП, а саме щодо: процесуальної правоздатності та процесуальної компетенції як передумов виникнення процесуальних правовідносин; діяльності господарського суду як матеріального (фактичного) змісту процесуальних правовідносин. Запропоновано методологічний опис діяльності господарського суду;

9.2. охарактеризовано господарсько-процесуальну форму в якості спеціально-юридичного засобу реалізації функцій ГПП, у межах дії якого уточнено:

а) визначення поняття спрощеного позовного провадження як виду судового провадження у господарських судах, ознаками якого є: наявність чітких критеріїв та оціночних умов ймовірності; наявність дискреційних повноважень господарського суду; наявність процедурних особливостей (етапні та строкові), наявність обмеженості права на оскарження; наявність

диспозитивності представництва; наявність меншого обсягу гарантій процесуальних прав;

б) визначення поняття наказного провадження як виду судового провадження у господарських судах, ознаками якого є: відсутність спору про право та/або спору про інтерес; наявність дискреційних прав заявника; наявність заміни оскарження на скасування; наявність чіткого визначення виду вимог із гранично позначеними лімітами; наявність заяви як спеціальної форми реалізації права на розгляд справи; наявність усіченого суб'єктного складу; наявність судового наказу як форми судового рішення; наявність впливу позовної форми в питаннях підсудності; трансформаційність судового збору; наявність обмеження процесуальних гарантій сторін.

10. Аргументовано положення щодо системи засобів реалізації функцій ГПП за межами господарського судочинства, а саме:

10.1. конкретизовано визначення поняття позасудового захисту прав як засобу реалізації функцій ГПП юрисдикційного або неюрисдикційного характеру, який здійснюються як суб'єктами господарювання самостійно, так і уповноваженими органами (особами) без участі державного суду, спрямованого на вирішення конфлікту з метою належної реалізації прав, захисту та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання;

10.2. доопрацьовано положення щодо правового виховання як засобу реалізації функцій ГПП шляхом визначення поняття процесуальної культури як різновиду правової культури, а саме як ціннісної складової поведінки з дотримання законних, професійних, моральних, організаційно-процедурних норм під час процесуальної діяльності судді, прокурора, адвоката та інших учасників господарського судочинства;

10.3. доопрацьовано процесуальний статус експерта з питань права як суб'єкта здійснення функцій ГПП шляхом уточнення професійних та етичних вимог до фахівця у галузі права, а саме: наявність наукового ступеня доктора або кандидата наук (доктора філософії) з юридичної спеціальності; відповідність поведінки положенням Етичного кодексу вченого України;

10.4. уточнено визначення поняття інформатизації як засобу реалізації функцій ГПП шляхом визначення її поняття як комплексу організаційно-правових процесів щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань, які забезпечують впровадження та використання інформаційних технологій у процесі забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів в межах формування єдиної судової інформаційної системи.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при підготовці нових та внесенні змін до чинних актів законодавства щодо судоустрою та судочинства, а також у практиці реалізації такого законодавства; при підготовці науково-практичних видань, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для науковців, юристів-практиків, викладачів, аспірантів, курсантів і студентів вищих навчальних закладів юридичних спеціальностей.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі Донецького юридичного інституту МВС України при викладанні дисциплін «Теорія держави та права», «Господарське процесуальне право», «Господарське право», а також враховуються у наукових дослідженнях.

Положення і висновки дисертаційного дослідження також враховуються у роботі господарського суду Київської області.

Положення і висновки дисертаційного дослідження враховуються у практичній діяльності ТОВ «Пері Україна» і ТОВ «Медіастеп».

Ключові слова: господарське процесуальне право, господарське судочинство, функції, господарський суд, господарські інтереси, засіб реалізації, правотворчість, нормотворчість, правозастосування, справедливість, моніторинг, позовне провадження, наказне провадження, інформатизація, правове виховання, культура.

**НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ
НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:**

1. Іванюта Н.В. Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти: монографія. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Одеса : Фенікс, 2018. 516 с.
2. Іванюта Н.В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду *Часопис Київського університету права*. 2013. №1. С. 162–167.
3. Іванюта Н.В. Некоторые аспекты принципа беспристрастности в хозяйственном судопроизводстве Украины. *Закон и жизнь*. 2013. № 9/2. С.182–187.
4. Іванюта Н.В. Щодо принципу справедливості в господарському судочинстві. *Порівняльно –аналітичне право*. 2013. №2. С.181–184.
5. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Захист публічної власності в господарському судочинстві. *Економіка і право*. 2013. № 1. С. 47–51. (Особистий внесок: досліджено особливості представництва інтересів держави в господарському судочинстві та обґрунтовано необхідність оновлення регламентації відповідного механізму реалізації, виокремлено проблематику визначення «державного інтересу»).
6. Іванюта Н.В. Поняття функцій господарського процесуального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. №28. С. 169–172.
7. Іванюта Н.В. Социальные функции хозяйственного процессуального права: общая характеристика. *Leges si Viata*. 2014. № 10/2. С.68–72.
8. Іванюта Н.В. Теоретико-функціональний аналіз функцій та системи господарського процесуального права. *Юридичний вісник*. 2014. №5. С. 101–104.
9. Іванюта Н.В. Моніторинг в господарському процесуальному праві. *Право і суспільство*. 2014. №6-1. С. 94–99.

10. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Роль господарських інтересів в правові регламентації господарських відносин та вирішення господарських конфліктів. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Том 15. С. 90–98 (*Особистий внесок: досліджено взаємозалежність реалізації інтересів в контексті їх оцінки та визначення форми взаємодії з основними системоутворюючими ознаками галузі господарського та господарського процесуального права*).

11. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Господарська спеціалізація судової системи як гарантія якості та ефективності здійснення правосуддя. *Право України*. 2015. №8. С. 150–157 (*Особистий внесок: досліджено питання спеціалізації судової системи, виокремлено детермінанти предметної деконцентрація судових спорів за рахунок дії господарських судів, визначено негативні наслідки об'єднання судових ланок та відмови від принципу спеціалізації*).

12. Іванюта Н.В. Актуалізація виховної функції господарського процесуального права. *Право і суспільство*. 2015. №5-2. Ч.3. С. 68–74.

13. Іванюта Н.В. Функції та методи господарського процесуального права: діалектичний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 95–99.

14. Іванюта Н.В. Місце процесуальної культури у здійсненні судової реформи в Україні. *Economic and law paradigm of modern society*. 2016. №1. С. 283–288.

15. Іванюта Н.В. Класифікація та типологія функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 72–75.

16. Іванюта Н.В. Політична функція господарського процесуального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. №29. Т.2. С. 4–7.

17. Іванюта Н.В. Економічна функція господарського процесуального права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т.2. С. 26–30.
18. Іванюта Н.В. Правова інформація в господарському судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 46. Т.1. С. 92–95.
19. Іванюта Н.В. Окремі види правової інформації в господарській процесуальній сфері. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2017. №5. Т.1. С. 124–127.
20. Іванюта Н.В. Інформаційна функція господарського процесуального права. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 95–99.
21. Іванюта Н.В. Інформатизація як форма реалізації функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 69–73.
22. Іванюта Н.В. Характеристика регулятивної функції господарського процесуального права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 1. Т.1. С. 92–95.
23. Іванюта Н.В. Теоретична характеристика термінів «охорона» та «захист» в господарському процесуальному праві. *Право і суспільство*. 2018. №2. С. 101–105.
24. Іванюта Н.В. Правове виховання як інструментарій трансформації судової системи. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. №1. С. 120–125.
25. Іванюта Н.В. Отдельные аспекты информатизации в хозяйственном судопроизводстве. *Legea si Viata*. 2018. №3/2. С. 56–60.
26. Іванюта Н.В. Особливості правотворчості та нормотворчості у господарському процесуальному праві. *Право та державне управління*. 2018. Т.1. №1. С. 88–93.
27. Іванюта Н.В. Позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. №49. Т.1. С. 172–175.

28. Іванюта Н.В. Господарський процесуальний кодекс України: проблеми юридичної техніки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №4. С. 80–85.

29. Іванюта Н.В. Особливості господарсько - процесуальної форми у судочинстві. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 301–307.

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ

МАТЕРІАЛІВ:

30. Іванюта Н.В. Процесуальні санкції за зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: *Актуальні проблеми науки та освіти*: зб. матер. XV підсум. наук-практ. конф. викладачів (Маріуполь, 1 лютого 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 88–90 (Форма участі – очна).

31. Іванюта Н.В. Принципи господарського судочинства: *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Маріуполь, 27 вересня 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 228–229 (Форма участі – очна).

32. Іванюта Н.В. Форми судового процесу: *Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики*: матеріали II Міжнар. наук -практ. конф. (Маріуполь, 15 березня 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 331–333 (Форма участі – заочна).

33. Іванюта Н.В. Щодо питання господарської процесуальної правоздатності як передумови реалізації права на судовий захист: *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону*: матеріали Регіон. наук-практ. конф. (Донецьк, 2013 р.). Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 72–73 (Форма участі – заочна).

34. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Нотаріат в системі механізмів оптимізації правосуддя: *Юридическая наука и образование в условиях глобализации: состояние и перспективы развития*: матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. (Донецк, 24–25 октября 2013 г.). Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 45–47. *(Особистий внесок: запропоновано нотаріат розглядати як перспективну ефективну інфраструктуру медіації для вирішення спорів між суб'єктами господарювання, підкреслено особливе значення виконавчих напису нотаріусу в сенсі забезпеченості належного рівня правової безпеки та нотаріальних актів в межах господарського судочинства).* (Форма участі – заочна).

35. Іванюта Н.В. Принцип неупередженості в господарському судочинстві: *Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики*: матеріали III Міжнар. наук-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 14 березня 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. С. 162–163 (Форма участі – очна).

36. Іванюта Н.В. Принцип справедливості в національній процесуальній доктрині: *Правове регулювання соціально-економічних відносин в Європейському Союзі: опыт для Республіки Беларусь*: матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. (Брест, 24–25 апреля 2014 г.). Брест: Брест.гос. ун-т ім. А.С. Пушкіна, 2014. С. 114–116 (Форма участі – заочна).

37. Іванюта Н.В. Характеристика господарського процесуального права в сучасній правовій системі України: *Приоритетные направления развития правовой системы общества*: матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. (Гомель, 15–16 мая 2014 г.). Гомель: Гомельський гос. ун-т ім. Ф. Скорини, 2014. С. 147–151 (Форма участі – заочна).

38. Іванюта Н.В. Право на судовий захист: загальнотеоретичний аспект: *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Маріуполь, 26 вересня 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. С. 136–138 (Форма участі – очна).

39. Іванюта Н.В. Господарські інтереси в умовах реформування: *10 років застосування Господарського кодексу України: Сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації*: зб. доповідей наук.-практ. конф.

(Київ, 14 листопада 2014р.). Одеса: Юридична література, С. 143–146 (Форма участі – заочна).

40. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Збалансованість господарських інтересів як умова економічного розвитку держави: *Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства*: матеріали Всеукр. наук.- практи. конф. (Вінниця, 14–15 травня 2015 р.). Вінниця: ДонНУ, 2015. С. 65–69 (*Особистий внесок: досліджено підходи до визначення категорій «інтерес», «господарський інтерес», виокремлено їх роль в економічному розвитку держави*). (Форма участі – заочна).

41. Іванюта Н.В. Загальні аспекти визначення моніторингу в господарському процесуальному праві: *Сучасний розвиток державотворення та правотворення: проблеми теорії та практики*: матеріали IV Міжнар. наук-практи. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 13 березня 2015 р.). Маріуполь: МДУ, 2015. С. 184–186. (Форма участі – очна).

42. Іванюта Н.В. Судова спеціалізація – світові тенденції та вимога економіки: *Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики*: матеріали V Міжнар. наук.-практи. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 11 березня 2016 р.). Маріуполь: МДУ, 2016. С. 215–217 (Форма участі – очна).

43. Іванюта Н.В. Характеристика господарського суду в умовах реформування: *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практи. конф. (Львів, 18–19 листопада 2016р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 55–57 (Форма участі – заочна).

44. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Деякі аспекти визначення поняття «доступність правосуддя»: *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.- практи. конф. (Харків, 2–3 грудня 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. Ч.ІІ. С. 56–58 (*Особистий внесок: досліджено принцип доступності,*

його національна та європейська регламентація, окреслено його елементи).
(Форма участі – заочна).

45. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Розуміння досудового врегулювання господарських спорів в сучасних умовах: *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 9–10 грудня 2016 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 54–56 (*Особистий внесок: досліджено національні особливості досудового врегулювання господарських спорів, уточнено поняття, характер даного інституту та його завдання*).
(Форма участі – заочна).

46. Іванюта Н.В. Учасники господарського судочинства: професійно-моральна компонента: *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XVIII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ (Маріуполь, 5 лютого 2016р.)*. Маріуполь: МДУ, 2016. С. 16–17 (Форма участі – очна).

47. Іванюта Н.В. Типологія функцій господарського процесуального права: *Верховенство права та правова держава: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 15–16 вересня 2017 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. С. 88–90 (Форма участі – заочна).

48. Іванюта Н.В. Нотаріальний захист прав суб'єктів господарювання: *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17–18 березня 2017р.)*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 55–57 (Форма участі – заочна).

49. Іванюта Н.В. Регулятивна функція господарського процесуального права: зміст та особливості: *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 травня 2017 року)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. Ч. 1. С. 118–119 (Форма участі – заочна).

50. Іванюта Н.В. Теорії функцій господарського процесуального права: *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 1–2 грудня 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. Ч. 1. С. 73–76 (Форма участі – заочна).

51. Іванюта Н.В. Особливості принципу верховенства права в сучасних умовах: *Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 28 вересня 2017 року). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. Ч.1 С. 79–81(Форма участі – заочна).

52. Іванюта Н.В. Етапи розвитку інформатизації господарського судочинства: *Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених (Маріуполь, 10 березня 2017р.). Маріуполь: МДУ, С. 88–89 (Форма участі – очна).

53. Іванюта Н.В. Окремі аспекти інформаційної культури учасників господарського судочинства: *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 23–24 лютого 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 34–36 (Форма участі – заочна).

54. Іванюта Н.В. Правоутворення: господарсько – процесуальний аспект: *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: матеріали Міжнар. конф. (Дніпро, 30–31 березня 2018 року). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С. 67–70 (Форма участі – заочна).

ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ

НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:

55. Іванюта Н.В. Мета, завдання та функції господарського судочинства: *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18–19 січня 2013 р.). Львів:

Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. С. 30–31 (Форма участі – заочна).

56. Іванюта Н.В. Підрозділ 4.8 Застосування європейських стандартів захисту прав та інтересів як умова інтеграції України в європейський правовий простір: господарсько-процесуальний аспект: *Інтеграційне право в умовах глобалізаційних процесів: концептуальні та методологічні підходи*: зб.наук.праць / за ред. Ю. О. Волошина. Одеса: Фенікс, 2015. С. 554–568.

57. Іванюта Н.В. Щодо визначення поняття господарського судочинства: *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 2–3 грудня 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 87–88 (Форма участі – заочна).

58. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Деякі аспекти визначення переддоговірних спорів: *Теорія і практика сучасної юриспруденції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 грудня 2016р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 76–78 (*Особистий внесок: досліджено окремі аспекти переддоговірних спорів, запропоновано визначення переддоговірних спорів*). (Форма участі – заочна).

59. Іванюта Н.В. Право на справедливий суд: *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17–18 березня 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С. 52–55 (Форма участі – заочна).

ANNOTATION

Ivanyuta N.V. Functions of the economic procedural law: theoretical and practical aspects. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law Degree in specialty 12.00.04 «Commercial law, economic-procedural law» (081 - Law). – The Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation contains scientific positions and scientifically grounded results in the field of economic procedural law, which solve an important scientific problem of its functions and their implementation.

The dissertation proposes the conceptual principles of perfection and development of the economic procedural law, which will enable, through the implementation of its functions, to ensure the fulfillment of the tasks of economic legal process and the implementation of its basic principles on the principles of the rule of law (supremacy of Law).

Conceptual bases are specified in the following results of the study, in particular:

1. It is proposed to define the functions of the economic procedural law as the directions of the influence of economic procedural norms on social relations in resolving economic disputes and other legal issues in order to ensure the legal result in the implementation of a fair judicial protection of violated, unrecognized or challenged rights and interests protected by law of economic entities, persons.

2. There are substantiated a number of provisions that determine the correlation of functions, systems, methods, principles of the economic procedural law, namely:

- 2.1. it is grounded, from the position of synergy, the presence of the functions of the economic procedural law with the system, methods, and principles of the industry in the relations of relationality, subordination, interpenetration and interaction;

2.2. it is proposed to clarify the role of the principle of justice in relation to the definition of the content and nature of the means of implementing the functions of the economic procedural law, which is: determinism; institutionalism; procedural; implementation of judicial acts; the integrity of the procedural branch itself.

3. The position on the place and role of functions in ensuring the effectiveness of the economic procedural law has been substantiated and proposals have been substantiated for their optimization, namely:

3.1. the role of the economic procedural law functions is grounded, which is to ensure the social efficiency of the economic procedural law and specify the leading place of functions in the implementation of the appointment of the economic procedural law;

3.2. it is proposed to define the concept of economic interest as a key limiting generalization category of the effectiveness of the functions of the economic procedural law with specification of the broad and narrow significance of such interest. Economic interest in the economic procedural law in the broad sense - the form of the needs of economic entities, which arises objectively and independently of the law, is determined by the purpose of carrying out economic activities within the economic legal order, including, as regards the guarantee of the effectiveness of legal protection of their rights and legitimate interests. in courts of economic jurisdiction. Economic interest in the narrow sense is the form of the needs of business entities, which arises subjectively and is connected with an individually determined economic dispute regarding the achievement of the desired procedural result with the help of certain (not prohibited) material and procedural means of protection within the economic processual forms.

4. It is proposed to include the power-legal and social functions of economic procedural law in the main typological groups of economic procedural law functions, and the types of functions of the economic procedural law can be distinguished according to the following criteria: 1) sphere of influence; 2)

traditionalism; 4) the boundaries of action; 5) the content of law; 6) importance with regard to the purpose of the economic procedural law.

5. The theoretical conclusions, which uncover some aspects of the maintenance of the functions of the economic procedural law in the context of modernization of economic procedural legislation, are formulated, namely:

5.1. the definition of the notion of the regulatory function of the economic procedural law as a direct line of influence on social relations is proposed in relation to consolidation and establishment of the grounds, limits and content of economic procedural legal relations in the area of legally determined procedures; creation of optimal organizational and functional conditions and tools for the procedural activity of the court and other participants in economic justice with a balance of interests with a sufficient degree of imperative;

5.2. the definition of the notion of the protective function of the economic procedural law as a direction of influence on social relations regarding the establishment of security regimes of justice in economic courts, the order of obtaining evidence, the procedure for reviewing and resolving a commercial dispute, support the authority of the court, ensuring the performance of procedural duties; the quality of judicial evidence, law and order in court;

5.3. it is proposed in the part of the security function to distinguish the system of subfunctions, namely: legal liability, providing economic legal process, procedural coercion with the definition of their structural elements;

5.4. the definition of the notion of the information function of the economic procedural law as a direct line of influence on social relations is offered for providing legal information to subjects of different levels (courts, citizens, legal entities, lawyers, state bodies, etc.); formation of the idea of proper (within the law) and fair procedural behavior, respect for procedural law and the activity of economic courts through information openness, authenticity and timeliness;

5.5. the instrumental value of legal information in the sense of the information function of the economic procedural law is substantiated and the definition of its concept in the economic-procedural sphere is proposed as

information constituting normative material arising as a result of law-making activity, or actual material arising as a result of law enforcement activity, the objective and correct solution of a commercial dispute, serve the purpose of economic legal proceedings to protect the rights and interests of business entities, individuals, state. The classification of legal information is proposed according to the following criteria: 1) sources; 2) access mode; 3) industry sector; 4) the nature of the information content of the materials of economic affairs;

5.6. the definition of the concept of the economic procedural law political function as a direct effect on social relations is proposed to ensure the implementation of the current concept of the state judicial policy and the implementation of a modern model of protection of rights and legitimate interests in law-making and law enforcement;

5.7. the definition of the notion of the economic function of the economic procedural law as a direct effect on social relations is proposed in relation to the strengthening of socioeconomic links in the sphere of economic activity in the aftermath of the resolution of economic disputes, ensuring the stability of economic activity, including through revealing the destructiveness of economic conflicts;

5.8. the concept of the educational function of the economic procedural law as a direct influence on social relations regarding the extension of the state judicial procedural ideology and the formation of the procedural culture of the participants in economic legal proceedings is proposed.

6. It is proposed to strengthen the role of the Supreme Court in law-making as a subject of the functions of the economic procedural law, giving it the right of legislative initiative on the following issues: a) the judicial system; b) legal proceedings; c) certain issues that are outside the jurisdiction of the courts (issues of pre-trial settlement of disputes, execution of judicial acts).

7. A number of provisions on technical and legal instruments as a means of implementing the functions of the economic procedural law are substantiated, namely:

7.1. the definition of the concept of technical and legal instruments concerning the realization of the functions of the economic procedural law as a set of normative and customary techniques, methods and methods for the implementation of law-making activities and enforcement activities regarding the consideration and resolution of economic business is specified;

7.2. is substantiated within the framework of law enforcement technique as a means of implementing the functions of the economic procedural law putting into circulation the category «culture of drafting a court decision» as a value component of the judge's behavior regarding: keeping the style and structure of the material; avoiding rude stylistic, syntactic errors, manifestation of text inversion, unacceptable term use, different external layout of court decisions.

8. The recognition of judicial monitoring by the means of realization of the functions of the economic procedural law is substantiated and defined as a type of activity of the Supreme Court in the analysis of legal information on the quality of the implementation of the right to judicial protection in economic courts by identifying: an imbalance of private, state and public interests; collisions, gaps, inconsistencies, contradictions, terminological defects of material and procedural law, which are used in the consideration and resolution of commercial disputes and other legal issues of economic jurisdiction.

9. The position on the system of means for implementing the functions of the economic procedural law within the framework of economic legal proceedings is substantiated, namely:

9.1. the certain aspects of economic-procedural legal relations as a means of realization of the functions of the economic procedural law, in particular: procedural legal capacity and procedural competence as prerequisites for the emergence of procedural legal relations, have been further elaborated; the activity of the economic court as the material (actual) content of procedural legal relations. The methodological description of the economic court activity is proposed;

9.2. the economic-procedural form has been characterized as a special legal means for the implementation of the functions of the economic procedural law, within the scope of which is specified:

a) the definition of the concept of simplified prosecution as a form of court proceedings in economic courts, the features of which are: the existence of clear criteria and evaluation conditions of probability; availability of discretionary powers of the economic court; the presence of procedural features (phased and timely), the availability of limited rights to appeal; presence of dispositive representation; the presence of a smaller amount of guarantees of procedural rights;

b) definition of the concept of punitive proceedings as a form of court proceedings in economic courts, the features of which are: absence of a dispute about the right and / or a dispute about interest; presence of discretionary rights of the applicant; the presence of the replacement of the appeal for cancellation; the presence of a clear definition of the type of requirements with the maximum limits; Presence of a statement as a special form of realization of the right to hearing a case; the presence of truncated subjectivity; Presence of a court order as a form of a court decision; presence of influence of the claim form in matters of jurisdiction; the transformation of court fees; the existence of limitation of procedural guarantees of the parties.

10. The position on the system of means of realization of economic procedural law functions outside the economic legal process is substantiated, namely:

10.1. the definition of the concept of extrajudicial protection of rights as a means of realization of the functions of the economic procedural law of a jurisdictional or non-divisive nature, which is carried out both by economic entities independently and by the authorized bodies (persons) without the participation of a state court, is aimed at resolving the conflict in order to properly exercise rights, protection and restoration of violated rights of economic entities;

10.2. the provisions on legal education as a means of implementing the functions of the economic procedural law have been finalized by defining the

notion of procedural culture as a type of legal culture, namely, as a value component of behavior in observing legal, professional, moral, organizational and procedural norms during judicial proceedings of a judge, prosecutor, lawyer and other participants in economic legal proceedings;

10.3. the procedural status of an expert on the law as a subject of the functions of the economic procedural law has been finalized by clarifying the professional and ethical requirements of a specialist in the field of law, namely: the presence of a scientific degree of a doctor or a candidate of sciences in the legal profession; conformity of behavior with the provisions of the Ethical Code of the scientist of Ukraine;

10.4 the definition of the notion of informatization as a means of implementing the functions of the economic procedural law is clarified by defining its concept as a complex of organizational and legal processes for the resolution of commercial disputes and other legal issues that ensure the implementation and use of information technologies in the process of providing fair judicial protection of violated or disputed rights and interests within formation of a single judicial information system.

The practical value of the results obtained is that they can be used: in further scientific research; in preparing new and introducing changes to the current legislative acts on the judicial system and in legal proceedings, as well as in the practice of implementing such legislation; in the preparation of scientific and practical editions, textbooks, manuals and methodical recommendations for scientists, lawyers-practitioners, teachers, post-graduate students, courses participants and students of higher educational institutions of legal specialties.

The provisions of the dissertation are used in the educational process of the Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the teaching of the disciplines «Theory of State and Law», «Economic Procedural Law», «Commercial Law», and also taken into account in scientific research.

The provisions and conclusions of the dissertation research are also taken into account in the work of the economic court of the Kyiv region.

The provisions and conclusions of the dissertation study are taken into account in the practical activities of Peri Ukraine Ltd. and Media Step Ltd.

Key words: economic procedural law, economic legal process, functions, economic court, economic interests, means of realization, lawmaking, rulemaking, law enforcement, justice, monitoring, litigation, ordering, informatization, legal education, culture, economic law.

SCIENTIFIC PAPERS TO PUBLISH MAJOR SCIENTIFIC RESULTS OF THIS THESIS PAPER:

1. Ivanyuta, N.V. (2018), *Funktsii hospodarskoho protsesualnoho prava: teoretyko – praktychni aspekty: monohrafiia* [Functions of economic procedural law: theoretical and practical aspects: monograph], Phoenix, Kyiv, Ukraine, 516 p.
2. Ivanyuta, N.V. (2013), *Metodolohichniy analiz diialnosti hospodarskoho sudu* [Methodological analysis of economic court activity] *Scientific Journal «Chronicles of KUL»*, №1, pp. 162–166.
3. Ivanyuta, N.V. (2013), *Nekotorye aspekty principa bespristrastnosti v hozyajstvennom sudoproizvodstve Ukrainy* [Some aspects of the principle of impartiality in the economic legal proceedings of Ukraine], *Leges et Vita*, № 9/2, pp.182–187.
4. Ivanyuta, N.V. (2013), *Shchodo pryntsypu spravedlyvosti v hospodarskomu sudochynstvi*. [Regarding the principle of fairness in economic legal proceedings], *Comparative - analytical Law*, №2, pp.181–184.
5. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2013), *Zakhyst publichnoi vlasnosti v hospodarskomu sudochynstvi*. [Protection of public property in economic legal proceedings] *Economics and Law*, № 1. pp. 47–51. (*Personal contribution: the peculiarities of representation of the interests of the state in economic legal proceedings are researched and the necessity of updating the regulation of the corresponding mechanism of realization is substantiated, defined problem of definition of «state interest»*).

6. Ivanyuta, N.V. (2014), Poniattia funktsii hospodarskoho protsesualnogo prava. [The notion of the functions of economic procedural law], *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, № 28, pp. 169–172.

7. Ivanyuta, N.V. (2014), Social'nye funktsii hozyajstvennogo processual'nogo prava: obshchaya charakteristika [Social functions of economic procedural law: general characteristics], *Leges et Viata*, № 10/2, pp.68–72.

8. Ivanyuta, N.V. (2014), Teoretyko - funktsionalnyi analiz funktsii ta systemy hospodarskoho protsesualnogo prava. [Theoretical and functional analysis of functions and systems of economic procedural law], *Law Herald*, № 5, pp. 101–104.

9. Ivanyuta, N.V. (2014), Monitorynh v hospodarskomu protsesualnomu pravi [Monitoring in economic procedural law], *Law and Society*, №6–1, pp. 94–99.

10. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2015), Rol hospodarskykh interesiv v pravovi rehlementatsii hospodarskykh vidnosyn ta vyrishennia hospodarskykh konfliktiv. [The role of economic interests in the legal regulation of economic relations and the resolution of economic conflicts], *Research Papers of National University «Odessa Law Academy»*, № 15. pp. 90–98. *(Personal contribution: the interdependence of realization of interests in the context of their evaluation is investigated and forms of interaction with the main system-forming features of the field of economic and economic procedural law).*

11. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2015), Hospodarska spetsializatsiia sudovoi systemy yak harantiia yakisnosti ta efektyvnosti zdiisnennia pravosuddia. [The economic specialization of the judicial system as a guarantee of the quality and efficiency of the administration of justice], *Law of Ukraine*, №8, pp.150–157 *(Personal contribution: the issue of the specialization of the judicial system is investigated, determinants of substantive deconcentration of court disputes at the expense of economic courts are identified, the negative consequences of the association of judicial units and the refusal of the principle of specialization).*

12. Ivanyuta, N.V. (2015), Aktualizatsiia vykhovnoi funktsii hospodarskoho protsesualnoho prava [Actualization of the educational function of economic procedural law], *Law and Society*, №5–2, part 3, pp.68–74.

13. Ivanyuta, N.V. (2016), Funktsii ta metody hospodarskoho protsesualnoho prava: dialektychnyi pidkhid. [Functions and methods of economic procedural law: a dialectical approach], *Entrepreneurship, Management and Law*, № 12, pp. 95–99.

14. Ivanyuta, N.V. (2016), Mistse protsesualnoi kultury u zdiisnenni sudovoi reformy v Ukrainy [Place of procedural culture in the implementation of judicial reform in Ukraine], *Economic and law paradigm of modern society*, №1, C.283–288.

15. Ivanyuta, N.V. (2017), Klasyfikatsiia ta typolohiia funktsii hospodarskoho protsesualnoho prava [Classification and typology of functions of economic procedural law], *Entrepreneurship, Management and Law*, № 10, pp. 72–75.

16. Ivanyuta, N.V. (2017), Politychna funktsiia hospodarskoho protsesualnoho prava [Political function of economic procedural law], *International Humanitarian University Herald. Jurisprudence*, № 29, vol. 2, pp. 4–7.

17. Ivanyuta, N.V. (2017), Ekonomichna funktsiia hospodarskoho protsesualnoho prava [Economic function of economic procedural law], *Actual problems of domestic jurisprudence*, № 6, part 2, pp.26–30.

18. Ivanyuta, N.V. (2017), Pravova informatsiia v hospodarskomu sudochynstvi. [Legal information in economic legal proceedings], *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, № 46, part 1, pp. 92–95.

19. Ivanyuta, N.V. (2017), Okremi vydy pravovoi informatsii v hospodarskii protsesualnii sferi [Certain types of legal information in the economic procedural sphere], *Scientific Herald of Kherson State University. Series: Law*, № 5, part 1, pp. 124–127.

20. Ivanyuta, N.V. (2017), Informatsiina funktsiia hospodarskoho protsesualnogo prava [Information function of economic procedural law], *Law and Society*, № 4, pp. 95–99.

21. Ivanyuta, N.V. (2017), Informatyzatsiia yak forma realizatsii funktsii hospodarskoho protsesualnogo prava [Informatization as a form of implementation of the functions of economic procedural law], *Entrepreneurship, Management and Law*, № 3, pp. 69–73.

22. Ivanyuta, N.V. (2018), Kharakterystyka rehuliatyvnoi funktsii hospodarskoho protsesualnogo prava [Characteristics of the regulatory function of economic procedural law], *Scientific Herald of Kherson State University. Series: Law*, № 1, part 1, pp. 92–95.

23. Ivanyuta, N.V. (2018), Teoretychna kharakterystyka terminiv «okhorona» ta «zakhyst» v hospodarskomu protsesualnomu pravi [Theoretical description of the terms «security» and «protection» in economic procedural law], *Law and Society*, № 2, pp.101–105.

24. Ivanyuta, N.V. (2018), Pravove vykhovannia yak instrumentarii trasformatsii sudovoi systemy [Legal education as a toolkit for the transformation of the judicial system]. *Law Journal of Donbass*, №1, pp.120–125.

25. Ivanyuta, N.V. (2018), Otdel'nye aspekty informatizatsii v hozyajstvennom sudoproizvodstve [Some aspects of informatization in economic legal proceedings], *Leges si Viata*, №3/2, pp. 56–60.

26. Ivanyuta, N.V. (2018), Osoblyvosti pravotvorchosti ta normotvorchosti u hospodarskomu protsesualnomu pravi [Features of law-making and rule-making in economic procedural law], *Law and public administration*, №1, part 1, pp.88–93.

27. Ivanyuta, N.V. (2018), Pozasudovi formy zakhystu prav ta vyrishennia hospodarskykh sporiv [Non-judicial forms of protection of rights and resolution of commercial disputes], *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, №49, part 1, pp.172–175.

28. Ivanyuta, N.V. (2018), Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: problemy yurydychnoi tekhniky [The Economic Procedural Code of Ukraine: problems of legal technique]

Problems of Legal Engineering], *Entrepreneurship, Management and Law*, №4, pp.80–85.

29. Ivanyuta, N.V. (2018), Osoblyvosti hospodarsko–protsesualnoi formy u sudochynstvi [Features of the economic-procedural form in the legal proceedings], *Legal novels*, № 4, pp.301–307.

SCIENTIFIC PAPERS PROVING THIS THESIS PAPER

MATERIALS VALIDATION:

30. Ivanyuta, N.V. (2013), Protsesualni sanktsii za zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy v hospodarskomu sudochynstvi [Procedural sanctions for abuse of procedural rights in economic legal proceedings] *Aktualni problemy nauky ta osvity* [Actual problems of science and education] Materialy XV nauk.-prakt. konf. vykladachiv [Materials XV science-practice conf. teachers] (Mariupol, February 1). Mariupol: MSU, 2013, pp. 88–90. (Participation form – full-time).

31. Ivanyuta, N.V. (2013), Pryntsypy hospodarskoho sudochynstva [Principles of economic legal proceedings] *Suchasni tekhnolohii upravlinnia turystychnym ta hotelno-restorannym biznesom* [Modern technologies of tourism and hotel and restaurant business management] Materialy V Vseukr. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh [Materials of the V All-Ukrainian conf. students, postgraduates and young scientists] (Mariupol, September 27). Mariupol: MSU, 2013, pp. 228–229 (Participation form – full-time).

32. Ivanyuta, N.V. (2013), Formy sudovoho protsesu [Forms of litigation] *Suchasnyi rozvytok derzhavotvorennia ta pravotvorennia: problemy teorii ta praktyky* [The modern development of state formation and law-making in Ukraine: problems of theory and practice] Materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh [Materials II of the International science-practice conf. students, postgraduates and young scientists] (Mariupol, March 15). Mariupol: MSU, 2013, pp. 331–333. (Participation form – full-time).

33. Ivanyuta, N.V. (2013), Shchodo pytannia hospodarskoi protsesualnoi pravozdatnosti yak peredumovy realizatsii prava na sudovyi zakhyst [As to the issue of economic procedural capacity as a precondition for the implementation of the right to judicial protection]: *Pravove zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu* [Legal security of socio-economic development of the region] Materialy Rehion. nauk.-prakt. konf. [Materials Region science-practice conf.] (Donetsk, 2013). Donetsk: DonNU, 2013, pp. 72–73. (Participation form – part-time).

34. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2013), Notariat v systemi mekhanizmiv optymizatsii pravosuddia [Notary in the system of mechanisms of optimization of justice] *Yurydycheskaia nauka y obrazovanye v uslovyiakh hlobalyzatsyy: sostoianye y perspektyvy razvytyia* [Legal science and education in the context of globalization: the state and development prospects] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Donetsk, October 24 – 25). Donetsk: DonNU, 2013, pp. 45–47. (*Personal contribution: the notary was suggested to consider as a promising effective mediation infrastructure for resolving disputes between business entities, emphasized the special significance of the executive inscriptions of the notary in the sense of ensuring an adequate level of legal security and notarial acts within the economic legal process*). (Participation form – part-time).

35. Ivanyuta, N.V. (2014), Pryntsyp neuperedzhenosti v hospodarskomu sudochynstvi [The principle of impartiality in economic legal proceedings] *Suchasnyi rozvytok derzhavotvorennia ta pravotvorennia: problemy teorii ta praktyky* [The modern development of state formation and law-making in Ukraine: problems of theory and practice] Materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh [Materials III of the International science-practice conf. students, postgraduates and young scientists] (Mariupol, March 14). Mariupol: MSU, 2014, pp. 162–163. (Participation form – full-time).

36. Ivanyuta, N.V. (2014), Pryntsyp spravedlyvosty v natsyonalnoi protsesualnoi doktryne [The principle of fairness in the national procedural

doctrine] *Pravovoe regulirovanie social'no-ehkonomicheskikh otnoshenij v Evropejskom Soyuze: opyt dlya Respubliki Belarus'* [Legal regulation of socio-economic relations in the European Union: experience for the Republic of Belarus] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Brest, April 24-25). Brest: Brest State University named after A.S. Pushkin, 2014, pp. 114–116. (Participation form – part-time).

37. Ivanyuta, N.V. (2014), *Harakteristika hozyajstvennogo procesual'nogo prava v sovremennoj pravovoj sisteme Ukrainy* [Characteristics of economic procedural law in the modern legal system of Ukraine]: *Prioritetnye napravleniya razvitiya pravovoj sistemy obshchestva* [Priority directions of development of the legal system of society] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Gomel, May 15–16). Gomel: Gomel State University named after F. Skorina, 2014, pp. 147–151. (Participation form – part-time).

38. Ivanyuta, N.V. (2014), *Pravo na sudovyi zakhyst: zahalnoteoretychnyi aspekt* [The right to judicial protection: the general theoretical aspect] *Suchasni tekhnologii upravlinnia turystychnym ta hotelno-restorannym biznesom* [Modern technologies of tourism and hotel and restaurant business management] Materialy VI Vseukr. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh [Materials of the VI All-Ukrainian conf. students, postgraduates and young scientists] (Mariupol, September 26). Mariupol: MSU, 2014, pp. 136–138 (Participation form – full-time).

39. Ivanyuta, N.V. (2014), *Hospodarski interesy v umovakh reformuvannia* [Economic interests in the conditions of reform] *10 rokiv zastosuvannia Hospodarskoho kodeksu Ukrainy: Suchasnyi stan ta perspektyvy vdoskonalennia kodyfikatsii* [10 years of application of the Economic Code of Ukraine: current situation and prospects for codification improving] Materialy nauk.-prakt. konf. [Materials of the science-practice conf.] (Kyiv, November 14). Odessa: Legal literature, 2014, pp. 143–146. (Participation form – part-time).

40. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2015), Zbalansovanist hospodarskykh interesiv yak umova ekonomichnoho rozvytku derzhavy [Balance of economic interests as a condition of economic development of the state] *Pravove zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku ta ekolohichnoi bezpeky suspilstva* [The legal support of economic development and ecological safety of society] Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Materials of the All-Ukrainian science-practice conf.] (Vinnytsya, May 14-15). Vinnytsya: DonNU, 2015, pp. 65–69. (*Personal contribution: the approaches to the definition of categories of «interest», «economic interest», determined their role in the economic development of the state*). (Participation form – part-time).

41. Ivanyuta, N.V. (2015), Zahalni aspekty vyznachennia monitorynhu v hospodarskomu protsesualnomu pravi [General aspects of monitoring definition in economic procedural law] *Suchasnyi rozvytok derzhavotvorennia ta pravotvorennia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky* [The modern development of state formation and law-making in Ukraine: problems of theory and practice] Materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh [Materials IV of the International science-practice conf. students, postgraduates and young scientists] (Mariupol, March 13). Mariupol: MSU, 2015, pp. 184–186. (Participation form – full-time).

42. Ivanyuta, N.V. (2016), Sudova spetsializatsiia – svitovi tendentsii ta vymoha ekonomiky [Judicial specialization - world trends and requirements of the economy] *Suchasnyi rozvytok derzhavotvorennia ta pravotvorennia: problemy teorii ta praktyky* [The modern development of state formation and law-making in Ukraine: problems of theory and practice] Materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Mariupol, March 11). Mariupol: MSU, 2016, pp. 215–217. (Participation form – full-time).

43. Ivanyuta, N.V. (2016), Kharakterystyka hospodarskoho sudu v umovakh reformuvannia [Characteristics of the economic court in the conditions of reform] *Pravovi systemy suspilstva: suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku* [Legal systems of society: modern problems and prospects of development] Materialy

Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Lviv, November 18-19). Lviv: Western Ukrainian «Center for Legal Initiatives», 2016, pp. 55–57. (Participation form – part-time).

44. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2016), Deiaki aspekty vyznachennia poniattia «dostupnist pravosudiva» [Some aspects of the definition of «affordability of justice»]: *Aktualni pytannia yurydychnoi teorii ta praktyky: naukovi dyskusii* [Actual questions of legal theory and practice: scientific discussions] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Kharkiv, December 2-3). Kharkiv: East-Ukrainian scientific legal organization, 2016, vol. II, pp. 56–58. (*Personal contribution: the principle of accessibility, its national and European regulations, its elements are outlined*). (Participation form – part-time).

45. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2016), Rozuminnia dosudovoho vrehuliuvannia hospodarskykh sporiv v suchasnykh umovakh [Understanding of pre-trial settlement of commercial disputes in modern conditions] *Suchasne rozvytok derzhavotvorennia ta pravotvorennia: problemy teorii ta praktyky* [Modern state-building and law-making: questions of theory and practice] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Odessa, December 9-10). Odessa: PO «Black Sea Foundation of Law», 2016, pp. 54–56. (*Personal contribution: the national peculiarities of pre-trial settlement of commercial disputes are researched, the concept, the nature of this institute and its task are specified*). (Participation form – part-time).

46. Ivanyuta, N.V. (2016), Uchasnyky hospodarskoho sudochynstva: profesiino – moralna komponenta [Participants in economic justice: professional and moral component] *Aktualni problemy nauky ta osvity* [Actual problems of science and education] Materialy XVIII nauk.-prakt. konf. vykladachiv [Materials XVIII science-practice conf. teachers] (Mariupol, February 5). Mariupol: MSU, 2016, pp. 16–17. (Participation form – full-time).

47. Ivanyuta, N.V. (2017), Typolohiia funkt sii hospodarskoho protsesualnoho prava [Typology of functions of economic procedural law]

Verkhovenstvo prava ta pravova derzhava [The rule of law and the rule of law] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Uzhhorod, September 15-16). Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2017, pp. 88–90. (Participation form – part-time).

48. Ivanyuta, N.V. (2017), Notarialnyi zakhyst prav subiektiv hospodariuvannia [Notarial protection of the rights of economic entities] *Aktualni pytannia rozvytku ta vzaiemodii publichnoho ta pryvatnoho prava* [Topical issues of development and interaction of public and private law] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Lviv, March 17-18). Lviv: Western Ukrainian «Center for Legal Initiatives», 2017, pp.55–57. (Participation form – part-time).

49. Ivanyuta, N.V. (2017), Rehuliatyvna funktsiia hospodarskoho protsesualnoho prava: zmist ta osoblyvosti [Regulatory function of economic procedural law: content and features] *Pravove zhyttia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku* [Legal life: the current state and prospects of development] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Zaporozhye, May 26–27). Zaporozhye: Zaporozhye city public organization «Truth», 2017, vol. 1, pp. 118–119. (Participation form – part-time).

50. Ivanyuta, N.V. (2017), Teorii funktsii hospodarskoho protsesualnoho prava [Theories of functions of economic procedural law]: Novitni tendentsii suchasnoi yurydychnoi nauky [Recent trends in modern legal science]: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Dnipro, December 1–2). Dnipro: PO «Legal world», 2017, vol. 1, pp. 73–76. (Participation form – part-time).

51. Ivanyuta, N.V. (2017), Osoblyvosti pryntsypu verkhovenstva prava v suchasnykh umovakh [Features of the rule of law in modern conditions] *Mizhhaluzevi zviazky tsyvilnoho, hospodarskoho ta trudovoho prava* [Intersectoral links in civil, commercial and labor law] Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Materials of the All-Ukrainian science-practice conf.] (Krivoy Rog, September

28). Krivoy Rog: DLI of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 2017, vol.1. pp.79–81. (Participation form – part-time).

52. Ivanyuta, N.V. (2017), Etapy rozvytku informatyzatsii hospodarskoho sudochynstva [Stages of Informatization of Economic Judicial Process] *Suchasnyi rozvytok derzhavotvorennia ta pravotvorennia: problemy teorii ta praktyky* [The modern development of state formation and law-making in Ukraine: problems of theory and practice] Materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh [Materials VI of the International science-practice conf. students, postgraduates and young scientists] (Mariupol, March 10). Mariupol: MSU, 2017, pp. 88–89. (Participation form – full-time).

53. Ivanyuta, N.V. (2018), Okremi aspekty informatsiinoi kultury uchasnykiv hospodarskoho sudochynstva [Separate aspects of information culture of participants in economic justice] *Suchasni problemy pravovoi systemy ta derzhavotvorennia v Ukraini* [Modern problems of the legal system and state building in Ukraine] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Zaporozhye, February 23–24). Zaporozhye: Zaporozhye city public organization «Truth», 2018, pp. 34–36. (Participation form – part-time).

54. Ivanyuta, N.V. (2018), Pravotvorennia: hospodarsko–protsesualnyi aspekt [Law-making: economic-procedural aspect] *Mizhnarodne ta natsionalne zakonodavstvo: sposoby udoskonalennia* [International and national legislation: ways to improve] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Dnipro, March 30–31). Dnipro: DHU, 2018, pp. 67–70. (Participation form – part-time).

**SCIENTIFIC PAPER WHICH ADDITIONALLY DISPLAYS
THE RESULTS OF THE THESIS:**

55. Ivanyuta, N.V. (2013), Meta, zavdannia ta funktsii hospodarskoho sudochynstva [Purpose, tasks and functions of economic justice] *Priorytetni*

napriamy rozvytku pravovoi systemy Ukrainy [Priority directions for the development of the legal system of Ukraine] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Lviv, January 18–19). Lviv: Western Ukrainian «Center for Legal Initiatives», 2013, pp. 30–31. (Participation form – part-time).

56. Ivanyuta, N.V. (2015), *Zastosuvannia yevropeiskykh standartiv zakhystu prav ta interesiv yak umova intehtatsii Ukrainy v yevropeiskyi pravovyi prostir: hospodarsko-protseualnyi aspekt* [Application of European standards of protection of rights and interests as a condition of Ukraine's integration into European legal space: economic-procedural aspect]: *Intehratsiine pravo v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv: kontseptualni ta metodolohichni pidkhody* [Integration law in the context of globalization processes: conceptual and methodological approaches]: Zbirnyk nauk. prats (Odessa, 2015), Odessa: Phoenix, vol. 4.8, pp. 554–568.

57. Ivanyuta, N.V. (2016), *Shchodo vyznachennia poniattia hospodarskoho sudochynstva* [Concerning the definition of economic legal proceedings] *Novitni tendentsii suchasnoi yurydychnoi nauky* [Recent trends in modern legal science]: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Dnipro, December 2–3). Dnipro: PO «Legal world», 2016, pp. 87–88. (Participation form – part-time).

58. Nikolenko, L.M., Ivanyuta, N.V. (2016), *Deiaki aspekty vyznachennia pereddohovirnykh sporiv* [Some aspects of pre-contractual disputes] *eorii i praktyka suchasnoi yurysprudentsii* [The theory and practice of modern jurisprudence] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Kiev, December 9–10). Kiev: Center for Legal Research, 2016, pp.76–78. (*Personal contribution: certain aspects of pre-contractual disputes were investigated, pre-contractual disputes were proposed*). (Participation form – part-time).

59. Ivanyuta, N.V. (2017), *Pravo na spravedlyvyi sud* [The right to a fair trial]: *Vitchyzniana yurydychna nauka v umovakh suchasnosti* [Domestic legal

science in modern times] Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Materials of the International science-practice conf.] (Kharkiv, March 17–18). Kharkiv: PO «Association of Postgraduate Students - Lawyers», 2017, pp. 52–55. (Participation form – part-time).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	40
ВСТУП	41
Розділ 1 Дослідження функцій господарського процесуального права	52
1.1 Поняття та сутність функцій господарського процесуального права: доктринальний аналіз та сучасний підхід.....	52
1.2 Функції господарського процесуального права: синергетичний підхід.....	70
1.3 Місце та роль функцій в забезпеченні ефективності господарського процесуального права.....	97
Висновки до розділу 1.....	121
Розділ 2 Систематика функцій господарського процесуального права	125
2.1 Класифікація та типологія функцій господарського процесуального права	125
2.2 Владно-юридичні функції господарського процесуального права.....	141
2.2.1. Регулятивна функція господарського процесуального права	141
2.2.2. Охоронна функція господарського процесуального права	160
2.2.3 Інформаційна функція господарського процесуального права	186
2.3 Соціальні функції господарського процесуального права.....	209
2.3.1 Політична та економічна функції господарського процесуального права.....	209
2.3.2 Виховна функція господарського процесуального права.....	229
Висновки до розділу 2	251
Розділ 3 Реалізація функцій господарського процесуального права в правотворчості та нормотворчості	257

	39
3.1 Правотворчість та нормотворчість як сфери реалізації функцій господарського процесуального права	257
3.2 Техніко-юридичний інструментарій як засіб реалізації функцій господарського процесуального права	275
3.3 Моніторинг процесуальних норм та судової практики як засіб реалізації функцій господарського процесуального права	299
Висновки до розділу 3	318
Розділ 4 Реалізація функцій господарського процесуального права в межах господарського судочинства	322
4.1 Господарські процесуальні відносини як засіб реалізації функцій господарського процесуального права	322
4.2 Господарсько-процесуальна форма як засіб реалізації функцій господарського процесуального права	346
Висновки до розділу 4	367
Розділ 5 Реалізація функцій господарського процесуального права за межами господарського судочинства	371
5.1 Позасудовий захист прав та вирішення господарських спорів як засіб реалізації функцій господарського процесуального права	371
5.2 Правове виховання як аксіологічний засіб реалізації функцій господарського процесуального права	391
5.3 Інформатизація як засіб реалізації функцій господарського процесуального права	414
Висновки до розділу 5	433
ВИСНОВКИ	437
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	445
ДОДАТКИ	521

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

- ГПП – Господарське процесуальне право;
ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України;
ГК України – Господарський кодекс України;
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
КСУ – Конституційний Суд України;
ВРУ – Верховна Рада України;
ЦК України – Цивільний кодекс України;
ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України;
КК України – Кримінальний кодекс України;
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення;
Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;
Закон № 2657 – Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ «Про інформацію»;
Закон № 2939 – Законі України від 13.01.2011 р. № 2939-VІ «Про доступ до публічної інформації»;
Закон № 3262 – Закон України від 22.12.2005 р. № 3262 «Про доступ до судових рішень».

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасні зміни правового формату взаємодії держави та суб'єктів господарювання, концепції судового захисту на засадах справедливості в судах господарської юрисдикції обумовлюють необхідність пошуку оптимальних шляхів ефективного впливу господарського процесуального права (далі – ГПП) на правосвідомість та поведінку учасників господарського судочинства.

Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401, Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402, Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147 внесли значні зміни щодо нормативних, організаційних, інструментальних, соціальних та структурних елементів функціональної системи ГПП та спричинили трансформацію основних її властивостей (принципів, функцій, методів, системи) та їх зв'язків у самій галузі права, вплинули на сутність та зміст функцій сучасного ГПП, зумовили їх якісні та кількісні перетворення, розширили діапазон їх завдань.

Теоретико-прикладні питання функцій права були предметом дослідження представників різних галузей юридичних наук. У теорії права окремі проблеми функцій права отримали відображення у працях О.Ф. Скакун, В.С. Ковальського, В.Ф. Погорілка та інших. У споріднених процесуальних галузях проблемами функцій та інших суміжних категорій займалися такі автори, як О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій, В.А. Кузьменко. Фундаментально-прикладною основою в площині реалізації функцій ГПП стали праці таких вчених, як: В.К. Мамутова, І.Г. Побірченка, Г.Л. Знаменського, О.А. Беяневич, В.А. Устименка, Д.М. Притики, С.Ф. Демченка, В.Д. Чернадчука, В.С. Щербини, Д.В. Задихайла,

Л.М. Ніколенко, О.П. Подцерковного, В.В. Резнікової, В.Е. Беяневич, С.М. Грудницької та інші. Проведені дослідження стосуються багатьох питань визначення та реалізації функцій права, однак їх аналіз свідчить про відсутність у господарсько-процесуальній науці єдиного концептуального підходу до такого правового явища. Зокрема, не знайшли свого відображення питання щодо співвідношення основних властивостей галузі ГПП, трансформації видів та змісту традиційних і нових функцій ГПП, засобів реалізації функцій ГПП у межах та за межами господарського судочинства тощо.

Викладене вище вказує на актуальність і доцільність наукового дослідження теоретичних та практичних аспектів функцій ГПП, що обумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту економіко-правових досліджень НАН України у межах теми: «Модернізація господарського законодавства як передумова сталого розвитку України» (ДР № 0117U002308), у якій дисертантка брала участь як співвиконавець і досліджувала функції ГПП, засоби їх реалізації, що дозволило обґрунтувати теоретичні положення, узагальнення та пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є обґрунтування нових теоретико-практичних положень та розроблення на їх основі концептуальних засад вдосконалення та розвитку ГПП завдяки реалізації його функцій, із визначенням мети, основних шляхів та очікуваних результатів.

Відповідно до визначеної мети поставлено і вирішено наступні *завдання*:

проаналізувати та доопрацювати загальні положення щодо функцій ГПП як правового явища;

виявити особливості співвідношення функцій, системи, методів, принципів ГПП;

з'ясувати місце та роль функцій у забезпеченні ефективності ГПП та обґрунтувати пропозиції щодо їх оптимізації;

здійснити систематику, типологію та класифікацію функцій ГПП;

розкрити зміст функцій ГПП та визначити їх поняття в контексті новелізації господарського процесуального законодавства;

висвітлити роль Верховного Суду в контексті реалізації функцій ГПП в сфері правотворчості та нормотворчості;

розробити поняття техніко-юридичного інструментарію як засобу реалізації функцій ГПП;

розкрити сутність та поняття моніторингу процесуальних норм та судової практики як засобу реалізації функцій ГПП;

визначити систему засобів реалізації функцій ГПП в межах господарського судочинства із уточненням їх сутності;

визначити систему засобів реалізації функцій ГПП за межами господарського судочинства із уточненням їх сутності.

Об'єктом дослідження виступають господарсько-процесуальні відносини.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти функцій ГПП.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність загальних методів наукового пізнання, а також спеціальних методів, що застосовуються в юридичній науці. За допомогою історичного методу здійснено дослідження розвитку функціонального підходу та поняття функцій права. З позицій діалектики та синергетики проведено аналіз зв'язків між функціями, системою, методами, принципами ГПП, що дало змогу отримати більш цілісне уявлення про процесуальну галузь як у площині суспільної значущості, так і виключно в сенсі її юридичного сприйняття. Застосування типологічного та класифікаційного підходів до питання функцій ГПП сприяло визначенню правового інструментарію, термінів,

процесуальних категорій даної галузі в контексті визначення зв'язку соціальної дійсності та функцій. Гіпотетико-дедуктивний метод дозволив конкретизувати загальні та видові особливості реалізації функцій ГПП у сфері правотворчості та нормотворчості. Розгляд окремих аспектів реалізації функцій ГПП у межах та за межами господарського судочинства здійснювалося із застосуванням аксіоматичного методу. Методи тлумачення норм права використано при з'ясуванні змісту та цільової спрямованості положень законодавства, що досліджуються в роботі.

Науково-теоретичною базою дослідження, крім наукових здобутків вищезазначених авторів, склали роботи таких науковців-юристів і економістів, як: Ю.С. Шемшученко, В.В. Комаров, С.Я. Фурса, М.В. Буроменський, В.А. Бігун, М.В. Матійко, М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, В.М. Коваль, В.С. Мілаш, О.М. Вінник, С.О. Короед, Ю.І. Остапенко, П.О. Добродумов та інші.

Емпіричну основу дослідження склали: законодавство України та зарубіжних країн (зокрема Португальської Республіки, Республіки Австрія, Французької Республіки, Італійської Республіки, Швейцарської Конфедерації, Королівства Бельгії, Королівства Іспанії, Сполучених Штатів Америки, Республіки Молдова, Китайської Народної Республіки), практика діяльності судових органів України та практика Європейського Суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що на основі комплексного дослідження функцій ГПП обґрунтовано нові теоретико-практичні положення і запропоновано концептуальні засади удосконалення господарсько-процесуального законодавства.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному.

Уперше:

запропоновано концептуальні засади вдосконалення та розвитку ГПП завдяки реалізації його функцій, у яких визначено мету, основні шляхи реалізації функцій, очікувані результати;

запропоновано визначення функцій ГПП як напрямів впливу господарських процесуальних норм на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань для забезпечення правового результату при здійсненні справедливого судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, держави, фізичних осіб;

обґрунтовано перебування функцій ГПП з системою, методами, принципами галузі у відносинах реляційності, субординації, взаємовпливу та взаємодії з позиції синергетики;

аргументовано включення безпеки господарського правового порядку, господарських правовідносин, процесуального порядку вирішення господарських спорів до фактору спільності категорій «охорона» і «захист» в охоронній функції ГПП;

запропоновано у складі охоронної функції виокремити систему підфункцій, а саме: юридичної відповідальності, забезпечення господарського судочинства, процесуального примусу та визначено їх структурні елементи;

обґрунтовано в межах правозастосовної юридичної техніки як засобу реалізації функцій ГПП введення в обіг категорії «культура складання судового рішення» як ціннісної складової поведінки судді щодо: дотримання стилю та структури викладення матеріалу; уникнення грубих стилістичних, синтаксичних помилок, прояву текстової інверсії, неприпустимого термінозастосування, різного зовнішнього оформлення судових рішень;

запропоновано визнати судовий моніторинг засобом реалізації функцій ГПП та визначено його як вид діяльності Верховного Суду щодо аналізу правової інформації на предмет якості реалізації права на судовий захист у господарських судах, шляхом виявлення: дисбалансу приватних, державних, суспільних інтересів; колізій, прогалин, неузгодженості, протиріч, термінологічних дефектів матеріального та процесуального права, які

застосовуються при розгляді та вирішенні господарських спорів та інших правових питань господарської юрисдикції.

Удосконалено положення щодо:

ролі принципу справедливості стосовно визначення змісту та характеру засобів реалізації функцій ГПП, яка полягає в: детермінаційності; інституційності; процесуальності; імплементаційності судових актів; інтегративності самої процесуальної галузі;

визначення поняття господарського інтересу як ключової гранично-узагальнюючої категорії ефективності функцій ГПП з уточненням широкого та вузького значення такого інтересу;

типології функцій ГПП шляхом виокремлення основних типологічних груп владно-юридичних та соціальних функцій, класифікації функцій ГПП за такими критеріями: 1) сфера впливу: а) загально-соціальні, б) виключно юридичні; 2) традиційність: а) традиційні, б) нетрадиційні; 3) тривалість дії: а) постійні, б) тимчасові; 4) межі дії: а) зовнішні; б) внутрішні; 5) зміст права: а) системоутворюючі, б) конкретизуючі (похідні); б) важливість стосовно мети ГПП: а) основні; б) другорядні;

визначення понять регулятивної, охоронної, інформаційної, політичної, економічної та виховної функцій ГПП шляхом їх уточнення та змістовних змін;

реалізації інформаційної функції ГПП шляхом уточнення визначення поняття правової інформації та її класифікації в ГПП за такими критеріями як: джерела; режим доступу; галузевість; характер інформаційного наповнення матеріалів господарської справи;

реалізації функцій ГПП шляхом обґрунтування: визначення поняття техніко-юридичного інструментарію в ГПП як сукупності нормативних та звичаєвих прийомів, способів та методів здійснення правотворчої діяльності та правозастосовної діяльності щодо розгляду та вирішення господарської справи та класифікації техніко-юридичного інструментарію за такими критеріями як: вид діяльності; вид процесуальних документів; зміст вимог;

реалізації функцій ГПП в межах господарського судочинства з обґрунтуванням: 1) ознак спрощеного позовного провадження та наказного провадження; 2) методологічного опису діяльності господарського суду, який розкривається через: діяльність як систему процесуальних дій; функцію правосуддя; функцію відтворення; організаційну функцію;

реалізації функцій ГПП за межами господарського судочинства шляхом визначення:

1) поняття процесуальної культури як різновиду правової культури, а саме як ціннісної складової поведінки з дотримання законних, професійних, моральних, організаційно-процедурних норм під час процесуальної діяльності судді, прокурора, адвоката та інших учасників господарського судочинства, що є результатом правового виховання як засобу реалізації функцій ГПП;

2) поняття інформаційної культури учасників господарського судочинства як різновиду правової культури, а саме як ціннісної складової поведінки з мотивації постійного розвитку інформаційної грамотності та кваліфікованого користування результатами інформатизації, активізації ширших можливостей реалізації процесуальних прав в межах оперативної комунікації, своєчасності виконання процесуальних обов'язків, концентрації на досягненні необхідних результатів за допомогою потрібної та достовірної правової інформації, що є результатом правового виховання як засобу реалізації функцій ГПП;

інформатизації як засобу реалізації функцій ГПП шляхом визначення її поняття як комплексу організаційно-правових процесів щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань, які забезпечують впровадження та використання інформаційних технологій у процесі забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів в межах формування єдиної судової інформаційної системи.

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

сутності функцій ГПП як відображення соціального та інтегративного призначення ГПП, з уточненням, що вона полягає у: вирішенні конфліктів у сфері господарських та інших правовідносин; наданні реальної можливості захисту в господарському судочинстві; забезпеченні справедливого захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів; гарантованості інтересів суб'єктів господарювання; відповідності та достатності правового регулювання у кожному випадку розгляду та вирішення господарських справ; досяганні об'єктивного результату вирішення господарської справи;

класифікації моніторингу як засобу реалізації функцій ГПП за такими критеріями як: предмет моніторингу; сфера моніторингу; час проведення; суб'єкт моніторингу; наслідки; форма проведення; рівень проведення; напрям результатів; використання технологій;

посилення ролі Верховного Суду у правотворчій діяльності як суб'єкта здійснення функцій ГПП шляхом надання йому права законодавчої ініціативи з наступних питань: а) судоустрою; б) судочинства; в) окремих питань, які знаходяться поза межами діяльності судів (питання досудового вирішення спорів, виконання судових актів тощо);

процесуального статусу експерта з питань права як суб'єкта здійснення функцій ГПП шляхом уточнення професійних та етичних вимог до фахівця у галузі права, а саме: наявність наукового ступеня доктора або кандидата наук (доктора філософії) з юридичної спеціальності; відповідність поведінки положенням Етичного кодексу вченого України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при підготовці нових та внесенні змін до чинних актів законодавства щодо судоустрою та судочинства, а також у практиці реалізації такого законодавства; при підготовці науково-практичних видань, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для науковців, юристів-практиків, викладачів, аспірантів, курсантів і студентів вищих навчальних закладів та наукових установ з юридичних спеціальностей.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Теорія держави та права», «Господарське процесуальне право», «Господарське право» (акт №22/нд від 02.05.2018 р.), а також враховуються у наукових дослідженнях Донецького юридичного інституту МВС України (акт № 21/нд від 04.05.2018 р.).

Результати дисертаційної роботи розглянуті на зборах працівників ТОВ «Медіастеп» та рекомендовані до використання із вдосконалення діяльності (довідка № 38 від 07.05.2018 р.).

Положення і висновки дисертаційного дослідження також враховуються у роботі господарського суду Київської області (довідка № б/н від 08.05.2018 р.).

Результати дисертаційної роботи розглянуті на зборах працівників юридичного відділу ТОВ «Пері Україна» та рекомендовані до використання із вдосконалення діяльності (довідка № 134 від 07.05.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертаційній роботі наукові положення, висновки і рекомендації отримані авторкою самостійно на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових та нормативно-правових джерел, судової практики, практики Європейського суду з прав людини. Внесок здобувача у праці, опубліковані у співавторстві, відзначено у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися на: Регіональній науково-практичній конференції «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону» (Донецьк, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридическая наука и образование в условиях глобализации: состояние и перспективы развития» (Донецьк, 2013); II–VI Міжнародних науково-практичних конференціях «Сучасний розвиток державотворення та правотворення: проблеми теорії та практики: (Маріуполь, 2013–2017); XV, XVIII підсумкових науково-практичних конференціях викладачів «Актуальні проблеми науки та освіти» (Маріуполь, 2013, 2016); V, VI Всеукраїнських науково-практичних

конференціях студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом» (Маріуполь, 2013, 2014); Международной научно-практической конференции «Правовое регулирование социально-экономических отношений в Европейском Союзе: опыт для Республики Беларусь» (Брест, 2014); Международной научно-практической конференции «Приоритетные направления развития правовой системы общества» (Гомель, 2014); Науково-практичній конференції «10 років застосування Господарського кодексу України: Сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації» (Київ, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства» (Вінниця, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (Львів, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (Харків, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (Одеса, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (Ужгород, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права» (Кривий Ріг, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (Запоріжжя, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (Львів, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (Дніпро, 2017); Міжнародній конференції «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (Дніпро, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (Запоріжжя, 2018).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 59 наукових працях, з яких: 1 особиста монографія; 20 статей у наукових фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз; 4 статті у наукових фахових виданнях України; 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав; 29 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій та 1 публікація в іншому виданні.

Структура дисертації. Робота складається з титульного аркуша; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; основної частини, що включає: вступ, п'ять розділів, що включають 14 підрозділів, п'ять пунктів, висновків; списку використаних джерел із 744 найменувань і 6 додатків. Обсяг дисертації становить 404 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1.1 Поняття та сутність функцій господарського процесуального права: доктринальний аналіз та сучасний підхід

Сучасні правові реалії характеризуються домінуванням численних правотворчих дій з прикладних аспектів у процесі еволюції концепцій прав та свобод відповідно до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. В цьому питанні І.Ф. Коваль, безперечно, розуміючи право як соціальний регулятор суспільних відносин, який має забезпечувати відповідність правових приписів реальним інтересам окремих суб'єктів, соціальних груп, суспільства, держави в цілому, своєчасно і адекватно реагуючи на стан і потреби суспільного життя, доречно звертає увагу на інший бік такої «бурхливої» правотворчості, який, зокрема, полягає в недостатній економічній обґрунтованості, декларативності, суперечливості нормативних положень, відсутності системних підходів до врегулювання тих чи інших відносин [1].

Дійсно, сучасні тенденції «оновлення права» не враховують об'єктивну закономірність відображення низки змін, зокрема, на головні властивості галузі ГПП. Тому в питаннях забезпечення функціонального змісту господарського судочинства, порядок здійснення якого врегульовано ГПП [2, с. 47–49], має бути враховано стан загальнотеоретичних категорій, до яких відносяться й відповідні функції.

Розширення та ускладнення суспільних відносин, які виступають об'єктом ГПП, ідеологічна зміна концепції судового захисту на засадах справедливості зумовлюють необхідність формування нових підходів до розуміння функцій та сутності даної галузі. Будь-яке юридичне поняття,

правова конструкція, явище та категорії потребують свого тлумачення та розуміння, які стають можливими після їх дефініційного уточнення [3, с. 14].

Як зазначає М.В. Джафарова, без дослідження функцій та завдань неможливо об'єктивно оцінити реальний стан механізму правового регулювання, оскільки в сучасному суспільстві саме процесуальне право виступає гарантом захисту прав та охоронюваних законом інтересів [4].

Перш ніж перейти до формулювання дефініції функцій ГПП, важливо зауважити, що широта окресленого питання спонукає звертатися до різних теоретичних джерел: юридичного, філософського, соціологічного, політичного спрямування. При цьому фундаментом юридичного спрямування є концепції, поняття та підходи теорії держави та права. Як зазначав А.Я. Риженков, у цивільно-галузевому аспекті поняття «функції цивільного права» має спиратися на загальнотеоретичне поняття функції права взагалі та включати особливості галузі, що досліджується [5, с. 44–45].

Слід підкреслити, що комплексних досліджень функцій ГПП не проводилося. Багато питань з даної проблеми в галузевих дослідженнях вирішується на базі наукових результатів теорії права без виокремлення сутнісних особливостей їх прояву в контексті самостійності предмету, методу, системи ГПП. В інших процесуальних науках цими питаннями опікувались деякі автори, зокрема щодо функцій адміністративного процесуального права – О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій, щодо функцій цивільного процесуального права – М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза.

Вперше термін «функція» був введений до наукового обігу в 1692 р. як логіко-математична категорія відомим німецьким філософом Г.В. Лейбніцем. Питання функцій розроблялися й у межах кібернетичної науки, представники якої (Р. Акоффа та Ф. Емері) визначили, що функцію не можна відривати від структури, а функціональне уявлення про природу речей є цілком сумісним із розумінням про природу структури речей [6, с. 34–39].

У різні часові періоди поступово розширювалися підходи до пізнання державно-правових явищ, на підставі чого виник та був сформульований функціональний метод. Зокрема, Е. Кассіером (1874–1945 рр.) функціональний підхід розкривався через спрямування руху пізнання не на вивчення субстанції ізольованої від об'єкта, а на вивчення взаємовідносин між об'єктами, встановлення залежностей функцій, які дозволяють здійснювати той чи інший перехід у сукупності об'єктів [7, с. 124]. Представниками функціонального підходу в антропології (А. Радкліфф-Брауном, Б.К. Малиновським, Т. Парсонсом, Р. Мертоном) була сформована теорія щодо сукупності теоретичних уявлень про культуру як систему взаємопов'язаних елементів, де жоден елемент не може бути зрозумілим в ізоляції від інших або без вивчення його функцій. Р. Мертон сформулював основи функціонального підходу, в якому виділив наступні провідні постулати: 1) функціональної єдності цілого; 2) універсального функціоналізму; 3) функціональної необхідності; 4) універсальності функціоналізму; 5) примусовості. Він докладно розкрив різні сторони поняття «функція» як спостережувані наслідки, які слугують саморегуляції даної системи або пристосуванню її до середовища [8, с. 388, с. 414].

Пізніше функціональний підхід отримав широке використання у різних юридичних школах як один із головних у юриспруденції. Навіть у радянські часи існувала впевненість у його постійній затребуваності при здійсненні наукового пізнання та необхідності робити подальші заходи для розвитку тих чи інших його форм не тільки з метою пошуку засобів для вирішення актуальних завдань сучасності, але й для побудови системи наукового знання, де не буде міжвідомчих бар'єрів. Тоді наукове знання знайде ті риси органічної цілісності, які ми бачимо в складних системах, і буде відповідати предмету, на який воно спрямовано [9, с. 6].

Сучасні розуміння сутності цього підходу складаються з виділення елементів взаємодій різноманітних суб'єктів або елементів і визначення їх місця та значення (функції). У тому або іншому вигляді функціональний

метод був присутній у всіх концепціях, де суспільство розглядалося системно [10]. В якості предмета дослідження в межах структурно-функціонального підходу досліджується право як функціональна система, що складається з нормативних, організаційних, інструментальних та соціальних структурних елементів, які виконують функції, пов'язані з задоволенням потреб людей та врегулюванням відносин між ними [11, с. 47-51].

Поняття «функції права» вперше було використано в ХІХ столітті німецьким правознавцем Р. Ієрінгом у праці «Дух римського права на різних ступенях його розвитку» [12, с. 41–49], в якому він вказував на те, що функція права полягає в його реалізації.

На початку ХХ століття в межах функціонального підходу з'являється теорія функцій права, яка пов'язується з науковими працями Л. Дюги «Держава, об'єктивне право та позитивний закон» (1901 р.) та К. Реннера «Правові інститути права власності та їх соціальні функції» (1905 р.).

Сутність терміну «функція» в окремих тлумачних словниках розкривається за галузевим критерієм, що зумовлює його міжгалузевий характер та різноаспектне значення та характеристики. Інші – містять дуже схожі поняття та визначають функції як: зовнішній прояв властивостей якого-небудь об'єкта в даній системі відносин [13, с. 401]; діяльність, роль об'єкта в межах певної системи, до якої він належить; вид зв'язку між об'єктами, коли зміна одного об'єкта викликає зміну іншого, при цьому другий об'єкт також називається функцією першого [14, с. 783]; явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін [15].

Динамічні дослідження питань функцій права відобразились на появі різномістовних концептуальних підходів, зокрема щодо їх визначення. Крім того, ускладнення досягнення одностайності з дослідженого питання зумовлена також відсутністю визначеного поняття в національному законодавстві.

I. Окрема група авторів розглядає функції права відносно ролі самого права в регулюванні певних суспільних відносин. Так, на думку Ю.Г. Ткаченко, під функціями права слід розуміти конкретну роль (дію) права з організації суспільних відносин [16, с. 34]. В.Д. Філімонов розглядає функції права як соціальну роль, яку воно виконує в організації (впорядкуванні) суспільних відносин, що зумовлюється спрямованістю й методом їх правового регулювання [17, с. 50]. В.В. Лазарєв та М.С. Кельман також розкривають функції як реалізацію соціального призначення права [18, с. 130; 19, с. 156]. Окремі думки щодо цього відображені у працях В.Ф. Погорілко [20, с.3–12], В.І. Щербини [21, с. 78–79].

В наукових джерелах підтримують думку, що сутність будь-якого явища визначається у процесі характеристики його функцій. Саме вони є тією підставою, що забезпечує аналіз своєрідних ознак певного явища, його взаємодію з іншими категоріями та місце в системі понять. Цінність категорії функції проявляється як у характеристиці реальних дій суб'єктів правового регулювання, так і в з'ясуванні залежності між нормами права, правовідносинами, юридичними актами в певному соціальному контексті. У результаті складається уявлення про функціонування права, його взаємодію та вплив на різноманітні соціальні явища. Аналіз функцій права як цілісної системи норм дає змогу не лише систематизувати знання у процесі вивчення окремих функцій, а й забезпечує можливість глибше, повніше зрозуміти зміст кожної з них. Функції права визначають природу права, його соціальне призначення, історичну мету і роль в житті суспільства. Вони є відображенням іманентних, специфічних властивостей права [22].

У літературі окремо від соціальної ролі виокремлюють інтегративну роль права та функцій у частині впливу на соціальну реальність. Інтеграційний підхід у праві первинно був сформований у межах американської соціологічної школи. Зокрема, Т. Парсон обґрунтував інтегративну роль права з відношення до суспільства в межах системно-функціональної парадигми [23, с. 33]. У сучасних дослідженнях

спостерігається актуалізація цієї думки через твердження зниження ефективності колишніх форм соціальної інтеграції права з причин втрати стійкості соціальної структури суспільства та його перманентної трансформації, домінуванням ролі інформації в суспільстві, трансформації форм політичної участі [24, с. 64]. В окремих працях є спроби осучаснити концепцію функцій права через категорію соціального консенсусу як одноставності щодо існуючих в суспільстві норм, цінностей, ідеалів, а також з точки зору цілей, завдань, що стоять перед соціумом [25, с. 161–167]. Більш юридичного характеру інтеграційної функції права надає В.В. Лапаєва, розуміючи її сутність як досягнення, що об'єднує суспільство соціальної злагоди через вирішення соціальних конфліктів у межах загальної правової форми [26, с. 190]. Цікавими є роздуми Р.З. Лівшиця щодо призначення права в суспільстві у векторі створення та забезпечення громадського порядку. Він зазначав, що історично право і виникло, щоб подолати суспільні протиріччя, соціальні конфлікти, щоб наблизити суспільство до порядку та спокою [27, с. 170].

Щодо інтегративної функції в контексті ідеології функціонального впливу права В.С. Ковальський зазначав, що, аналізуючи текст чинної Конституції України (редакція від 01.01.2006 р.), відокремлюються та перемижуються саме організаційна (інтегративна), інформаційна, соціально-економічна, регулятивна, культурно-виховна та охоронна функції. Зокрема, про організаційну (інтегративну) йдеться у ст. ст. 3, 6, 7, 8, 13, 18, 23, 106, 107, 116, 119 Конституції України [28, с. 3–10].

Такий підхід необхідно враховувати при дослідженні функцій ГПП, а соціальну та інтегративну роль права розглядати як невід'ємний компонент їх визначення з наступних міркувань.

Історично щодо необхідності впорядкувати за допомогою спеціальних юридичних засобів певну частину відносин, опосередковуючи вирішення і усунення аномальних, конфліктних проявів матеріальних відносин виникає особлива форма державної діяльності – процесуальна діяльність (процес) [29,

с. 66]. Унаслідок дії законів диференціації та спеціалізації, дана форма діяльності стає прерогативою і починає здійснюватися так званими юрисдикційними, головним чином, судовими органами. Ця державна інституційна визначеність процесу, як правильно зауважує А.В. Погодін, – істотне завоювання сил демократії та прогресу [30, с. 50; 29, с. 66]. Саме ГПП забезпечує необхідний юридичний режим вирішення конфліктних проявів спірних господарських правовідносин в порядку здійснення господарського судочинства. У цьому й проявляється певна інтегративність функцій ГПП в розумінні соціально-правової теорії, що ґрунтується на структурному функціоналізмі Г. Бредемейера. Останній підкреслював, що функція права – правове вирішення конфліктів, у результаті чого право починає діяти після того, як стався конфлікт [31, с. 52–67].

Така ідея необхідності ГПП закладена і в дефініції М.Й. Штефана, який визначав арбітражне процесуальне право як сукупність та систему правових норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя у справах, що виникають із спірних господарських правовідносин з підстав, зазначених законодавством [32, с. 15]. Крім того, у такому визначенні є демонстрація існування постійних генетичних та функціональних зв'язків між господарським правом та господарським процесуальним правом. Ще А.Т. Боннером було наголошено на існуванні діалектичної єдності, взаємного впливу й обумовлення матеріального й процесуального права [33, с. 29].

У літературі цивільно-процесуального напрямку зазначено, що зв'язок норм матеріального права (цивільного, сімейного, трудового, житлового тощо) із процесуальним полягає у тому, що цивільне процесуальне право є формою, яка забезпечує життя норм матеріального права, захист і примусову їх реалізацію. Втім слід підкреслити, що цивільне процесуальне право без матеріального стало б беззмістовним і втратило б своє соціальне та юридичне значення [34, с. 88].

Окремі українські вчені-процесуалісти визначають предметом господарського процесуального права (як форми діяльності суду) господарські спори або інші справи, віднесені до компетенції господарських судів [35, с. 24]. В.С. Щербіна до предмету ГПП включає відносини у сфері безпосереднього врегулювання розбіжностей і спорів між підприємствами, організаціями, а також відносини, що складаються при здійсненні правосуддя у господарських спорах між ними, а також при розгляді справ про банкрутство господарськими судами [36, с. 24]. В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос визначають господарське процесуальне право як сукупність правових норм, які регулюють порядок здійснення господарського судочинства [2, с. 47–49].

Але, незважаючи на перевагу певного нормативізму в цих визначеннях, можливо наголосити на об'єктивній залежності існування ГПП від соціальної потреби усувати та вирішувати «аномальний» прояв господарських відносин.

Дійсно, стрімкість розвитку господарських відносин, зміна господарського права породжують різноплановість численних господарських спорів та інших правових питань. ГПП, як регулятор сфери захисту прав у випадку їх порушення чи оспорювання, повинно збалансовано реагувати та відповідати новим обставинам.

Крім того, вирішення практичних завдань щодо оптимального стану такого сегменту регулювання як «господарські конфлікти» в господарському судочинстві не є можливим без врахування реальних суспільних потреб «споживачів» відповідної судової послуги. Ще Е. Дюркгейм визначив, що «функція» соціального інституту – його відповідність потребам соціального організму [37, с. 546–550]. Тому при формуванні та дії галузей господарського та господарського процесуального права для забезпечення якісного функціонування всієї господарської системи фундаментальними питаннями стають визначення ролі господарських інтересів, їх впливу на позначення пріоритетних напрямів, окреслення шляхів їх фактичного врахування в нормативному масиві та формах реалізації.

Заслуговує на увагу й той факт, що вирішальний соціальний вплив в оцінці затребуваності господарських судів та спеціальної процесуальної форми вирішення господарських спорів має відповідний «попит» суспільства на існування професійно орієнтованих судових органів [38, с. 75]. Зокрема, саме суб'єкти господарювання, а в визначених законом випадках – державні та інші органи і фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, зацікавлені в нормативно-практичній збалансованості системи забезпечення їх інтересів в судах за предметною компетентністю (за законодавством – спеціалізованих судах) щодо відповідних категорій справ та оперативними інструментами вирішення спорів.

Ускладнення та оновлення системи національного права детермінує принципіальні зміни старих чи виникнення нових структурних утворень як результат відображення глобалізаційних процесів з імплементації та конвергенції міжнародних стандартів та окремих змістовних компонентів ефективних правових систем. В умовах переосмислення моделі правосуддя через призму міжнародного постулату справедливості, які закладені, в першу чергу, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, роль господарсько-процесуального впливу збільшується, але потребує адекватних змін. Зазначений міжнародний документ є частиною української правової системи, що зумовлює необхідність забезпечити задекларовані Україною права та свободи, зокрема і право на справедливий суд. У свою чергу, у рішенні КСУ від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначено, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин – одним із загальнолюдських вимірів права. Елементи права, зокрема розмірність, рівність, мораль об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [39]. Таке розуміння справедливості дає підстави застосування її як правової категорії з властивостями прямої дії як у судовій практиці, так і в розрізі теоретичного удосконалення нормотворчого процесуального матеріалу.

Сама ж соціальна роль права найповніше виявляє себе в його функціях [40]. Отже, сутність функцій ГПП можна розглядати як відображення соціального та інтегративного призначення ГПП, яка полягає у: вирішенні конфліктів у сфері господарських та інших правовідносин; наданні реальної можливості захисту в господарському судочинстві; забезпеченні справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів господарськими судами; гарантованості відображення у процесуальному праві господарських інтересів та потреб суб'єктів господарювання; відповідності та достатності правового регулювання у кожному випадку розгляду та вирішення господарських справ; досяганні об'єктивного результату вирішення господарської справи.

II. В основі наступного підходу до розуміння функцій права лежить розуміння їх як наряду правового впливу на суспільні відносини. Так, С.С. Алексєєв підкреслював, що активна роль права відображується в його функціях, тобто напрямках правового впливу в організації (впорядкуванні) суспільних відносин [41, с. 191]. При цьому правовий вплив, як зазначає О.В. Мицькевич, набагато ширше правового регулювання [42, с. 17], тому проявляється не тільки у нормативному, а й у психологічному та ідеологічному сенсі. С.О. Іванов визначав функції права як напрями правового впливу не стільки на суспільні відносини, а на волю, поведінку людей [43, с. 48–54]. В.М. Протасов пропонував під функціями розуміти ту діяльність чи той вплив, які повинна здійснювати та чи інша система (держава, право, державний орган, наука, теорія тощо), щоб вирішити поставлені перед нею завдання, досягти своїх цілей [44, с. 27].

Отже, правовий вплив (регулювання) проявляється як в суто нормативній формі, так і в ненормативній. При цьому, як точно зазначає С.О. Комаров, правове регулювання як спеціально-юридичний вплив у будь-якому випадку пов'язане із встановленням конкретних прав та обов'язків суб'єктів, з прямими приписами про належне і можливе, а правовий вплив – не завжди. Якщо перше означає реалізацію правових норм через

правовідносини, то друге – не обов’язково. Звідси правове регулювання завжди означає також і правовий вплив, але правовий вплив не завжди означає свідоме нормування суспільних відносин. У цьому сенсі регулювання – лише одна з форм впливу права на соціальні зв’язки, що охоплює далеко не всі інші його форми [45].

У наукових працях можна знайти й думки проти визначення функцій права як напрямків правового впливу на суспільні відносини на тій підставі, що судження про напрями впливу права без вказівки конкретних об’єктів та результатів такого впливу виявляються неможливими для перевірки, носять багато в чому розумоглядний характер [46, с. 13].

Природа ГПП, безумовно, також має свій прояв як соціального, так і нормативного регулятора. Ненормативний вплив соціального характеру здійснюється через політичні, економічні, виховні, інформаційні, культурні функції. Нормативний вплив ГПП на суспільні відносини проявляється через особливі юридичні правові засоби для їх регламентування. При цьому специфіка та своєрідність такого регламентування характеризується:

- метою ГПП та господарського судочинства;
- нормами Господарського процесуального кодексу України, Закону України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та іншими законами України;
- господарськими процесуальними правовідносинами щодо розгляду та вирішення господарських спорів та інших правових питань, виконання судових актів, які врегульовані нормами ГПП та виникають між господарським судом та іншими учасниками господарського судочинства;
- особливими підставами виникнення, зміни та припинення господарських процесуальних правовідносин. Такими підставами є наявність: а) норм у господарському процесуальному законодавстві, які обумовлюють здійснення певної процесуальної дії. Базова норма викладена у ст. 4 ГПК України щодо права на звернення до господарського суду; б) господарської процесуальної правосуб’єктності, тобто здатності

безпосередньо чинити процесуальні дії, здійснювати свої процесуальні права й обов'язки [35]; в) юридичних фактів, зокрема подання позовної заяви (ст. 171 ГПК України), надсилання копії позовної заяви і доданих до неї документів (ст. 172 ГПК України), прийняття ухвали про прийняття позовної заяви та відкриття провадження у справі (ст. 176 ГПК України), порушення процесуальних строків (ст. ст. 256, 288 ГПК України);

- системою послідовних процесуальних дій, які здійснюють господарський суд та інші учасники господарського судочинства у зв'язку з підготовкою до розгляду, розглядом та вирішенням конкретної господарської справи [2, с. 47–49], тобто господарським судочинством;

- застосування засобів державного примусу, які забезпечують виконання завдань господарського судочинства на різних його стадіях. Зокрема, до них можна віднести застосування засобів забезпечення позову (ст. 136 ГПК України), окрему ухвалу (ст. 246 ГПК України), витребування доказів (ст. 81 ГПК України), залучення до участі у справі іншого відповідача (ст. 63 ГПК України), залучення осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору (ст. 50 ГПК України), відвід експерта, спеціаліста (ст. 37 ГПК України), розподіл судових витрат (ст.ст. 129, 130 ГПК України), застосування заходів процесуального примусу (ст. 131 ГПК України), примусове виконання судових актів (Закон України «Про виконавче провадження»).

Отже, визначати функції ГПП доречно через контекст правового впливу на суспільні відносини.

III. Синтезує вищезазначені підходи Т.М. Радько, надаючи функціям права їх класичне визначення, а саме, єднання: а) ролі (призначення) права в суспільстві; б) основних напрямків його впливу на суспільні відносини [47, с. 50]. Таке розуміння підтримується і сучасними дослідженнями. Зокрема, М.В. Цвік, О.В. Петришин у підручнику з загальної теорії держави та права стверджують, що функції права – це головні напрями або види нормативно-правового впливу держави на суспільні відносини, зумовлені соціальним

призначенням права, які виявляють необхідність існування права як соціального явища в суспільстві й державі, його найважливіші риси, особливості, які відповідають економічному, ідеологічному й соціально-політичному змісту регулювання суспільних відносин на конкретному історичному етапі розвитку суспільства [48, с. 186]. Подібне поняття закріплено і в юридичній енциклопедії, яка трактує функції права як роль, яку має право або певний правовий інститут в соціальному житті, а також конкретні напрями правового впливу на поведінку суб'єктів права [49].

Окремі автори піддають сумніву доцільність такого синтезу розуміння функцій права, виокремлюючи певні його недоліки. Так, на думку В.Н. Сінюкова, трактування функцій права через призначення (роль) та напрями впливу (регулювання) має наступні недоліки: а) передбачає суб'єкта функцій, який може здійснювати діяльність у відомих напрямках; б) теорія функцій «на суб'єкті» фактично описується лише у категоріях цього суб'єкта, втрачаючи відразу декілька етапів, що передують його діяльності, які часто виступають справжніми детермінантами правового регулювання. У зв'язку з цим він вважає, що значення функцій первинно полягає у виявленні та відображенні залежностей між правовим компонентом суспільних відносин (всередині нього) та іншими їх компонентами [50, с. 76–77].

Дійсно, досліджуючи питання функцій ГПП, неможливо не враховувати існування певних зв'язків між суспільними відносинами, які є об'єктом ГПП, та іншими його правовими компонентами. При цьому просліджується особливий сутнісний прояв саме функцій у забезпеченні реально існуючих зв'язків між різними явищами. Подібні погляди на розуміння сутності функцій було висловлено різними авторами. Так, В.А. Кірин [51, с. 31, 34] зазначав, що функції різних галузей права мають значну роль при їх розмежуванні, яке проводиться не тільки і не стільки з урахуванням функцій окремих правових норм та інститутів, скільки на основі їх функціональних зв'язків, які об'єднують дану сукупність норм в єдине ціле, тобто в систему. Фактично подовжуючи цю думку, О.Є. Сухарев під

функціями права розумів основні регулятивно-організаційні зв'язки, які встановлюються за допомогою дії права між системою права і системою суспільних відносин, що дозволяють враховувати залежність можливостей, цілей і результатів правового впливу від властивостей його об'єкта, суспільних відносин і техніко-юридичних особливостей самого права [52, с. 5]. О.В. Піскунова визначала функції як найважливіші напрями впливу на існуючу реальність, в яких наочно проявляється «активність» правових норм в системі права і суспільного життя, їх роль і призначення [53, с. 15].

О.І. Миколенко в межах синтезуючого підходу до суті поняття «функція» включає єдність трьох самостійних понять – цілі, засоби досягнення цих цілей та результат, що був отриманий, і який повинен відповідати поставленим цілям, при цьому наголошуючи, що у випадку невідповідності результату поставленим цілям функція автоматично вважається нереалізованою [54, с. 150]. На обов'язковості позитивного результату як результату реалізацій функцій права наполягав О.І. Абрамов [55, с. 71–83]. Хоча в аспекті системно-функціональної думки існує припущення про можливість настання «латентних», тобто непрогнозованих наслідків [56, с. 441]. Тематика мети, цілей та результатів потребує окремої уваги в дослідженні функцій ГПП. Одна група вчених вважає, що мета судочинства зводиться лише до вирішення спору (тобто мета позивача полягає в отриманні судового рішення, ухваленням якого закінчується судочинство), а інші – такою метою визнають реальний захист прав (тобто кінцевою метою судочинства є саме реальне відновлення в правах) [57, с. 42; 58, с. 37–65]. У ст. 2 ГПК України визначено завдання господарського судочинства, а саме – справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Важливим є також

окреме наголошення на їх обов'язковості та превалюванні над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

Крім того, до загальних завдань господарських судів має входити єдине і правильне застосування законодавства; сприяння правовими засобами зміцненню законності; попередження правопорушень; формування поважного ставлення до закону і суду. Вирішуючи ці перелічені завдання, господарське судочинство повинне сприяти зміцненню правової держави, законності і правопорядку, твердженню принципу соціальної справедливості, поваги до прав суб'єктів господарської діяльності [59, с. 30].

ГПП з огляду на необхідності вирішення «спірності» господарських правовідносини, відновлення господарського порядку і захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання має більш широкий діапазон завдань із забезпечення сприйняття та доведення до суспільства чітких та нормативно визначених за змістом правил процесуальної поведінки та процесуальної дисципліни, дієвості господарського судочинства та формальної визначеності господарської процесуальної форми, визначеності господарських процесуальних відносин, правильності застосування матеріальних та процесуальних законів, прогнозованого законного результату та можливості його фактичного застосування. Важливе місце у втіленні складних за змістом завдань посідають і функції права. А подекуди, як зазначає Т.М. Радько, і самі завдання можуть породжувати адекватні функції [47, с. 10].

О.І. Абрамов стверджував, що панівне в сучасній науці уявлення про функції права як єдність двох моментів – ролі (призначення) права в суспільстві та основних напрямків його впливу на суспільні відносини – страждає неповнотою, оскільки не ґрунтується на філософському розумінні категорії «функція» та не враховує поняття функції як залежності, зв'язку явищ [60, с. 6]. Узагальнюючи свою думку, він відзначив, що саме відносини, зв'язок, залежність виступають базовими, визначальними елементами функції.

Такий нормативістсько-філософський підхід було взято за основу формулювання галузевих визначень функцій. Зокрема, В.М. Коряків у межах транспортного права визначав функцію останнього як внутрішньо властиве транспортному праву явище, обумовлене роллю (призначенням) транспортного права в державі та суспільстві, що являє собою основний (головний) напрямок його впливу на транспортну сферу і виражає зв'язок транспортного права з іншими явищами соціальної дійсності [61, с. 39].

Аналізуючи різні підходи до функцій права, можна прослідкувати певну закономірну наступність їх формулювання від основних теорій розуміння права: юридичного позитивізму (нормативізму), соціологічного позитивізму, теорії природного права, філософського розуміння права. Але, як слушно висловився британський юрист Д. Уолкер, було зроблено багато спроб словесного визначення права, але, можливо, жодна з них не є задовільною і не отримала загального визнання.

Тому кожна з цих теорій в аспекті галузевого дослідження сутності функцій права може мати свій своєрідний алгоритм втілення як в теоретичній, так і в практичній площині.

Визнаючи наукову відображеність теорій права в ідеях функцій права, доцільним є здійснення співвідношення останніх із функціями держави.

Як відзначав М.О. Аржанов, питання про співвідношення держави і права звужується і обмежується тим, що відносини розглядаються однобічно – як зіставлення сутностей. Співвідношення береться у статиці, а не у динаміці, у спокої, а не у змінах. Звісно ж, що при розгляді співвідношення функцій держави і права якраз є можливість встановити зв'язок і відмінність держави і права в дії та розвитку, оскільки функції характеризують їх активну сторону (діяльність держави, вплив права) [62, с. 46].

Функціями держави визначають основні напрями діяльності, які виражають її сутність і соціальне призначення у сфері управління справами суспільства [63, с. 89]. Функції держави, зокрема, трактуються і як об'єктивно визначені основні напрями або види діяльності, які виражають

суть, призначення, роль і місце її в суспільстві [28, с. 3–4]. С.Г. Дроб'язко, з огляду на динамічний аспекти розвитку держави, розуміє під її функціями головні напрями і способи здійснення державної влади [64, с. 84].

Згідно зі ст. 6 Конституції України [65] державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. В.Ф. Погорілко зазначає, що основними функціями судової влади в Україні є здійснення правосуддя – цивільного, господарського, адміністративного і кримінального. На важливість цих функцій вказує і назва відповідного розділу Конституції України – «Правосуддя». Тобто, судова влада, передусім, асоціюється з правосуддям, що відображає сутність і зміст судової влади та призначення судів у суспільстві та державі. Водночас функції судової влади не обмежуються виключно функціями правосуддя. Вони є багатограними і різноманітними, тому слід говорити про множинність цих функцій. Функції судової влади – це напрями і види діяльності судів у межах і порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України [66, с. 577].

Традиційно функції процесуального права втілюються в основних напрямках діяльності української держави. Результатом такого втілення є розробка та прийняття ГПК України та змін до нього, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», затвердження Державного бюджету України, Концепції судово-правової реформи, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., концепцій удосконалення діяльності судів (наприклад, Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи), державних програм (наприклад, Програми USAID з реформування сектору юстиції «Нове правосуддя»), інших політичних та правових документів.

Необхідно відзначити, що співвідношення держави і права залежить від діючого в державі політичного режиму і реального правового протекціонізму щодо бачення характеру і мети правового впливу й регулювання.

С.С. Алексєєв зробив висновок, що в умовах авторитарного режиму право реалізує свою динамічну функцію, зводячись до прямих приписів від держави. В умовах демократії існує розвинена правова система, що забезпечує простір для існування саморегульованих механізмів, які є основою громадянського суспільства. Водночас, право захищає демократичний політичний режим від руйнівних стихійних процесів, панування сили і свавілля [67, с. 74].

Згідно зі ст. 1 Конституції України, Україна є суверенною й незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1). Безумовно, зміст господарського та процесуального права, механізми їх реалізації також можна вважати показниками демократичності української правової системи та успішності будівництва правової держави. Як підкреслював С.С. Алексєєв, без аналізу юридичного процесу, правил юридичної процедури, процесуального права в цілому неможливо об'єктивно оцінити реальний стан механізму правового регулювання, бо очевидно, що у суспільстві, в якому людина, її права і свободи оголошуються вищою цінністю демократичне процесуальне право, створюючи підґрунтя для взаємодії держави та індивіда, є гарантією захисту прав, свобод і законних інтересів особистості, важливим засобом координації приватного і публічного інтересу [41, с. 285].

Важливо зауважити, що ГПП є одним із видів реалізації державної влади у сфері захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, держави, фізичних осіб на всіх стадіях господарського судочинства.

Такий загальний погляд на проблему функцій держави та права дає змогу зробити висновок про наявність аксіоматичного зв'язку між функціями української держави та функціями процесуального права з їх певними полярними особливостями, який має бути врахований в наступних підрозділах дослідження.

З урахуванням проведеного аналізу, можна надати визначення функцій ГПП як напрямів впливу господарських процесуальних норм на суспільні

відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань для забезпечення правового результату при здійсненні справедливого судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, держави, фізичних осіб [68, с. 172].

1.2 Функції господарського процесуального права: синергетичний підхід

Проблема поняття і змісту ГПП, його галузева належність протягом тривалого часу були предметом наукових дискусій. Така ситуація зберігається (меншою мірою) й на сьогоднішній день, не зважаючи на ухвалення та дію ГПК України від 06.11.1991 р. № 1798, існування судів, які спеціалізуються на розгляді господарських справ. Дискусійність питань щодо самостійності ГПП, доцільності існування господарської юстиції в окремих випадках пояснюється впровадженням в українську правову систему деяких міжнародних стандартів, у тому числі й у сфері правосуддя. Окремі рецеповані правові конструкції не завжди успішно контактують з українською правовою системою, викликаючи при цьому зміни її основних принципів функціонування та організаційного змісту [69, с. 147-151].

Безумовно, у таких трансформаційних умовах виникає доцільність додаткового обґрунтування необхідності існування і розуміння ГПП виключно з точки зору самостійної спеціальної процесуальної галузі.

Серед вітчизняних правознавців одним із перших самостійність господарського (арбітражного) процесуального права як галузі обґрунтував І.Г. Побірченко [70, с. 42]. Сучасні українські вчені одноголосно визначають та аргументують її самостійність.

Необхідно погодитися з думкою авторитетних вчених, що більш детально процесуальне право відмежовується в структурі права за наступними критеріями:

1) матеріально-правові відносини, розвиток і здійснення яких покликані опосередкувати процесуальне право. Такими відносинами, у даному контексті дослідження, є господарсько-правові, що виникають між суб'єктами господарювання та органами управління, між суб'єктами господарювання та державними, громадськими організаціями, які є споживачами продукції, робіт, послуг, що складаються в процесі організації та здійснення господарської діяльності. Службовий характер процесуального права якраз і полягає в тому, щоб регламентувати порядок застосування господарських матеріально-правових норм, пов'язаних із здійсненням правової юрисдикції та інших заходів, спрямованих на охорону суспільних відносин, пов'язаних з організацією та здійсненням господарської діяльності;

2) призначення матеріально-правових норм, реалізацію яких покликано опосередкувати процесуальне право. Господарсько-правові норми мають галузеву і функціональну спеціалізацію, які відображені в ГК України від 16.01.2003 р. № 436 і спрямовані на реалізацію мети правового регулювання господарської діяльності. Так, ГК України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі – підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами;

3) призначення самого процесуального права в загальній структурі права. Як відомо, найбільш загальними властивостями галузі права як сукупності юридичних норм, що регулюють певну групу суспільних відносин і дій (тобто діяльність людини в певній сфері), традиційно називають предмет і метод. ГПП є системою юридичних норм, які регулюють діяльність господарського суду та інших учасників процесу, пов'язану зі здійсненням правосуддя у справах, віднесених до юрисдикції господарських судів. Інакше кажучи, дана галузь регулює порядок здійснення господарського процесу. Предметом ГПП є відносини, які

виникають при здійсненні правосуддя в господарських правовідносинах, при розгляді справ про банкрутство і вирішенні інших правових питань, віднесених до юрисдикції господарських судів. Отже, між господарським правом і ГПП існує нерозривний взаємообумовлений зв'язок. При цьому останнє виконує свою виняткову роль із запобігання, усунення правових конфліктів, захисту прав і законних інтересів, регламентації діяльності уповноважених суб'єктів щодо застосування матеріальних та процесуальних правових норм у процесі розгляду та вирішення конкретної господарської справи;

4) процесуальна діяльність. Господарська процесуальна діяльність відрізняється від інших форм діяльності наступними ознаками:

- характерна лише для тих органів, які наділені спеціальними повноваженнями і покликані здійснювати охоронні функції. Так, відповідно до Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судом. Під діяльністю господарських судів можна розуміти систему процесуальних дій, які здійснюються на підставі наданих законодавством повноважень, пов'язаних із розглядом господарських спорів, шляхом застосування певних процесуальних засобів, результат яких втілений у відповідному судовому акті, з метою захисту і відновлення прав та інтересів;

- специфіка завдань. Такими завданнями є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав осіб, які здійснюють господарську діяльність, а також прав і законних інтересів держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших осіб шляхом справедливого судового розгляду і вирішення господарських справ у встановлений законом строк незалежним і безстороннім судом;

- стадійність. У літературі справедливо підкреслюється, що послідовність здійснення правозастосовних повноважень забезпечується процесуальними стадіями, що являють собою об'єктивну необхідність правозастосування. Так, основними стадіями господарського процесу є: вирішення господарських спорів у першій інстанції, перегляд судових рішень

в апеляційному порядку, перегляд судових рішень у касаційному порядку, перегляд судових актів за нововиявленими обставинами або виключними обставинами;

- наявність доказування, необхідного для встановлення певних фактів і обставин, їх дослідження та правильної оцінки з метою встановлення об'єктивної істини у справі. Так, глава 5 ГПК України регламентує поняття, принципи доказування і види доказів;

- багатосуб'єктність поряд з органом, що здійснює правозастосування в межах відповідних суспільних відносин. Так, учасниками господарського процесу, поряд з судом, є сторони, треті особи, прокурор, експерт, спеціаліст та інші особи, які беруть участь у процесі у випадках, передбачених ГПК України. У справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду учасниками справи є учасники третейського розгляду, а також особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки (ч. 4 ст. 41 ГПК України).

- окремі етапи процесуальної діяльності мають своєрідні зовнішні форми прояву, особливість оформлення процесуальних актів, що стосуються процедури порушення і розгляду справи і т.ін. Встановлений нормами ГПП порядок порушення провадження у справі, розгляд і вирішення спорів, їх перегляд, а також виконання рішень, ухвал, постанов господарського суду називається господарською процесуальною формою. Її значення полягає у тому, що вона забезпечує захист прав суб'єктів господарської діяльності і гарантує ухвалення законних і мотивованих рішень. Процесуальна форма є інструментарієм, за допомогою якого досягається законність в діяльності господарських судів;

5) характер конкретних господарських справ. Так, до юрисдикції господарських судів відносяться: 1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності; 2) справи у спорах щодо приватизації майна; 3) справи у спорах,

що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; 4) справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; 5) справи у спорах щодо цінних паперів, у тому числі пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом та погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери, зобов'язаннями за цінними паперами, крім боргових цінних паперів, власником яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та векселів, що використовуються у податкових та митних правовідносинах; 6) справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, в тому числі землю), реєстрації або обліку прав на майно, яке (права на яке) є предметом спору, визнання недійсними актів, що порушують такі права, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та спорів щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, а також справи у спорах щодо майна, що є предметом забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи-підприємці; 7) справи у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, в тому числі у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності; 8) справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі

– справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України; 9) справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; 10) справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності, крім актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем; 11) справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказу на примусове виконання рішень третейських судів, утворених відповідно до Закону України «Про третейські суди», якщо такі рішення ухвалені у спорах, зазначених у цій статті; 12) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах; 13) вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами; 14) справи у спорах про захист ділової репутації, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем або самозайнятою особою; 15) інші справи у спорах між суб'єктами господарювання; 16) справи за заявами про видачу судового наказу, якщо

заявником та боржником є юридична особа або фізична особа-підприємець [71].

Українське законодавство, зокрема в галузі вирішення господарських спорів, потребує значних змін з метою повної відповідності до міжнародних стандартів щодо регулювання відповідних суспільних відносин. Але суттєва зміна правого світогляду логічно може спричинити трансформацію основних властивостей та їх зв'язків у самій галузі права.

У навчальній та науковій юридичній літературі простежується стійкий парадигмальний підхід висвітлення питання самостійності тієї чи іншої галузі права, який проявляється через традиційну правову характеристику таких її властивостей, як предмет, функції, методи, принципи, система. При цьому щодо зазначених властивостей галузі права надається загально-описова інформація без відображення діалектичних зв'язків між ними, яка переважно ґрунтується на загальнотеоретичних дослідженнях теорії права.

Відповідна тенденція характерна і для дослідження ГПП. Головними факторами такого стану є вищезазначений «традиційний» підхід та сприйняття ГПП як «обслуговуючої» галузі господарського права в спектрі вирішення «спірності» самих господарських відносин. Так склалося, що останнє спонукає дослідників зосереджуватися на суто прикладних аспектах господарського судочинства, обходячи теоретичну компоненту самої процесуальної галузі.

Проблема певної непопулярності застосування різноманітності методологічних підходів породжує перепони при досягненні важливого гносеологічного завдання – вивчення сутнісних причин наявності властивостей ГПП та зв'язків між ними [72, с. 20]. Уявляється, що розуміння ролі кожної з них через визначення характеру їх взаємозв'язку може мати важливе значення як в аспекті об'єктивного сприйняття ГПП, так і щодо подальшого впливу на концептуальні підходи змістовного та функціонального вдосконалення господарського судочинства.

Дійсно, ефективність у досягненні мети та виконанні завдань ГПП може бути і повинна бути визначена комплексністю та цілісністю еволюції не тільки прикладного змісту, але й загальнотеоретичного альянсу всіх її основних правових властивостей.

Суспільні відносини, які є об'єктами ГПП, визначають структуру права, а функції обумовлюють систему. Ці властивості взаємоінтегровані один до одного, тому від рівня їх внутрішніх та зовнішніх зв'язків залежить досягнення певних завдань, які стоять перед відповідною галуззю.

Традиційно поняття «право» розглядають в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Такий підхід ґрунтується на положеннях теорії права, який в межах дослідження певної галузі права набуває свого особистого змісту та втілення. Важливо підкреслити наявність безспірного національного та міжнародного визнання теоретичного та практичного значення застосування вищезазначеної концепції як в навчальній площині, так і безпосередньо в здійсненні правотворчої та правозастосовної діяльностей.

За такою логікою розглядають і ГПП. Так, в об'єктивному сенсі, одні автори визначають ГПП як сукупність та систему правових норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя у справах, що виникають із спірних господарських правовідносин з підстав, зазначених законодавством [32, с. 15], інші – сукупність правових норм, які регулюють порядок здійснення господарського судочинства [2, с. 49]. У суб'єктивному сенсі ГПП можна розглядати як право юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, фізичних осіб, які не є підприємцями, державних органів, органів місцевого самоврядування на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів.

Більшість сучасних публікацій актуалізують проблеми змісту права на судовий захист, системи гарантій, стадії реалізації, процесуального статусу

осіб, процесуальної поведінки тощо. Відповідні висновки стають важливим сегментом поповнення наукових та практичних знань.

Однак, як доречно зазначала Є.А. Кіреєва, при створенні моделі юридично значущої поведінки неминуче доводиться оперувати поняттям права в об'єктивному сенсі, розглядаючи його як систему норм, що закріплюють певні правила поведінки [73, с. 54]. У контексті даного висловлювання мова йшла про знання системи та структури права як основи моделювання законодавства. Вважаємо, що в основу такого моделювання обов'язково входять і такі властивості, як функції і методи права.

Вчені-правознавці в межах дослідження найбільш суттєвих рис чи ознак галузі права звертають увагу на функціональність та субстанціональність в їх поєднанні [74]. При цьому функціональними якостями самостійної галузі права визнають державно-вольовий характер, нормативність і властивість офіційно-владного регулятора суспільних відносин, загальноправові принципи і функції. Субстанціональність галузі права відображають загальні специфічні властивості норм та інститутів галузі права, які, в свою чергу, нерозривно пов'язані з функціональними якостями [75, с. 145].

С.С. Алексєєв зауважує, що галузі права відрізняються саме тим, що для них характерне юридично своєрідне регулювання з точки зору самої їхньої природи, що галузі права – не просто зони юридичного регулювання, не штучно скомпоновані сукупності норм «по предмету», а реально існуючі та юридично своєрідні підрозділи в самому юридичному змісті права [76, с. 250].

Дійсно, юридична індивідуальність галузі головним чином виражається в особливому юридичному режимі, який розкривається через такі властивості як предмет, метод правового регулювання, функції, принципи та система.

Таким чином, функції, система, методи, принципи галузі права, зокрема ГПП, виступають як необхідні її властивості в діалектичній єдності та взаємозалежності.

Позиція Л. Берталанфі, який розглядав систему як комплекс взаємодіючих елементів, досі є основою різноманіття існуючих понять «системи». Традиційно під системою у філософії розумілася сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність [13, с. 427]. Для сучасних досліджень теорії систем характерний більш широкий підхід. Системність визначається атрибутивною властивістю матерії, і вже будь-яка сукупність називається системою. Так, наприклад, система визначається як об'єднання певного розмаїття в єдине і чітко розчленоване ціле, елементи якого по відношенню до цілого та інших частин займають відповідні їм місця [77, с. 415].

В юридичній літературі поширена думка, що система права – це обумовлена економічним і соціальним устроєм структура права, що виражає внутрішню узгодженість і єдність юридичних норм, і одночасно їх поділ на відповідні галузі та інститути [41, с. 192–194]. Для з'ясування характеристики системи ГПП необхідно акцентувати відсутність довільного шляху її складання і пряму залежність від системи суспільних відносин, які є об'єктом ГПП. Тобто, система ГПП є явищем об'єктивного характеру.

Відповідна залежність від суспільних відносин, які є об'єктом ГПП, притаманна й функціям права.

У процесі функціонування ГПП відбувається постійна взаємодія цілей, завдань і функцій права, здійснюється їх взаємне корегування, що обумовлено тісним взаємозв'язком зазначених явищ [55]. У кінцевому підсумку, здійснюється вплив на такі вторинні структурні утворення, як процесуальні норми, що з урахуванням свого об'єктивного відокремлення об'єднанні саме за функціональним призначенням. Так, за даним критерієм норми ГПП поділяють на первинні, похідні та спеціальні [2, с. 55]. До первинних норм ГПП належать такі, які мають найбільш загальний характер та відрізняються більш високим ступенем абстрагування. Серед них виділяються норми-начала, норми-принципи (наприклад, ст.ст. 7, 11, 15 ГПК України), визначально-установчі норми (наприклад, ст.ст. 4, 136, 129 ГПК

України), норми-дефініції (наприклад, ст.ст. 70, 71, 73, 96 ГПК України). До похідних норм ГПП належать регулятивні (наприклад, ст. ст. 42, 52, 81, 162 ГПК України) та охоронні норми (наприклад, ст. ст. 110, 132, 145 ГПК України). До спеціальних норм ГПП належать норми-презумпції, норми-фікції, оперативні та колізійні норми.

Безумовно, при аналізі форми взаємодії та взаємовпливу функцій та системи ГПП можна застосовувати декілька підходів.

Так, дескриптивний підхід обґрунтовує появу функцій через осмислення самої системи [78]. При цьому даний підхід ґрунтується на визнанні того, що системність властива дійсності, що навколишній світ являє собою деяку сукупність систем, загальну систему, що кожна система принципово пізнавана, що всередині системи існує не випадковий зв'язок між її елементами, структурою та функціями, які ця система виконує.

В основі конструктивного підходу знаходиться принцип первинності функцій, відповідно до якого здійснюється побудова відповідної системи та структури. Структурно-функціональний аналіз передбачає дослідження функцій права як структурних елементів його системи. Саме функції визначають структурний зміст системи права [53, с. 14]. Зважаючи на цей погляд, формування системи ГПП може здійснюватися за такою послідовністю: а) окреслення та визначення мети, яку повинна виконувати система ГПП. Так, метою виступає регулювання здійснення господарського судочинства на засадах справедливості; б) визначення функцій, які спроможні забезпечити досягнення даної мети. Так, основними функціями ГПП виступають регулятивна, охоронна, виховна, інформаційна тощо; в) побудова системи та структури ГПП, яка, у свою чергу, зумовлює реалізацію сукупності функцій. Зокрема, система ГПП декомпонується на процесуальні норми, правові інститути, предметні об'єднання правових інститутів [79, с. 424]. Сама система ГПП умовно поділяється на дві частини: загальну й особливу [80, с. 40].

Таким чином, саме функції ГПП визначають найбільш суттєві сфери та сторони правового регулювання. При цьому основні функції ГПП (регулятивна, охоронна) мають орієнтовно-адресну роль для самої системи і зумовлюють існування її структурних елементів. У свою чергу, розширення функціональних можливостей системи ГПП та підвищення її ефективності забезпечують засоби реалізації функцій ГПП.

З урахуванням вищезазначеного, можна простежити особливий сутнісний прояв функцій у забезпеченні реально існуючих зв'язків між різними явищами, зокрема, між суспільними відносинами, які є об'єктом ГПП, та її системою. Подібні погляди до розуміння сутності функцій було висловлено різними авторами. Так, В.А. Кирін [51, с. 31] та Т.М. Радько [81, с. 206] зазначали, що функції різних галузей права відіграють значну роль при їх розмежуванні, яке проводиться не тільки і не стільки з урахуванням функцій окремих правових норм та інститутів, скільки на основі їх функціональних зв'язків, які об'єднують дану сукупність норм в єдине ціле, у систему. Фактично подовжуючи цю думку, О.Є. Сухарев під функціями права пропонував розуміти встановлюючі за допомогою дії права основні регулятивно-організаційні зв'язки між системою права і системою суспільних відносин, які дозволяють враховувати залежність можливостей, цілей і результатів правового впливу від властивостей його об'єкта, суспільних відносин і техніко-юридичних особливостей самого права [52, с. 5]. Узагальнене формулювання зазначеної позиції надав О.І. Абрамов, визначивши, що саме відносини, зв'язок, залежність виступають базовими, визначальними елементами функції [55].

Отже, погоджуючись з таким підходом, можна зазначити, що невід'ємною частиною функціональної організації ГПП виступають функції, система на основі функцій, зв'язки та відносини між ними.

При цьому функції та система ГПП завжди мають між собою діалектичні зв'язки, які за своїми характеристиками зумовлюють одночасний взаємовплив даних властивостей. Але, безумовно, функції ГПП є

первинними у цих зв'язках з урахуванням їх об'єктивності та гнучкості в умовах трансформації суспільних відносин. Така орієнтовна роль функцій ГПП дозволяє говорити про існування певної субординації між ними та системою права [82, с. 103–104].

II. Розгляд питання функцій ГПП в практичній площині має прямий апріорний зв'язок із питаннями їх здійснення. На певний діалектичний зв'язок функцій та методів вказував Т.М. Радько, відзначаючи, що функції права тісно пов'язані з методами правового регулювання: своєрідність методу регулювання багато в чому зумовлюється функціями, здійснюваними відповідною правовою спільністю – галуззю, інститутом, правом в цілому [83]. У сенсі інтеграції, наприклад, регулятивної функції ГПП, мова йде про необхідність визначення способів впливу на процесуальну поведінку конкретних учасників господарського судочинства в межах певної моделі процесуальних правил і забезпечення її дотримання.

Думається, що юридичними властивостями, що забезпечують інтеграцію регулятивної, охоронної, виховної та інших функції ГПП у практичну процесуальну площину, насамперед, виступають саме методи ГПП. Вони забезпечують «виконуваність» правового впливу щодо процесуальної поведінки, правил, відповідальності тощо.

Однак, на відміну від функцій, які за своєю типологією є незмінними, види та зміст методів напряду залежить від протекціонізму з боку держави в особі законодавчого органу. В окремих випадках на зміст методів можуть впливати (у межах повноважень) й інші суб'єкти. Зокрема, згідно зі ст. 316 ГПК України, вказівки Верховного Суду, що містяться у постанові суду касаційної інстанції, є обов'язковими для суду першої та апеляційної інстанцій під час нового розгляду справи; згідно з ч. 5 ст. 310 ГПК України, висновки суду касаційної інстанції, у зв'язку з якими скасовано судові рішення, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції під час нового розгляду справи. За думкою В.Е. Беяневича, у подібних випадках рішення Верховного Суду набуває ознак нормативності, тобто правовій

позиції, що міститься в постанові Верховного Суду, надається сила правової норми [84, с. 1095].

Однак, методи під впливом правотворчих факторів можуть не завжди відображати повний процесуальний інструментарій з ряду питань, які відображаються у функціях права та потребують певної реалізації. Здебільшого мова йде про виховну функцію ГПП, дослідження якої не є розвиненим у процесуальних доробках.

Наука ГПП питання методу цієї галузі права відносить до недосліджених [2, с. 48]. Враховуючи, що під методом правового регулювання розуміють різноманітні способи правового впливу на певні суспільні відносини, В.С. Щербин констатує, що для господарського (арбітражного) процесуального права основними методами є метод субординації (централізоване, імперативне регулювання, за яким регулювання зверху донизу здійснюється на владноімперативних засадах) та метод координації (децентралізоване, диспозитивне регулювання, при якому регулювання визначається також знизу, на його хід і процес впливає активність учасників суспільних відносин) [36, с. 23–24; 2, с.48].

Методом ГПП в науці також визнають імперативний метод за наявності диспозитивних елементів. Таке сполучення зумовлено тим, що, з одного боку, господарський процес є владною діяльністю господарського суду щодо застосування норм матеріального та процесуального права, що припускає владні засади в механізмі господарського регулювання, а з іншого – формою примусового здійснення суб'єктивних прав, в основному в тих галузях права, які базуються на рівності та диспозитивності їх суб'єктів [35, с. 28; 2, с. 48]. Окремі процесуалісти категорично характеризують метод процесуального права як імперативний [85, с. 50; 2, с.48].

Усталеним є підхід до розкриття методів галузі через правовий статус суб'єктів правовідносин, основні юридичні факти їх виникнення та за змістом і поромядку призначення способів державного впливу на учасників.

Такий підхід можна застосовувати і для галузі ГПП з метою підкреслення її специфічності та розуміння «духу» господарського судочинства.

Загалом господарсько-процесуальні відносини виникають між господарським судом та іншими учасниками судового процесу при розгляді та вирішенні господарських спорів, перегляді рішень господарського суду та їх виконанні [2, с. 45].

Процесуальний статус господарського судді визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та ГПК України. Так, відповідно до ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддею є громадянин України, який, відповідно до Конституції України та цього Закону, призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус, незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді. Виключно судді надане право здійснення правосуддя відповідно до визначених законом процедур судочинства на засадах верховенства права. Як посадова особа, суддя здійснює функції державно-владного характеру, які обумовлюють імперативність законодавчих положень з організації та здійснення діяльності суддів, зокрема і в частині визначення гарантій діяльності суддів, вимог для обрання на посаду, прав та обов'язків, повноважень у господарському судочинстві, процедури прийняття судових актів та їх обов'язковості.

Певний баланс імперативності із диспозитивністю простежується при побудові процесуальних відносин самого суду з іншими учасниками господарського судочинства. Так, владний вплив суду на поведінку сторін та інших учасників проявляється, зокрема, у питаннях залишення позовної заяви без руху (ст. 174 ГПК України), відмови у відкритті провадження (ст. 175 ГПК України), відкриття провадження (ст. 176 ГПК України), відмови у видачі судового наказу (ст. 152 ГПК України), вжиття заходів забезпечення позову (ст. 140 ГПК України), прийняття доказів (ст.ст. 77, 80 ГПК України), залишення позову без розгляду (ст. 226 ГПК України), зупинення,

припинення провадження (ст. ст. 227, 228 ГПК України), закриття провадження (ст. 231 ГПК України), ухвалення судового рішення (ст. 233 ГПК України) тощо.

Загальні основи диспозитивності закріплені в ГПК України, згідно з якими суд розглядає справи лише за зверненням особи, у межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених законом випадках; учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмету спору на власний розсуд (ст. 14 ГПК України). Диспозитивний метод ГПК має прояв в визначенні права на звернення до господарського суду (ст. 4 ГПК України), рівності процесуальних прав (ст. 42 ГПК України), поданні позову (ст. 171 ГПК України), відзиву на позовну заяву (ст. 165 ГПК України), поданні заяв з процесуальних питань (ст. 169 ГПК України), оскаржувані судових актів (ст. 17, ст. 254, ст. 287 ГПК України) тощо.

У плані розкриття прояву методів ГПП у розрізі напрямів правового впливу важливим є питання юридичних фактів виникнення, зміни, припинення господарських процесуальних відносин. Як зазначається в літературі, юридичні факти забезпечують перехід від загальної моделі прав і обов'язків, що містяться в правовій нормі до конкретної поведінки суб'єктів правовідносин [86]. Класична типолізація юридичних фактів доречна і в ГПП. Перш за все, важливо виокремити такі юридичні факти, як прийняття господарським судом судових актів (рішення, ухвали, постанови), подання позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо. Аналізуючи норми ГПК України, можна стверджувати, що більшість юридичних фактів є процесуальними діями господарського суду в межах господарської процесуальної форми. На думку О.С. Скрементової, конкретизація методу регулювання цивільного процесуального права безпосередньо пов'язана із процесуальною формою судочинства, аргументуючи це роллю останньої у визначенні руху процесу по стадіям, рівності прав сторін тощо [87].

Серед інших важливих компонентів дослідження методів ГПП є система заходів процесуального примусу. У 2006 р. питання заходів процесуального примусу були відображені у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [88]. З того часу проблема як заходів процесуального примусу, так, зокрема, і процесуальної відповідальності залишалася гострою та невирішеною. Тривалий час понятійно-категоріальний апарат ГПК України не містив юридичної конструкції «зловживання процесуальними правами», що призводило до відсутності чітко визначеної та дієвої системи негативних юридичних наслідків щодо зловживання [89, с. 80].

Це положення змінилося із прийняттям 15.12.2017 р. нової редакції ГПК України, що забезпечило закріплення повноцінного правового інституту заходів процесуального примусу (Глава 9 ГПК України). Зміни до ГПК України в частині визначення заходів процесуального примусу є спробою законодавця подолати законодавчу прогалину в даному питанні та закріпити дієві та достатні інструменти викорінення та реагування судом на недобросовісну процесуальну поведінку. Окремі положення стосовно заходів процесуального примусу отримали своє уточнення в ряді статей Кодексу України про адміністративні правопорушення, Інструкції про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами тощо. Окресленими питаннями опікується також і Рада суддів України. Так, Рада суддів України у своєму рішенні від 04.11.2016 р. № 74 звертає увагу суддів на необхідність реагування на прояви неповаги до суду як один із механізмів забезпечення незалежності суду та схвалює Рекомендації щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду [90].

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що здебільшого в ГПП домінують імперативні способи впливу на процесуальну поведінку учасників

господарського судочинства з вкрапленням диспозитивних елементів. При цьому достатність обсягу та гармонійність їх процесуального прояву впливає на спроможність здійснення правосуддя на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечення права кожного на справедливий суд.

Констатування певної «прерогативи» імперативного методу напряду впливає, здебільшого, з сутності функцій права. Такі основні функції ГПП, як регулятивна, охоронна можуть отримати реалізацію в судовому процесі через імперативні регулятори та гарантії в межах господарсько-процесуальної форми.

Показники статистики законодавчих змін до процесуального законодавства демонструють його щорічну трансформацію, а з урахуванням опису нової судової реформи такі тенденції будуть посилюватися. За останні 5 років до ГПК України було внесено 40 законодавчих змін, а 15.12.2017 р. ГПК України отримав принципово новий зміст. Прийнято Закон України від 02.02.2015 р. «Про забезпечення права на справедливий суд», новий Закон України від 02.06.2016 р. «Про судоустрій і статус суддів». Безумовно, усі ці законодавчі зміни впливають на систему, зміст та методи правого впливу ГПП як результат пошуку оптимальності самого регулювання.

Такі процеси дають змогу стверджувати, що методи ГПП за своєю суттю не є постійною категорією, а під впливом суб'єктивних (зокрема, законотворчих процесів, правової позиції Верховного Суду) чинників втрачають певну стабільність. Така ознака методів ГПП, як «змінність» є допустимою, а подекуди – необхідною в прагненні забезпечення учасникам господарського судочинства права на справедливий суд. На можливість зміни і правової позиції Верховного Суду звертав увагу В.Е.Беляневич, посилаючись на рішення ЄСПЛ («Серков проти України», «Горжелік та інші проти Польщі», «Скоппола проти Італії» [84, с. 1096–1097].

Ще одним позитивним моментом правотворчої еволюції є встановлення та посилення імплементаційних зв'язків між об'єктивними та

суб'єктивними факторами процесуального права в аспекті розумності правового впливу на господарсько-процесуальні відносини у вирішенні господарських спорів та інших правових питань в межах здійснення господарського судочинства.

Функції та методи ГПП, припускаючи обов'язковість існування один одного, ілюструють складний зв'язок на принципах взаємодії та взаємовпливу, базовими властивостями якого виступають: наявність об'єктивних та суб'єктивних факторів при формуванні та реалізації; поєднання динаміки та статичності в існуванні; співіснування вимог стабільності та своєчасної змінюваності [91, с. 99].

III. Для функцій ГПП характерна своєрідна реляційність не тільки із суспільними відносинами, але і з таким елементом права, як принципи.

Питанням інтегративності та системоутворюючого характеру принципів у системі права присвятив свої праці М.В. Савчин [92, с. 127–128]. На думку А.М. Колодія, принципами права є такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності та підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відзначаються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю [93, с. 27]. Щодо принципів цивільного процесуального права США та Англії зазначають, що вони здійснюють «прихований або явний вплив на всі процесуальні форми, встановлені законодавством і прецедентами», «реалізуються в конкретній судовій практиці», «визначають шлях законодавству», «допомагають з'ясуванню і практичній реалізації ... законодавчих положень», «служують практичним посібником для суддів при вирішенні ними питань, на які не має відповіді в нормах процесуального права, інакше кажучи, при заповненні прогалин у правовому регулюванні, тобто звернення до аналогії» [94, с. 37, 40, 41].

З точки зору галузевого підходу, принципами ГПП визнаються фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які визначають таку побудову господарського процесу, що забезпечує винесення законних та

обґрунтованих рішень [35]. Тому, насамперед, вони отримали своє закріплення в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», змістовно розкриваючись у господарсько-процесуальних нормах.

У процесуальній літературі в аспекті розгляду питань принципів та й у самому процесуальному законодавстві простежується застосування різної термінології: «принципи господарського процесуального права» [95, с. 118–121; 96, с. 13–20], «принципи судочинства» [97], «принципи господарської юрисдикції» [98, с. 214–215], «принципи правосуддя» [99, с. 141–142], «засади» (ст. ст. 2, 7, 13 ГПК України) тощо. Однак, незалежно від термінологічних альтернатив, сутність та зміст досліджень доволі експліковані через певну тотожність підходу до розкриття системи таких принципів.

До системи принципів ГПП відноситься: верховенство права, законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, обов'язковість рішень суду. Однак це не вичерпний перелік (ч. 2 ст. 129 Конституції України), що свідчить про необхідність та можливість мати додатковий комплекс правових механізмів у судах окремих судових юрисдикцій, що додатково гарантує реалізацію права на судовий захист [100, с. 228–229].

При цьому традиційно в юридичній літературі всі принципи ГПП класифікують за правовим джерелом, сферою дії, функціональною ознакою [101, с. 89–92], що водночас обумовлює дихотомічні уявлення різних досліджень у цьому напрямі.

Вищенаведене демонструє, по-перше, достатньо великий перелік принципів ГПП, по-друге, певні протиріччя щодо їх призначення та змісту. У результатів цього виникає питання про їх адекватне практичне

співвідношення та взаємообумовленість. О.А. Беяневич зазначає, що пошук має здійснюватися в іншому напрямі – забезпечення взаємодії цих принципів як системи, головною характеристикою якої якраз і є взаємодія елементів [102]. У межах цього доцільно позначити критерій їх координованої взаємодії, що забезпечить точність змісту та цілеспрямованість досягнення мети усього судочинства. Вважаємо, що дефініцією узгодженості всіх принципів господарського судочинства може стати саме справедливість.

Заслуговує на підтримку думка, що система принципів об'єктивно залежить від конкретної моделі соціально-економічного розвитку суспільства, а суб'єктивно – від волі законодавчого органу, який у визначеному законом порядку їх закріплює. Дослідження системи принципів ГПП не є предметом глибокого аналізу роботи, але буде взято за основу для подальшого вирішення теоретичних та практичних питань щодо здійснення функцій ГПП. У цьому підрозділі пропонується скоректувати увагу на принципі справедливості як вирішальної засади національного права, який, з урахуванням цієї властивості, здійснює відповідний вплив на формування та реалізацію всіх властивостей ГПП, зокрема і його функцій.

Ускладнення господарських зв'язків у нашій державі спричиняє підвищення ролі господарського правосуддя, що, в свою чергу, спонукає до впровадження прогресивного принципу справедливості та створює умови для його реалізації.

Невідповідність національного процесуального законодавства міжнародним стандартам правосуддя, наявність колізій та недостатність правового регулювання ініціює методологічні процеси пошуку сучасних моделей побудови взаємовідносин суб'єктів господарювання і вирішення спорів між ними. У світлі зазначених процесів сьогодення особливе місце належить переоцінці ролі принципу справедливості, зокрема в господарському судочинстві. На сьогоднішній день визначення, характеристика та обґрунтування принципу справедливості є дискусійним у системі принципів господарського судочинства, що пов'язано із відсутністю

єдиного критерію його розуміння. Невирішеними є питання прояву справедливості як правової категорії в правотворчій та правозастосовній діяльності, механізмів реалізації принципу справедливості, зокрема в господарському судочинстві [103, с. 558–559].

Витоки нагальної необхідності прогресивного впровадження в національні процесуальні галузі принципу справедливості зумовлені радикальними змінами в Україні, що призвело до посилення значення міжнародно-правових основ у сфері правосуддя.

Необхідно зауважити, що більшість принципів правосуддя, які отримали своє визнання в міжнародних актах сьогодення, є невід'ємною частиною національного процесуального законодавства. Однак до такого переліку принцип справедливості не входить. Це можна пояснити складною природою самої категорії справедливості, множинністю трактувань її змісту та призначення.

Протягом еволюції концепцій прав та свобод закономірним є існування парадигмальних позицій щодо характеристики фундаментальних орієнтирів справедливості як філософської, теологічної, правової та моральної категорій.

Позицію заперечення застосування категорії «справедливість» як правової займали класики юридичного позитивізму. Так, Остін Джон питання справедливості не включав у межі юриспруденції, а Кельзен Ганс доводив, що моральні цінності, у тому числі справедливість, відносні та при всій своїй необхідності являють собою ірраціональний ідеал; справедливість є вимогою моралі; для чистого вчення про право характерна антиідеологічна спрямованість, що виключає змішання позитивного права з «ідеальним» або «справжнім» правом [104, с. 83].

Діаметральна позиція була висловлена В.С. Нерсисянцем щодо розуміння справедливості як категорії правової (не моральної, релігійної тощо). Він підкреслював, що тільки право і є справедливим. Діяти справедливо – означає діяти правомірно, відповідно до загальних та рівних

вимог права. Справедливість – це самосвідомість, самовираження і самооцінка права та, разом з тим, правова оцінка всього іншого [105, с. 65–67].

Інший підхід до цього питання продемонстрував О.Е. Лейст, який підсумував інструментальні аспекти вищезазначених теорій справедливості [106, с. 170]. Сутність права не може бути досягнута ні практичним правознавством, ні навіть загальною теорією права, якщо остання не вийде за межі юридичних категорій. Однією з таких неюридичних категорій, без яких теорія держави і права не може обійтися, і є справедливість [107, с. 30]. Подібну позицію займав А.К. Черненко, зазначаючи, що справедливість, виступаючи по відношенню до права і моралі в якості цілої, загальної сутності, перетворює їх. Право, відокремлене від свого «живого організму» справедливості, лише за назвою справедливе право [108, с. 95].

Безумовно, всі вищезгадані вчення вплинули на концепції прав та інтересів людини, суб'єктів господарювання та відбилися у різномістовних моделях протекціонізму з боку держав. Так, наприклад, не випадково головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної правової політики в Україні є Міністерство юстиції, адже юстиція походить від лат. *Justitia* (похідне від *jus* – право) та означає справедливість.

Проголошення та законодавче закріплення прав і свобод є найважливішою передумовою їх запровадження в якості «правової волі» з боку держави, яка реалізується тільки через правові форми діяльності компетентних органів.

Враховуючи роль господарського суду в реалізації захисту прав та свобод людини, громадянина, суб'єктів господарювання та забезпечення контролю за діяльністю органів державної влади, можна констатувати наявність нерозривного зв'язку понять «справедливість» та «правосуддя». Такий взаємозв'язок навіть простежується з точки зору філологічної та лексикографічної думки. Так, у тлумачному словнику «справедливість»

дорівнюється до терміну «правда», однак у значенні «правосуддя», а основне слово – «справедливий» вміщено у сукупності слів, похідних від слова «справлять» (тобто правити, випрямити, виправляти), і в якості перших значень має: «правильний», «зроблений законно», а потім вже «по правді», «по совісті», «по правоті» [109]. Б.С. Нікіфоров до свого словника латинської юридичної фразеології включив переклад латинського вислову про розуміння юриспруденції як науки про справедливе та несправедливе [110, с. 76]. І.В. Наумов також зазначає, що дія правосуддя полягає у справедливості справи та розумі законів, і щоб рішення було виконано відповідно зазначеним положенням. На його думку, «правосуддю огидно все те, що зроблено не за справедливістю та за законом» [111, с. 2].

Вищевикладене дає можливість стверджувати, що процеси реалізації та забезпечення прав та інтересів осіб через призму справедливості не можливо розглядати без сфери правосуддя, яка має свій прояв у формах господарського, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства.

Правосуддя у сфері господарювання здійснюється для вирішення конфліктів у правовідносинах за участю підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (зокрема іноземних), громадян-підприємців, а в окремих випадках – держави та інші органів, фізичних осіб, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Господарські суди є спеціалізованими органами у вирішенні господарських спорів за властивою для їх розгляду процедурою.

Як впливає зі змісту ГПК України (ст. ст. 5, 369 та ін.), господарські суди здійснюють захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом осіб, які наділені правом звернення до господарського суду; здійснюють захист інтересів держави (публічних інтересів) за зверненнями прокурора та його заступників, Рахункової палати, інших державних органів, які звертаються до господарського суду в межах своїх повноважень, визначених законом; вживають передбачені ГПК України заходи, спрямовані

на запобігання правопорушенням (тобто здійснюють превентивну діяльність); розглядають справи про банкрутство; здійснюють судовий нормоконтроль, тобто діяльність щодо перевірки законності актів державних та інших органів, яка здійснюється в межах правосуддя в порядку, передбаченому процесуальним законодавством; розглядають справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів; виконують судові доручення іноземних судів [112, с. 233].

Особливість предмету діяльності господарських судів обумовлює об'єктивну ретельність у визначенні вимог до порядку її здійснення, що первинно залежить від закріпленої системи основ (принципів), на яких вона побудована.

Першим кроком переосмислення моделі правосуддя через призму міжнародного постулату справедливості можна вважати схвалення Концепції судово-правової реформи в Україні [113] та окреслення її концептуальних завдань, до яких входять: ефективне розмежування повноважень гарантування самостійності та незалежності судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади; реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою; створення системи законодавства про судоустрій, яке б забезпечило незалежність судової влади; поступове здійснення спеціалізації судів; максимальне наближення судів до населення; чітке визначення компетенції різних ланок судової системи; гарантування прав громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом [114, с. 24–26].

Однак у подальшому процесі втілення даної концепції (зміни до діючого законодавства, прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів») принцип справедливості не знайшов свого чіткого законодавчого закріплення.

У літературі зазначається, що в силу абстрактного характеру цього принципу розкрити його зміст досить важко, і пропонується включати в

нього такі елементи, як рівність суб'єктів права, свобода договору, необхідність урахування всіх істотних обставин при розгляді конкретної справи судом [115, с. 160; 116].

За своєю суттю принцип справедливості (як, до речі, і принципи добросовісності та розумності) є принципом природного права, і його закріплення на рівні закону не впливає на природно-правовий характер цього принципу [116]. «Принципи справедливості, добросовісності, розумності виконують в українському приватному праві стосовно позитивного права, договорів, звичаїв тощо інтерпретаційну, доповнюючу та виправну функції» [117, с. 13]. С.С. Алексєєв зазначає, що справедливість набуває значення правового принципу тією мірою, якою вона втілюється в нормативно-правовому способі регулювання, у тих засадах пропорційності, рівності тощо, які властиві самій побудові правової доктрини [41, с. 65].

Незакріплення принципу справедливості у законодавстві є наслідком відсутності єдиного підходу до його визначення, ознак, критеріїв дії, який повинен, з огляду на ст. 6 Конвенції формуватися в юридичній свідомості, тлумачитися і втілюватися у правозастосовну практику крізь призму одного з основоположних прав людини – права на справедливий суд [96, с. 13-21].

Частина 1 ст. 6 Конвенції встановлює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [118]. Вказані положення отримують певну конкретизацію в прецедентній практиці ЄСПЛ та повинні трактуватися у світлі умов, існуючих у даний час [119, с. 8].

Конструкція ст. 6 Конвенції дозволяє виокремити такі елементи справедливого судочинства, які дають оцінку характеру судового процесу в цілому, а саме: публічність розгляду справи та проголошення рішення; розумність строку розгляду справи; розгляд справи судом, встановленим

законом; незалежність і безсторонність суду; змагальність судового розгляду; рівність сторін; гласність рішення; обґрунтованість рішення. Усі ці елементи в національному законодавстві трактуються як принципи та володіють вираженою нормативністю.

Тому, з урахуванням вищенаведеного, можна стверджувати, що принцип справедливості поглинає усю сукупність процесуальних принципів та вимог здійснення правосуддя. Тобто, не може вважатися справедливим розгляд, здійснюваний за межами розумного строку судом, у незалежності та безпристрасності якого є об'єктивні сумніви, який не має встановленої законом компетенції для здійснення правосуддя за певними справами, проведеного з порушенням вимог змагальності, публічності (відкритості) процесу тощо [120, с. 53].

Синтезуючим в аспекті права на справедливий суд є сам принцип справедливості.

Роль принципу справедливості стосовно визначення змісту та характеру засобів реалізації функцій ГПП полягає в: а) інституційності, тобто пов'язаності та впливі на організацію господарських судів (системи мереж, призначення суддів господарських судів, зупинення їх повноважень і звільнення з посади, створення необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності суддів, матеріальним і соціальним забезпеченням суддів тощо) [121, с. 54]; б) детермінаційності, тобто досягненні оптимальної можливості ініціювання судової процедури через вимоги доступності правосуддя; в) процесуальності, тобто досягненні необхідного балансу між процесуальною правомочністю учасників господарського судочинства для відстоювання своїх позицій в умовах відсутності переваги будь-кого у судовому процесі; г) імплементаційності, тобто органічному поєднанні вимог правової визначеності судового акту з його неухильним виконанням [122, с. 184]; д) інтегративності, тобто забезпеченні цілісності всіх юридичних режимів процесуальної галузі одночасно з відображенням суспільних потреб в частині бажаної моделі

судового захисту прав та інтересів, з подальшим його сприйняттям управненими процесуальними суб'єктами.

Вищевказане дає змогу стверджувати, що принципу справедливості притаманні ознаки об'єктивності, універсальності, координації, оптимальності, імперативності, збалансованості.

Важливу роль у фактичному забезпеченні загальнообов'язковості його дотримання в правотворчій та правозастосовній діяльності відіграє необхідність його закріплення на законодавчому рівні.

З урахуванням вищевказаного слід підсумувати, що власне дослідження зв'язків функцій, методів, системи, принципів ГПП з позицій діалектики та синергетики дає змогу отримати більш цілісне уявлення про процесуальну галузь як в площині суспільної значущості, так і виключно в сенсі її прагматичного сприйняття. Запропоновано функції ГПП визначати як первинні у цих зв'язках з врахуванням їх об'єктивності та гнучкості в умовах трансформації суспільних відносин.

1.3 Місце та роль функцій в забезпеченні ефективності господарського процесуального права

Питання оцінки ефективності ГПП не отримало в юридичній літературі цілісної концепції науково-теоретичної думки, що викликає множинність підходів до визначення головного показника та методики відповідної оцінки.

У пошуках визначення ефективності в основу вкладають різні елементи чи їх сукупність, як то: якість процесуального законодавства, правозастосування, обґрунтованість судових рішень; дотримання процесуальної процедури, строків та точного застосування закону; здійснення правосуддя на принципі справедливості; оперативність та кількість скасованих судових рішень; доступність правосуддя. Представлена система показників орієнтована на широке та вузьке визначення ефективності. У більш широкому розумінні актуалізують здійснення оцінки

через «ставлення до права як до важливого елементу системи управління суспільством, яке ґрунтується й на оцінці правових приписів з точки зору їх впливу на економіку та суспільство в цілому [123, с. 5]. С.А. Курочкін бачить ефективність процесуального права як запоруку його позитивного впливу на важливу для успішного розвитку економіки систему вирішення правових конфліктів [124, с. 24].

Ефективність господарського судочинства вимірюється доступністю, справедливістю, неупередженістю, об'єктивністю й законністю правосуддя, оптимальністю строків прийняття остаточного (у конкретній судовій інстанції) судового рішення у справі [125, с. 88].

Такі підходи відображаються у прикладних аспектах реалізації норм ГПП, організації та функціонуванні господарського судочинства. Зважаючи на характер та контекст здійснюваного дослідження, пропонується зосередитись на ключовій гранично-узагальнюючій категорії ефективності функцій ГПП, і як наслідок – ефективності ГПП, – категорії інтересу.

Як зазначав Д.В. Шепелев, інтереси є важливим каналом формування законодавства, основою правозастосовної та правоохоронної роботи державних органів. Проблема інтересів сприяє сутнісному розумінню права, його ролі у відборі та визнанні найбільш значущих у соціальному відношенні інтересів, виражених у законодавстві, встановленні пріоритетів охорони та захисту окремих видів інтересів [126, с. 24–25]. Але необхідно враховувати, що і сама можливість реалізації певних інтересів залежить від поняття права, від об'єднання норм різних галузей права в якості взаємодіючих елементів відповідної моделі [73].

Така складна взаємозалежність реалізації інтересів та певних галузей права зумовлює необхідність здійснення дослідження самих інтересів суб'єктів господарювання в контексті їх оцінки та визначення форми взаємодії з основними властивостями галузей господарського та господарського процесуального права.

Процес реформування сфери здійснення господарської діяльності та вирішення відповідних конфліктів повинен мати логіко-орієнтовний характер, базуватися на принципах відкритості та узгодженості запроваджених нововведень, в першу чергу, з інтересами самих суб'єктів господарських відносин. Визначальним фактором даного твердження є загальновизнана роль стану збалансованості інтересів суб'єктів господарювання у динамічному розвитку національного господарства, диспропорційність яких вкрай негативно впливає на рівень економіки самої держави.

Задихайло Д.В. констатував, що правовий господарський порядок поєднує ринкове саморегулювання (приватні інтереси суб'єктів господарювання) з державним регулюванням, що має віддзеркалювати публічні інтереси (інтереси економіки як важливої сфери суспільного життя) та забезпечувати стабільність і динамічний розвиток сфери господарювання, враховуючи найбільш типові законні інтереси її учасників [127, с. 136]. Проте за умов ринкової економіки господарський правопорядок повинен забезпечуватися через органічне поєднання публічно-правових та приватноправових засад господарсько-правового регулювання, що дозволяє адекватно та своєчасно реагувати на трансформації господарського обігу та забезпечувати реалізацію усього спектру інтересів, які виникають й реалізуються в його межах [128, с. 2].

Категорія «інтерес» виникла ще у XVIII ст., але, незважаючи на це, дискусійність та невизначеність у питаннях її обумовленості не зменшується і сьогодні. Також це питання не отримало належної уваги і в юридичних дослідженнях. Хоча визначення регулятивної природи права через те, що воно відрізняється вольовим характером, було (у своєму часовому просторі) підкреслено ще в працях Гуго Гроція [129, с. 135–143; 130, с. 236].

Першу спробу обґрунтування суті поняття «інтерес» у контексті збільшення ефективності господарської діяльності було зроблено А. Тюрго. Інтерес як реальний, обумовлений відносинами власності, принципом

економічної вигоди, мотив та стимул соціальних дій до задоволення динамічних систем індивідуальних потреб визначав і А.С. Генкін [131, с. 25]. Ю.І. Чуньков розглядав інтерес як зовнішню, відносно стійку форму прояву економічних відносин і законів, за якими вони розвиваються [132, с. 69].

Зарубіжні вчені до проблеми економічних інтересів застосовують практичний, прикладний характер в сенсі використання економічних інтересів для досягнення конкретної мети [133, с. 87].

Сучасні дослідники визначають інтерес як ціннісну предметно-вибіркову позицію особи, що відображає усвідомлену нею потребу щодо необхідного і реально досяжного блага, на отримання якого спрямована об'єктивно обумовлена правомірна діяльність [134, с. 33–34]. Заслужує на увагу твердження, що у ринковій економіці саме зацікавленість у максимізації доходу є необхідною й провідною силою всієї економічної діяльності [135, с. 3]. Тим самим господарські інтереси є одночасно первинним джерелом, умовою та підставою виникнення господарських відносин.

У законодавстві часто застосовують поняття законного інтересу, чітке визначення якого відсутнє. Так, Конституція України визначає існування національних інтересів, інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, політичних, економічних, соціальних, культурних інтересів, інтересів суспільства, інтересів громадянина, інтересів держави, спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ та міст тощо.

У загальносоціологічному значенні категорія «інтерес» розуміється як об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, спонукання до дії; у психології – як ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує. В юридичних актах термін «інтерес», враховуючи його етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами. Зокрема, різність

значень та застосування поняття «інтерес» надано в рішенні КСУ від 1 грудня 2004 року № 18рп/2004 [136]. У широкому сенсі, у цьому рішенні зазначається, що етимологічний зміст слова «інтерес» включає: а) увагу до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; цікавість, захоплення; б) вагу; значення; в) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийхось думок і турбот; г) прагнення, потреби; д) те, що йде на користь кому -, чому-небудь, відповідає чиймось прагненням, потребам; вигоду, користь. У вузькому розумінні поняття «охоронюваний законом інтерес», який застосовується, як зазначає КСУ, не тільки у відповідних статтях ЦПК України, але й у статтях ГПК України та інших, у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права» (інтерес у вузькому розумінні цього слова), означає правовий феномен, який: а) виходить за межі змісту суб'єктивного права; б) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони; в) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; г) не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загально визнаним принципам права; д) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; є) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом [136].

Крім того, у цьому рішенні зазначено, що, виходячи зі змісту частини першої ст. 8 Конституції України, охоронюваний законом інтерес перебуває під захистом не тільки закону, а й об'єктивного права в цілому, що панує у суспільстві, зокрема справедливості, оскільки інтерес у вузькому розумінні зумовлюється загальним змістом такого права і є його складовою. «Одним з проявів верховенства права, – підкреслюється у підпункті 4.1 Рішення КСУ від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004, – є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем

суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [39].

Отже, відповідно до ідеї справедливості, самі інтереси суб'єктів повинні природно формуватися і втілюватися в юридичній свідомості.

Вищезазначені підходи до розуміння поняття інтересу демонструють складний, різновекторний характер даної категорії.

Господарські інтереси та господарські відносини є невід'ємними елементами господарської системи, у межах якої здійснюється розвиток економіки. У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому (ч. 1 ст. 9 ГК України). Самі ж господарські відносини являють собою діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, надання послуг, виконання робіт вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст.3 ГК України). Фундаментальні праці щодо виокремлення характеристик зазначених відносин були здійснені В.К. Мамутовим, І.Г. Побірченко, Г.Л. Знаменським [137, с. 81–94].

У господарських правовідносинах реалізуються як приватні, так і публічні інтереси. Ю.О Тіхомиров визначає публічний інтерес як визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільності, задоволення якого служить гарантією її існування та розвитку [138, с. 55]. Публічні інтереси визначаються як відображені в праві, гармонізовані та збалансовані певним чином інтереси держави як організації політичної влади, а також інтереси всього суспільства (спільні інтереси його членів) або значної його частини, зокрема територіальних громад, соціальних груп, особливо тих із них, що власними силами за допомогою правових засобів неспроможні захистити свої інтереси (дрібні підприємці), і тому потребують державної

підтримки, за відсутності якої велика ймовірність виникнення кризових явищ у суспільстві, страйків та інших форм самозахисту [139, с. 26]. Приватні інтереси розкривають як інтереси окремого громадянина (фізичної особи), сім'ї, групи громадян, організації, якщо вона створена за участю фізичних осіб і відповідно не належить до сфери публічної – державної чи комунальної – форми власності [140, с. 109]. С.М. Грудницька розробила господарсько-правову концепцію комбінаційної (компромісної) теорії правосуб'єктності, яка трактується як теорія узгоджених приватних і публічних влад та інтересів у межах двоєдиної приватно-публічної категорії господарської правосуб'єктності з гнучким співвідношенням приватноправових і публічно-правових складових [141, с. 12].

Однією із субстанцій гармонізації публічних та приватних інтересів у сфері господарювання є встановлений державою правовий господарський порядок в Україні, в межах якого суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність. Правовий господарський порядок в Україні, згідно зі ст. 5 ГК України, формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, зважаючи на конституційні вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

У питаннях ефективності державного регулювання господарської діяльності основним посилом є досягнення наявності балансу публічних та приватних інтересів у сфері господарювання [142, с. 94]. Заслуговує на увагу й виважена позиція Ю.Р. Мірошниченка, який розглядає баланс інтересів як ознаку консенсусної демократії, яка, за його аргументами, не обмежується винятково питанням балансу публічних і приватних інтересів, а включає в себе також баланс інтересів та прав приватних осіб, баланс прав і обов'язків суб'єктів конкретних правовідносин, баланс інтересів і конституційних

свобод громадян, баланс між конституційними правами і конституційними принципами тощо [143, с. 22–25].

У процесуальному праві такий баланс проявляється, в першу чергу, через дію принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом та судом (ст. 7 ГПК України). У рішеннях ЄСПЛ вказаний принцип декларується через розуміння «справедливого балансу» між сторонами, який вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво не вигідне становище щодо другої сторони (наприклад, справи *Dombo Beheer B. V. v. the Netherlands*, рішення від 27.10.1993 р., серія А, № 274, с. 19, §33 та *Ankerl v. Switzerland*, рішення від 23.10.1996 р., Reports 1996-V, стор. 1567-68, §38).

Більш реалістично висловлюється з цього приводу В.С. Щербина, вважаючи, що про баланс інтересів можна говорити у разі, якщо йдеться про юридично рівноправних учасників тих або інших відносин (наприклад, інтереси сторін у господарському договорі). В усіх інших випадках, зазначає відомий вчений, держава в особі її уповноважених органів обирає найбільш оптимальні, на її погляд, методи (адміністративні чи економічні) впливу на економіку, на поведінку суб'єктів господарювання залежно від того, які саме інтереси – приватні чи публічні – вона збирається відстоювати і якими нормами права – приватними чи публічними – вона цього має досягти [144, с. 30].

Підтримуючи таку позицію можна зазначити, що при виборі оптимального варіанту впливу держава в особі уповноважених органів усе ж таки повинна спиратися на цільові господарські інтереси суб'єктів господарювання, які існують об'єктивно в конкретний період розвитку держави в матеріальній або процесуальній площині.

Розуміння та своєрідність взаємовідносин інтересу з процесуальними галузями права визначено в позиції М.О. Гурвича, який стверджував, що, на відміну від матеріального суб'єктивного права, охоронюваний законом інтерес (законний інтерес) є «вигода, забезпечена не нормою матеріальною, а

охоронною, насамперед, процесуальною нормою» [145, с. 86]. Д.В. Левченко також відзначав суттєву роль інституцій захисту певних інтересів. Він стверджував, що зміст законного інтересу складається із двох елементів (прагнень): користуватися конкретним соціальним благом і звертатися в необхідних випадках за захистом до компетентних органів держави або громадських організацій [146].

Виконання соціально-інтегративної ролі ГПП забезпечує, так би мовити, «повний цикл» врахування та забезпеченості господарських інтересів.

Отже, господарський інтерес в широкому розумінні можна визначити як об'єктивно виникаючу, незалежно від закону, форму потреб суб'єктів господарювання, яка зумовлена метою господарської діяльності в межах впорядкування конструкцій господарського правового порядку, у тому числі, у питаннях гарантованості ефективності правового захисту їх прав та законних інтересів у судах господарської юрисдикції. При цьому господарських інтерес у його широкому розумінні у ГПП обумовлено: існуванням об'єктивного права на захист прав та інтересів у судовому порядку; існуванням без прив'язки до конкретної господарської справи; потенційністю участі у господарському судочинстві в силу здійснення господарської діяльності в межах певних господарських правовідносин; метою господарської діяльності в умовах гарантій судового захисту.

У вузькому розумінні господарський інтерес у ГПП є суб'єктивно виникаючою потребою, пов'язаною із індивідуально-визначеним господарським спором щодо досягання процесуального результату за допомогою визначених (чи не заборонених) матеріальних та процесуальних засобів захисту в межах господарської процесуальної форми. При цьому він наділяється ознаками «юридичності» та обумовлюється: існуванням суб'єктивного права на захист прав та інтересів у результаті ініціювання розгляду господарського спору в межах господарського судочинства; прив'язкою до певної господарської справи; індивідуально-визначеними

спірними господарськими правовідносинами та відповідно – господарсько-процесуальними; колом процесуальних прав та обов'язків; метою процесуальної діяльності, обумовленою процесуальним статусом у судовому процесі (позивач, відповідач).

Природа публічного інтересу, а точніше – інтересу суб'єктів державної та комунальної власності у господарському судочинстві набуває певної специфіки. Слід звернути увагу на окремі з них.

Загальновідомо, що захист інтересів суб'єктів державної та комунальної власності у господарському судочинстві забезпечується певними суб'єктами управління, що обумовлюється правом оперативного управління або господарського відання, які легітимізують здійснення відповідних процесуальних дій.

Крім того, забезпеченню законності та захисту інтересів держави у господарському судочинстві сприяє участь у ньому прокурорів. Так, ст. 131-1 Конституції України встановлює, що на прокуратуру України покладається представництво інтересів держави у суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Дану норму деталізує ст. 53 ГПК України, відповідно до якої у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах.

Унаслідок неодноразового виникнення в судовій практиці неоднакового розуміння норм ГПК України в частині представництва

прокурора, КСУ рішенням від 8 квітня 1999 р. № 3-рп роз'яснив, що прокурор та його заступник подають до господарського суду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій, незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Прокурор самостійно визначає і обґрунтовує в позовній заяві, у чому полягає порушення інтересів держави або в чому існує загроза її інтересам, і ця заява є підставою для порушення справи в господарському суді. Для здійснення прокурором представництва, він повинен обґрунтувати наявність підстав відповідно до Закону України «Про прокуратуру». Відповідно до ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого належать відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу [147]. Одночасно в позовній заяві має бути зазначено орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади [148]. Деякі науковці абсолютно погоджуються з таким трактуванням [149, с. 72], інші – висловлюють свою незгоду щодо такого обмеження кола суб'єктів, в інтересах яких може бути подана заява прокурором [36, с. 76]. Як зазначав В.М. Валюх, якщо державні інтереси збігаються з інтересами юридичних осіб будь-якої форми власності, то прокурор автоматично захищатиме й інтереси цих юридичних осіб (таке паралельне представництво буде мати місце, наприклад, у тому випадку, коли прокурор звернеться до суду у зв'язку з тим, що певне підприємство військової промисловості було відключено від постачання електроенергії, чим заподіяно шкоду як державним інтересам, так й інтересам підприємства) [150, с. 113].

Розглядаючи площину захисту прокуратурою інтересів держави, виникають питання щодо тлумачення таких термінів, як «державний інтерес», «інтереси держави», «публічні інтереси», «публічний порядок», які

не мають законодавчих критеріїв їх визначення. Це надає можливості в їх розуміння вкладати різні змістовні категорії тими чи іншими суб'єктами господарського судочинства: органами управління, прокурором і, нарешті, самим господарським судом. Це, у свою чергу, негативно впливає на сферу господарських відносин [151, с. 49].

Під «інтересами держави» необхідно розуміти закріплену Конституцією та законами України, міжнародними договорами та актами систему фундаментальних цінностей у найважливіших сферах життєдіяльності українського народу та суспільства (політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технічній, інформаційній) [152]. Таке розуміння державного інтересу підтримав М.І. Мичко, зазначивши, що соціальна цінність тих чи інших суспільних відносин, яка визнається суспільством та державою, складає найважливіший елемент поняття «державний інтерес», а його другим елементом є те, що ця соціальна цінність охороняється правом [153, с. 210; 152]. Крім того, були висловлені також думки про неприпустимість ототожнювання «інтересів держави» з виключно матеріальними інтересами – це поняття необхідно тлумачити в широкому розумінні слова, тоді воно відбиватиме економічні, політичні інтереси, інтереси в соціальній та інших сферах діяльності держави [154, с. 13; 152].

Тлумачення поняття «інтереси держави» зробив КСУ у рішенні від 8 квітня 1999 р. № 3-рп/99 [148] встановивши, що державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорони землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо [152].

Тобто з урахуванням відсутності чіткого переліку категорій справ, при розгляді яких в їх змісті можливо углядіти «державний інтерес», виникає загроза ситуативного та необгрунтованого розширення даного поняття. До речі, історично поняття «державного інтересу» було введено в обіг Макіавеллі та Рішельє для висловлення претензій держави та наділення його правом не звертати увагу на закони, які воно повинно захищати, якщо цього вимагають так звані вищі державні інтереси. Подібна ідея існувала в теорії та практиці державного управління до середини XIX століття. Це поняття використовують для захисту державної «реальної політики» від всякого роду філософсько-правових і соціально-етичних утопій. Найбільш повне і послідовне впровадження ця ідея знаходить у тоталітарних державах [13, с. 257].

Небезпека «розмитості» меж розуміння державного інтересу також обумовлюється тим, що об'єктивну сторону державних інтересів, крім характеру суспільства, в якому вони формуються, визначають конкретно-історичні особливості самої держави: спрямованість її влади, форма правління та територіального устрою, політичний режим, рівень централізації та децентралізації, зовнішньополітичне середовище [155, с. 4].

Враховуючи особливий характер господарських спорів, який проявляється у специфічності суб'єктів та змісту, участь у їх вирішенні потребує професійного володіння спеціальними знаннями в цій сфері. Тому до правового рівня управнених осіб, які представляють інтереси суб'єктів комунальної та державної власності, повинні висуватися більш жорсткіші вимоги.

Певним кроком у даному аспекті стала Постанова КМУ від 18 червня 2008 р. № 582 «Про заходи щодо підвищення ефективності захисту інтересів держави в судах України», якою: 1) на Міністерство юстиції покладено функції міжвідомчої координації із захисту інтересів держави в судах загальної юрисдикції під час розгляду справ, де стороною або третьою особою є Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; 2) встановлено обов'язок розробити та подати протягом

трьох місяців проект постанови Кабінету Міністрів України про затвердження в новій редакції Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації, передбачивши в ньому, зокрема, підвищення кваліфікаційних вимог до претендентів на заміщення посад керівника юридичної служби, його заступника та спеціалістів, утворення в складі юридичних служб підрозділів для представництва інтересів держави в судах під час розгляду справ, де стороною або третьою особою є органи виконавчої влади, або надання відповідних повноважень окремим посадовим особам [156].

Результатом виконання цієї постанови стало затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації [157]. Слід зауважити, що зазначене положення використовується також і до організації роботи юридичних служб підприємств, установ та організацій, які належать до комунального сектору економіки, з причини відсутності спеціального нормативного забезпечення. Така ситуація, з урахуванням значущості комунальної власності, не є показником якості, і тому потребує зміни саме шляхом затвердження відповідними сільськими, селищними та міськими радами правил та вимог щодо складу юридичної служби комунальних установ.

Визнаючи певну недостатність юридичних знань для представництва інтересів держави, у деяких країнах вживають кардинальні заходи щодо зміни такої ситуації. Прикладом може бути Республіка Молдова, в якій Міністерство юстиції запропонувало створити спеціальне Управління із захисту та представництва інтересів держави у судових інстанціях з метою забезпечення якісного представництва держави у судових спорах та вирішення конфліктів у досудовому порядку [158]. Такий підхід має об'єктивне підґрунтя і заслуговує на увагу в українському правовому полі.

Отже, можна дійти висновку про те, що існування різних напрямків проблем захисту публічної власності, які загострюються з формуванням

цивілізованих правовідносин суб'єктів різних форм власності, зумовлює пошук сучасних засобів забезпечення законності та рівності у господарському судочинстві. Господарське та господарське процесуальне законодавства потребують свого оновлення та вдосконалення з метою більш комплексного та адекватного регулювання відповідних відносин за участю різних за своїм статусом осіб, а також більш чіткої регламентації механізму реалізації захисту та представництва інтересів держави.

Природа інтересів, які реалізуються у правовідносинах обумовлена, передусім, сферою фактичних відносин, які зазнали регулювального впливу права. Можна погодитись з думкою В.С. Мілаш, що сучасна система економічних потреб, за допомогою яких формуються економічні інтереси, в узагальненому вигляді складається: 1) із структуроутворювальних потреб в економічній безпеці, безперервності суспільного відтворення та виробництва товарної маси, у залученні інвестицій до найбільш важливих сфер суспільного виробництва, формуванні дохідної частини бюджетів (попередженні створення дефіциту бюджету), попередженні загрози дефіциту товарів, підтримці конкурентного середовища, забезпеченні продовольчої безпеки, безпеки здоров'я людини та довкілля (екологічна безпека), у підтримці й захисті економічної конкуренції та вітчизняних товаровиробників, у реструктуризації та інноватизації виробництва тощо; 2) із потреб активних суб'єктів економічної діяльності у здобутті економічних вигід у формі підприємницького прибутку та пов'язаних з ними виробничих потреб, зокрема в самоінвестуванні власного виробництва (товарів, робіт, послуг) шляхом залучення різноманітних виробничих ресурсів. До цієї групи він також включає інвесторів; 3) платоспроможних потреб споживачів у результатах господарської діяльності (споживчі потреби) [159, с. 16–17].

Цільова реалізація таких інтересів та динамічність відповідних відносин можлива тільки при оптимальному функціонуванні суб'єктів господарювання. Тому сама сфера господарювання потребує різновекторного забезпечення з боку держави (політичного, соціального тощо). Але

динамічна роль у цьому контексті належить якісному правовому забезпеченню. Така роль права зумовлюється необхідністю здійснення інтеграції існуючих інтересів у правове поле для окреслення меж їх реалізації, способів захисту, стимулювання формування нових інтересів, демонстрації об'єктивного врахування потреб суспільства.

Слід зазначити, що більшість розвинених держав внаслідок стрімкого розвитку господарських (комерційних) зв'язків та усвідомлення об'єктивної важливості їх регламентації в правовій системі, запровадили до відповідних відносин спеціальне юридичне оформлення (з урахуванням своїх національних особливостей в даній сфері). Так, у Німеччині ще у 1861 р. був прийнятий Німецький торговий кодекс, який навіть після прийняття Цивільного кодексу не втратив (навіть, навпаки) свого значення. Комерційні кодекси діють в Австрії, Аргентині, Бельгії, Болгарії, Греції, Єгипті, Іспанії, Кореї (Південній), Кувейті, Люксембурзі, Мексиці, Польщі, Румунії, Словаччині, Франції, Чехії, Чилі, Швеції, Естонії, Японії та ін. Крім того, тенденція розвитку комерційного (господарського) законодавства спостерігається і сьогодні. За аналітичним дослідженням О.П. Подцерковного, у розвинутих країнах повсюдно зберігається та поглиблюється також спеціалізація комерційних судів, зокрема у Франції, Бельгії, Португалії, Іспанії, Ісландії, Ірландії, Австрії (у Відні), Данії (у Копенгагені), окремих кантонів Швейцарії, Хорватії. Досвід утворення комерційних судів швидко поширюється у США – у цей час 12 штатів – Флорида, Джорджія, Іллінойс, Меріленд, Массачусетс, Невада, Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Північна Кароліна, Оклахома, Пенсільванія і Род-Айленд мають комерційні суди в містах або на рівні штату. В Англії комерційний суд має свої відділення у Лондоні, Ліверпулі й Манчестері [160].

Україна в питаннях розвитку правової регламентації відповідних господарських відносин досягла значних результатів. Зокрема, здійснена кодифікація господарського законодавства, в результаті якої виник ГК України 2003 р., що став прикладом сприйняття європейських традицій

роздільної кодифікації цивільного та господарського (торгового, комерційного) законодавства. Економічно ускладнені відносини між суб'єктами господарювання об'єктивно і закономірно потрапляють в умови «конфліктності», що, у свою чергу, зумовлює існування їх правових та організаційних регуляторів. У таких випадках від ефективності порядку вирішення господарських спорів та інших правових питань залежить усунення причин та обставин дезорганізації стабільності господарських відносин і відновлення оптимального економіко-правового клімату у сфері господарювання. Але й у цих питаннях Україна досягла суттєвих досягнень, закріпивши дієву правову основу вирішення господарських «конфліктів» (зокрема, мова йде про ГПК України), виокремивши господарське судочинство, створивши, як результат реалізації принципу спеціалізації, мережу господарських судів України. До речі, Парламентська Асамблея Ради Європи у Резолюції № 1466 (2005) відзначила, що Україна досягла суттєвого прогресу щодо прийняття процесуальних кодексів.

У цьому аспекті викликають певні побоювання систематичні спроби реалізувати ідею скасування не тільки ГК України, а й ГПК України з відповідною спеціалізацією господарських судів. Так, останні ініціативи у цьому контексті були представлені Державною судовою адміністрацією наприкінці серпня 2014 р. в межах законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів», який, зокрема в Перехідних положеннях передбачав втрату чинності Господарського кодексу України. Дана ініціатива не отримала свого законодавчого втілення, протипагою якої стало ухвалення Закону України від 12.02.2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд». Однак і після цього спроби знівелювати особливості господарського судочинства, як зазначає О.П. Подцерковний, не припиняються.

Господарські суди вирішують господарські спори та інші правові

питання в порядку господарського судочинства, і за роки існування позначили свою затребуваність та значимість. Вказані характеристики обумовлені наступними особливостями.

Вагомий вплив на оцінку необхідності мережі господарських судів має так званий «споживчий» аспект, який характеризується: а) особливим суб'єктним складом «споживачів» послуги здійснення належного правосуддя в цій галузі; б) вагомим рівнім відповідного «попиту». Зокрема, саме підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності є домінуючими учасниками господарського судочинства, враховуючи складність галузі діяльності, кваліфікаційне правове забезпечення [161, с. 152].

Обсяг справ та матеріалів, які надходять до господарських судів у результаті реалізації зазначеними суб'єктами права на судовий захист, є суттєвим з урахуванням їх змістовної специфіки. Так, відповідно статистичної довідки про здійснення судочинства господарськими судами України, у 2016 році тільки на розгляд місцевих господарських судів знаходилось 237,9 тис. заяв, справ, на розгляд надійшло 195,5 тис. звернень суб'єктів господарювання для вирішення господарських спорів [162]. Кількість справ і матеріалів, що знаходились на розгляді в місцевих господарських судах у 2017 р. дорівнювалась 218 тис., на розгляд надійшло 178,1 тис. звернень [163].

Тому в умовах високого рівня затребуваності господарських судів та багатоаспектності відповідних спорів не останнє місце посідає ряд питань з правової компетентності, кваліфікації суддів. Адже у результаті орієнтування на загальновизнані міжнародно-правові стандарти в сфері здійснення правосуддя та захисту прав людини відповідна діяльність щодо захисту прав та охоронюваних законом інтересів покликана всебічно задовольняти інтереси всіх учасників у належному, законному і справедливому вирішенні

юридичних господарських спорів.

В умовах різноманітності відносин, еволюційності самої суспільної системи об'єктивно обумовлюється динамічність та неоднорідність правової регламентації. При цьому ігнорування: а) суттєвих відмінностей між правовими відносинами, юридичними справами; б) різноманітності правової основи; в) неможливості абсолютного володіння знаннями у всіх галузях права призводить чи може призвести, передусім, до «конфлікту» правозастосування та правотворчості, а потім – до загального ослаблення ефективності судового захисту. Саме для унеможливлення настання відповідних негативних наслідків з боку держави у формі відповідного протекціонізму (п. 12 Перехідних положень Конституції України, Концепції судово-правової реформи, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про арбітражний суд») була започаткована така організація судової системи на принципі спеціалізації судів, яка враховує відмінність та особливість судових справ.

У процесі реформування всієї судової системи неабиякий акцент повинен робитися саме на забезпеченні належної компетентності при розгляді різних категорій спорів задля досягнення максимального захисту прав та інтересів управлених суб'єктів. Сама компетентність розкривається через володіння суб'єктом спеціальними теоретичними та практичними знаннями, вміннями і навичками, які дозволяють повно, точно, ефективно реалізовувати компетенцію, якісно і кваліфіковано здійснювати професійну діяльність. Дійсно, вирішення складних правових спорів у поєднанні з високою якістю є проблемним, але важливим завданням для посилення ефективності судової системи [164, с. 217].

У такому разі, оптимальної моделлю досягнення необхідного результату є предметна деконцентрація судових спорів за рахунок дії спеціалізованих судів, у тому числі господарських, у результаті якої забезпечується законодавча можливість зосередитися суддям на специфіці відповідних категорій справ, збільшити відсоток прийняття кваліфікованих

рішень. Крім того, така предметна компетентність призводить до досягнення конструктивної однорідності розуміння закону та послідовності, однаковості правозастосування. Зазначені характеристики спроможні мінімізувати прояви дисфункції правозастосування судьями правових норм, додатковим правовим ефектом чого буде детермінація зниження ініціатив щодо додаткових судових процесів учасниками судочинства з підстав неоднаковості вирішення спорів. Це автоматично обумовить і зниження (виключення) деяких витрат на здійснення проваджень щодо перегляду судових актів з відповідних підстав. Нині, в умовах обмежених ресурсів, саме економічна площина відіграє не останню роль в оцінці правових явищ. Так, ще Ричард Познер зазначав, що існуюче право з різних причин повинне змінюватися так, щоб поступово ставати все більш ефективним в економічному сенсі.

Місце та роль однаковості правозастосування є предметом підвищеної уваги юридичної науки та законодавця. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453 (втратив чинність, крім положень, зазначених у п. п. 7, 23, 25, 36 розділу XII), однаковість правозастосування і тлумачення норм процесуального права визначалась як виключна функція вищого спеціалізованого суду, а однаковість правозастосування і тлумачення норм матеріального права – як водночас функція вищого спеціалізованого та Верховного Суду України. Саме на доцільність такого функціонального розподілу було звернено увагу у Висновку Венеціанської комісії і Генерального директорату Ради Європи з прав людини і правових питань щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» CDL-AD (2010)026 та запропоновано шляхи вирішення. Так, у п. 129 даного Висновку зазначено необхідність надати Верховному Суду України повноваження щодо вирішення колізій між рішеннями вищих спеціалізованих судів з питань процесуального права, а також його здатність самостійно вирішувати питання про прийнятність скарг щодо неоднакового застосування закону. Також йому потрібно надати право вирішувати колізії між трьома юрисдикціями (цивільною та кримінальною, господарською, адміністративною) [165]. При

цьому, відповідні рекомендації стосувались саме кореляції повноважень судових ланок, а не ліквідування однієї з них.

Однак у новому Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402 закріплено припинення діяльності та ліквідація у встановленому законом порядку Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України, Вищого адміністративного суду України. Вищими спеціалізованими судами стають Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд [166]. Згідно зі ст. 36 Законі України «Про судоустрій та статус суддів», Верховний Суд стає найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

У процесах модернізації правосуддя першорядне значення набуває оптимізація навантаження суддів, яка отримує фактичне втілення в умовах дії спеціалізації судової системи. Надвисока завантаженість судді обумовлює високі показники допущення судових помилок у процесі розгляду та вирішення спорів. Судова статистика свідчить про значні обсяги матеріалів та справ, які надходять до судів. У зв'язку зі змінами в надходженні справ змінювалось і навантаження на суддів. Середній рівень навантаження суддів місцевих господарських судів з урахуванням кількості скарг та заяв, що надійшли на розгляд становив 325; апеляційних господарських – 303 [163]. Крім того, дані звітності судів свідчать, що спостерігається питома вага нерозглянутих судами справ та частка оскаржених судових рішень апеляційної інстанції у касаційному порядку.

Такі кількісні показники та збереження їх динаміки об'єктивно не можуть не відобразитися на якості судового захисту. Особливо у разі виключення господарської спеціалізації та злиття цивільних, господарських та кримінальних судових систем.

Доступ до правосуддя виступає первинною гарантією справедливості судочинства як фактична можливість його ініціювання. Така вимога

впливає з положень Конвенції та знаходиться в полі зору ЄСПЛ при оцінці реалізації самого права на суд. Наприклад, у Постанові ЄСПЛ від 30.01.2003 р. у справі «Кордова проти Італії» зазначено, що для того, щоб право на судовий розгляд було дійсно ефективним, особа повинна мати у своєму розпорядженні чітку і реально існуючу можливість оскаржити у суді будь-яку дію, яка зачіпає його права. Сама можливість забезпечення держави в питаннях доступності правосуддя розглядається ЄСПЛ з боку створення умов, що полегшує доступ зацікавлених осіб для судового захисту та недопущення перешкод у його реалізації.

В умовах «злиття» судових систем виникають об'єктивні побоювання щодо організаційної та функціональної дисбалансованості позитивних дій на забезпечення доступу до правосуддя, виникнення ускладнень інформаційної обізнаності учасників судочинства, процедур прийняття заяв, розгляду справ, оскарження судових актів та їх виконання тощо.

Надмірна тривалість розгляду справи, в основному, також пов'язана із тенденцією збільшення кількості справ та зростання навантаження на суддів. Саме розумність строку розгляду та вирішення спору є обов'язковим критерієм якості судового рішення. На цьому неодноразово наголошував ЄСПЛ у своїх рішеннях (наприклад, Постанови ЄСПЛ по справам «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 р., «Меріт проти України» від 30.03.2004 р., «Гуриченко проти України» від 18.02.2010 р. тощо). Відповідно до практики тлумачення ЄСПЛ цього принципу, держава відповідає за необґрунтовану тривалість розгляду спору про права, що підлягають судовому захисту, якщо зволікання було викликано діями державних органів.

Фактичний рівень дотримання даного принципу у господарському судочинстві є оптимальним (за даними судової статистики). Крім того, не викликає сумніву думка про відсутність проблем з дотриманням строку розгляду господарських справ, з доступом громадян та юридичних осіб до правосуддя, зволікань з розглядом справ на рівні касаційної інстанції [168].

Також загальновідомим фактором у даному питанні є висока матеріальна, організаційна та технічна забезпеченість господарських судів у порівнянні з іншими судами. Такі сприятливі умови позитивно впливають на безперервність діяльності системи господарських судів в поєднанні з якісністю здійснення діловодства, розгляду та вирішення спорів, аналітичної діяльності суду.

Однак неможливо не погодитись, що організація та функціонування господарських судів не є досконалою. Особливо це стосується гармонійності судової практики. Тому, погоджуючись з Висновком Венеціанської комісії, підтримується гостра необхідність остаточності окреслення шляхів вирішення відповідних питань та обговорення сприятливої реформи підстав та механізму забезпечення одноманітності судової практики на основі системного і комплексного підходу до даної проблеми. Саме даний аспект повинен буди детермінантом змін. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402 більш концентрований на виключно організаційних питаннях дії судової системи України. Але досягнення одноманітності – це запорука ефективності всієї судової системи держави, ключове місце в якому може зайняти Верховний Суд.

Серед факторів ефективності функцій ГПП судову господарську спеціалізацію можна визначити ключовим тактичним елементом у забезпеченні ефективності системи захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання.

По суті, як стверджує О.П. Подцерковний, тенденція спеціалізації комерційних спорів у розвинених державах демонструє створення юрисдикційної інфраструктури, яка полегшує ведення бізнесу [160]. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що судова господарська спеціалізація є тактичним елементом у забезпеченні ефективності системи захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Зважаючи на те, що саме інтереси, які визначаються умовами господарювання, що постійно змінюються на кожному новому етапі розвитку

підприємств та характеризуються особливостями конкретного періоду їх діяльності, формують основні пріоритети і, відповідно, цілі та завдання розвитку того чи іншого господарюючого суб'єкта [169], можливо дійти наступних висновків.

По-перше, важливим показником демократичного устрою суспільства на певному етапі розвитку є обов'язковість вираження інтересів у праві як головної системоутворюючої категорії. При цьому як в матеріальному, так і в процесуальному праві. Певні інтереси як первинно значущі категорії можуть отримати свою реалізацію, охорону та захист виключно в межах, встановлених правом. По-друге, динаміка змісту інтересів обов'язково повинна відбиватися на змісті правового регулювання як для забезпечення нормального ринкового режиму господарського обігу, так і для вирішення конфліктних явищ. При цьому, думається, що сприйнятливим сегментом певної галузі права на зміну інтересів виступають функції права. Таке твердження ґрунтується на тому, що функціям права притаманна пряма залежність від суспільних відносин (зокрема, інтересів, які спонукають до їх виникнення, трансформації тощо).

У літературі існують випадки, коли категорію інтересу роблять базовою визначення галузевих функцій права. Так, Н.І. Дейч під функціями права розуміє забезпечення правовими засобами інтересів суб'єктів шляхом їх розмежування, стимулювання, захисту. Функція права, наголошує він, її зміст, форма визначаються інтересами учасників процесу [170, с. 5]. Розглядаючи поняття функцій трудового права, Ю.В. Іванчина також звертається до таких категорій, як «інтерес» і «потреби». На її думку, потреби по відношенню до інтересу виступають вихідними початками, оскільки потреба – це потреба в чому-небудь, що вимагає задоволення [171]. Саме ж формування пріоритетних напрямів впливу об'єктивно неможливо представити без урахування та оцінки інтересів. Отже, у взаємовідносинах права (як сукупності норм) та інтересу останній у цих зв'язках є первинним.

По-третє, трансформаційність інтересів обумовлює періодичне певне перетворення системи правового регулювання. Але ці перетворення, зокрема у сфері господарювання, не повинні мати характер «шокової терапії» з якостями монополізаційних тенденцій та відриватися від сучасних потреб, особливо в період глибокої кризи та недостатності коштів у державі [172, с. 96].

Саме ж деформування правової регламентації та змісту господарських відносин без урахування реальних господарських інтересів може призвести до: зниження мотиваційності інтересу здійснення високоякісної господарської діяльності у зв'язку із відсутністю гарантій ймовірності їх реалізації та захисту; зростання тінізації відповідної діяльності; посилення недобросовісних та рейдерських явищ; падіння інвестиційної привабливості тощо [173, с. 146].

Системна та структурна неузгодженість інтересів суттєво зменшують перспективи зростання економічного рівня в державі. Дійсно, сподівання на ефективність дії економічних законів в Україні апріорі не можуть перетворитися на фактичну дійсність без здійснення належної оцінки, а в деяких випадках – і прямого ігнорування господарських інтересів [174, с. 68].

Отже, питання відображення господарських інтересів у функціях ГПП та застосування механізмів подолання диспропорцій у процесі правотворчості є нагальними на шляху збільшення рівня ефективності ГПП та його правореалізації.

За підсумками дослідження, проведеного в даному підрозділі, доречно наголосити на ключовій ролі функцій ГПП у забезпеченні соціальної ефективності ГПП та провідному місці – у втіленні його призначення.

Висновки до розділу 1

Аналіз наукової літератури, законодавства дозволив дослідити різні підходи до визначення функцій права та виявити закономірну наступність формулювання понять функції від основних теорій розуміння права:

юридичного та соціологічного позитивізму, теорії природного права, філософського розуміння права, кожна з яких в аспекті галузевого дослідження сутності функцій ГПП отримала свій своєрідний алгоритм втілення як в теоретичній, так і в практичній площині.

1. Наголошено на сутності функцій ГПП як відображення соціального та інтегративного призначення ГПП, яка полягає у: вирішенні конфліктів в сфері господарських та інших правовідносин; наданні реальної можливості захисту в господарському судочинстві; забезпеченні справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів господарськими судами; гарантованості відображення у процесуальному праві господарських інтересів та потреб суб'єктів господарювання; відповідності та достатності правового регулювання у кожному випадку розгляду та вирішення господарських справ; досяганні об'єктивного результату вирішення господарської справи.

2. Запропоновано функції ГПП розглядати як напрями впливу господарських процесуальних норм на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань для забезпечення правового результату при здійсненні справедливого судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, держави, фізичних осіб.

3. Уточнено властивість функцій ГПП щодо забезпечення постійності організаційно-регулятивних зв'язків між суспільними відносинами щодо вирішення господарських спорів та ГПП.

4. Запропоновано функції ГПП визначати як первинні у зв'язках між системою, методами, принципами з врахуванням їх об'єктивності та гнучкості в умовах трансформації суспільних відносин.

Умотивовано існування відносин субординації між системою та функціями ГПП з виокремленням орієнтовної ролі останніх у цих зв'язках.

Досліджено та доопрацьовано зміст взаємодії функцій з принципами ГПП у відносинах реляційності.

Охарактеризована взаємодія функцій та методів ГПП через: наявність об'єктивних та суб'єктивних факторів при формуванні та реалізації; поєднання динаміки та статичності в існуванні; співіснування вимог стабільності та своєчасної змінюваності. Обґрунтовано забезпечувальну роль методів ГПП щодо інтеграції регулятивної, охоронної, виховної та інших функцій ГПП в практичну процесуальну площину;

5. Уточнено роль принципу справедливості щодо визначення змісту та характеру засобів реалізації функцій ГПП, яка полягає в: а) детермінаційності як досягненні оптимальної можливості ініціювання судової процедури шляхом доступності правосуддя; б) інституційності як пов'язаності та впливу на організацію господарських судів (системи мереж, призначення суддів господарських судів, зупинення їх повноважень і звільнення з посади, створення необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності суддів тощо); в) процесуальності як досягненні необхідного балансу між процесуальною правомочністю учасників господарського судочинства для відстоювання своїх позицій в умовах відсутності переваги будь-кого у судовому процесі; г) імплементаційності як органічному поєднанні вимог правової визначеності судового акту з його неухильним виконанням; д) інтегративності як забезпеченні цілісності всіх властивостей процесуальної галузі одночасно з відображенням суспільних потреб в моделі судового захисту прав та інтересів, з подальшим його сприйняттям управненими процесуальними суб'єктами.

6. Визначено поняття господарського інтересу як ключової гранично-узагальнюючої категорії ефективності функцій ГПП з уточненням широкого та вузького значення такого інтересу. Господарський інтерес в ГПП у широкому значенні – форма потреб суб'єктів господарювання, що виникає об'єктивно і незалежно від закону, обумовлена метою здійснення господарської діяльності у межах господарського правового порядку, у тому числі, стосовно гарантованості ефективності правового захисту їх прав та законних інтересів в судах господарської юрисдикції. З'ясовано, що він

обумовлюється: існуванням об'єктивного права на захист прав та інтересів у судовому порядку; існуванням без прив'язки до конкретної господарської справи; потенційністю участі у господарському судочинстві в силу здійснення господарської діяльності в межах певних господарських правовідносин; метою господарської діяльності в умовах гарантій судового захисту. Господарський інтерес у вузькому значенні – форма потреб суб'єктів господарювання, яка виникає суб'єктивно і пов'язана із індивідуально-визначеним господарським спором щодо досягнення бажаного процесуального результату за допомогою визначених (чи не заборонених) матеріальних та процесуальних засобів захисту в межах господарської процесуальної форми. З'ясовано, що він обумовлюється: існуванням суб'єктивного права на захист прав та інтересів в результаті ініціювання розгляду господарського спору в межах господарського судочинства; прив'язкою до певної господарської справи; індивідуально-визначеними спірними господарськими правовідносинами та відповідно – господарсько-процесуальними; колом процесуальних прав та обов'язків; метою процесуальної діяльності залежно від процесуального статусу в судовому процесі (позивач, відповідач тощо).

7. За результатом аналізу факторів ефективності функцій ГПП судову господарську спеціалізацію визначено ключовим тактичним елементом у забезпеченні ефективності системи захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [38; 59; 68; 69; 82; 89; 91; 100; 103; 114; 121; 122; 125; 151; 161; 164; 172; 173; 174].

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМАТИКА ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

2.1 Класифікація та типологія функцій господарського процесуального права

Для здійснення системного аналізу функцій ГПП, як детермінантів виконання завдань даною галуззю, важливим є спроможність ідентифікувати всі існуючі чи перспективні функції, упорядкувати їх за різними якісними ознаками та відобразити особливості їх виникнення, виявити теоретико-практичні зв'язки між ними. Т.М. Радько доречно зауважив, що результати пізнання малоефективні, якщо воно обмежується рівнем одиничності, якщо за окремими елементами пізнавального явища не виявлені особливості утвореної ними системи [175, с. 320].

Функція права є однією із ключових категорій не тільки теорії права, але й функціональної теорії процесуального права наряду із призначенням, метою та завданнями права, принципами його дії. Тому потребує всебічного пояснення з точки зору різних методологічних підходів.

Типологія є одним із головних засобів пояснення об'єкта і створення його теорії [176]. В окремих словниках іноземних мов типологія вказується як науковий метод, в основі якого лежить розчленовування систем об'єктів та їх угруповання за допомогою узагальненої моделі або типу; використовується з метою порівняльного вивчення існуючих ознак, відносин, функцій, рівнів організації об'єктів тощо [177]. Застосування типології як методу наукового пізнання юридичних явищ, категорій, інструментів, інститутів є історично сформованою традицією в національній юридичній науці. У літературі типологію та класифікацію у більшості наукових праць розглядають як тотожні поняття. Класифікацію визначають як систему супідрядних понять (класів об'єктів) якої-небудь галузі знання або діяльності

людини, що використовується як засіб встановлення зв'язку між цими поняттями або класами об'єктів [178, с. 112]. У наукових колах практичне застосування отримали різні прийоми класифікацій: природні, штучні, поширені, дихотомічні тощо. При цьому окремими авторами уточнюється, що типологія є особливим видом класифікації, яка враховує специфіку систем, що розвиваються та застосовуються більш до стабільних систем, а типології частіше застосовуються до динамічних систем [179, с. 43].

У дослідженнях спеціально-орієнтовного напрямку відстоюється позиція щодо їх несинонімічності. Наприклад, під типологізацією розуміють вміння знаходити, помічати у навколишньому типове або таке, що повторюється, а потім, адекватно побаченому, його класифікувати [180, с. 17]. Як певний методологічний рівень пізнання типологія дає змогу здійснити перехід від найзагальнішого, абстрактного аналізу об'єкта до конкретного дослідження, тобто передбачає виділення типу, що є перехідним від емпіричної класифікації до теоретичної концепції видом пізнання [181]. Певна група авторів розглядає типологію ширше класифікації: «типологізація є прямим продовженням класифікації, оскільки остання розділяє групи різнорідних об'єктів до тих пір, поки не доходить до рівня якісної однорідності» [182, с. 16–17].

Для більш точного розуміння вищезазначених понять доцільно звернути увагу на вислів Ю.М. Антоняна, який найважливішою відмінністю класифікації від типології визначав те, що перша дає опис досліджуваного об'єкта, а друга (поряд з іншими методами) – його пояснення [183, с. 91, 145].

Вважаємо, що класифікація є однією із логічно-формальних форм типології, а остання є загально-первинним, змістовним та більш універсальним методом, яке може бути основою для класифікації, систематизації, декомпозиції тощо. Однак необхідно враховувати, що «критерії класифікації функцій права завжди носять об'єктивно-суб'єктивний характер» [184, с. 29–30], а тому об'єктивність типологізації чи

класифікації функцій ГПП буде обумовлюватися суспільними відносинами у вирішенні господарських спорів в порядку господарського судочинства, а суб'єктивність – від обраних науково-методологічних прийомів та методів.

У науковій та навчальній літературі система функцій права, як цілісний і багатоаспектний феномен, найчастіше розглядається за допомогою виділення певних класифікаційних критеріїв, тобто здійснюється класифікація функцій права [185, с. 21]. Застосування ж типологічного підходу в межах багатоаспектності ГПП може сприяти визначенню основних типологічних груп функцій за певними своїми якісними ознаками для визначення їх зв'язків у процесі виконання завдань самою галуззю та, одночасно, відображенню основних процесів у господарсько-процесуальному захисті прав та інтересів осіб.

До основних типологічних груп функцій ГПП можна віднести владно-юридичні та соціальні функції. Така типологія ґрунтується на: кореляції соціального та юридичного призначення; рівні важливості в рамках існуючої мети та завдань самої галузі ГПП; формальній стабільності наряду із динамікою змісту; процесуальній стратифікації інтересів держави, суб'єктів господарювання, фізичних осіб у господарському судочинстві в оптимальній компромісній моделі співіснування в господарсько-процесуальному полі; характері завдань ГПП у сфері забезпечення справедливого правосуддя; галузевій приналежності; стійко сформованому об'єктивному зв'язку із суспільними відносинами, які входять до предмету ГПП; взаємній змістовній узгодженості в аспекті забезпечення якісного та своєчасного захисту прав та інтересів у господарському судочинстві; відповідності суспільним потребам щодо державної процесуальної моделі захисту прав у господарському судочинстві.

Зазначені ознаки дають змогу отримати уявлення щодо статичних та динамічних показників господарсько-процесуальної галузі.

Крім того, вищенаведена типологія функцій ГПП може бути покладена в основу класифікації за різними кількісними ознаками. Наприклад, за

критерієм наряду впливу до загально-соціальних функцій ГПП можна віднести політичну, економічну, виховну та інформаційну, а до виключно юридичних – регулятивну та охоронну.

Для надання аналітико-синтетичної класифікації функцій ГПП, необхідно враховувати, що спеціально-юридичний підхід до функцій права сформувався тільки на початку ХХ століття. Первинно ж функції права розглядалися з позиції їх соціальності, що впливало на певну невизначеність критеріювання для окреслення їх видів. Зокрема, виокремлювали економічну, виробничу, розподільчу, споживчу й інші функції права. Визначали існування таких функцій, як «визначення відносин, зв'язків між членами суспільства; хоча б мінімальна інтеграція індивідуальної та групової активності у суспільстві; стримування грубого насильства, напрямку сили на підтримання порядку, тобто розподіл авторитету, визначення можливості привілейованого застосування насильства і одночасно вибір найбільш ефективних фізичних форм, санкцій, які дає право, придатних для здійснення соціальних цілей; вирішення спірних випадків; нове визначення зв'язків між індивідами і групами, якщо змінюються умови життя [186, с. 157].

Пізніше, із осучасненням теорії функцій права, виникли різні думки щодо кількості, змісту та притаманності тих чи інших функцій галузям права.

Нижчезазначені наукові позиції позначені в межах теорії права, однак, з певною специфікою, мають бути покладені в основу досліджень окремих галузей. Адже співвідношення основних і галузевих функцій права має важливе значення, оскільки галузі права, будучи складовою частиною системи, мають функції, які у порівнянні з основними володіють відомою специфікою, яка визначається предметом правового регулювання цієї галузі та її призначенням [187, с. 133].

Т.М. Радько в своїх роботах усі функції права розділяв на: загально-соціальні та спеціально-юридичні, додатково класифікуючи функції на п'ять основних груп (підсистем): загально-правові, міжгалузеві, галузеві, функції правових інститутів і функції норм права [188, с. 272]. До соціальних

функцій традиційно відносять політичну, економічну, соціальну, ідеологічну функцію [28, с. 4]. В.М. Сінюков, деталізуючи, включає до даної групи культурно-історичну, виховну, інформаційно-орієнтовну і функцію соціального контролю [189, с. 156–157]. Через ознаку динаміки функцій та їх об'єктивну змінюваність, залежно від еволюції суспільних відносин, І.М. Ситар розподіляв функції права на науково-пізнавальну, пріоритетно-формуючу, енциклопедично-рекомендуючу, владно-профілактичну (попереджувальну, заборонну, імперативну, каральну) [190, с. 69]. В.С. Ковальський виділяє організаційно-інтегративну, соціально-економічну, інформаційно-комунікативну, культурно-виховну, регулятивно-аксіологічну та охоронну функції права [191, с. 20].

Спеціально-юридичними функціями визначають регулятивну (регулятивно-статичну і регулятивно-динамічну) й охоронну [192].

Слід зазначити, що дослідження процесуального напрямку в питаннях функцій також здійснюються з урахуванням такого традиційного підходу. Зокрема, В.Д. Чернадчук зазначає, що наука ГПП здійснює як загальнонаукові функції, що властиві будь-якій науці (пізнавальна, інтерпретаційна, прогностична, евристична, комунікативна, прикладна, ідеологічна, виховна), так і спеціальні юридичні функції [2, с. 43]. Т.А. Гуржий, аналізуючи основні шляхи (канали) впливу адміністративно-процесуальної галузі права на суспільні відносини, виділяє дві групи її функцій: загально-соціальні та спеціально-юридичні функції [193].

Серед загально-соціальних функцій ГПП можна виділити: а) політичну – забезпечення з боку держави системою дієвих процесуальних засобів захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання; б) економічну – відновлення соціально-економічних зв'язків у сфері господарювання шляхом вирішення конфліктних господарсько-правових спорів та інших правових питань; в) виховну – встановлення моделі бажаної процесуальної поведінки учасників господарського судочинства. Серед спеціально-юридичних функцій ГПП можна виділити: а) регулятивну – закріплення меж та обсягу

процесуальної діяльності учасників чи потенційних учасників господарського судочинства; б) охоронну – відновлення та захист порушених господарських прав та інтересів, захист процесуальних прав при розгляді господарської справи; в) інформаційну – формування процесуальних знань учасників господарського судочинства на підставі правової інформації та забезпечення їх комунікаційних зв'язків.

І.В. Антошіна функції українського права поділяє на традиційні та нетрадиційні [194, с. 21–27]. До нетрадиційних функцій пропонується включати інформаційну, інтегративну, демографічну, експресивну. Необхідно підкреслити, що сучасні тенденції поглиблення інформаційної компоненти судової влади взагалі та інформатизації судочинства зокрема дозволяють включати інформаційну функцію ГПП у традиційні та постійно діючі. У межах ГПП до нетрадиційних можна відносити інтеграційну функцію. Адже інтеграційні процеси не є обов'язковими, інтенсивність чи наявність яких залежить від політичного вектору розвитку держави.

Виокремлюють основні та неосновні функції права [48, с. 155]. Л.І. Петражицький вважав, що право виконує дві основні функції: розподільну та організаційну [195, с. 177–209]. І.А. Кузнецов пропонував виділяти в якості загальних і основних функцій правоустановчу, правозобов'язальну і правозабезпечуючу. Неосновними функціями права він називав установчу, компенсаційну, відновлювальну, обмежувальну і каральну [196, с. 136].

Є.В. Медведєв до основних функцій права відносить (поряд із регулятивною та охоронною) відновлювальну функцію [197, с. 6–10]. Іноді відновлювальну функцію ототожнюють із компенсаційною функцією [5]. Т.М. Радько, досліджуючи «соціальність права», в якості підстави компенсаційної функції пропонує розглядати сутнісне призначення права як «інструмент відновлення соціальної справедливості» [188, с. 261]. Однак, враховуючи специфіку мети, завдань ГПП та її регулятивно-охоронний характер не викликає сумніву важливість включення в систематику

правового впливу процесуальні правовідновлювальні та компенсаційні механізми. Підтримуючи позицію В.М. Карташова щодо того, що кожна функція права, синтезуючи безліч однопорядкових напрямків, складається з декількох підфункцій [198, с. 54], можна припустити об'єктивне відображення вищезазначених механізмів у реалізації охоронної функції ГПП у сенсі відновлення прав та інтересів, відшкодування збитків та витрат, правового стану, господарських зв'язків, господарського правового прядку.

Взагалі, такий поділ є доволі умовним, враховуючи, що функції як властивості права в цілому взаємопов'язані, а в питаннях реалізації – взаємозалежні. Наприклад, ефективна реалізація регулятивної функції ГПП неможлива без інформаційної та виховної функції права. Зокрема, дотримання учасниками чи потенційними господарського судочинства процесуальних правил наряду пов'язане із реалізацією інформаційної функції, яка забезпечує формування уявлення про належну процесуальну поведінку та наслідки недобросовісної процесуальної діяльності у господарському судочинстві; задовольняє інформаційні потреби суб'єктів щодо різних організаційно-функціональних аспектів господарсько-процесуальної сфери, комунікує господарське судочинство. Використовуючи як критерій значення функції, її роль у механізмі правового впливу, пропонують замість основних та неосновних функцій права застосовувати іншу термінологію: первинні й похідні [199]. З цієї позиції М.І. Байтін пропонував розрізняти похідні від основних: загальні функції права; приватні функції права; функції галузей права; галузеві функції правових інститутів; галузеві функції й функції правових інститутів; функції окремих правових норм [200, с. 16].

Зазначений підхід отримав відображення і в семантиці господарсько-процесуальної думки, який виявився через присутність різного концепту розуміння функцій (окремо – процесуального права, суду, учасників, судочинства тощо), так і визначення їх видів. Л.М. Ніколенко розглядає та визначає процесуальну функцію як сукупність процесуальних дій учасника

господарського процесу, направлених на досягнення цілей і завдань господарського судочинства і врегульованих нормами господарського процесуального права [187, с. 133]. В.В. Городовенко, В.Ф. Ковін функції суду розділяли на контрольні, організаційно-розв'язувальні, стимулюючі, профілактичні, пізнавально-посвідчувальні, соціальні, інформаційні [201, с. 75–76]. У кримінально-процесуальній науці С.А. Альперт і О.О. Бондаренко характеризують функції як основні (окремі) напрями процесуальної діяльності, які здійснюють самостійні суб'єкти, реалізуючи свої права та повноваження для досягнення відповідних цілей [202, с. 13; 203, с. 142].

Думається, що такі дослідження мають вузько спрямований характер, а в контексті комплексного дослідження функцій ГПП – відображають окремі суттєві засоби реалізації самих функцій ГПП у межах його основних типологічних груп, а тому будуть досліджуватися в наступних підрозділах.

Палазян А.С. виділяє системоутворюючі функції, які виражають головне призначення права, незалежно від того, в якій формі воно існує, незалежно від історичної ситуації або культурної своєрідності та конкретизуючі (похідні), які розглядаються через призначення конкретизації системоутворюючих функцій [204, с. 51–54]. Думається, такий поділ має бути скоректовано залежно від системи функцій права, яка відрізняється наявністю постійних взаємозв'язків між усіма властивостями як обов'язкової умови дієвості та ефективності ГПП взагалі.

Розширенню сфери дослідження видів функцій ГПП слугують інтерпретаційні процеси їх визначення через категорії функцій правового регулювання, правової системи, функцій держави та функцій судової влади. В.П. Реутов більш кардинально стверджує, що в реальній дійсності функції права і функції правової системи настільки тісно взаємопов'язані, що їх розмежування позбавлене будь-якого практичного сенсу [205, с. 45]. В.М. Горшенев виділяв функції правового регулювання, підрозділяючи їх на дві позитивні функції (статичну і динамічну) і одну негативну, спираючись на спеціальні цілі правового впливу [206, с. 36]. Представники концепції

функціональної теорії природи та змісту правової системи основним критерієм класифікації функцій визначають основні види суспільних (не правових) відносин, що складають структуру соціалістичного суспільства, згідно з якими правова система здійснює інтегративну, регулятивно-аксіологічну, комунікативну і охоронну функції [207, с. 64–73].

Теорія функцій права тісно пов'язана із теорією функцій держави через їх функціональний зв'язок. Представники теорії держави та права визначають функції держави як основні напрями діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання й цілі, виявляється сутність та соціальне призначення держави в суспільстві.

Функції ГПП та держави мають певні спільні риси: 1) реалізуються в динаміці та тільки в процесі впливу на суспільні відносини; 2) основою є суспільні потреби та інтереси. Безумовно, у ГПП потреби та інтереси представлені в більш обмежувальному форматі, обумовленим специфічним суб'єктивним складом господарсько-процесуальних відносин. Так, орієнтиром функцій ГПП (як і інших властивостей даної галузі) виступають господарські інтереси приватного та публічного характеру, які потребують захисту та відновлення у відповідній господарсько-процесуальній формі; 3) змістовна змінність під впливом різних факторів: нових глобалізаційних векторів розвитку держави, політичних та економічних умов, зміни концепцій захисту прав; зміни правил господарського правового порядку, суспільних змін тощо.

Найзагальнішими критеріями виокремлення функцій держави виступають особливості об'єкта державного впливу, специфіка змісту кожної функції, що зумовлена останніми змінами [208, с. 61–62]. Типологізація державних функцій може будуватися й на підставі таких критеріїв, як соціальна значущість, тривалість дії, сфера діяльності, форма закріплення та інші [209, с. 172]. Г. Єллінека, розмежовує «матеріальні функції держави» та «формальні функції держави». При цьому матеріальні функції розглядаються ним як напрямок діяльності держави, спрямований на досягнення її цілей, а формальні функції – як функції окремих органів

держави або систем органів [210, с. 162–170]. Ю.А. Тихомиров уточнює, що саме «формальні функції» розкриваються через поняття «компетенції», оскільки вони характеризують не телеологічну спрямованість сучасної держави, а напрями діяльності окремих її органів [211].

В.В. Оксамитний вважає, що в залежності від характеру зв'язку права з державою, «їх функції можуть збігатися, оскільки всі основні напрями діяльності державної влади здійснюються в правових формах» [212, с. 346]. Дійсно, певна індикація прослідковується і в дослідженнях функцій права. Зокрема, до постійних функцій відносять такі напрями впливу права на суспільні відносини, які існують невизначено тривалий час – регулятивна та охоронна. Тимчасові ж функції розглядають як напрями правового впливу, які існують лише протягом обмеженого часового відрізка [197, с. 10].

Окремі вчені висувають ідею про існування лише однієї – генеральної функції держави, зміст якої полягає в забезпеченні нормального функціонування громадянського суспільства. Така функція являє собою реалізацію загальних справ, які забезпечують об'єктивні передумови людського існування, а саме: природні умови – забезпечення життя, здоров'я людини та нормального середовища її проживання; соціально-культурні умови – загальна свобода, доступ до культурних цінностей, освіти; економічні умови – приватна власність тощо; політичні умови – доступ до управління справами суспільства, реальна участь у ньому, гласність тощо [213, с. 108].

В.М. Хропанюк вбачав певну ідентичність між видами функцій права та держави: з одного боку, можна виділити економічну, соціальну, екологічну та інші функції права, що відповідає ідентичним функціям держави; з іншого боку – по суб'єктам державної влади можна розрізнити законодавчу, виконавчу й судову функції [214, с. 211]. Погодившись з цією думкою, можна зазначити, що в більшості всі ці критерії можуть застосовуватися і до класифікації функцій ГПП з урахуванням її особливостей. Наприклад, за критерієм тривалості дії функції ГПП можна

поділити на постійні та тимчасові. До постійних можна віднести регулятивну, охоронну, економічну, політичну, інформаційну функції, а до тимчасових – інтеграційну функцію.

В.С. Афанасьєв як самостійні функції держави визначає економічну, політичну, соціальну й ідеологічну функції [215, с. 34]. У тематиці дослідження особливої уваги потребують питання щодо напрямів державного впливу у сфері захисту прав та інтересів громадянина. У літературі визначення даної функції мають ознаки термінологічної, а подекуди й структурної дискусійності. Мова йде про правоохоронну функцію держави. Одні автори виокремлюють її самостійність [216, с. 98–102]. Так, І.В. Сажнев вважає, що правоохоронна функція – це напрям діяльності держави, що виражає її сутність на цьому історичному етапі, спрямований на вирішення основних завдань із забезпечення охорони конституційного ладу, прав та свобод громадян, законності й правопорядку, усіх установлених і врегульованих правом суспільних відносин, і здійснюється у відповідних формах та особливими методами [217, с. 73–81]. С.М. Гусаров також відстоює позицію щодо розгляду правоохоронної функції як однієї з найважливіших у загальній правовій системі держави, оскільки саме в її реалізації проявляється сутність, соціальне призначення та здатність держави забезпечувати належний правопорядок [218, с. 72–74]. Р.Я. Шай виділяє не одну правоохоронну функцію, як вважає більшість науковців, а декілька – внутрішні (охорона прав і свобод людини; функція забезпечення правопорядку) та зовнішні (участь держави в охороні прав і свобод людини на міжнародній арені та участь держави у підтримці міжнародного правопорядку) правоохоронні функції [219, с. 358].

Туманов Г.А. однією із основних функцій держави окреслює охоронну функцію, що реалізується складною системою правозастосовчих і правоохоронних органів [220, с. 17]. Інші автори заперечують доречність визнання самостійності правоохоронної функції держави [221, с. 45]. У цьому контексті О.І. Ющик підкреслює, що «термін правоохоронна функція

держави практично не зустрічається в юридичній літературі, хоча про правоохоронні органи говориться нерідко» [222, с. 21–22].

Функції держави поділяють і «за принципом розподілу влади», згідно з яким функції поділяють на законодавчі, функції управління, правоохоронні (у тому числі судові) та інформаційні [223, с. 152]. У зв'язку із цим М.С. Булкат пропонує розглядати класифікацію функцій держави як первинне поняття функцій окремих складових державної влади, зокрема судової влади [224, с. 201–211]. О.І. Беспалова стверджує, що органи судової влади як гілки державної влади, яка уповноважена здійснювати правосуддя, є обов'язковою складовою системи суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави [225, с. 16].

Враховуючи факт співвідношення та взаємозв'язку функцій ГПП, функцій держави та функцій судової влади постає необхідність уточнення наступних аспектів.

До функцій судової влади відносять: а) правотворчу; б) виховну; в) профілактичну [226]. В.Ф. Погорілко вважає, що основною функцією судової влади в Україні є здійснення правосуддя, аргументуючи свій висновок посиланням на Конституцію України в частині Розділу 8 «Правосуддя» [66, с. 577]. У працях з цивільного судочинства до функцій судової влади відносять: правосуддя, установчу та забезпечувальну функцію, функцію судового контролю, єдності судової практики [227]. Визначення правосуддя як самостійної функції потребує певного аналізу з урахуванням останніх змін у сфері судоустрою та судочинства.

Загалом сама інтерпретація судової влади має певну невизначеність у наукових колах. Так, Г.О. Мурашин називає судову владу системою незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати в судових засіданнях правові спори й конфлікти [228, с. 68]. В.Д. Бринцев розглядає судову владу як законну діяльність усіх ланок судової системи із забезпечення й реалізації конституційного, господарського, кримінального, адміністративного та

цивільного правосуддя [229, с. 25–36]. П.М. Рабінович вважає, що судова влада – це вид публічної влади, що здійснюється державою та її органами, здатність підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території [230, с. 86]. Ряд авторів під судовою владою мають на увазі специфічну гілку єдиної державної влади, яка має власну виключну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ, що мають правові наслідки, і реалізується виключно конституційними органами (судами) в межах закону та спеціальних (судових) процедур [231, с. 14–15; с. 35–42].

К.Ф. Гуценко та М.А. Ковальов представляють протилежну позицію, наголошуючи на помилковості зведення влади до суду як установи, державного органу. Владою, підкреслюють вони, треба вважати не орган чи посадову особу, а те, що вони можуть і спроможні зробити. «Фактично це повноваження, функція, але не її виконавець» [232, с. 44].

При всій повазі до наведених визначень вбачається за необхідне здійснити певні уточнення в частині визначення суб'єктів виконання функції правосуддя в сенсі реалізації судової влади.

Конституція України не визначає перелік органів, які входять до судової влади [233], але закріплює окремий розділ 8 з найменуванням «Правосуддя». У цьому розділі згадуються такі суб'єкти, як суд, Вища рада правосуддя, адвокатура, прокуратура та ін. В.С. Смородинський первинним суб'єктом судової влади визначає народ [234, с. 11]. Отже, вірним є висновок О.І. Махніцького про те, що Конституція судову владу не обмежує тільки судовою системою [235, с. 19–25]. Крім того, офіційний сайт «Судова влада України» містить посилання на сайти наступних органів: КСУ, Вища рада правосуддя, Вищі органи суддівського самоврядування, Рада суддів України, державна судова адміністрація.

У сучасних наукових джерелах точно підкреслено, що реформуванням системи судової влади у демократичному суспільстві збільшуються не тільки кількість та повноваження суб'єктів судової влади, але і розширюється,

зокрема, коло функцій судової влади загалом [236, с. 341]. С.Г. Штогун, визначаючи функціональні напрями діяльності новостворених суб'єктів судової влади (зокрема – Вищої ради правосуддя), акцентує увагу на тому, що хоча ці суб'єкти закріплені в Конституції України у розділі «Правосуддя», вони не зможуть виконувати таку функцію через свою правову природу [237, с. 5].

З огляду на це, доречним є формулювання І.Л. Петрухіна, який, конкретизуючи функцію судової влади, зазначає її як вирішення соціально-правових конфліктів і встановлення юридичних фактів шляхом здійснення правосуддя в формах конституційного, цивільного, адміністративного і кримінального судочинства [238, с. 86].

Під час пошуку єдиного поняття неможливо ігнорувати принципове положення, встановлене Конституцією України (ст. 124), якому кореспондується ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» про здійснення правосуддя в Україні виключно судом, а також неможливості делегування та привласнення функцій судів іншими органами чи посадовими особами. Однак поняття самого «правосуддя» не розкривається, а з врахуванням структурного розміщення такого положення дійсно можна припустити, що мова йде про функції, а не про діяльність.

У словнику під правосуддям розуміється і «діяльність судових органів, заснована на законі», і «судова діяльність держави (юстиція)» взагалі [239]. Визначають правосуддя й більш обмежувально – як «діяльність судових органів» [240]. У теорії права й у законодавстві правосуддя нерідко трактується широко і мається на увазі вся сфера юстиції, включаючи процесуальну і виконавчу діяльність. В.С. Шевцов наголошує на несинонімічності правосуддя відносно судової влади і вважає її виключною компетенцією [241, с. 186]. Однак, з врахуванням наведених положень Конституції та Закону, необхідно розуміти «правосуддя» саме у вузькому сенсі, обмежуючись діяльністю судових органів.

Незважаючи на існуючу нормативну окресленість, у розумінні категорії «правосуддя» спостерігається певна алогічність. Так, І.Л. Самсін визначив правосуддя як справедливість у дії [242], ототожнюючи її з принципом, який сам викликає певні дискусії. Одні дослідники ототожнюють справедливість із правом, інші підкреслюють їх взаємозв'язок; в одних право визнається явищем, яке є похідним від справедливості, в інших навпаки – справедливість розглядається як породження права [243, с. 62]. КСУ у своєму рішенні від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 [39] визначив справедливість як одну з основних засад права, що є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Думається, невірно розглядати «правосуддя» як принцип судочинства. Адже КСУ в рішенні від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003 [244] зазначив, що правосуддя, за своєю суттю, визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах. Якщо припустити, що правосуддя та діяльність господарського суду є синонімічними поняттями, то незрозуміло в цьому випадку визначення дій, наприклад, суду першої інстанції, у разі виявлення вищестоящою інстанцією судом судової помилки в судовому акті. Отже, що судом першої інстанції не здійснилося правосуддя, але є судовий акт, який може мати місце тільки як результат (може і не якісний) діяльності суду.

Така антиномія приводить до висновку, що правосуддя і діяльність є різними за суттю категоріями. Д.М. Притика зазначає, що здійснення правосуддя є основною функцією будь-якого суду, і тому всі інші функції, які він виконує, є похідними від неї [245, с. 39]. Підтримуючи таку позицію і враховуючи характер співвідношення розглянутих понять, можна дійти висновку, що правосуддя є основною функцією судів, яка відрізняє діяльність судів (господарських у тому числі) від інших, та полягає у розгляді та вирішенні судом справ віднесених до його юрисдикції. Разом із тим, правосуддя не є функцією ГПП та, з вищенаведених міркувань, може

розглядатися в площині засобів реалізації функцій ГПП у межах господарського судочинства.

Аналіз вказаних вище підходів дає можливість зазначити, що функції держави, ГПП та судової влади мають схожі типологічні групи функцій, поєднані конструктивною ознакою здійснення охорони прав, інтересів та свобод суб'єктів, відрізняються правовим змістом, відображають певне прагнення до інституційної та функціональної системності в питаннях захисту прав та інтересів.

На підставі критерію межі дії права функції поділяють на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх функцій ГПП можна віднести економічну, політичну, а до внутрішніх – регулятивну, охоронну. Виховна та інформаційна функції ГПП мають змішані ознаки та не можуть бути включені до жодної із наведених груп. Це обумовлюється характером цих функцій, які реалізуються як в межах існуючих господарсько-процесуальних відносин (тобто в межах активної дії самого ГПП), так і поза цими відносинами (як загально-соціального регулятора).

Застосування типологічного підходу в питанні функцій ГПП демонструє складне суміщення нормативних, організаційних, соціальних, моральних аспектів. Це обумовлюється складністю самого ГПП, в якому синтезується позитивна та природна сутність права [246, с. 90].

Надані типологія та класифікації функцій ГПП відображають сформовані пріоритетні напрями правового впливу на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань, містять компромісну модель між державними та приватними інтересами, дозволяють здійснювати доктринальне тлумачення властивостей ГПП (зокрема, функцій, методів, принципів, системи) з подальшим практичним впровадженням. Усе це загалом сприяє збільшенню рівня ефективності правового регулювання прав та інтересів суб'єктів господарювання, держави та фізичних осіб у господарському судочинстві.

Крім того, застосування типологічного та класифікаційного підходів до функцій ГПП може запобігти теоретичним та практичним протиріччям у площині розуміння, інституційного закріплення та застосування правового інструментарію, термінів, процесуальних категорій даної галузі; мінімізувати довільність та невластивість у законотворчому процесі та судовій практиці шляхом сприяння одноманітності розуміння процесів і явищ, притаманних господарсько-процесуальній сфері.

Отже, пропонується до основних типологічних груп функцій ГПП включати владно-юридичні та соціальні функції, а види функцій ГПП розрізняти за такими критеріями: 1) сфера впливу: а) загально-соціальні, б) виключно юридичні; 2) традиційність: а) традиційні, б) нетрадиційні; 3) тривалість дії: а) постійні, б) тимчасові; 4) межі дії: а) зовнішні; б) внутрішні; 5) зміст права: а) системоутворюючі, б) конкретизуючі (похідні); 6) важливість відносно мети ГПП: а) основні; б) додаткові [247, с. 74].

2.2 Владно-юридичні функції господарського процесуального права

2.2.1. Регулятивна функція господарського процесуального права

Регулятивна функція ГПП посідає ключове місце серед інших функцій у визначенні та реалізації головного призначення цієї галузі як регулятора суспільних відносин, які виникли у зв'язку з необхідністю вирішення господарського спору та інших правових питань у порядку господарського судочинства. Вона обумовлена метою, завданнями, предметом та методами ГПП як складна система оптимального нормативного упорядкування соціального спектру суспільного життя в державі.

Аналіз регулятивної функції ГПП стикається із певними проблемами методологічного характеру. Дану функцію можна розглядати з точки зору

зовнішніх факторів та залежності від інших правових явищ, а також з боку внутрішньо-процедурної наповнюваності та характеристики в межах конкретної галузі права.

В юридичній літературі наявні певні термінологічні розбіжності у її визначенні. Так, Ф.В. Тарановський виокремлює нормативну функцію замість регулятивної [248, с.74], В.Г. Смирнов називає її функцією організації суспільних відносин [249, с. 9]. Між тим, С.С. Алексєєв включає до регулятивної функції й охоронну [250, с. 66]. У межах даної роботи регулятивна та охоронна функція ГПП розглядаються як самостійні, які мають свій особливий зміст та призначення. Інші автори називають її однією з найважливіших функцій права та описують як «напрям правового впливу щодо встановлення правил поведінки суб'єктів правовідносин» [251, с. 135]. Тому контексти розгляду регулятивної функції можуть бути різними та розкривати через наступні позиції.

I. Соціальне регулювання.

У більшості теорій, які наявні в науці теорії права, класичним є підхід до розуміння права як регулятора суспільних відносин. Ф. Савіньї в роботі «Система сучасного римського права» доводив, що якщо розглядати право поза усякого особливого змісту, то можна отримати як загальну сутність всякого права – нормування певним чином спільного життя багатьох [252, с. 7]. О.А. Котенко зазначав, що саме регулятивна сила права на певному етапі суспільно-правового розвитку свідчить про ефективність правового регулювання, що, у свою чергу, віддзеркалює дієвість права, його досконалість з огляду на впорядкованість, унормованість та перспективний розвиток суспільного життя [253].

Термін «регулювання» походить від латинського слова «regulo» (правило) й означає впорядкування, налагодження, приведення чого-небудь у відповідність із чим-небудь [230, с. 489].

За авторитетною думкою Є.Л. Стрельцова, до єдиного «ланцюга» соціального регулювання входять поняття «правовий вплив», «правове

регулювання», «правова регламентація», кожне з яких має свій зміст, своє визначення, свої ознаки, своє завдання та ін. [254, с. 14].

а). Правове регулювання. Більш нормативістський підхід до питань правового регулювання та змісту регулятивної функції відображено в наукових працях з теорії права. Так, О.Ф. Скакун під правовим регулюванням пропонує розуміти здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону та розвиток [255, с. 488]. Правове регулювання розглядають як правове упорядкування поведінки учасників суспільних відносин [256, с. 134].

Представники більш ліберальної точки зору наголошують, що регулятивна функція має первинне значення та творчий характер, адже право з її допомогою покликане сприяти розвитку найбільш цінних для суспільства і держави соціальних зв'язків [257, с. 266]. Виходячи з природної теорії, О.І. Генісаретський відзначав, що організаційне встановлення (правил, процедур) не є конвенціональним, воно висловлює законообразність, структурний характер механізмів відтворення діяльності. У цьому сенсі воно природне [258].

З точки зору юридичного позитивізму регулятивну функцію без зв'язку з іншими явищами соціальної дійсності розглядали такі автори, як А.А. Піонтковський [259, с. 18–21] та Р.О. Халфіна [260, с. 22]. Сьогодні такі підходи втрачають свою актуальність. Тацій В.Я. зазначив, зокрема, що «залишки суто позитивістського підходу до розуміння права, за якого воно розглядалося як суб'єктивне явище, в результаті чого заперечувалась його незалежність від держави, не мають сьогодні перспективи» [261, с. 7]. Т.М. Радько уточнював, що регулювати – не означає змінювати природу відносин. Це впорядковувати, направляти, вказувати варіанти поведінки учасників відносин, тобто встановлювати певний порядок [185, с.31].

І.М. Шопіна, концептуалізуючи різні погляди в інструментальному аспекті, пропонує наступні визначення правового регулювання: – виходячи з

теорії природного права, воно є частиною (елементом) правового впливу держави на суспільні відносини за допомогою специфічних правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації права) з метою упорядкування, закріплення, охорони і розвитку суспільних відносин; – виходячи з теорії позитивного права, правове регулювання – нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини, що здійснюється як за допомогою спеціальних правових засобів, так і завдяки іншим правовим явищам, до яких належать правосвідомість, правова культура, принципи права [262, с. 1059].

б). Правовий вплив. Окремі автори правове регулювання розглядають через категорію впливу. На думку Комзюка А.Т., правове регулювання – це специфічний вплив, який здійснюється правом як особливим нормативним інституційним регулятором. При цьому правове регулювання має цілеспрямований, організаційний, результативний характер і здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що реально виражають саму матерію права як нормативного інституту утворення – регулятора [263, с. 47].

в). Правова регламентація – це створення необхідної правової (законодавчої) бази для організації правового процесу, який повинен привести до певного результату [254, с. 14]. В окремих юридичних джерелах правову регламентацію суспільних відносин виокремлюють як стадію, у рамках якої проходить розробка, встановлення та видання норм права як загальнообов'язкових правил поведінки [264, с. 508]; безпосереднє регламентування суспільних відносин шляхом загального програмування юридичних прав, обов'язків їх учасників та встановлення міри юридичної відповідальності. У цьому випадку правова регламентація визначається як перша стадія правового регулювання; стадія, на якій створюються норми права, формуються правила поведінки суб'єктів, умови виникнення в них прав, обов'язків, повноважень, відповідальності [265, с. 211]. Схожий підхід простежується в дослідженнях щодо правового регулювання господарської діяльності. Так, процес правового регулювання господарської діяльності поділяють на декілька стадій: а) правова регламентація господарської

діяльності; б) виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків – перехід від загальних приписів правових норм до конкретної моделі поведінки конкретних господарюючих суб'єктів; в) реалізація (фактичне застосування) суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [266].

Отже, можна констатувати, що правове регулювання (у широкому сенсі) можна розглядати як юридичну та функціональну категорію. У питанні дослідження регулятивної функції ГПП остання представляє особливий інтерес. Враховуючи, що головною метою ГПП є захист прав та інтересів суб'єктів господарювання, держави, фізичної особи, то всі напрями її правового впливу повинні забезпечувати відповідний результат. У межах ГПП саме правовий результат вирішення спорів та інших правових питань стає головним детермінантом правового регулювання, правового впливу, правової регламентації. Можна погодитись із В.Д. Сорокіним, який в межах філософсько-правової концепції дійшов висновку, що не може бути правове регулювання виключно заради правового регулювання – воно обов'язково спрямоване на досягнення будь-яких соціальних цілей, які знаходяться за межами права [267, с. 131]. Важливим, з точки зору функціонального підходу, є і формулювання Є.Л. Стрельцова, який правове регулювання визначав як процес досягнення відповідного результату, враховуючи, що правовий вплив завжди передбачає певний результат [254, с. 9, 14].

Як відомо, в юриспруденції існує поділ правого регулювання на загальне (нормативне) та індивідуальне (локальне). При цьому нормативне та індивідуальне правове регулювання можуть бути як односторонньо-владним, вертикальним, так і договірним, горизонтальним [268]. Регулювання при цьому може бути загальним, коли регулюється поведінка широкого кола невизначених суб'єктів або індивідуальним, коли регулюється поведінка конкретної особи чи вузького кола осіб (наприклад, через рішення, що виносяться судом у конкретній справі), тобто через акти застосування права [269, с. 45]. Розглядаючи співвідношення централізованого і локального правового регулювання суспільних відносин, Р.І. Кондратьєв зазначає, що

норми загального значення, які розраховані на їхню наступну конкретизацію, і норми локальні як результат конкретизації – це складові частини ... галузі права. Оскільки одним з проявів погодженості права є ієрархія правових норм, то він закономірно робить висновок, що в окремо взятих галузях права визначальне місце посідають норми загального значення [270], а локальне правове регулювання має вторинне значення, можливість його застосування, як правило, передбачена законодавством [270].

Власне нормативне регулювання в господарсько-процесуальній сфері здійснюється за результатами правотворчої діяльності Верховної Ради України шляхом створення, зміни, доповнення або скасування процесуальних норм та визначення сфери їх дії в просторі, за колом осіб та часом. Головним кодифікованим актом результату такої діяльності є ГПК України.

З іншого боку, для даної сфери притаманне й локальне регулювання. В Україні спостерігається стійка тенденція в частині визнання за актами судової влади їх нормативного характеру за аналогією з прецедентним правом («усталеної судової практики»), тобто наявності в цих актах судової влади однакових правил поведінки *sui generis*, які мають регулятивний потенціал і поширюються за певних умов не тільки на учасників конкретного судового процесу [271, с. 134]. Практична необхідність такої тенденції в частині визнання нормативності актів судової влади України пов'язується С.В. Шевчуком за наступними причинами: 1) посилення незалежності судової влади; 2) надання конституційним нормам і принципам, а також конституційним нормам про права людини й основні свободи прямої дії і їх безпосереднє застосування в судах незалежно від існування чи відсутності відповідного «конкретизуючого» законодавства, для забезпечення чого вкрай необхідна нова, творча роль суддів у процесі правозастосування. Дійсно, відповідно до ч.6 ст. 11 ГПК України, передбачена можливість суду, якщо він доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, не застосовувати такий закон чи інший правовий акт, а

застосовувати норми Конституції України як норми прямої дії; 3) подолання в процесі здійснення судочинства проблем, які пов'язані з колізійністю і суперечливістю законодавства, наявність в ньому прогалин та нечітких положень і т. д. Звернення з цього приводу за допомогою до законодавця є неефективним і може затягнути судовий процес; 4) інтеграція України і міжнародне співробітництво припускають сприйняття і застосування на рівні судової влади практики ЄСПЛ, Суду ЄС, інших міжнародних юрисдикційних органів, а також усвідомлення методологічних і ціннісних підходів у правозастосовчій діяльності цих судів та судів європейських країн. В цьому аспекті доречним є зауваження Є.Л. Стрельцова, що поступово, з розвитком цивілізації, правове регулювання, здійснюване раніше виключно на внутрішньому, національному рівні, починає дедалі більше виходити на міждержавний рівень та набувати характеру міжнародно-правового регулювання [272, с. 249]. В.М. Литвин також звертає увагу на особливості української правової системи, де діють десятки тисяч правових актів, з яких судді і правоохоронні органи вибирають норми того акту, який їм найбільше подобається, а не того, який відповідає правам людини в конкретній ситуації [273, с. 2–3]; 5) завантаження української судової системи справами, які виникають через суперечливу практику застосування судами законодавства. У зв'язку з цим першочерговим завданням для Верховного Суду є забезпечення однакового застосування норм права судами України [271, с. 134–135].

Тому локальне регулювання в господарській процесуальній сфері набуває своїх особливих проявів та ознак, а саме:

1). Здійснюється через діяльність господарських судів та Верховного Суду в частині упорядкування на основі чинного процесуального законодавства суспільних відносин шляхом конкретизації поведінки персоніфікованих учасників господарського судочинства щодо розгляду та вирішення господарського спору і встановлення необхідних для цього фактів. Так, Пленум Верховного Суду, з метою забезпечення однакового

застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ, узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані; за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ (п. 10-1, р. 10-2 ч. 2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статусі суддів»). Відповідно до ч. 10. ст. 246 ГПК України, суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції порушення норм матеріального або процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення. Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Відповідне регулювання одночасно є односторонньо-владним та вертикальним.

Односторонньо-владне регулювання господарських суддів відображається через судові акти господарських суддів: ухвали, рішення, постанови, судові накази. Наприклад, ухвали про об'єднання справ в одне провадження, роз'єднання позовних вимог, про відмову в об'єднанні справ в одне провадження, роз'єднанні позовних вимог (ст. 173 ГПК України), залишення позову без розгляду (ст. 226 ГПК України), зупинення провадження у справі (ст. 227 ГПК України) тощо. Крім того, відповідно до ст. 246 ГПК України, суд, виявивши при вирішенні спору порушення законодавства або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, постановляє окрему ухвалу, незалежно від того, чи є вони учасниками судового процесу. У резолютивній частині рішення господарський суд робить висновок, зокрема, про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог, розподіл судових витрат тощо (ч. 5 ст. 238 ГПК України). Самі ж судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма

органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України (ст. 18 ГПК України).

На підставі зазначеного, можна виокремити особливий вид регулювання в господарській процесуальній галузі, яке здійснюється господарськими судами в межах господарсько-процесуальних повноважень і демонструє юрисдикційний прояв регулятивної функції ГПП.

2). Здійснюється сторонами господарського судочинства в межах, встановлених процесуальним законодавством та під контролем суду. Прикладом може бути реалізація позивачем права на відмову від позову (усіх або частини позовних вимог), відповідачем – на визнання позову (усі або частину позовних вимог) – на будь-якій стадії судового процесу (п. 1 ч. 2 ст. 46 ГПК України). Договірною формою локального регулювання є укладання мирової угоди на будь-якій стадії судового процесу (ч. 7 ст. 46 ГПК України). Згідно п.3.19 Постанови Пленуму ВГСУ від 26.12.2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції», одним із способів вирішення господарського спору є мирова угода сторін, яка може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмета позову [274]. Ст. 192 ГПК України містить положення, згідно з яким мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Контроль господарського суду в питаннях укладання мирової угоди сторонами виявляється в: обов'язковому повідомленні суду з боку сторін про укладання мирової угоди у формі спільної письмової заяви на будь-якій стадії судового процесу; затвердженні судом укладеної сторонами мирової угоди, шляхом винесення відповідної ухвали, у резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією самою ухвалою

одночасно закриває провадження у справі (ч.4 ст. 192 ГПК України). Як зазначається в науково-практичному коментарі ГПК України, особливістю реалізації вказаних прав сторін є те, що суд, який вирішує справу, не зв'язаний заявами позивача і відповідача при досягненні домовленості про мирову угоду. Якщо відповідні дії сторін чи їх представника суперечать законодавству або порушують чий-небудь права та охоронювані законом інтереси (у тому числі юридичної чи фізичної особи, яка не є учасником даного судового процесу), спір підлягає вирішенню по суті згідно з вимогами чинного законодавства [275, с. 223–224].

М.А. Рожкова, досліджуючи інститут мирової угоди, визначила її як договір, що укладається сторонами з метою захисту своїх суб'єктивних прав, внаслідок якого сторони зобов'язуються надати зустрічне задоволення для недопущення виникнення (або врегулювання такого, що вже розпочався) спору між ними [276, с. 172]. С.Я. Фурса та Є.І. Фурса пропонують розглядати мирову угоду як двосторонню угоду між позивачем та відповідачем, при укладенні якої вони фактично заново визначають свої права та обов'язки у спірних правовідносинах [277, с. 144; 167]. Д.М. Притика розглядає мирову угоду як розпорядчу дію сторін, спрямовану на врегулювання господарського спору на взаємоприйнятних умовах та припиненням порушеної судом справи. Можливість мирового врегулювання господарських спорів, зазначає він, є важливою передумовою рівноваги господарських відносин. Цей процесуальний інститут: а) сприяє економії часу, сил і коштів держави та учасників процесу; б) забезпечує вирішення спору за допомогою соціально-економічних чинників, які всебічно враховують інтереси сторін, а не лише формалізованих постанов; в) усуває конфліктний стан господарських відносин, оскільки сторони спору, мирно вирішивши господарський спір, більшою мірою, ніж при розгляді судом спору, схильні до продовження господарського співробітництва [278, с. 248; 167].

II. Галузеві особливості господарсько-процесуальної сфери.

Регулятивна функція ГПП здійснюється шляхом впливу на поведінку учасників процесуальних відносин, які повинні відповідати встановленим у законодавстві загальнообов'язковим стандартам. З цього слід зробити висновок, що регулятивна функція носить, безумовно, складний характер. Реалізація регулятивної функції ГПП може здійснюватися в умовах впливу на суспільні відносини шляхом визначення в законодавстві певної поведінки, механізму, порядку і т. ін. [279, с. 118–119].

Регулятивна функція ГПП має своїм об'єктом суспільні відносини, що виникають між судом і учасниками процесу. ГПП визначає межі поведінки суб'єктів процесуальних відносин, їх суб'єктний склад і змістовну сторону їх діяльності [187, с. 135]. Окреслюючи межі об'єкту регулятивної функції, можна його диференціювати за ознакою складу та призначення. У таких умовах принципового значення набуває: а) право на справедливий суд як загальновизнана цінність; б) суспільні відносини, які складаються у сфері вирішення господарських спорів у господарському судочинстві та які саме в результаті дії регулятивної функції отримують свою процесуальну конкретизацію; в) процесуальні дії всіх учасників господарського судочинства, у результаті чого упорядковуються індивідуально визначені господарські процесуальні відносини між господарським судом та іншими учасниками судового процесу.

У наукових матеріалах з питань цивільного процесуального права регулятивну функцію визначають через вплив норм цивільного процесуального права на цивільні процесуальні правовідносини шляхом їх нормативного закріплення, а також через вплив на цивільні процесуальні відносини шляхом оформлення їх руху (динаміки). Ця функція у цивільному процесі проявляється у визначенні процесуально-правового становища суб'єктів цивільних процесуальних відносин, їх процесуальних прав та обов'язків, їх процесуальної правоздатності та дієздатності, порядку руху процесу за стадіями тощо [280, с. 27–28].

Дію регулятивної функції ГПП можна охарактеризувати в аспекті функціонального та організаційного змісту.

I. Функціональний зміст виявляється в регулюванні питань щодо: загальних засад господарського судочинства (право на звернення до господарського суду, єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, принципи судочинства, мова господарського судочинства, форми господарського судочинства, основні положення досудового врегулювання спору тощо); юрисдикції господарських судів та її видів; складу суддів та питань щодо їх відводу; процесуального статусу учасників господарського судочинства (права та обов'язки, процесуальна правоздатність та процесуальна дієздатність); представництва в суді; доказування; процесуальних строків, у межах яких вчиняються процесуальні дії; судових викликів і повідомлень; судових витрат; процесуального примусу в господарському судочинстві; забезпечення позову; наказного провадження; позовного провадження; перегляду судових рішень апеляційною, касаційною інстанцією, за нововиявленими та виключними обставинами; виконання судових рішень у господарських справах; судового контролю за виконанням судових рішень; оскарження рішень третейських судів та видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів; відновлення господарським судом втраченого судового провадження; провадження за участю іноземних осіб.

II. Організаційний зміст виявляється в регулюванні питань щодо: організаційних основ судоустрою; повноважень окружних господарських судів, апеляційних господарських судів, Вищого суду з питань інтелектуальної власності, Верховного Суду як суду касаційної інстанції; ведення діловодства в господарських судах України [281, с. 94].

У межах адміністративно-процесуальної галузі права найбільш ґрунтовно досліджені питання різновидів регулятивної функції, певні результати яких можна застосовувати і в ГПП як необхідний матеріал для цілісного осмислення регулятивної функції.

Так, регулятивна функція адміністративно-процесуального права конкретизується у двох своїх різновидах: регулятивно-статичній та регулятивно-динамічній функціях.

1. Регулятивно-статична функція (функція упорядкування, стабілізації відповідних соціальних зв'язків та відношень). Регулятивно-статична функція адміністративно-процесуального права реалізується за допомогою уповноважуючих та забороняючих норм цієї галузі, на основі яких виникають правовідносини «пасивного типу».

2. Регулятивно-динамічна функція адміністративно-процесуального права проявляється у «спонуканні» суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин до правової активності. Вона реалізується за допомогою зобов'язуючих та забороняючих адміністративно-процесуальних норм [193].

Як видно з наведеної класифікації, обидві групи включені забороняючі норми процесуальної галузі. У цьому вбачається недотримання усталених правил класифікації понять у частині того, що елементи поділу повинні виключати один одного, тобто не повинні мати спільних елементів (перетинатися) [282, с. 46]. Крім того, забороняючі норми відображають не менш самостійну функцію права – охоронну, яка має свої сутнісні ознаки в частині попередження й припинення неправомірної поведінки в господарському судочинстві. Сама охоронна функція є гарантією позитивної реалізації всіх інших функцій ГПП.

За критерієм статичності та динамічності норми, в яких проявляється регулятивна функція ГПП, можна поділити на наступні групи.

1. Процесуальні норми – основи (принципи), які закріплюють основні загальні положення господарського судочинства. У своїй більшості вони містяться в Главі 1 ГПК України та Розділу 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У літературі щодо норм такої природи існують різні думки. Наприклад, О.В. Поляков зазначає, що норми-основи взагалі не можна віднести до правових норм, оскільки вони не визначають безпосередньо права й обов'язки суб'єктів, тому їх слід називати

«когнітивними правилами законодавства» [283, с. 710]. Л. Еннекцерус називав такі норми незакінченими. Він зазначав, що серед положень будь-якого кодексу завжди знайдуться такі, які самі по собі не містять ні повеління, ні дозволу, а детальніше ознайомлення з ними показує, що такі положення самі по собі позбавлені значення, їх необхідно розглядати у прив'язці до інших правових норм. Лише в такій сукупності вони набувають природи правових норм [284, с. 109–110].

Нормами-принципами в ГПП виступають рівність перед законом і судом (ст. 7 ГПК України), гласність судового процесу (ст. 8 ГПК України), відкритість інформації щодо справи (ст. 9 ГПК України), верховенство права (ст. 11 ГПК України), диспозитивність господарського судочинства (ст. 14 ГПК України), пропорційність у господарському судочинстві (ст. 15 ГПК України), незалежність судів (ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») та ін.

Нормами-основами в ГПП виступають завдання та основні засади господарського судочинства (ст. 2 ГПК України), право на звернення до господарського суду (ст. 4 ГПК України), право на справедливий суд (ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), право на перегляд справи та оскарження судового рішення (ст. 17 ГПК України), мова господарського судочинства (ст. 10 ГПК України), обов'язковість судових рішень (ст. 18 ГПК України), форми господарського судочинства (ст. 12 ГПК України) та ін.

2. Норми дефініції. Включення нормативних дефініцій у нормативний матеріал є усталеною національною та міжнародною практикою. Згідно пунктами 1 та 2 преамбули Міжінституційної угоди між Європейським парламентом, Радою ЄС та Комісією ЄС щодо загальних настанов, спрямованих на забезпечення якості проектування законодавства Співтовариства від 22 грудня 1998 року (1999/С 73/01), ясне, просте та чітке проектування законодавчих актів Співтовариств є необхідним, оскільки такі акти мають бути прозорими та зрозумілими для громадськості та учасників економічних відносин. Це також є передумовою для належної імплементації

та однакового застосування актів законодавства Співтовариства в державах-членах. Серед загальних принципів нормопроекування, що містяться в згаданій Міжінституційній угоді, вказується, що проекти актів законодавства ЄС мають викладатись ясно, просто та чітко. При цьому проекти актів мають викладатись у термінах та синтаксичних структурах з урахуванням багатомовної природи законодавства ЄС; поняття чи термінологія, специфічні для будь-якої національної правової системи мають застосовуватись обережно. Термінологія, яка використовується в певному акті, має бути стійкою, єдиною як в межах такого акта, так і в усьому масиві вже чинних актів, особливо тих, що стосуються однієї сфери регулювання. Ідентичні поняття, наскільки це можливо, мають бути виражені однаковиими термінами без відхилення від їх значення у звичайній, юридичній чи технічній мові. Відповідно до пункту 14 Міжінституційної угоди, якщо терміни, що використовуються в акті не є однозначними, їх визначення має бути подано в одній статті на початку нормативного акта [285].

Апт Л.Ф. також наголошує на тому, що розміщення дефініцій у статтях та інших структурних одиницях тексту нормативних правових актів є одним із найбільш розповсюджених прийомів нормотворчої техніки, які використовуються в законотворчій діяльності [286, с. 81]. Окремі автори акцентують на виховному аспекті законодавчих дефініцій, аргументуючи цю тезу тим, що визначаючи в законі те чи інше поняття, законодавець повинен досліджувати весь масив правових норм, забезпечуючи несуперечність, більшу ясність та чіткість законодавчого регулювання. Саме тому автор закликає до збільшення кількості дефініцій у законодавстві [287, с. 62]. Дещо інший підхід щодо кількості законодавчих дефініцій розкривається в теорії Кіндермана. Так, наприклад, загальний підхід полягає в обмеженні кількості визначень у законі. Крім того, у питаннях юридично-технічної досконалості дефініцій актуалізуються проблеми використання одного терміну в різних значеннях в межах однієї галузі права і навіть у тексті одного закону та ролі суду у подоланні суперечностей між дефініціями таких термінів [288, с. 52].

Враховуючи специфіку процесуальних галузей у механізмі процесуального регулювання, переважають традиційні юридичні норми (норми-правила), натомість норми-дефініції не отримали свого масштабного закріплення. Хоча окремі дефініції мають своє відображення в процесуальному законодавстві, зокрема: завдання господарського судочинства (ст. 2 ГПК України), процесуальна правоздатність та процесуальна дієздатність (ст. 44 ГПК України), самопредставництво (ч. 1 ст. 56 ГПК України), свідок (ч. 1 ст. 66 ГПК України), експерт (ч. 1 ст. 69 ГПК України), докази (ч. 1 ст. 73 ГПК України), електронні докази (ч. 1 ст. 96 ГПК України), висновок експерта (ч. 1 ст. 98 ГПК України), заходи процесуального примусу (ч. 1 ст. 131 ГПК України) тощо.

Розгляд питання про особливості законодавчої техніки в структурі господарського процесуального законодавства докладніше буде розглянуто в окремому підрозділі роботи. Однак слід відзначити, що відсутність ідеології конструювання дефінітивного характеру процесуальних норм не викликає глибоких та системних правозастосовних проблем. Це можна пояснити такими чинниками, по-перше, специфікою змісту, призначення та форми процесуальних норм, їх динаміки, що виходить за межі традиційного підходу їх тлумачення та розуміння (наприклад, порівняно із господарськими нормами), а, по-друге, окремі дефініції включаються та розкриваються в установленій законом формі КСУ, Верховним Судом, у науково-практичних коментарях до процесуальних кодексів.

3. Норми-правила поведінки, які, на відміну від норм-принципів, норм-основ:

1) безпосередньо регулюють процесуальну поведінку учасників господарського судочинства: участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 53 ГПК України), письмове опитування учасників справи як свідків (ст. 90 ГПК України), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 101 ГПК України), забезпечення та попередня оплата судових витрат (ст. 125

ГПК України), відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову (ст. 146 ГПК України) тощо;

2) вказують на взаємні процесуальні права та обов'язки: заяви про самовідводи та відводи (ст. 38 ГПК України), права та обов'язки учасників справи (ст. 42 ГПК України), процесуальні права та обов'язки сторін (ст. 46 ГПК України), процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 55 ГПК України), обов'язок доказування і подання доказів (ст. 74 ГПК України), відзив (ст. 165 ГПК України), надсилання копії позовної заяви і доданих до неї документів (ст. 172 ГПК України), пред'явлення зустрічного позову (ст. 180 ГПК України) тощо;

3) визначають умови для їх реалізації: справи, що відносяться до юрисдикції господарських судів (ст. 20 ГПК України), підстави для відводу (самовідводу) судді (ст. 35 ГПК України), підстави звільнення від доказування (ст. 75 ГПК України), подання доказів (ст. 80 ГПК України), порядок подання заяви про забезпечення позову (ст. 138 ГПК України), форма і зміст заяви про видачу судового наказу (ст. 150 ГПК України), позовна заява (ст. 162 ГПК України), відмова у відкритті провадження у справі (ст. 175 ГПК України), порядок проведення підготовчого засідання (ст. 183 ГПК України), наслідки неявки в судове засідання учасника справи (ст. 202 ГПК України) тощо.

У цьому блоці деякі автори виокремлюють процедурні норми, які представляють собою організаційно-правовий засіб, що використовується з метою впорядкування виникнення й реалізації прав і обов'язків суб'єктів правовідносин. Вони встановлюють оптимальний варіант реалізації організованих правовідносин, закріплюються за певними регулятивними нормами і не можуть бути від них відокремлені [289].

Регулятивні норми-правила поведінки в ГПП мають переважно імперативний-зобов'язуючий характер. Саме за їх допомогою

встановлюються процесуальні зв'язки між учасниками, але не самі процесуальні правовідносини.

На окрему увагу заслуговує той факт, що останні зміни до ГПК України (редакції від 15.12.2017 р., 07.01.2018 р.) посилили роль регулятивної функції ГПП. Адже ГПК України доповнився рядом нових правових інститутів (наказне провадження, показання свідків, електронні докази, заходи процесуального примусу, заяви з процесуальних питань, врегулювання спору за участю судді), процесуальних норм (завдання та основні засади господарського судочинства, верховенство права та джерела права, що застосовуються судом, пропорційність у господарському судочинстві, неприпустимість зловживання процесуальними правами, експерт з питань права, спеціаліст), зазнали змістовних та термінологічних змін традиційні процесуальні норми та інститути (зокрема, право на звернення до господарського суду, юрисдикція господарських судів, мирова угода, касаційне провадження, забезпечення позову, позовне провадження).

В умовах комплексного реформування низки процесуальних кодексів спостерігаються позитивні зрушення щодо досягненні одноманітності застосування термінів у нормативних актах різної галузевої належності. Крім того, детальніше процесуальне регулювання може суттєво вплинути на: зменшення неясності та самовільної інтерпретації судових правил та процедур; зменшення показника звернень до господарського суду для вирішення господарських спорів. Зокрема, особливу роль у своєрідному запобіганні виникненню господарських конфліктів, спонуканні до вирішення спорів у позасудових формах забезпечують такі правові інститути як судовий збір (Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір») та судові витрати (Глава 8 ГПК України «Судові витрати»), процесуальні строки (Глава 6 ГПК України «Процесуальні строки»), процес доказування (Глава 5 ГПК України «Докази та доказування»), забезпечення позову (Глава 10 ГПК України «Забезпечення позову») тощо.

Підкреслюючи превентивну роль регулятивної функції в запобіганні господарських конфліктів, важливо звернути увагу на її універсальний характер в аспекті базової основи для дії охоронної, виховної, інформаційної та інших функцій ГПП. Функції, перебуваючи в постійній залежності від мети, завдань, предмету ГПП, не можуть бути абстраговані одна від одної, що впливає на постійність їх взаємозв'язків, взаємовпливу та взаємообумовленості. Зокрема, основними способами здійснення регулятивної функції виступають дозвіл (надання суб'єктам права на активні дії), заборона (покладання на суб'єктів обов'язку утримуватися від вчинення дій певного роду) та зобов'язання (покладання на осіб обов'язків певної поведінки). Вказані способи, зокрема, визначають відповідну форму правореалізації [290, с. 105–106]. Але, крім цього, вони формують модель правомірної процесуальної поведінки. Сама окреслена законодавством модель такої поведінки зумовлює можливість дії інших функцій права. Наприклад, об'єктом охоронної функції стає антипод правомірної та добросовісної поведінки учасника господарського судочинства.

Теоретична конструкція регулятивної функції ГПП передбачає створення й закріплення процесуальної норми щодо процесуальної поведінки учасників господарського судочинства; застосовність процесуальної норми імперативного або диспозитивного характеру; наявність господарських процесуальних відносин; правовий результат (вирішення спору по суті, мирова угода, закриття провадження у справі тощо) як реальне відображення завершеності захисту прав та інтересів.

Отже, можна окреслити характеристику регулятивної функції ГПП, а саме: визначається цілями та завданнями ГПП; відіграє провідну роль серед інших функцій ГПП; має імперативну сутність, але з елементами диспозитивності в тих обсягах та випадках, передбачених процесуальним законодавством; безпосередньо впливає на модель поведінки кожного учасника розгляду та вирішення господарської справи, у тому числі й судді; дисциплінує учасників у самому господарському судочинстві; детермінує

закріплення процесуальних прав та обов'язків, виникнення процесуальних зв'язків між учасниками; стимулює контрагентів в сфері господарювання не порушувати господарський правовий порядок; детермінує звернення до альтернативних форм вирішення спорів, укладання мирової угоди.

На підставі проведеного аналізу можна визначити регулятивну функцію ГПП як напрям впливу на суспільні відносини щодо закріплення і встановлення підстав, меж та змісту господарських процесуальних правовідносин у площині законодавчо визначених процедур; створення оптимальних організаційних та функціональних умов та інструментів процесуальної діяльності суду та інших учасників господарського судочинства з дотриманням балансу інтересів з достатнім ступенем імперативності.

2.2.2. Охоронна функція господарського процесуального права

Досі в господарсько-процесуальній доктрині не склалося чіткого уявлення про охоронну функцію ГПП, слабо вивчені її природа, структура, основні властивості, форми реалізації, місце і роль у процесуальній системі та взагалі в правовому просторі України.

Полемічність поглядів охоронної функції права в науці починається з дискусії про визначення таких термінів, як «охорона прав» і «захист прав». Первинні витoki спірності розуміння таких термінів закладені в лексико-семантичних варіантах національного законодавства. У Конституції України термін «захист» зустрічається 37 разів в сенсі таких положень як: звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ст. 8); забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ст. 13); захисту суверенітету, державного кордону України, соціального захисту громадян України (ст. 17); захисту прав і свобод (ст. 36); захисту конкуренції у підприємницькій діяльності (ст. 42); захисту

інтелектуальної власності (ст. 54); захисту державних символів (ст. 92); захисту професійних інтересів суддів (ст. 130-1) тощо. Термін «охорона» вжито в тексті тільки 2 рази щодо охорони здоров'я (ст. 49) та охорони використання пам'яток історії (ст. 138).

В.І. Темченко зазначає, що термін «захист» використовується в Конституції в юридичних конструкціях, які, зокрема, означають: 1) юридичний обов'язок держави чи інших зобов'язаних суб'єктів правовідносин із захисту прав і свобод людини; 2) можливості особи реалізувати власне суб'єктивне процесуальне право на захист у випадку порушення її права [291, с. 59]. Разом із тим, термін «охорона» у термінологічних словосполученнях Конституції, на його думку, вживається для позначення достатньо широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема, запобігання правопорушенням, їх недопущення та відновлення прав і свобод у випадку їх порушення, а також притягнення винних до юридичної відповідальності. Головною особливістю застосування цього терміну в Конституції є його вживання зі значенням, аналогічним терміну «захист» як обов'язку держави та інших зобов'язаних суб'єктів до дій щодо забезпечення прав і свобод людини» [291, с. 63].

У ГК України [292] «захист» застосовується в контексті захисту національного товаровиробника (ст. 6), захисту всіх форм ефективного господарювання (ст. 10), захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів (ст. 20), захисту майнових прав підприємця (ст. 470), захисту права господарського відання (ст. 136), захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ст. 389). «Охорона» згадується тільки у ст. 159 ГК України, згідно з якою у разі, якщо комерційне найменування суб'єкта господарювання є елементом його торговельної марки, то здійснюється правова охорона і комерційного найменування, і торговельної марки. У ГПК України захист застосовується у зрізі мети господарського судочинства (ст. 2) та способів судового захисту (ст. 5), а дефініція «охорона» взагалі текстуально відсутня.

Зазначений аналіз показує неоднорідність дефініційного окреслення цих термінів та різноманітність сфер їх застосування. У мовознавстві такі плуралістичні випадки пропонують називати міжнауковими омонімами. З іншого боку, один і той самий термін в одній і тій самій науці може мати різний сенс залежно від того, вчені якої школи і якого напрямку ним користуються [293, с. 117].

Будучи важливими правовими категоріями «охорона» та «захист» у наукових доробках отримують свої трактування. З.В. Ромовська звертає увагу на сутність правового захисту як реалізацію обраної органом правозастосування міри державного примусу, а також на необхідність розглядати правовий захист у динаміці як процес, що має свій початок (виражається пред'явленням позову) і завершення (виконання рішення суду) [294, с. 9]. Р.О. Стефанчук під поняттям захисту розуміє передбачені законом вид і міру можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оскарженого права [295].

Правова охорона являє собою сукупність заходів, способів і засобів, визначених правовими нормами, задля захисту об'єкту охорони від посягань. Звідси, правова охорона будь-якого об'єкту здійснюється шляхом встановлення у законодавстві обов'язкової для всіх міри належної та необхідної поведінки людей стосовно охоронюваного об'єкту, а також наслідків, що наступають при відхиленні від встановленого законом еталону поведінки. Залежно від того, що виступає об'єктом правової охорони, правовими нормами визначаються відповідні засоби, заходи та способи досягнення поставленої мети [296, с. 46]. На думку Л.О. Красавчикової, охорона за своєю структурою диференціюється на три гілки: регулятивну, забезпечувальну та захисну [297, с. 33].

У судовій практиці також склалися свої визначення даних термінів. Так, у постанові колегії суддів ВГСУ від 29.11.2011 р. у справі № 22/5009/3458/11 про відміну відкритих торгів на закупівлю та скасування

результатів процедури закупівлі зазначається, що під захистом права розуміється державно-примусова діяльність, спрямована на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. Спосіб захисту може бути визначений як концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату. Спосіб захисту втілює безпосередню мету, якої прагне досягнути суб'єкт захисту (позивач), вважаючи, що таким чином буде припинене порушення (чи оспорювання) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку з порушенням його прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав.

Багатозначність наукових думок за вищезгаданими питаннями та характером їх зв'язку можна умовно поділити на декілька груп. Перша із них є найбільш поширеною та декларує тотожність понять «захист» і «охорона». А.В. Чурилов, В.З. Гушин пояснюють тотожність через зміст законодавства, в якому, на їх думку, обидва терміни використовується для позначення діяльності, яка полягає в забезпеченні, дотриманні прав і свобод людини і громадянина [298, с. 66].

Друга група наділяє ці поняття певною самостійністю та акцентує увагу на їх взаємозалежності. Зокрема, М.К. Галянтич звертає увагу на те, що охорона без захисту самостійно існувати не може, захист виявляється тільки в момент порушення встановленого режиму охорони прав і законних інтересів громадян на житло [299, с. 424]. А.І Дрішлюк та Л.Г. Лічман зазначають, що між цими поняттями існує межа, яка пов'язується із настанням правопорушення [300, с. 305].

Інші позиції об'єднуються застосуванням методу логічної індукції, де «захист» представляється одиничним явищем, а «охорона» – загальним. Так, пропонується вважати, що охорона ширша у порівнянні із захистом категорія, оскільки вона представлена як регулятивними, так і охоронними нормами, а захист – тільки охоронними [301, с. 99]. М.С. Малєїн,

підтримуючи таку точку зору, підкреслює, що охорона прав ширше поняття, яке включає всі юридичні правила з приводу певного блага, а захист права включає тільки заходи, передбачені в законі на ті випадки, коли право вже порушено [302, с. 18–19]. М.О. Легенченко також відстоює позицію, згідно з якою поняття «захист прав» є складовою частиною охорони права (яка здійснюється не тільки у разі порушення права, а й першочергово під час самої його реалізації) і являє собою систему правових норм (визначених законом форм та способів), направлених на відновлення порушених або оспорюваних прав та забезпечення інтересів особи щодо права, належного їй на відповідному правовому титулі [303, с. 171].

В.О. Терьохін захист розглядає як одну із форм охорони права, що здійснюється при порушенні (реальної загрози порушення) або оспорювання прав і свобод. У свою чергу, охорона останніх починається з встановлення загального конституційного правового режиму прав і свобод [304, с. 9]. На думку Л.М. Силенко, в юридичній літературі тяжіють до визнання правової охорони більш об'ємним поняттям, ніж правовий захист [305, с. 255].

Категорії «захист» та «охорона» отримують у ГПП свої особливі контекстуальні характеристики. Саме в ГПП охорона набуває риси конотації, тобто має певні семантичні нашарування. Дійсно, загалом ГПП встановлює ряд спеціальних охоронних режимів, наявність яких опосередковано або безпосередньо впливають на суспільні відносини. Опосередкований вплив (здебільшого, інформативний) проявляється в самому факті законодавчого закріплення охоронних процесуальних норм. Вони превентивно впливають на стимулювання дотримання управненими суб'єктами господарського правового порядку та своїх персональних зобов'язань [306, с. 104]. Як зазначають сучасні правознавці, право за своєю природою покликане збалансовувати в суспільстві протилежні інтереси різних соціальних суб'єктів, сприяти вирішенню різних соціальних спорів, примушуючи сторони шукати компроміси, укладати угоди тощо [307, с. 10–15]. Реалізація охоронних заходів дозволяє одночасно як ефективно контролювати різні

негативні тенденції у сфері господарювання, боротися з їх причинами, так у випадках, визначених законодавством, відновлювати порушені права та інтереси. Безпосередній вплив проявляється при виникненні господарського спору, звернення до господарського суду, оформлення господарських процесуальних правовідносин та застосування судом адекватних охоронних заходів. При цьому сам захист, згідно з господарським процесуального законодавством, є головною метою господарського судочинства, а самі процесуальні правовідносини за своєю суттю є охоронними. Крім того, саме «нашарування» охорони в ГПП проявляється в тому, що поряд із загальними охоронними нормами (головним об'єктом яких виступають матеріальні права та інтереси) діють спеціальні охоронні приписи для захисту самих процесуальних правовідносин. Тобто «захист» та «охорона» в ГПП використовуються в різних контекстах та не є тотожними.

Отже, можна виокремити конотаційну природу категорій «охорона» і «захист» та їх прояв у охоронній функції ГПП, фактором спільності яких є безпека господарського правового порядку, господарських правовідносин, процесуального порядку вирішення господарських спорів.

Розвиненість концепцій охоронної функції права відбилася в роботах з теорії права, які в межах галузевого процесуального дослідження можуть бути використані для її повного та всебічного розуміння.

В.С. Ковальський у своєму дисертаційному дослідженні визначає, що охоронна функція права діє у межах різних юрисдикцій, пов'язана з правом на безпеку, на правовий порядок, на судовий захист і спирається на обов'язок держави відповідати за результати своєї діяльності згідно з чинною Конституцією України, вона виникла в соціумі й розвивається як суспільно-правова система. Структурну реалізацію охоронної функції права за її зовнішньою формою він поділяв на карально-репресивну, карально-обвинувальну і карально-захисну. Історично ці форми виникали та існували не поодинці, вони не були притаманні виключно конкретній історичній добі, політичному режиму, державній формі правління. Йдеться не про

організаційні етапи реалізації цієї функції, її процесуальні аспекти, а саме про форми її реалізації, які за різних часів перемежовувалися у той чи інший історичний період. Певна форма реалізації охоронної функції права переважала як тенденція впливу права в цілому [308].

О.С. Лапшина пропонує охоронну функцію розглядати як обумовлений його соціальним призначенням правовий вплив, спрямований на охорону найбільш важливих економічних, політичних, культурних, духовних, особистих та інших відносин, а також витіснення явищ, не властивих даному суспільству [309]. С.Л. Федоров підкреслює, що сутність і зміст охоронної функції кримінального права визначається фактичними і формальними підставами, об'єктом впливу, юридичними і соціально значущими наслідками, і має на меті не допустити порушення прав і інтересів, забезпечити відшкодування порушеного права [310, с. 12].

Деякі автори висловлюють думку щодо доцільності розгляду охоронної функції в межах регулятивної [311, с. 206], поєднання цих напрямів впливу в єдиний регулятивно-охоронний блок [200, с. 13].

Для розкриття самостійності специфіки охоронної функції ГПП необхідно проаналізувати її зміст, до змісту якого традиційно належать об'єкти, суб'єкти, формальні підстави, фактичні підстави, способи здійснення.

1. Основним об'єктом цієї функції є порушені, невизнані або оспорювані права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб, держави. Зазначені об'єкти закріплені у ст. 2 ГПК України в межах визначення мети господарського судочинства. У межах конкретної господарської справи такий об'єкт (реальний чи потенційний) набуває ознак індивідуальності. Однак, складність ГПП детермінує ряд додаткових об'єктів, які розкриваються залежно від напрямку її впливу. Ними можуть бути процесуальний порядок, процесуальні права та інтереси, інтереси правосуддя.

2. Суб'єктів охоронної функції ГПП можна поділити на тих, що застосовують інструменти охоронного впливу (господарський суд), та на тих, відносно яких певні охоронні заходи застосовуються (усі інші учасники господарського судочинства). Цікавою є думка В.В. Лазарева, який ефективність охоронної функції пов'язував із кількістю суб'єктів права, які підпорядковуються її приписам, виконують вимоги заборон. Сам факт встановлення заборони і санкції за його порушення чинить серйозний вплив на поведінку конкретних осіб, спонукає їх утримуватися від вчинення караного вчинку. При цьому досягається одна з цілей впливу права – охороняються певні суспільні відносини [251, с. 163].

3. Формальні підстави тієї чи іншої функції розкриваються в нормах права [17, с. 22], тобто законодавчо закріплених і забезпечених примусовою силою держави правилах поведінки. У науковій літературі зазначають, що формальні підстави завжди представлені у вигляді результатів правомірності правотворчої та правозастосовної діяльності держави [312, с. 7]. Формальними підставами охоронної функції ГПП є господарське процесуальне законодавство, судові акти господарських судів та Верховного Суду. Першочерговими серед них виступають так звані охоронні процесуальні норми.

Специфікою правових норм охоронної функції також визначають ту обставину, яка встановлює заборону щодо здійснення протиправних дій і відповідні санкції за їх вчинення [48, с. 156]. На думку авторитетних вчених-процесуалістів, охоронні норми ГПП починають діяти у випадках невиконання учасниками правовідносин вимог регулятивних норм і спрямовані на реалізацію заходів впливу на неналежних учасників господарських процесуальних правовідносин, а також на реалізацію санкцій за порушення приписів нормативно-правових актів [2, с. 55]. Санкція норми ГПП передбачає настання негативних наслідків порушення диспозиції норми та вказує на несприятливі наслідки, які виникають у результаті порушення диспозиції норми, застосування учасниками диспозиції всупереч гіпотези

норми. Санкція правової норми має виражати здатність держави примушувати учасників дотримуватися приписів норм господарського процесуального права, запобігати їх порушенню, відновлювати порушене право. Якщо гіпотеза окреслює межі (обсяг) дій і застосування правової норми, а диспозиція – спосіб її регулюючого впливу на поведінку учасників правовідносин, то в санкції виражено спосіб охорони правової норми від порушень. Санкція норми ГПП може бути абсолютно визначеною, тобто такою, в якій конкретно виражено міру відповідальності; альтернативною, тобто такою, в якій використовуються сполучники «або», «чи» і господарському суду надано право застосування тієї чи іншої міри покарання; відсилочною, тобто такою, що не містить конкретно виражену санкцію, а відсилає до санкції іншого закону [2, с. 53–54].

4. Фактичні підстави – це об'єктивні безпосередні причини застосування охоронних норм процесуального права. Термінологічна неформленість господарської процесуальної відповідальності в законодавстві породжує різні течії її визначення в господарській процесуальній сфері. Головною ідейною основою визначення самостійної господарської процесуальної відповідальності є догматичні постулати загальної теорії юридичної відповідальності, витоки якої еволюційно закріпилися за кримінальною та цивільною галузями. Слід погодитися з тим фактом, що в загальну теорію юридичної відповідальності нерідко включаються поняття галузевих юридичних наук без перевірки дійсної сфери застосування цих понять. Висловлювалося, що основні питання щодо розуміння правової відповідальності повинні знайти однотипне загальнотеоретичне рішення для всіх галузей права (кримінального, цивільного, адміністративного). Очевидно, однак, що однотипність загальнотеоретичних рішень повинна бути не апіорно заданою, а спиратися на дійсно об'єктивне підґрунтя [313, с. 383–387].

Розкривати сутність фактичних підстав в юридичній літературі прийнято через наявність факту правопорушення (фактично зробленого

діяння), з яким пов'язується виникнення охоронних правовідносин, у межах якого реалізується юридична відповідальність [314, с. 10–11]. Цивілістичний підхід полягає у визнанні фактичною підставою юридичної відповідальності правопорушення як складу його основних ознак – умов цивільної відповідальності. Цей підхід призводить до визнання таких ознак діяння, як протиправність, винність, небезпечність (шкідливість), наявність причинно-наслідкового зв'язку та шкоди елементами, які складають конструкцію підстави та загальнотеоретичну модель, що спільна для всіх видів юридичної відповідальності [315, с. 3]. У вітчизняній юридичній літературі висловлюється думка, що конструкція правопорушення з чотирьох обов'язкових елементів (протиправності, вини, суспільно небезпечності, причинного зв'язку) є виправданою для кримінальної, адміністративної відповідальності, у той час як в межах конституційної та цивільної відповідальності є непридатною [316, с. 94–104].

Зокрема, у ГПП загалом питання наявності господарської процесуальної відповідальності є дискусійним та неоднозначним. Одні автори визнають її самостійність [317, с. 427–434; 318, с. 180] та в її зміст включають всі діяння учасників судочинства, які підпадають під вплив так званих «негативних» процесуальних норм, які мають в собі елементи державного примусу, у результаті чого наступають чи можуть наступити несприятливі наслідки. З такою думкою неможливо погодитись з наступних міркувань.

По-перше, сумнівним є автоматичність ставлення в один ряд юридичної відповідальності та державного примусу. Адже ці поняття не є тотожними, а сама відповідальність є лише його видом. Треба підтримати думку К.Г. Волинки, яка зазначає, що юридична відповідальність і державний примус тісно пов'язані між собою, але їх не можна повністю ототожнювати, оскільки юридична відповідальність завжди заснована на примусових санкціях, а державний примус може здійснюватись і поза юридичною відповідальністю [319, с. 182].

По-друге, визнання всіх охоронних (санкційних) норм, які містять заходи державного примусу, мірою процесуальної відповідальності, дозволить визначати всі процесуальні дії, які у тій чи іншій формі підпадають під їх вплив, правопорушеннями. Це є логічним, адже ні наукові погляди, ні тим більше інтереси практики не дають підстави для розгляду юридичної відповідальності не в контексті наслідку правопорушення [320, с. 43]. Слід погодитись із думкою О.Г. Осадчої про те, що «санкція – це форма, що вміщує в собі міри відповідальності, захисту та інші наслідки невиконання обов'язку, сукупність складає зміст санкції» [321, с. 238]. Також в даному аспекті є доцільним висловлення процесуалістів про те, що реалізація санкцій має ширшу сферу застосування порівняно зі сферою реалізації заходів відповідальності: 1) оскільки застосування санкцій не завжди є наслідком правопорушення, то не всі санкції є одночасно і заходами відповідальності; 2) заходи відповідальності прийнято пов'язувати зі створенням для правопорушника негативних наслідків, натомість санкції можуть і не призводити до несприятливих проявів їх застосування [322, с. 89].

Дійсно, навряд чи забезпечення доказів, забезпечення позову в господарському судочинстві можна пов'язувати із процесуальним правопорушенням, хоча дані інститути, за своєю суттю, містять в собі настання негативних наслідків у вигляді обмеження певних суб'єктивних прав осіб. Наприклад, підставою для застосування такої міри, як забезпечення доказів, є не правопорушення, а припущення, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим (ч.1 ст.110 ГПК України).

Навіть у споріднених процесуальних галузях не всі санкційні норми пов'язують із мірами юридичної відповідальності. Наприклад, Е.Е. Доброхотова додержується позиції, що єдиною мірою специфічної цивільної процесуальної відповідальності є судовий штраф, який є мірою юридичної відповідальності у вигляді грошового стягнення, що накладається

судом (а на стадії виконавчого провадження – і органом виконання) у випадках, порядку і розмірі, передбачених законом [323, с. 115–118].

Слід визнати, що окремі санкційні норми, які містять види юридичної відповідальності в її класичному розумінні, передбачені в господарському законодавстві. При цьому вони мають відсилочний характер [2, с. 53–54]. Так, відповідно до ч. 4 ст. 200 ГПК України за прояв неповаги до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом; ч. 3 ст. 211 ГПК України перед допитом свідка головуєчий попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання і відмову від давання показань. Водночас, власне адміністративна відповідальність за прояв неповаги до суду передбачена ст. 185-3 КУпАП, а кримінальна – ст. ст. 384, 385 КК України.

Отже, фактичною підставою дії охоронних норм може бути різна за змістом та формою процесуальна поведінка (правопорушення, неправомірні дії, бездіяльність, зловживання правами тощо), для якої головною ознакою є реальна або потенційна правопорушність, результатом якої є невідповідність фактичної поведінки учасника господарського судочинства господарсько-процесуальним приписам. Саме ж правопорушення в ГПП має певні особливості, які є похідними від особливостей господарського процесуального регулювання, адже процесуальні норми не вказують прямо на протиправність тієї чи іншої дії (бездіяльності) учасника господарського судочинства.

5. Способи реалізації охоронної функції. Правові засоби існують у вигляді позитивного зобов'язання і заборони, а розглядаються вони як способи правового регулювання, що виражені у правових нормах та інших елементах правової системи [324, с. 266].

Характерними способами реалізації охоронної функції ГПП є встановлення:

а) процесуальних обов'язків. Наприклад, визначення обов'язків учасників справи (ч. 2 ст. 42 ГПК України), обов'язок сторони сповістити

особу, якщо така сторона в результаті ухвалення судового рішення може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (ч. 1 ст. 51 ГПК України), обов'язковість усіх дій, вчинених в судовому процесі до вступу у справу правонаступника (ч. 2 ст. 52 ГПК України), обов'язковість вимог судового розпорядника (ч. 2 ст. 65 ГПК України), зобов'язання свідка з'явитися до суду за його викликом (ч. 2 ст. 66 ГПК України), зобов'язання експерта надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок (ч. 3 ст. 69 ГПК України), обов'язок доказування і подання доказів (ст. 74 ГПК України), обов'язок доведення неспівмірності витрат (ч. 7 ст. 127 ГПК України), зобов'язання позивача, особи, яка звертається з позовом в інтересах іншої особи до подання позовної заяви надіслати учасникам справи її копії та копії доданих до неї документів листом з описом вкладення (ч. 1 ст. 172 ГПК України), обов'язок передачі документів та інших матеріалів головуючому через судового розпорядника (ч. 5 ст. 200 ГПК України) тощо;

б) процесуальних заборон. Наприклад, заборона брати участь у розгляді справи експерту, спеціалісту, перекладачу, якщо він перебував або перебуває в службовій або іншій залежності від учасників справи (ч. 2 ст. 37 ГПК України), зловживання процесуальними правами (ст. 43 ГПК України), заборона втручання у здійснення правосуддя (ч. 5 п. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); заборона використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис під час врегулювання спору за участю судді (ч. 10 ст. 188 ГПК України), заборона перебування свідків, які ще не дали показань в залі судового засідання під час розгляду справи (ч. 2 ст. 211 ГПК України) тощо;

в) негативних наслідків. Зокрема: відвід (самовідвід) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача (ст. 37 ГПК України), застосування способів забезпечення доказів (особливо заборони вчиняти

певні дії щодо доказів) (ст. 110 ГПК України), покладання судових витрат (ст. 129 ГПК України), застосування заходів процесуального примусу (глава 9 ГПК України), вжиття заходів забезпечення позову (глава 10 ГПК України), подання мирової угоди для її примусового виконання (ч. 3 ст. 193 ГПК України), притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду (ч. 4 ст. 200 ГПК України) тощо.

Як основні ознаки здійснення способів охоронної функції ГПП можна виділити наступні: застосування уповноваженим суб'єктом у межах наданих процесуальним законом повноважень, тобто судом; застосування на підставі процесуального документу – ухвали, в окремих випадках – постанови у справі про адміністративне правопорушення; дотримання належної процесуальної процедури; обґрунтованість вжитих способів та їх обсягів.

З огляду на вищезазначене, у складі охоронної функції можна виокремити систему підфункцій, а саме – юридичної відповідальності, забезпечення господарського судочинства, процесуального примусу.

I. Підфункція юридичної відповідальності.

У господарському судочинстві не поодинокими є випадки порушення прав і законних інтересів учасників процесу, які належним чином виконують свої процесуальні обов'язки, з боку окремих учасників шляхом недобросовісної поведінки, що негативно впливають на порядок розгляду справи, оперативність судового процесу тощо.

У ГПК України передбачається ряд охоронних процесуальних норм, які прямо вказують на можливість застосування відповідальності у випадках, визначених законом, з метою впливу на недобросовісних учасників господарської справи, більшість яких отримують своє уточнення в нормах КК України та КУпАП.

Так, нормам ГПК України відносно відповідальності щодо невиконання судового рішення (ст. 18), за введення суду в оману щодо фактичних обставин справи (ст. 42), за надання неправдивих показів (ч. 2 ст. 88), за завідомо неправдивий висновок (ч. 7 ст. 98) кореспондують: ст. 384

КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», диспозицією об'єктивної сторони якої є завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках; ст. 385 КК України «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» диспозицією об'єктивної сторони якої є відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді, Вищій раді правосуддя, КСУ або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України; ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення» диспозицією об'єктивної сторони якої є умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню.

Ці норми відіграють важливу роль у вирішенні проблеми недостовірності доказового матеріалу в судовому процесі. Однак суб'єктний склад у вищезазначених нормах КК України є чітко визначеним та обмеженим, що випускає з поля зору діяльність інших учасників з подання доказів в господарський суд. Мова йде про сторони господарської справи, треті особи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відсутність процесуальних обмежувачів для даних учасників у вигляді відповідальності за введення суду в оману щодо фактичних обставин справи є прямою загрозою для нормального судового процесу та об'єктивності результату розгляду справи. Вбачається доцільним

доповнення відповідних правових дефініцій КК України шляхом включення зазначених учасників до можливих суб'єктів злочину.

Особливої уваги потребують питання відповідальності за неповагу до суду чи судді, яка за характером є відсилочною, однак реалізується в самому господарському судочинстві.

Згідно з ч. 4 ст. 200 ГПК України, прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, має наслідком відповідальність, установлену законом. Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва або після закінчення судового засідання. Відповідне положення міститься і в ч. 3 ст. 129 Конституції України щодо притягнення до юридичної відповідальності осіб за неповагу до суду чи судді та ст. 50 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Конкретизацію диспозиція об'єктивної сторони за прояв неповаги до суду отримала у ст.185-3 КУпАП, до якої відносять такі діяння учасників господарського судочинства, як: злісне ухиленні від явки до суду свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого, чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, злісне ухилення експерта, перекладача від явки до суду.

Рішенням Ради суддів України № 74 від 04.11.2016 р. було схвалено рекомендації щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду [325], в яких зазначені процедурні особливості, що є характерними для господарських судів при розгляді справи за ст. 185-3 КУпАП, а саме: 1) постанови суддів господарського, апеляційного, вищого або Верховного Суду за наслідком розгляду справи за ст. 185-3 КУпАП є остаточними та не підлягають оскарженню; 2) при розгляді справи за ст. 185-3 КУпАП

місцевими господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом – складання протоколу у справі про адміністративне правопорушення (ст. 255 КУпАП) не передбачено; 3) такій справі не присвоюється власний єдиний унікальний номер та номер провадження (справи) за індексом «З»; 4) постанова у справі про адміністративне правопорушення долучається до матеріалів справи (провадження), в якій було допущено прояв неповаги до суду, і обліковується за тим самим єдиним унікальним номером.

Актуалізація питань притягнення до відповідальності за неповагу до суду цілком узгоджується з позицією ЄСПЛ щодо недопущення та належного реагування з боку судів на дану групу правопорушень. Наприклад, у рішенні ЄСПЛ від 8 листопада 2005 року у справі «Смирнова проти України», зазначалося, що національні органи значною мірою вплинули на затягування провадження. Це, зокрема, стосується нездатності державних органів ефективно протидіяти перепонам, які умисно створював відповідач для руху справи. Суд, який розглядав справу, не вжив жодних заходів, передбачених законодавством України, для боротьби з тактикою затягування. Зокрема, суд жодного разу не розглянув питання про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу за прояв неповаги до суду (ст. 185-3 КУпАП) [326].

Водночас, господарські суди, у межах наданих їм повноважень, застосовують відповідні норми щодо притягнення до адміністративної відповідальності за неповагу до суду. Так, в ухвалі господарського суду Одеської області від 16 січня 2018 р. у справі № 916/3006/17 про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, зазначається, що під час надання представником позивача свого правового обґрунтування, поданого клопотання про витребування доказів, представником відповідача В.М. Горик, всупереч зобов'язанням, встановленим у п. 1 ч. 2 ст.42 ГПК України, неодноразово було порушено порядок у судовому засіданні. Упродовж судового засідання представник відповідача В.М. Горик

неодноразово перешкоджав веденню судового процесу, а саме: перебивав представника позивача, який намагався навести суду правове обґрунтування заявленої заяви, без дозволу судді підіймався зі свого місця та намагався зробити зауваження діям судді, що призвело до порушення порядку в залі судового засідання. З метою усунення порушень порядку в судовому засіданні та з метою забезпечення принципу змагальності сторін суд неодноразово звертав увагу представника відповідача В.М. Горик про неприпустимість його поведінки та дотримання вимог ГПК України. Проте представник відповідача В.М. Горик, проявляючи неповагу до суду, продовжував порушувати порядок у судовому засіданні, ігноруючи вимоги суду, продовжував порушувати порядок ведення судового процесу та сперечатися із суддею. У результаті, суд визначив, що неповага до суду представника відповідача виразилася у невиконанні розпоряджень судді, у порушенні порядку під час судового засідання та вчинення дій, які свідчать про явну зневагу до суду та встановлених ГПК України правил ведення підготовчого засідання [327]. В ухвалі господарського суду Миколаївської області від 12 квітня 2017 р. у справі № 915/260/17 про стягнення 92 896 грн 94 коп. зазначається, що дії сторін щодо неявки в судове засідання, невиконання вимог ухвали суду розцінюються господарським судом як прояв неповаги до суду [328].

Слід визнати, що далеко не завжди в судовій практиці формується однакове розуміння змісту та призначення норм права, а в даному випадку – питань, віднесення тих чи інших обставин до ознак складу правопорушення за неповагу до суду. Очевидна неоднозначність прослідковується на прикладі ухвали господарського суду Житомирської області від 21 червня 2016 р. у справі № 906/255/16 про розірвання контракту № 01/15 від 16.02.2015 р. та стягнення 6530,00 EUR. У цій ухвалі диспозицією об'єктивної сторони за прояв неповаги до суду визнається така дія, як невиконання вимог ухвал суду від 24.03.2016 р., від 12.04. 2016 р., від 12.05.16 р., від 30.05.2016 р. та 06.06.2016 р. Такий підхід господарського суду дозволив йому розцінювати

ухилення відповідача від виконання вимог ухвал суду як прояв неповаги до суду та притягнення осіб до юридичної відповідальності [329].

Але, як було вище зазначено, ст. 185-3 КУпАП не відносить такі діяння учасників господарського судочинства до об'єктивної сторони правопорушення, а процедурно така ситуація отримує оформлення у відповідній постанові у справі про адміністративне правопорушення. Думається, що така ситуація є результатом певної рефлексивності дії суддів із застосування відповідного виду відповідальності та недоліків законодавства. З позиції діючого законодавства, за таких обставин суд не міг притягати осіб до адміністративної відповідальності, а повинен був обмежитися застосуванням виключно процесуального інструментарію у вигляді окремої ухвали. Адже, відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» [330], у всіх випадках втручання, прояву неповаги до суду або судді, повинні виноситись окремі ухвали чи постанови, а якщо в таких діях вбачаються ознаки відповідного злочину – реагувати згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства України. Відповідні положення містить ГПК України, визначаючи, що суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків тощо (ч.2 ст. 246 ГПК України). Схожі положення містять Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 18 від 26.12.2011 р. «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» (п. 5.13), Інформаційний лист Вищого господарського суду України № 01-08/140 від 15.03.2010 р. «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві». Слід погодитись із думкою В.В. Резнікової щодо доцільності передбачення спеціальних заходів відповідальності – санкцій за невиконання приписів, окремих ухвал господарського суду. Без конкретної та невідвратною відповідальності за невиконання вказівок, які

містяться в окремій ухвалі, інститут окремої ухвали не стане дієвим [331]. На сьогодні єдина відповідальність в аспекті виконання окремих ухвал визначена ст. 185-6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду», згідно з якою залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Щодо господарського судочинства, то ця відповідальність обмежена лише таким суб'єктом, як посадова особа, та не може бути розповсюджена на інших учасників судового процесу.

Проаналізовані випадки та обставини дозволяють зробити висновок, що: 1) об'єктами підфункції юридичної відповідальності є процесуальний порядок отримання доказів, розгляду та вирішення господарського спору, авторитет суду, забезпечення виконання процесуальних обов'язків; 2) суб'єктами є позивач, відповідач, свідки, експерти, перекладачі, адвокати, прокурори; 3) формальними підставами є норми ГПК України, КК України та КУпАП; 4) фактичною підставою є правопорушення або злочин, які посягають в цілому на нормальне здійснення правосуддя та суб'єктивну сторону інтересів судової влади зокрема.

II. Підфункція забезпечення господарського судочинства. У призмі встановлення особливих забезпечувальних охоронних режимів можна виділити такі:

а) забезпечення доказів. Питання доказування є ключовими в господарському судочинстві в аспекті вирішення справи. Але, враховуючи складність даного інституту, законодавцем запроваджується ряд важелів, метою яких є створення умов для встановлення істини у справі з використанням засобу доказування, щодо якого є підстави припускати, що він може бути втрачений до моменту судового розгляду або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим (ч. 1 ст. 110 ГПК України). Способом досягнення відповідної мети виступає

негайне сприйняття судом доказів, щодо якого є підстави, зазначені в ч. 1 ст. 110 ГПК України. У літературі такий спосіб ще називають процесуальною фіксацією доказів чи закріпленням у визначеному процесуальному порядку господарським судом [275, с. 131].

Самими ж способами забезпечення судом доказів є допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів. У необхідних випадках судом можуть бути застосовані інші способи забезпечення доказів, визначені судом (ч.2 ст. 110 ГПК України). Тобто ці способи співпадають із загальними способами доказування в ході звичайного розгляду справи та виконання відповідного обов'язку з боку сторін справи, згідно з розділами 1–7 Глави 5 ГПК України, але здійснюються негайно. Така ознака, як негайність, деталізується через можливість забезпечення доказів до подання позовної заяви чи після подання позовної заяви (ч. 3 ст. 110 ГПК України), винесення судом ухвали, яка є виконавчим документом та виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень (ч. 10 ст. 112 ГПК України).

З огляду на неординарність ситуації щодо забезпечення доказів в законодавстві дуже детально отримали свою регламентацію вимоги до заяви про забезпечення доказів, в якій, окрім традиційних реквізитів, головним є визначення доказів, забезпечення яких є необхідним, обставин, для доказування яких вони необхідні, а також обґрунтування необхідності забезпечення доказів (п. 4,5 ч.1 ст. 111 ГПК України), сплачення судового збору (ч. 3 ст. 111 ГПК України). Ці змістовні вимоги до заяви виконують обмежувальну функцію в процесі доказування, будучи, по суті, перешкодою для зловживання процесуальним правом та незаконних дій. Так, в ухвалі господарського суду м. Києва від 16.01.2018 р. у справі № 910/13518/17 про забезпечення доказів шляхом допиту свідків суд встановив, що у заяві не вказано: докази, забезпечення яких є необхідним, а також обставини, для

доказування яких вони необхідні, обґрунтування необхідності забезпечення доказів, у зв'язку з чим таку заяву належить повернути заявнику [332]. В ухвалі господарського суду Дніпровської області від 29.01.2018 р. у справі № 904/255/18 про розірвання додаткової угоди до договору купівлі-продажу, стягнення 771000,00 грн та зобов'язання виконати певні дії при розгляді заяви про забезпечення доказів шляхом витребування у відповідача оригіналів документів, копії яких відповідач надав на поставлену партію товару, щодо якого позивач подав позов, суд встановив відсутність документу, що підтверджує сплату судового збору за подання відповідної заяви, у зв'язку з чим таку заяву належить повернути заявнику [333].

При цьому процесуальне законодавство передбачає ряд негативних наслідків ініціювання забезпечення позову з недобросовісними намірами в частині: зобов'язання особи, яка подала заяву про забезпечення доказів, відшкодувати судові витрати, а також збитки, спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів, у разі неподання позовної заяви у строк, зазначений в ГПК України, а також у разі відмови в позові (ч. 6 ст. 110 ГПК України); зобов'язання заявника щодо надання забезпечення відшкодування збитків, що можуть бути заподіяні у зв'язку із забезпеченням доказів (ч. 8 ст. 112 ГПК України).

Загалом, надаючи оцінку цим заходам, можна відзначити їх як прояв додаткової гарантії прав та обов'язків подання доказів та сприяння якості судового доказування.

б) забезпечення позову. Метою забезпечення позову є гарантування реального виконання майбутнього рішення суду, ефективного захисту або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, коли невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити такі можливості.

Заходами забезпечення позову є: 1) накладення арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачу і знаходяться у нього чи в інших осіб; 2) заборона відповідачу

вчиняти певні дії; 3) встановлення обов'язку вчинити певні дії; 4) заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві, або виконувати щодо нього інші зобов'язання; 5) зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку тощо (ст. 137 ГПК України).

Для збереження балансу процесуальних прав та недопущення зловживання процесуальним правом на забезпечення позову до подання позовної заяви, одночасно з пред'явленням позову або після відкриття провадження у справі, у процесуальних нормах містяться конкретні застереження, які стосуються:

- встановлення зустрічного забезпечення. Згідно зі ст. 141 ГПК України, суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення). Зустрічне забезпечення, як правило, здійснюється шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі, визначеному судом або іншим шляхом, визначених законодавством. Виходячи з буквального тлумачення тексту даної норми, можна зробити висновок, що зустрічне забезпечення є не обов'язковим та його встановлення цілком залежить від розсуду судді. Однією із обов'язкових вимог до змісту заяви про забезпечення позову законодавцем визначається надання пропозиції заявника щодо зустрічного забезпечення (п. 6 ч. 1 ст. 139 ГПК України). На практиці цікавим є те, що саме відсутність такої пропозиції в заяві слугує підставою для її повернення. Так, в ухвалі господарського суду Львівської області від 26.12.2017 р. у справі № 914/2702/17 про скасування рішень тендерного комітету та зобов'язання вчинити дії при розгляді заяви про забезпечення позову, встановлено, що ПП «Теплогазбуд» не зазначило у заяві про забезпечення позову пропозицій щодо зустрічного забезпечення, у зв'язку з чим така заява повертається ПП «Теплогазбуд» [334];

- відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову. Відповідно до ч.1 ст. 146 ГПК України, у випадку залишення позову без розгляду або закриття провадження з інших підстав, або у випадку ухвалення рішення суду щодо повної або часткової відмови у задоволенні позову, відповідач або інша особа, чиї права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, має право на відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, за рахунок особи, за заявою якої такі заходи забезпечення позову вживалися.

Отже, застосування заходів забезпечення позову є яскравим прикладом прояву охоронної функції ГПП в частині встановлення різних заборон та обмежень щодо відповідача, третіх осіб, а в деяких випадках – і позивача.

Вищезазначені положення дозволяють зробити висновки, що:

- 1) об'єктами підфункції забезпечення господарського судочинства є якість судового доказування, результативність діяльності суду, суб'єктивна сторона інтересів учасників розгляду справи;
- 2) суб'єктами є учасники справи (на практиці – позивач, відповідач, треті особи із самостійними вимогами);
- 3) формальними підставами є норми ГПК України;
- 4) фактичною підставою є ймовірність недобросовісної поведінки особи, в результаті якої можуть виникнути ускладнення чи унеможливлення мети судочинства;
- 5) особливим способом втілення є встановлення спеціальних режимів забезпечення судочинства.

Також слід відмітити, що через логіку застосування забезпечення позову здійснюється запобігання виникненню нових матеріально-правових вимог та майбутніх позовів.

III. Підфункція процесуального примусу

Вчені-процесуалісти наголошують, що процесуальний примус у регулюванні цивільних процесуальних відносин не може ґрунтуватися на конструкції юридичної відповідальності. Водночас, у сфері цивільного судочинства можуть бути використані і використовуються в межах їх ефективності такі заходи правового примусу, які спрямовані на захист

правопорядку, тобто заходи захисту, які не мають характеру юридичної відповідальності [34]. У науці адміністративного процесуального права державний примус розглядають як різновид соціального примусу, який характеризується можливістю застосування державою примусових заходів фізичного чи психічного впливу до кожного члена суспільства з метою виконання ними державної волі [335, с. 7].

У чинному господарському процесуальному законодавстві чітко сформульовано поняття заходів процесуального примусу, якими є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених ГПК України випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства (ч. 1 ст. 131 ГПК України). Заходами процесуального примусу є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) штраф (ст. 132 ГПК України).

В.А. Кузьменко у своєму дисертаційному дослідженні з теми «Застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі» в цьому способі впливу на поведінку осіб, залучених у сферу адміністративного судочинства, виділяє ознаки репресивного інструментарію [335, с. 1]. З такою точкою зору важко погодитись з наступних міркувань. По-перше, визначені у ст. 132 ГПК України види заходів процесуального примусу за своєю сутністю мають превентивний характер. Таку точку зору висловлюють і в матеріалах з цивільного процесуального права. Більш того, процесуалісти-цивілісти піддають сумніву необхідність виділення в окрему главу заходів процесуального примусу, оскільки в такому вигляді вони в цілому не відтворюють окремий інститут цивільного процесуального права, зазначаючи, що Глава ЦПК має назву «Заходи процесуального примусу», а, по суті, у ній закріплені тільки превентивні заходи, які є лише одним із різновидів заходів процесуального примусу [34]. По-друге, згідно з ч. 2

ст. 132 ГПК України, застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, встановлених ГПК України. Ця норма символізує стимулюючий та дисциплінарний вплив заходів процесуального примусу, а не репресивний чи каральний. По-третє, сам факт застосування до особи заходів процесуального впливу не підміняє собою можливість притягнення даної особи до юридичної відповідальності (адміністративної чи кримінальної). Разом із тим, такий захід, як штраф в окремих юридичних джерелах розглядається через ознаку «карності». Наприклад, зазначають, що судові штрафи діють на майнову сферу особи і є карою за невиконання конкретних процесуальних обов'язків, сприяють зміцненню дисципліни в судочинстві та підвищують його ефективність, судові штрафи покликані забезпечити виконання суб'єктами цивільних процесуальних відносин покладених на них процесуальних обов'язків та вимог суду, сприяючи цим виконанню завдань цивільного судочинства [336, с. 245]. По-четверте, самі наслідки застосування таких заходів виявляються у психологічному, фізичному, а в окремих випадках – матеріальному впливі на відповідну особу.

За аналогією до вищезазначених функцій можна визначити, що:

- 1) об'єктами підфункції процесуального примусу є правопорядок в судовому засіданні;
- 2) суб'єктами є учасники справи та інші особи, присутні в приміщенні суду загалом чи у приміщенні, де відбувається судове засідання;
- 3) формальними підставами є норми ГПК України;
- 4) фактичною підставою є недотримання правил судочинства щодо виконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами, порушення судової дисципліни;
- 5) особливим способом втілення є стимулювання до добросовісної процесуальної поведінки та запобігання порушенням судового порядку.

Ні підставі вищевикладеного можна запропонувати визначення поняття охоронної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо встановлення охоронних режимів правосуддя в господарських судах,

порядку отримання доказів, порядку розгляду та вирішення господарського спору, підтримки авторитету суду, забезпечення виконання процесуальних обов'язків; якості судового доказування, правопорядку в судовому засіданні.

2.2.3 Інформаційна функція господарського процесуального права

Актуалізація розкриття сутності та значення інформаційної компоненти у суспільстві загально обумовлена трансформацією її ролі як в питаннях будування правової держави, громадянського суспільства, так і в площині захисту інтересів громадян та суб'єктів господарювання.

Стилістика досліджень в цьому аспекті поступово концентрується на можливостях інформатизації у правовому полі та її функціонального прояву. Популяризація функціонального підходу в наукових дослідженнях детермінує сучасний інтерес до поняття, змісту та реалізації інформаційної функції права, яка своєрідно проявляє себе в процесуальній сфері [337, с. 96].

Процеси отримання, ознайомлення та передачі правової інформації посідають ключове місце в існуванні та реалізації будь-якою галуззю права своїх завдань в площині належного інформаційного впливу на суспільні відносини. Дослідження цих процесів безпосередньо пов'язані з інформаційною функцією права, яка, передусім, залежно від галузевості, набуває змістовної особливості та форм реалізації.

Представники юридичної науки різноаспектно позначають роль та місце інформаційної функції в системі функцій права. Так, Т.М. Радько зазначає, що інформаційна функція права має лише допоміжну роль і відноситься до неосновних соціальних функцій права [188, с. 274]. І.Л. Бачило підкреслювала, що право тільки тоді буде виконувати свою роль і соціальне призначення у суспільстві, коли буде ефективно реалізовуватися інформаційна функція права [338].

Зміст інформаційної функції розкривають через визначення законодавцем мети правових норм, типових зразків життєвих ситуацій, при

яких суспільні відносини, що впорядковуються, виникають, змінюються, припиняються, загальних правил поведінки учасників цих відносин, в узагальненому дозуванні юридичних засобів, покликаних забезпечити виконання таких правил, необхідних випадків того суб'єктного складу, на які поширюються встановлювані норми права [311, с. 205].

Слід зазначити, що в галузевих дослідженнях тема інформаційної функції не отримала широкої уваги. У цій тематиці заслуговують на увагу наукові результати М.В. Матійко, який визначив інформаційну функцію цивільного права як інформаційний напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та інформаційне соціальне призначення цивільного права [339, с. 18]. Т.О. Гуржий виділяв інформаційну функцію серед загально-соціальних функцій адміністративно-процесуальної галузі через категорію формальної визначеності [193, с. 125].

З вищезазначеного бачимо, що спільним знаменником у працях представників загальної теорії права, вчених-цивілістів, процесуалістів є теза про соціальну сутність інформаційної функції.

Протилежну думку щодо «юридичності» інформаційної функції висловила К.Д. Антошина, яка зазначила, що ця функція є основною юридичною функцією права, яка діє постійно, без обмеження часом та реалізує себе через інформаційно-правовий вплив на свідомість та волю людей, їх поведінку, забезпечуючи регулятивну, охоронну та виховну дію права [337, с. 8].

Аргументованим та доцільним є включення інформаційної функції до групи соціальних функцій ГПП у зв'язку з: поширенням ідей гуманізму права та справедливості; розвитком інтеграційних підходів до розуміння взаємозв'язку права та людини; зниженням актуалізації правової традиції раціоналістично-формального сприйняття права у сферах правотворчості та правозастосування; особливим призначенням ГПП в аспекті зміцнення правопорядку та захисту інтересів суб'єктів господарювання та держави.

Однак виключно такий підхід не відображає всю правову природу інформаційної функції в контексті галузі ГПП. Сучасні тенденції інформаційності судової влади взагалі та інформатизації судочинства зокрема вказують на конвергенцію та глибоку інтегрованість інформаційної функції в реалізацію суто юридичних напрямів впливу на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань. У цій частині інформаційна функція ГПП виявляється одразу в декількох аспектах одночасно: демонструє наявність діалектичних зв'язків із виховною, регулятивною, охороною функціями ГПП; забезпечує формування уявлення про належну процесуальну поведінку та наслідки недобросовісної процесуальної діяльності у господарському судочинстві; задовільняє інформаційні потреби суб'єктів щодо процесуального порядку діяльності господарського суду з розгляду та вирішення справ, процедури та форм звернення за захистом прав у господарські суди, обсягу прав та обов'язків у господарському судочинстві; спонукає до розуміння суспільством реалізованої державою концепції судової реформи, принципів діяльності правових інститутів судової влади та правової моделі судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави.

Тому доцільніше розглядати інформаційну функцію ГПП водночас у сенсі нормативістського та юридичного призначення, а також соціальної наповнюваності галузі ГПП. Крім того, такий висновок зумовлюється і характеристикою ГПП як самостійної галузі права, яка поєднує в собі соціальну та юридичну природу.

Важливим є те, що інформаційна функція права знаходиться у тісному взаємозв'язку із регулятивною функцією, що проявляється у регулюванні відносин, що неможливе без інформаційного впливу [194, с. 21–28], із виховною функцією права – в аспектах сприйняття правової інформації в межах пануючої суспільної процесуальної правосвідомості.

У межах ГПП інформаційна функція виконує свої особливі завдання та має певну специфіку відносно інших функцій права: 1) формує належні

процесуальні знання потенційних учасників чи учасників господарського судочинства на підставі необхідної для певної дії правової інформації; 2) забезпечує комунікацію господарського суду та інших учасників господарського судочинства; 3) детермінує обмін, отримання, використання правової інформації на стадіях позасудового захисту прав суб'єктів господарювання, досудового, судового вирішення господарських спорів; 4) впроваджує систему ГПП у національній інформаційно-правовий простір та міжнародну інформаційну систему; 5) збільшує соціальну значущість правової інформації щодо діяльності господарських судів, результативності захисту прав у господарському судочинстві, якості судового захисту; 6) розповсюджує державну ідеологію захисту прав та інтересів у господарських судах; 7) акумулює інтерес та зацікавленість суспільства, суб'єктів господарювання, громадян до здійснюваних судових реформ та їх результатів; 8) формує передумови для суспільного контролю у сфері дотримання процесуальних норм, ефективності та реалізації механізмів захисту прав у господарському судочинстві, відповідності послуги щодо здійснення правосуддя господарськими судами європейським стандартам; 9) адаптує протекціоністську державну судову модель у суспільне сприйняття та практичне застосування [340, с. 97].

Виконання цих завдань забезпечує досягнення головної мети господарського судочинства – ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

Головною особливістю інформаційної функції ГПП є її інструменти, суб'єкти, принципи та засоби реалізації.

Провідну інструментальну цінність у сенсі досліджуваної функції представляє правова інформація, яка має ознаки релевантності у площині правової визначеності, з приводу якої або у зв'язку з якою і виникають суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань господарського спору, що підлягають регулюванню ГПП.

Протягом багатьох років термін «інформація» застосовується в різних сферах суспільного життя, маючи свої галузеві особливості, що породжує існування різних підходів до її визначень та змістовних обсягів.

Різноманітність думок про розуміння інформації, кількісних та якісних її характеристик відобразилось на виникненні двох концепцій інформації: атрибутивної та функціональної, які застосовуються як у повсякденному житті, так і в наукових дослідженнях.

З точки зору соціально-філософської концепції, поняття інформації нерозривно пов'язане з категорією відображення [341, с. 9].

Для реалізації правової активності суб'єктів, незалежно від наявності «владності» в їх правовому статусі, головним є можливість оперувати правовою категорією інформації в реалізації конкретних видів правовідносин. Для введення в суспільно-правовий обіг більш-менш узагальненого поняття інформації, у 1992 р. було прийнято Закон № 2657, який закріпив легальне поняття інформації, документу, захисту інформації та визначив невичерпний перелік її видів.

Ст. 10 Закону № 2657 визначає види інформації за змістом, до переліку яких входять інформація про фізичну особу, інформація довідково-енциклопедичного характеру, інформація про стан довкілля (екологічна інформація), науково-технічна інформація, податкова інформація, правова інформація, статистична інформація тощо. У цьому різноманітті видів інформації виникає важливість визначення правового статусу різних категорій інформації, виокремлення загальних та спеціальних вимог до її використання та допустимих засобів її передачі та обміну між різними контрагентами в певних правовідносинах [342].

У різноманітному категоріальному каркасі господарсько-процесуальної галузі саме правова інформація займає важливе місце в сенсі забезпечення об'єктивного зв'язку із суспільством та виконання суто процесуальних завдань у конкретній господарській справі.

Правова інформація є основним компонентом соціально-регулятивної здатності права впливати на суспільні відносини через контент якості, повноти та доступності, що забезпечує постійність зв'язків між суспільством та державою. Таке твердження ґрунтується на загальноновизнаній теорії інформаційної природи права, яка вперше була висунута А.Б. Венгеровим та отримала свій розвиток у наукових працях інших вчених (О.Ф. Черданцева, Ю.В. Кудрявцева та інш.).

Важливо зауважити, що в юридичній науковій літературі термін «правова інформація» почав активно використовуватися лише наприкінці 1960-х рр. та охоплював такі поняття, як «джерело права», «правовий матеріал»; «правові акти», «правові документи» та інші, які раніше використовувалися при аналізі інформаційних проблем права та юридичної діяльності [343].

Деякі правознавці трактують інформацію лише через дослідження сукупності правових норм, правовідносин і через засоби правової дії на поведінку людей [344, с. 12]. В.М. Брижко визначає, що з огляду на загальносистемне уявлення, поняття «інформація» має два аспекти: гносеологічний аспект та онтологічний аспект. Інформацію розглядають у широкому сенсі (який відображає використання даного поняття в загальній системі суспільних відносин) і у вузькому (правовому, тобто такому, який відображає особливості інформації як елементу лише правовідносин) [345, с. 12–16]. Щодо правової інформації, то в широкому розумінні – це зміст даних (повідомлень), використання яких допомагає вирішити ту чи іншу правову задачу чи сприяє її вирішенню, при цьому, множинність таких завдань, з одного боку, визначає розмаїття видів правової інформації та її джерел, з другого – зумовлює певні труднощі в її відокремленні від інших типів інформації (наукової, економічної, політичної тощо) [346, с. 10].

На законодавчому рівні термін «правова інформація» трактується як будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та

їх профілактику тощо (Закон № 2657). Відповідно до ч. 1 ст. 200 ЦК України, інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Але, незважаючи на законодавче визначення, у сучасних дослідженнях спостерігаються різні підходи до її розуміння. Так, у більш широкому сенсі правова інформація розуміється як сукупність документованих або прилюдно оголошених відомостей про право, його систему, галузі, інститути, норми, джерела, права, свободи, обов'язки, про реалізацію права, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику тощо [230]. С.С. Москвін включав у це поняття всі відомості та повідомлення у правовій сфері, включаючи результати діяльності вчених-правознавців і юристів-практиків [347, с.7].

Більш вузький підхід до визначення правової інформації простежується в позиції О.О. Тихомирова, який вважає, що правова інформація є змістом законодавства [348, с. 29]. Зазначають, що правова інформація – це владна інформація, за допомогою якої виражається (і, відповідно, формується) певний світогляд [349, с. 332]. Думається, що конкретний зміст правової інформації як правової категорії можна розкрити виключно в межах певної галузі пізнання, з урахуванням загальних гносеологічних законів у поєднанні із діалектичними категоріями відповідних галузей права.

Так, господарсько-процесуальна галузь за соціально-економічним та юридичним призначенням, предметною та суб'єктною ознакою, субардинаційністю із господарським правом впливає на формування своєрідного підходу до аналізу правової інформації у сфері діяльності господарського суду, учасників господарського судочинства щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань.

Окремий вплив на особливість правової інформації в господарсько-процесуальній сфері за різними критеріями здійснює матеріально-правовий характер господарського спору та його сутність, яка обумовлюється господарською діяльністю.

На думку І.Г. Побірченка, під господарським спором розуміється суперечність між твердженнями двох сторін, що спорять про права та обов'язки в матеріальному правовідношенні [350, с. 8]. О.А. Беляневич говорить, що господарський спір є юридичним конфліктом у господарських відносинах, що виникає при безпосередньому здійсненні господарської діяльності та її управлінні, котрий зачіпає суб'єктивні права та обов'язки їх учасників [351, с. 246]. О.В. Ільницький також визначає правовий спір як виключно матеріальне правовідношення [352, с. 202]. Тобто для визначення ознак господарського спору зокрема необхідно враховувати особливості господарських правовідносин, а взагалі – особливі засади господарського правопорядку. Відповідно, джерелами правової інформації у сфері вирішення господарських спорів будуть господарсько-правові норми, які містяться у Конституції України, ГК України. Відповідно до ст. 7 ГК України, нормативно-правове регулювання господарської діяльності включає, окрім вищезазначених актів, закони України, нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інші нормативні акти.

До нормативно регламентуючої інформації у сфері вирішення господарських спорів застосовується інформація, яка міститься у нормах ГПК України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Конвенції, рішеннях ЄСПЛ тощо.

Отже, вищезазначені акти виступають у процесуальній сфері джерелом нормативно регламентуючої інформації, яка обробляється господарським судом та учасниками господарського судочинства в процесі розгляду господарської справи та стає нормативною підставою судового акту.

Водночас, ані регулювання господарської діяльності, ані господарсько-процесуальної діяльності не вичерпується тільки нормативними актами. У цьому аспекті є слушною акцентування В.С. Мілаш на приватно-правових засадах господарського правопорядку, які представлені, насамперед, на рівні

автономного й координаційного індивідуального господарсько-правового регулювання (субординаційне індивідуальне регулювання є частиною публічно-правового регулювання господарських відносин) [128]. Сутність індивідуального правового регулювання, як відзначає С.Г. Красноярузький, полягає в упорядкованому впливі на суспільні відносини за допомогою ненормативних правових засобів, що не володіють юридичною загальнообов'язковістю [353, с. 133–134].

Одним із центральних елементів підсистеми саморегулювання на доктринальному рівні традиційно називають договір, а право сторін договору – відступати від положень чинного законодавства – одним із виявів реалізації саморегулювання у договірній сфері [354, с. 32–33].

Відповідна позиція щодо використання правової інформації з ненормативних джерел притаманна й господарсько-процесуальній сфері в межах та формах, встановлених процесуальним законодавством. Така інформація міститься в рішеннях КСУ, судових актах господарських судів, Верховного Суду, роз'ясненнях Вищого господарського суду України. В.М. Бевзенко в правовій позиції щодо тлумачення норм Закону України «Про доступ до публічної інформації» зазначає, що суди загальної та конституційної юрисдикції є суб'єктами владних повноважень, які формують публічну інформацію двох видів: а) процесуальну; б) інформацію про здійснення адміністративних повноважень, при цьому перша – визнається результатом здійснення судами загальної і конституційної юрисдикції правосуддя [355]. Погоджуючись із цією думкою у тому, що виключним джерелом певної процесуальної інформації виступає господарський суд, який, згідно зі ст. ст. 220, 234, 237, 238 ГПК України, при вирішенні господарського спору по суті (задоволення позову, відмова в позові повністю або частково) у нарадчій кімнаті за результатами оцінки доказів, поданих сторонами та іншими учасниками господарського процесу, а також доказів, які були витребувані господарським судом, ухвалює рішення. Іншими словами, господарський суд формує інформацію, яка раніше не існувала та не

входила до нормативної чи фактичної частини матеріалів господарської справи, утворює мотиваційний елемент судового рішення.

Слід звернути увагу, що така інформація формується й іншими учасниками господарського судочинства в усіх процесуальних документах (у документарній чи електронній формі) з конкретної господарської справи, зокрема, у позові, клопотаннях, апеляційних та касаційних скаргах. Зокрема, згідно зі ст. 42 ГПК України учасники справи мають право подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб.

Інформація про здійснення адміністративних повноважень господарськими судами також має своє значення у виконанні певних організаційно-судочинних завдань, викладених у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» та ГПК України. Наприклад, щодо обрання суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад, підтримання кваліфікації суддів, узагальнення судової практики; забезпечення недоторканності та імунітету судді; дотримання вимоги щодо несумісності із зайняттям посади, передачі справ з одного господарського суду до іншого господарського суду тощо.

Отже, можна стверджувати, що правова інформація в господарсько-процесуальній площині носить правотворчий та правозастосовний (судовий та досудовий) характер, а в окремих випадках – організаційно-судочинний. Специфікою її природи є те, що вона: а) має юридичне значення в межах розгляду та вирішення господарської справи; б) слугує досягненню мети господарського судочинства щодо захисту прав та інтересів держави, суб'єктів господарювання та фізичних осіб; в) забезпечує правильність вирішення господарського спору; д) сприяє всебічному, повному й об'єктивному розгляду в господарському судочинстві [356, с. 94].

Поряд із вищезазначеною інформацією, у процесуальній сфері використовується інформація з таких джерел, як письмові, речові та

електронні докази, висновки експертів, показання свідків. Ці джерела доказової інформації містять правову інформацію, яка має значення для правильного вирішення господарського спору. Як зазначається в юридичній літературі, зазначені в законі джерела доказів є не інформацією, а тільки формою збереження і передачі такої інформації. Адже будь-яка процесуальна інформація (докази) може бути перевірена на наступному етапі кримінальної процесуальної діяльності [357].

У свою чергу, процесуально-доказова інформація для можливості її використання в господарському судочинстві повинна відповідати наступним процесуальним вимогам: мати значення для справи в частині спроможності встановлення обставин, які входять у предмет доказування (ст. 76 ГПК України); бути підтвердженою певними засобами доказування, передбаченими господарсько-процесуальним законодавством (ст. 77 ГПК України); встановлювати дійсні обставини справи (ст. 78 ГПК України); дають змогу дійти до висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування (ст. 79 ГПК України). Саме ця інформація складає фактичну частину матеріалів господарської справи.

Зважаючи на викладені вище позиції, вибудовується класифікація правової інформації за рівнем прийняття актів чи за видами актів. Наприклад, у Законі України «Про інформацію» [342], джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

Окремі автори виокремлюють нормативну правову інформацію, яка створюється в порядку правотворчої діяльності, та ненормативну правову – створюється в порядку правозастосовної та правоохоронної діяльності [358, с. 44–48]. Особливістю даного поділу в господарсько-процесуальній сфері є те, що джерелом нормативної правової інформації, яка обробляється господарським судом та учасниками господарського судочинства в процесі

розгляду господарської справи та є нормативною підставою судового акту, стають одночасно як акти правотворчої діяльності матеріально-правового характеру (наприклад, ГК України, Закон України «Про акціонерні товариства» тощо), так і акти правотворчої діяльності процесуально-правового характеру (ГПК України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів», Закон України «Про виконавче провадження» тощо). Такий симбіоз обумовлюється матеріально-правовим характером господарського спору та взагалі службовою роллю господарського процесуального права відповідно до господарського права. Більшість ненормативної правової інформації в господарському судочинстві створюється в порядку правозастосовної діяльності господарського суду та учасників процесу в процесі розгляду та вирішення господарської справи. Зокрема, така інформація міститься в судових актах (рішеннях, ухвалах, постановах) та в усіх процесуальних документах по справі. Певна ненормативна правова інформація використовується в господарському судочинстві, але період її створення пов'язаний із правозастосовною діяльністю до початку розгляду господарської справи. Відповідна інформація міститься в договорах, рішеннях КСУ, роз'ясненнях Верховного Суду, Вищого господарського суду України тощо.

У режимі господарського судочинства важливим є принципи доступності та гласності розгляду судових справ. Ці принципи впливають і на ознаки доступності правової інформації щодо діяльності господарських судів, окремих аспектів розгляду та вирішенню господарських справ.

Взагалі, у національному законодавстві існує декілька нормативних актів, визначаючих інформацію за режимом доступу до неї. У ст. 20 Закону України «Про інформацію» за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Новим у такому розрізі є новація законодавства щодо введення в обіг терміну «публічна інформація» та його закріплення в Законі № 2939 [359].

Питання отримання інформації у господарських судах є затребуваними, а тому потребують чіткого регламентування та одностайності правозастосування. Наприклад, тільки у вересні 2017 року до Вищого господарського суду України надійшло від фізичних та юридичних осіб 114 звернень та 5994 запиту на інформацію [360].

Незважаючи на існування законодавчого визначення поняття «публічна інформація» результати аналізу судової практики демонструють відсутність одноманітності його розуміння. Таку ситуацію спричинює:

1) змістовне ототожнення «запиту» згідно з Законом № 2939 та «звернення» згідно з Законом України «Про звернення громадян»;

2) помилкове визначення суспільних відносин щодо яких ініціюється інформаційне звернення. Адже, згідно, з ч. 2. ст. 2 Закону № 2939 цей Закон не поширюється на відносини у сфері звернень громадян, які регулюються спеціальним законом;

3) вихід суб'єктів владних повноважень за межі правомочностей при здійсненні ними своїх функцій. Відповідно до ч. 2. ст. 2 Закону № 2939, цей Закон не поширюється на відносини щодо отримання інформації суб'єктами владних повноважень при здійсненні ними своїх функцій. Згідно п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону № 2939, суб'єктами владних повноважень визнаються органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання. Наприклад, починаючи з квітня 2017 р., до Господарського суду міста Києва надходили численні листи Департаменту захисту економіки Національної поліції України, в яких містились вимоги про надання інформації та документів щодо певних суддів та працівників апарату суду. При цьому, у вказаних листах Департаменту захисту економіки не містилося ні зазначення особи, яка вчинила правопорушення, пов'язане з корупцією, ні опису фактичних обставин вчинення такого правопорушення (дії, бездіяльність), ані наведення обставин, що зумовили звернення із даним

листом про надання інформації, та їх зміст фактично зводиться лише до цитування ч. 2 ст. 251 КУпАП, ст. ст. 60, 61, 65 Закону України «Про запобігання корупції» та ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» та вимоги надати інформацію щодо декількох суддів та/або працівників апарату суду. У зв'язку з тим, що зміст надісланих Управлінням захисту економіки у місті Києві Департаменту захисту економіки Національної поліції України листів не містив будь-якої інформації, яка б свідчила про реалізацію таким органом внутрішніх справ своїх повноважень, Господарським судом міста Києва було відмовлено у наданні запитуваних документів, із ґрунтовним викладенням підстав такої відмови у листі № 04-11/37 від 26.07.2017 [361];

4) неоднорідність співвідношення Закону № 2939 та процесуальних законів. Обмеження, встановлені ст. 2 Закону № 2939, застосовується під час розгляду адресованих судам, органам прокуратури запитів учасників процесу (судового, досудового) про надання інформації у справах, під час розгляду адвокатських запитів. У разі надходження запитів від учасників процесу про надання копій матеріалів судових справ, інформації про дату та час слухання справи тощо розпорядники цієї інформації – суди та органи прокуратури, як правило, відмовляють у задоволенні таких запитів із підстави, що положення закону не поширюється на відносини, які регулюються процесуальним законодавством [362].

Отже, до публічної інформації в розумінні Закону № 2939 у господарському судочинстві можна відносити інформацію щодо діяльності господарських судів усіх рівнів, усі ж інші питання визначення публічної інформації будуть вирішуватись на підставі господарського процесуального законодавства та інших спеціальних нормативно-правових актів. Зокрема, спеціальним законом у цьому питанні є Закон України від 22.12.2005 р. № 3262 «Про доступ до судових рішень» (Закон № 3262). Крім того, питання забезпечення, організації доступу до публічної інформації, яка знаходиться у володінні господарських судів, регулюються розпорядчими документами, які

затверджуються відповідно до Наказу ДСА від 20.02.2013 р. № 28 «Про затвердження Інструкції з діловодства в господарських судах України».

Узагальнюючи, слід зазначити, що загальнодоступною публічною правовою інформацією про діяльність господарського суду є інформація, яка:

- а) створена в межах своїх повноважень господарським судом або отримана господарським судом та стосується його діяльності, що розміщена на веб-сайті суду, інформаційних стендах, Єдиному державному реєстрі судових рішень, друкованих виданнях, чи підлягає виданню відповідно до запиту на таку інформацію, якщо інше не передбачено процесуальним законом;
- б) міститься в національному законодавстві щодо судоустрою, порядку судочинства, повноважень господарського суду різних інстанцій тощо [363, с. 126].

Разом із тим, до публічної інформації в сфері діяльності господарського суду не відноситься інформація, яка: на день надходження запиту не відображена та не задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях та її відображення та документування не передбачено чинним законодавством; міститься в матеріалах судових справ (окрім учасників судового процесу з конкретної справи). Певним чином останнє твердження має винятки. Мова йде про реалізацію ст. 8 ГПК України щодо гласності судового процесу, згідно з якою розгляд справ у господарських судах відбувається усно і відкрито, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Деталізує даний принцип ч. 4 ст. 11 Закону України від 02.06.2016 р. № 1402 «Про судоустрій та статус суддів», згідно з якою особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду [166]. Щодо закритого судового засідання, то відповідно до п. 8 ст. 9 ГПК України, розгляд справи у такому форматі проводиться у випадках, коли відкритий

судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, захисту особистого та сімейного життя людини, а також в інших випадках, установлених законом.

Водночас, дискусійним практичним питанням є реалізація п. 1. ч. 1 ст. 10 Закону № 2939, згідно з яким кожна особа має право: знати у період збирання інформації, але до початку її використання, які відомості про неї та з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються, передаються чи поширюються, крім випадків, встановлених законом. Яскравим прикладом є відмова Вищого господарського суду України надати дані за інформаційним запитом журналіста щодо відпусток суддів. Так, у відповіді від 21.12.2016 р. № 01-29/3698/3579/16 на № б/н від 14.12.2016 р., Вищий господарський суд України, спираючись на вищезгаданий пункт Закону № 2939 та ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо заборони збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду не надає відповідної інформації. За таким самим інформаційним запитом була отримана відмова від Окружного адміністративного суду Києва з аргументацією щодо: віднесення відомостей про відпустки суддів до відомостей, стосуються питань внутрішньої організаційної діяльності суду, які віднесені до категорії інформації з організаційно-кадрової роботи суду; відсутності обробки запитуємих статистичних даних, що виключає їх створення в процесі виконання судом своїх повноважень. Юрист Центру демократії та верховенства права наголошувала на порушенні з боку ВГСУ норм закону у зв'язку з віднесенням запрошеної інформації до відкритої у доступі та публічної, посиляючись на передбачений ст. 22 Закону № 2939 виключний перелік підстав, за яких розпорядник має право відмовити запитувачу [364]. Така категоричність у судженнях є спірною, адже позиція ВГСУ та Окружного адміністративного суду Києва підкріплена діючою нормативною базою, яка, з точки зору правозастосування, є належною та допустимою в цьому питанні.

Бар'єром до одноманітної інтерпретації зазначеного закону в основному є: наявність оціночних термінів та невизначеність застосування окремих положень закону; різність трактування за відсутності уніфікованого офіційного роз'яснення; множинність посилань (як на норми у самому законі, так і на спеціальні закони, а у випадку службової інформації – на положення, які складаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами владних повноважень).

У Законі № 2939 передбачені види інформації з обмеженим доступом, зокрема: 1) конфіденційна інформація; 2) таємна інформація; 3) службова інформація. Дослідження нормативно-правових актів дозволяє виділити множинність визначень конфіденційної інформації з особливостями галузевого позначення. Виявлено, що дане поняття міститься в Законі України «Про інформацію», Законі № 2939, ГК України, ЦК України, у рішеннях Конституційного Суду України від 30.10.1997 р. № 5-зп, від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012 та багато інших. КСУ у своєму рішенні від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012 зазначає, що перелік даних про особу, які визнаються як конфіденційна інформація, не є вичерпним, та відносить до неї: відомості про майновий стан та інші персональні дані; дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адресу, дату і місце народження тощо. Вирішуючи питання щодо конфіденційності інформації про особу, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї, КСУ виходить з такого, що належність інформації про фізичну особу до конфіденційної визначається у кожному конкретному випадку [365]. Конфіденційна інформація в Інформаційному листі ВГСУ від 28.03.2007 р. № 01-8/184 трактується як відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. Особи, які володіють конфіденційною інформацією, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та

встановлюють для неї систему (способи) захисту. До кола конфіденційної інформації у сфері господарської (підприємницької) діяльності відноситься інформація, що визнається такою законом (ст. 862 ЦК України), комерційна таємниця (ст. 505-508 ЦК України) та «ноу-хау» (стаття 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність») [366].

До таємної інформації відносять державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування, адвокатську таємницю, нотаріальну таємницю тощо.

Перелік відомостей, які становлять службову інформацію господарського суду, на практиці закріплюють у розпорядчих документах відповідного суду. Наприклад, у Наказі Вищого господарського суду України від 19.04.2013 р. № 13 до службової інформації віднесені: відомості про зміст матеріалів судочинства, у тому числі судових справ з питань, що містять службову інформацію; внутрішня службова кореспонденція та доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності ВГСУ; листування ВГСУ з державними органами, підприємствами, установами та організаціями з питань охорони державної таємниці, мобілізаційної підготовки, цивільного захисту та технічного захисту інформації, що містять службову інформацію тощо. У відповідних наказах Верховного Суду службовою інформацією визнається така, що міститься в документах, яким присвоєно гриф «для службового користування». Як влучно зазначено у практичному посібнику щодо порядку віднесення та доступу до службової інформації, визначення службової інформації в Законі № 2939 звучить якраз навпаки – інформацію можна віднести до службової і, відповідно, застосувати гриф «для службового користування» тільки за умови дотримання сукупності вимог частини другої статті 6 Закону № 2939 («трискладового тесту») та її належності до категорії інформації, передбаченої в частині першій статті 9 цього Закону [367, с. 20].

Взагалі, «розпорядчий» характер локального закріплення критеріїв службової інформації окремими господарськими судами створює передумови

для необґрунтованого розширення переліку відповідних відомостей, що автоматично може порушувати Закон № 2939.

Правову інформацію в аспекті її інструментальної цінності в питаннях інформаційної функції можна визначити як нормативний матеріал, який виникає в результаті правотворчої діяльності, чи фактичний матеріал, який виникає в результаті правозастосовної діяльності, сприяє об'єктивному та правильному вирішенню господарського спору, служить меті господарського судочинства щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави.

Зважаючи на викладене вище, з метою виявлення системних властивостей, пропонується виділяти види правової інформації у господарській процесуальній площині за такими критеріями: 1) джерела: а) нормативно-правова інформація, б) ненормативно-правова інформація; 2) режим доступу: а) загальнодоступна публічна правова інформація щодо діяльності господарського суду; б) публічна правова інформація з обмеженим доступом щодо діяльності господарського суду; 3) галузевість: а) господарсько-правова; б) господарсько-процесуальна; 4) характер інформаційного наповнення матеріалів господарської справи: а) нормативна; б) фактична.

Сама ж інформаційна функція здійснюється судами, суддями, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Державною судовою адміністрацією України, Пленумом Верховного Суду, Верховною Радою України, Президентом України, Вищою радою правосуддя, Вищими органами суддівського самоврядування у визначеній законодавством формі та в межах наданих повноважень, учасниками господарського судочинства.

Основними принципами реалізації інформаційної функції ГПП виступають:

1. Інформаційна відкритість або доступність правової інформації, тому що вона виконує ключову роль в дієвості права, адже від доступності, кількості інформації та методів її доведення залежить ефективність

формування громадської думки, і в цьому виявляється зв'язок між інформацією та демократичним суспільством [368, с. 9].

Зазначений принцип отримав своє закріплення в Законі України 02.06.2016 р. № 1402 «Про судоустрій і статус суддів» у ст. 11, згідно з якою судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, встановлених законом; інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дата надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дата і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритими та мають бути невідкладно оприлюднені на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом; особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом. Окремі положення щодо доступу містять ст.ст. 8, 9 ГПК України, Закон № 3262, Закон 2939, Наказі Міністерства юстиції України від 26.06.2002 р. № 57/5 «Про затвердження Інструкції про порядок та умови одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів».

Аналіз даного принципу з точки зору його функціональності передбачає його відображення в міжнародних угодах, які застосовуються судами в процесі розгляду та вирішення спорів, враховуючи Постанову Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 р. № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя».

Питаннями доступу до публічної інформації опікується Парламентська Асамблея Ради Європи. Зокрема, у Резолюції № 1087 (1996) визначено, що «доступ громадськості до чіткої та повної інформації повинен розглядатися

як основне право людини» [369, с. 8]. Відповідні позиції цього органу отримали широке застосування в практиці ЄСПЛ у справах «Беда проти Швейцарії», «Пінто Коельо проти Португалії», «Гусева проти Болгарії», «Гайніш проти Німеччини» [370]. На особливу увагу заслуговує зміст окремої думки суддів Ондраша Шайо та Небойші Вучініча у справі «Молодіжна ініціатива проти Сербії» в частині зауваження щодо: важливості відповідності розуміння статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод сучасним змінам у міжнародному праві щодо свободи інформації; відсутності різниці між журналістами та іншими членами суспільства в аспекті права на прозорість інформації; важкості встановлення у контексті доступу до інформації «різниці між негативними та позитивними обов'язками держави»; нелогічності більшого обмеження доступу до інформації про особу порівняно з доступом до інформації суспільного значення [371].

2. Достовірність правової інформації. З метою впорядкування офіційного оприлюднення нормативно-правових актів суб'єктів, що їх приймають Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, забезпечення регулювання суспільних правовідносин на підставі чинних актів, запобігання перекручення їх змісту встановлено порядок оприлюднення та перелік офіційних друкованих видань [372]. Судові рішення відображені в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Іншим важливим аспектом є встановлення достовірності доказів (як виду правової інформації) у господарському судочинстві. Відповідно до п.1. Постанови Пленуму ВГСУ 23.03.2012 р. № 6 «Про судові рішення», рішення з господарського спору повинно прийматись у цілковитій відповідності з нормами матеріального і процесуального права та фактичними обставинами справи, з достовірністю встановленим господарським судом, тобто з'ясованим шляхом дослідження та оцінки судом належних і допустимих доказів у конкретній справі [373]. Як зазначає Т.В. Степанова, заздалегідь визначити достовірність отриманих доказів суд не може, оскільки виключно

після перевірки та оцінки доказів можна переконатися у тому, які з них відповідають дійсності [374, с. 27]. Хоча в новій редакції (від 15.12.2017 р.) ГПК України включено ст. 78 щодо достовірності доказів, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи, але прикладну проблему оціночних елементів у господарському судочинстві це не вирішує. Адже, згідно зі ст. 86 ГПК України, суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів; ніякі докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили; суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Принцип внутрішнього переконання полягає у відсутності наперед визначених прийомів оцінки та їх послідовності, натомість ґрунтується на об'єктивних законах логіки та мислення, а також суб'єктивних категоріях правосвідомості, совісті, емоцій (чуття). Н.Л. Дроздович характеризує підхід до оцінки доказів, будучи вільним від зовнішнього примусу і не зв'язаним формальними приписами пошуком істини [375, с. 225]. Окремі автори розглядають внутрішнє переконання як метод оцінки доказів, який передбачає наявність внутрішніх критеріїв і властивостей. Як правило, до внутрішніх критеріїв відносять закони та правила логічного мислення, на яких будується розумова діяльність судді, при цьому внутрішнє переконання судді формується в умовах боротьби поглядів та інтересів. Такі умови викликають труднощі та відбиваються на емоційному аспекті внутрішнього переконання, який характеризується наявністю певних емоційних, чуттєвих вражень судді, які також впливають на остаточну оцінку, а, отже, є її внутрішніми критеріями [376, с. 45]. Використання категорії «внутрішнє переконання судді», за думкою Л.В. Мелеха, надає суддям широку можливість для маніпулювання під час оцінки фактів і доказів у справі. Як засвідчує судова практика, під час оцінки доказів у аналогічних справах, судді приймають діаметрально різні рішення, спираючись на внутрішнє переконання [377, с. 168]. М.В. Селіванов

пропонує у господарському та цивільному судочинстві процес формування внутрішнього переконання судді в оцінці доказів здійснювати за стандартом «балансу доказів» («доказ є більш імовірним ніж ні») [378], що також, за своєю суттю, є черговим оціночним поняттям та не вирішує проблеми на практиці.

Отже, пізнання юридичної природи «внутрішнього переконання» судді має ряд складнощів психологічного, морального, юридичного, гносеологічного та логічного характеру.

3. Своєчасність отримання правової інформації. Певні складнощі виникають при визначенні поняття та основних критеріїв даного принципу. Адже сам термін «своєчасність» є оціночним поняттям, а в ГПП набуває різного змісту в залежності від виду правової інформації, суб'єктів, які бажають або повинні її отримати, та мети використання. По-перше, сама інформація може бути отримана невизначеним колом суб'єктів (потенційними учасниками господарських процесуальних відносин) для загального ознайомлення, аналітики, дослідження, навчання тощо. Вона є публічною та відображена на офіційних інтернет-сайтах ВРУ, Судової влади, Верховного Суду, в Єдиному державному реєстрі судових рішень, збірниках судової практики, публікаціях у ЗМІ, наукових виданнях, у залі судового засідання (крім випадків, установлених законом) тощо. По-друге, інформація щодо конкретної господарської справи, у порядку її розгляду господарським судом, отримується учасниками господарського судочинства в межах, встановлених ГПК України. Протягом судового процесу своєчасність набуває своїх певних процесуальних ознак. Так, у судовій практиці трактування своєчасності пов'язане з поняттям процесуального строку, точніше з його межами. Зокрема, така позиція Пленуму ВГСУ викладена у Постанові від 17.05.2011 р. № 7 [379]. Тому у господарському судочинстві питання своєчасності будуть ґрунтуватися на дотриманні процесуальних строків, які встановлені процесуальним законодавством або господарським судом. Питання про реалізацію принципу своєчасності в процесі доказування

з прийняттям нового ГПК України стали більш зрозумілим та доречними. Відповідно до ст. 80 ГПК України, позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням позовної заяви, а відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, повинні подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи.

Отже, інформаційну функцію ГПП можна визначити як напрям впливу на суспільні відносини щодо забезпечення правового інформування суб'єктів різних рівнів (судів, громадян, юридичних осіб, адвокатів, державних органів тощо); формуванні уявлення належної законної процесуальної поведінки, поваги до процесуального закону та діяльності господарських судів шляхом інформаційної відкритості, достовірності та своєчасності [340, с. 99].

2.3 Соціальні функції господарського процесуального права

2.3.1 Політична та економічна функції господарського процесуального права

Прогрес суспільства і держави можливий при оптимальному рівні регламентованості їх невід'ємних соціальних інститутів, а саме – економіки, політики, культури, права. Одними із найважливіших інструментів їх еволюції є соціальні функції відповідних соціальних інститутів. Функція соціального інституту, або соціального явища, полягає в налагодженні відповідності між ними і певною потребою суспільства, у межах якого існує дане явище, інститут [380].

Своєчасність вивчення ненормативних (соціальних) функцій права, зокрема ГПП, викликана сучасним періодом оновлення української правової системи. Трансформації моделі захисту прав та інтересів громадян, суб'єктів господарювання, держави на основі європейської концепції справедливості у сфері правосуддя викликають об'єктивну необхідність виявлення достатності ступеня соціальної обумовленості й відповідності ГПП соціально-правовій

дійсності. Адже, як підкреслював М.І. Байтін, «всі функції права без винятку є соціальними» [381, с. 160].

Отже, дослідження соціальних функцій ГПП у контексті визначення зв'язку соціальної дійсності та напрямків правового впливу може мати теоретичне і практичне значення в забезпеченні гарантованості прав і охоронюваних законом інтересів у сфері судового захисту.

Історично, у зв'язку з необхідністю впорядкувати за допомогою спеціальних юридичних засобів певної частини відносин, які опосередковують вирішення й усунення аномальних, конфліктних проявів матеріальних відносин, виникає особлива форма державної діяльності – процесуальна діяльність (процес) [29]. ГПП забезпечує необхідний юридичний режим вирішення «спірності» господарських правовідносин у порядку здійснення господарського судочинства. ГПП обумовлюється соціальною потребою усувати і вирішувати спірні господарські правовідносини і забезпечувати оптимальність судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів осіб, зазначених у ст. 4 ГПК України.

Динаміка досліджень питань, пов'язаних з функціями права, зокрема, з їх соціальним призначенням в юридичній науці припадає на початок ХХ ст. Так, проблема соціальних функцій була відображена у книзі Л. Дюгі «Держава, об'єктивне право і позитивний закон»; К. Реннера «Правові інститути приватного права та їх соціальні функції», де акцентується наявність у праві приватної власності багатьох соціальних функцій, зокрема, економічної, організаційної, виробничої, розподільної тощо; Л.Й. Петражицького «Теорія права і держави у зв'язку з теорією моральності», в якій обґрунтовується наявність у праві двох соціальних функцій: розпорядчої та організаційної.

Дійсно, ускладнення відносин між суб'єктами господарювання об'єктивно і закономірно викликає якісно нові конфліктні ситуації, що, у свою чергу, зумовлює появу нових або розвиток раніше діючих правових

регуляторів. Саме реалізація і реалізованість функцій ГПП здатні забезпечити стійкість суспільних відносин щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань шляхом врегулювання господарсько-правових конфліктів за рахунок їх запобігання, оперативного і справедливого розгляду і моделювання поведінки учасників господарського судочинства.

Отже, ГПП виступає не тільки засобом правового регулювання, а й соціальним регулятором [382, с. 69].

Огляд наукової літератури, присвячений аналізу функцій права, дозволяє відзначити існування різних підходів до класифікації його соціальних функцій.

Так, Т.М. Радько розглядав функції права у двох аспектах – функції самого права (регулятивна й охоронна) та соціальні функції права [47, с. 50]. При цьому соціальні функції поділялися залежно від сфер суспільного життя (економічні, політичні, виховні тощо). М.І. Матузов і О.В. Малько відзначали існування загальносоціальних функцій права (культурно-історичної, виховної, соціального контролю, інформаційно-орієнтовної і оціночної) поряд з власне-юридичними функціями [381, с. 156–157].

Своєрідний видовий поділ соціальних функцій відображено в працях В.В. Лапаєвої, яка в межах соціологічно-правового дослідження розмежовувала функції соціалізації, соціального контролю та інтегративну функцію права [26, с. 189–202].

Певний інтерес викликає теорія Р. Паунда, який основною проблемою для сучасного юриста та законодавця визначав «соціальне будівництво» («social engineering»). Право, підкреслював він, забезпечує соціальну єдність і впорядковує процес соціальних змін шляхом врівноваження конфліктуючих інтересів – індивідуальних (приватні інтереси окремих громадян), суспільних (що випливають із загальних умов суспільного життя) і громадських організацій [383, с. 212–218]. Право розглядається як нейтральний механізм, що забезпечує баланс між інтересами. У різні історичні періоди зміст функцій права змінювався: на ранніх етапах історії права – збереження миру

та існуючого порядку (*status quo*), у більш пізні – надання максимуму свободи підприємництва тим, хто досить багатий для заняття такою діяльністю. Використання права для виявлення соціальної згоди – явище порівняно нове. Виконання соціальних функцій права сприяє, на думку Р. Паунда, єдності та згуртованості суспільства, його інтеграції [384]. Це, у своїй більшості, кореспондується із контекстом здійснюваного дослідження в питаннях розуміння категорії інтересу як ключової у визначенні рівня ефективності як матеріального, так і процесуального права.

Також дуже точним є акцент на важливості соціальних функцій права як специфічного ракурсу права, де регулятивна й охоронна функції «поєднуються» у відокремленій якісно однорідній сфері соціальних відносин, економіці, політиці, ідеології [349].

І. Економічна функція ГПП.

У сучасній правовій науці безапеляційним визнається наявність постійного взаємовпливу і взаємозалежності економіки і права, при цьому такий тандем у низці досліджень розкривається через допоміжну роль останнього щодо економіки. Для підтвердження цього в працях економічного спрямування зазначають, що економічні відносини процесів товарного виробництва й обігу є об'єктивно необхідною формою функціонування виробничих сил, яка в даний момент не залежить від політики, практичних методів планування, держави, законодавства, не кажучи вже про напрям думок та дій окремих людей як учасників господарського життя [385, с. 133–134]; за допомогою законодавства, планування держава може змінювати поверхневі форми прояву процесів товарного виробництва і обігу [386, с. 15]. У сучасних українських працях констатують не просто співвідношення права й економіки, а розуміють право як продовження економіки (до певної міри), підкреслюючи її спроможність існувати і розвиватися тією чи іншою мірою як регульованої і спрямованої за допомогою державно-правових елементів системи [387, с. 253]. В.К. Мамутов допускав необхідність розвитку такого нового наукового напрямку, як «юроекономіка», що вивчає, з одного боку,

економічне забезпечення правового регулювання господарської діяльності, а з іншого – правове забезпечення економіки [388, с. 76].

Водночас, встановлені правові структури впливають на певні характеристики економічної системи: динаміку, справедливість, економічну свободу, привабливість бізнес-клімату.

У більш глобальному плані сутність даного питання можна простежити через контент зв'язку виду національної економічної моделі в межах певної економічної системи з формою організації державної влади. На теперішній час досі не існує чіткого розуміння пануючого виду економічної системи України та конкретизації шляху прагнення та установаження більш сприятливої моделі: одні автори підтверджують співіснування трьох моделей економічного розвитку: 1) державного соціалізму; 2) державно-монополістичного капіталізму; 3) народного капіталізму [389, с. 50], інші віддають перевагу інтегральній моделі економічного розвитку [390, с. 596–600]. Але можна відзначити, що зарубіжний досвід (наприклад, Німеччини, Франції) показує тенденцію до раціонального симбіозу ринкової економіки з ефективним державним регулюванням.

У цьому різноманітті парадигмою виступає визначення України правовою державою (ст. 1 Конституції України), що зумовлює ступень впливу держави на економіку, у тому числі – у питаннях оптимального правового регулювання економічних процесів.

Постановка проблеми взаємозв'язку економіки, права та господарювання обумовлює звернення до теоретичних джерел господарсько-правового характеру. На думку С.М. Булгакова, право і господарство знаходяться в безпосередньому зіткненні між собою, причому в набагато більшому, ніж будь-які інші сторони соціального життя, наприклад, право і релігія, господарство і релігія [394, с. 61]. М.М. Агарков в роздумах щодо природи господарського права як набору нормативних актів вказував на те, що всі ці норми пов'язує особлива «господарська точка зору», панівна у сучасному світі та стимулююча спроби постійно досліджувати «реальну

взаємодію економіки і права» [392, с. 104]. В.К. Макутов у своїх наукових працях неодноразово аргументував важливість господарської діяльності, яка створює основу (фундамент) економіки будь-якого типу, а ринкові відносини розглядав як результат здійснення господарської діяльності певної якості [137, с. 10]. У практичній площині такий зв'язок виявляється і на рівні певної системи правового регулювання, в якій ключове місце відводиться Господарському кодексу України, що має на меті сприяння діловій активності суб'єктів господарювання, розвитку підприємництва та на цій основі – підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України [393, с. 3]. Крім того, роль ГК України у визначенні причинно-наслідкового зв'язку простежується через такі положення як: 1) встановлення принципів господарювання (ст. 6 ГК України), які вказують характер впливу господарського законодавства на економічні відносини, зокрема: забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини; 2) закріплення переліку основних напрямів економічної політики держави (ст. 10 ГК України), а саме: структурно-галузева політика, інвестиційна політика, амортизаційна політика, політика інституційних перетворень, цінова політика, антимонопольно-конкурентна політика, бюджетна політика, податкова політика, грошово-кредитна політика, валютна політика, зовнішньоекономічна політика, екологічна політика.

Кореляція економічної системи та господарського права також простежується на рівні здійснення макроекономічного регулювання національної економічної системи, яка, як зазначають у літературі, суттєво торкається суспільних інтересів підприємців, споживачів, працівників, інвесторів, імпортерів, експортерів, громадян, що зумовлює необхідність знання учасниками таких відносин господарського (комерційного) права зарубіжних країн. Також, з метою підвищення макрорівневого законодавчого забезпечення, виокремлюють обов'язок законодавця щодо виявлення у праві іноземних держав різних конструктивних техніко-юридичних прийомів, які були прийняті чи будуть прийняті у зв'язку з політичними реаліями у світі для координації регулювання економіки в Україні у сфері господарсько-правового забезпечення [394, с. 139].

Інші автори, розширяючи межі господарсько-правових досліджень, підкреслюють, що в умовах всеосяжної глобалізації економічного простору саме такий порядок правового регулювання господарських відносин є необхідним для збереження підприємницької мотивації та забезпечення соціальної спрямованості суспільного виробництва, утвердження та підтримання суспільного господарського порядку [159, с. 3], а проблемами ефективної організації та функціонування економіки має опікуватись господарське право й інші галузі права, що покликані регулювати господарські відносини [395, с. 116–127].

Отже, можна погодитись із тим, що взаємодія права і економіки є двосторонньою: право повинно відповідати сучасним соціальним, у тому числі й економічним, реаліям, а економічні агенти, визначаючи стратегії своєї поведінки, повинні враховувати обмеження, які накладає на них існуюча правова система [396, с. 18]. Вченими наголошується та доводиться взаємообумовленість рівня розвитку економічної системи держави і судової системи [397].

Усі ці питання, зрозуміло, повинні вирішуватися у взаємодії з іншими галузями системи правового регулювання, у загальному руслі економічної політики держави, його господарсько-організаторської діяльності [393, с. 3].

ГПП, як галузь, нерозривно пов'язана із галуззю господарського права, що надає можливість стверджувати про її опосередкований, але істотний вплив на економічну систему в рамках певних меж і сукупності своїх спеціальних можливостей. У зв'язку з цим, економічна функція ГПП обумовлена окрім юридичної природи предмету самої процесуальної галузі, безпосередньо юридичною природою предмету господарського права. Предметом останньої, згідно зі ст. 1 ГК України, є господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

У господарських правовідносинах реалізуються як приватні, так і публічні інтереси. Природа інтересів, які реалізуються у правовідносинах, передусім, обумовлена сферою фактичних відносин, які зазнали регулювального впливу права. Сучасна система економічних потреб, за допомогою яких формуються економічні інтереси, в узагальненому вигляді складається: 1) із структуро-утворювальних потреб в економічній безпеці, безперервності суспільного відтворення та виробництва товарної маси, у залученні інвестицій до найбільш важливих сфер суспільного виробництва, формуванні дохідної частини бюджетів (попередженні створення дефіциту бюджету), попередженні загрози дефіциту товарів, підтримці конкурентного середовища, забезпеченні продовольчої безпеки, безпеки здоров'я людини та довкілля (екологічна безпека), у підтримці й захисті економічної конкуренції та вітчизняних товаровиробників, у реструктуризації та інноваційності виробництва тощо; 2) із потреб активних суб'єктів економічної діяльності у здобутті економічних вигід у формі підприємницького прибутку та пов'язаних з ними виробничих потреб, зокрема в самоінвестуванні власного виробництва (товарів, робіт, послуг) шляхом залучення різноманітних

виробничих ресурсів. До цієї групи слід додати потреби так званих пасивних суб'єктів економічної діяльності, які прагнуть отримати винагороду від економічної активності інших (ідеться про інвесторів); 3) платоспроможних потреб споживачів у результатах господарської діяльності (споживчі потреби) [159, с. 16–17]. Цікавою є думка про наявність чи відсутність особистої свободи як критерію поділу суб'єктивних прав на приватні та публічні, що й зумовлює особливості спрямованості та межі реалізації самого права. Приватне право не обов'язково здійснюється в інтересах самого суб'єкта. Це можуть бути будь-які правомірні інтереси й цілі, у тому числі й суспільне благо [398].

Яскравим прикладом одночасності досягання багатовекторного ефекту є підприємництво як вид господарської діяльності, який, згідно зі ст. 42 ГК України, визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Ринкова економіка не може бути створена без правових гарантій стабільності власності та передбачуваності підприємницької активності, з одного боку, та ефективного розумного правового регулювання економічних процесів – з іншого [396, с. 20]. Аналізуючи дане питання не можливо не помітити вплив збільшення рівня ризику господарської діяльності (зокрема, підприємницької) у результаті дезорганізації правил її здійснення, змін темпів економічного розвитку, не врахування європейських та національних тенденцій соціально-економічного прогресу. У вирішенні цієї проблеми свою роль відіграє якісне кодифіковане господарське законодавство, у тому числі – із обумовленою системою процесуального захисту.

Отже, економічна функція господарського права буде проявлятися у здійсненні діяльності суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову

визначеність. З вищенаведених міркувань можна відзначити ключову роль господарського права серед засобів правового впливу на економічні відносини як їх фундаментальної правової основи.

Виконання суб'єктами господарської діяльності своїх завдань і функцій забезпечуються державою – політичними, економічними та юридичними гарантіями, встановленням сприятливого правового режиму їхньої діяльності [399, с. 175]. Згідно зі ч. 5 ст. 55 Конституції України, кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Кореспондується з нормою прямої дії ст. 20 ГК України, уточнюючи, що держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, які захищаються шляхом: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, обмежують права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установа, зміни і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом. Глава 3 ЦК України, конкретизуючи питання захисту цивільних прав та інтересів, визначає такі його позасудові форми як: нотаріальний захист, захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування; самозахист [400]. До позасудових форм захисту також важливо включити третейський захист та досудовий (претензійний) захист.

Водночас, повноцінна ринкова економіка не може існувати без процесуального блоку гарантій судового захисту прав та інтересів, санкціонованих державою, який, на відміну від інших матеріально-господарських юридичних засобів захисту, відрізняється виваженою імперативністю, що дисциплінує в сенсі дотримання господарсько-правового порядку. У ст. 16 ЦК України фіксується право кожної особи на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу, застосовуючи такі способи, як: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, що порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб; 11) інші способи, що встановлені договором або законом.

Предметом ГПП як форми діяльності суду є господарські спори або інші справи, віднесені до компетенції господарських судів [35, с. 24]. При цьому, самі господарські спори або інші правові питання є продуктом «дефектності» матеріальних господарських відносин. Суб'єктами таких конфліктів є юридичні особи, фізичні особи-підприємці, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності. Отже, це ті суб'єкти, від активної і стабільної діяльності яких залежить позитивна динаміка економічного зростання держави і населення.

Однак висока нестійкість чинного господарського законодавства, його колізійність, а також варіативність застосування і тлумачення норм зумовлюють зростання правових конфліктів у господарській сфері. Більша частина даних спорів вирішується саме господарськими судами в порядку

господарського судочинства і регулюється ГПП. При цьому кількісні показники таких спорів досить великі.

У таких випадках від ефективності ГПП (процедури вирішення спорів; оперативності розгляду господарських спорів; повноти перегляду судових актів господарських судів; фактичного виконання судових актів на всіх стадіях господарського судочинства) залежить усунення причин і обставин дезорганізації стабільності господарських відносин і відновлення оптимального економіко-правового клімату в сфері господарювання.

Із цього випливає, що суб'єктам господарювання необхідно мати впевненість в ефективності судового захисту та дієвості судової системи взагалі. Для підтвердження цієї тези можна навести включення критерію щодо ефективності судової системи в ряд поважних опитувань та рейтингів. Наприклад, у рейтингу Індексу верховенства права (Rule of law index) за 2017 р. Україна посідає 77 місце із 113 можливих з втратою 7 позиції. В опитуванні III кварталу 2017 р., проведеному Інститутом свобод бізнесу (за підтримки Громадської ради при Мінекономрозвитку та Державної регуляторної служби України) в Індексі свобод і можливостей підприємництва України в топ 5-ти найгірших показників входить «Ефективність судової системи», що становить мінус 4,20 (за п'ятибальною шкалою). Для порівняння – даний показник гірше, ніж показник «Корупція, рейдерство» на 0,29 [401].

Економічна функція ГПП обумовлена необхідністю правового регулювання спірних господарських правовідносин у глобальній системі економічних відносин у частині надання гарантій щодо судового захисту прав та інтересів управнених суб'єктів з метою забезпечення цивілізаційної, стабільної та ефективної господарської діяльності та виражається в потребах створення та дії справедливого процесуального інструментарію вирішення господарських спорів на принципах відображення та балансу приватних та публічних інтересів у чітко визначеній процесуальній формі [402, с. 29].

Отже, реалізуючи економічну функцію, ГПП: а) відновлює соціально-економічні зв'язки у сфері господарювання шляхом вирішення конфліктних господарсько-правових відносин та інших правових питань; б) диференціює групи господарських спорів з урахуванням їх особливостей (предмету, суб'єктного складу), застосовуючи необхідний інструментарій засобів для їх справедливого вирішення; в) надає та забезпечує гарантії захисту і відновлення порушених прав та інтересів; г) забезпечує економічний ефект як в питаннях зменшення судових витрат учасників господарського судочинства і витрат часу в результаті оптимізації судового процесу, так і щодо економічних витрат платників податків в Україні; д) забезпечує фактичні процесуальні наслідки прояву правової дезбалансованості господарських відносин; ж) демонструє деструктивність господарських конфліктів і орієнтує учасників спору на подальшу мінімізацію суперечностей і відхилень у господарських відносинах [382, с. 70].

Необхідно зауважити, що економічна функція ГПП в основному здійснюється безпосередньо, тобто шляхом регулювання процесуальної поведінки учасників господарського судочинства на підставі норм ГПК України та Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Однак і опосередкований прояв даної функції також не треба виключати. Зокрема, непрямий вплив економічної функції ГПП можливий в результаті існування господарських правовідносин, суб'єктивні права і обов'язки в яких, у разі їх порушення, можуть стати предметом захисту у господарському судочинстві.

Таким чином економічну функцію ГПП можна визначати як напрям впливу на суспільні відносини щодо зміцнення соціально-економічних зв'язків у сфері господарювання за наслідками вирішення господарських спорів, забезпечення стабільності господарської діяльності; демонстрацію деструктивності господарських конфліктів.

II. Політична функція ГПП.

Політична функція права є однією з ключових у системі соціальних функцій. У загальній теорії права поширене розкриття даної функції через регулювання відносин влади, відносин між соціальними групами і, особливо, у регулювання національних відносин. Крім цього, одним з найважливіших об'єктів політичної функції є права і обов'язки [349]. Дійсно, змістовна модель системи прав і обов'язків громадянина та суб'єктів господарювання залежить і встановлюється виключно через ту чи іншу форму протекціонізму з боку держави.

Конституція України (ст. 3) декларує положення, відповідно до якого утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Розділ II Конституції містить перелік основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, у тому числі й право на судовий захист (ст. 55). У масиві державних засобів і способів, здатних забезпечити платформу для реалізації права на захист, провідне місце посідає система судоустрою України, в яку входять і господарські суди.

Сучасна система прав і обов'язків, механізми їх реалізації, у тому числі, і права на судовий захист у господарському судочинстві, вимагає якісних трансформацій. У зв'язку з цим в Україні спостерігається посилення міжнародно-правових засад у сфері правосуддя. Джерелами останніх, передусім, є Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція, Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, Гаазька конвенція про міжнародний доступ до правосуддя, Американська конвенція про права людини, Хартія основних прав Європейського Союзу тощо.

Політична функція ГПП виявляється в тому, щоб формально забезпечити життєздатність цих документів шляхом законного впровадження їх в законодавство, привести у відповідність українське законодавство, створити дієві механізми і гарантії їх застосування.

Отже, результати декларованої політичної державної судової концепції захисту прав фактично впливають на господарське середовище, викликаючи

об'єктивні реакції суб'єктів господарювання (особливо суб'єктів підприємницької діяльності) на всі зміни правового регулювання у сфері судового захисту їх прав та інтересів. Дані суб'єкти на практиці надають оцінку сформованої судової політики в сфері вирішення господарських спорів, її відповідності європейським стандартам, реалізованості декларованих політичних ідей із здійснення правосуддя у законотворчому та правозастосовному процесах, реальному стану господарського судочинства.

У результаті наявності нестійкої системи захисту прав та інтересів у господарських судах, суб'єкти господарювання шукають інші форми такого захисту. В одних випадках, недосконале законодавство створює передумови для пошуку шляхів його «обходу» задля поліпшення процесу вирішення спірних питань. Наприклад, В.М. Гайворонський в обхід закону (лат. *fraus omnia corrumpit*) визначає такі дії учасників відносин, за яких сторонами свідомо створюється прив'язка до іноземного права з метою уникнути використання до цього правовідношення примусового закону, якому воно підпорядковано (як правило, закону своєї країни) [403, с. 60]. В інших – спонукає недобросовісних суб'єктів бізнесу залучати рейдерів. У пошуках альтернатив національній судовій системі суб'єкти звертаються до іноземних юрисдикцій, зокрема до ЄСПЛ.

Загалом невдала політика у сфері правосуддя в частині вирішення господарських спорів у поєднанні з іншими негативними факторами може призвести до наступного:

1. Припинення діяльності суб'єктів господарювання. Так, основні показники статистики демографії підприємств щодо частки створених та частки припинених підприємств (у % до генеральної сукупності підприємств) свідчать про зростання проценту останніх до 12% [404].

Згідно зі статистичними даними щодо кількості активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності простежується тенденція їх поступового зменшення [405]. Крім того, у рейтингу Індекс легкості ведення бізнесу (Easy of Doing Business) за 2017 р. Україна посідає

76 місце з 190 можливих (хоча і з позитивним зростанням + 4 позиції порівняно із минулим роком).

2. Зростання банкрутства суб'єктів господарювання та тривалість процедури ліквідації підприємств. Згідно з матеріалами OpenDataBot, 1524 компанії були визнані банкрутами у 2016 році в Україні, а кількість компаній за областями станом на 06.02.2017 р. у стані банкрутства перебуває 1545. Згідно зі статистичними даними, в Україні повертають 8.6 центів з кожного долара заявлених зобов'язань, у Східній Європі і Центральній Азії цей показник – 37,7, а в розвинених країнах – 71,9. За аналітичними дослідженнями гірше, ніж в Україні, складається ситуація для кредиторів лише у Центральноафриканській Республіці, Сполучених Штатах Мікронезії, Венесуелі та Бурунді.

У наукових статтях, присвячених темі динаміки банкрутства в Україні, проведений аналіз статистичних даних, згідно з якими була виявлена чітка тенденція збільшення заяв щодо порушення справ про банкрутство у 2014–2015 рр. Однак звертається увага і на зниження відсотка порушення справ у період від 2012 до 2015 рр. (з 86,84% у 2011 р. до 9,66% у 2015 р.). Таку ситуацію пов'язують із внесенням змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» щодо формалізації ознак відкриття процедури банкрутства та визначенням критичного обсягу заборгованості [406, с. 693].

Цікавим є факт, що за усіма компонентами рейтингу Doing Business 2017, найгірший стан прослідковується щодо справ з врегулювання процедури неплатоспроможності – 150-е місце. Так, середня тривалість процедури банкрутства підприємства, описаного методологією рейтингу, складає 2,9 років (для порівняння, у розвинених країнах-членах ОЕСР – 1,7 роки), а її вартість – 42% від вартості майна боржника (9% для країн-членів ОЕСР).

Такий стан зазначеного сегменту спонукає до включення в процеси удосконалення законодавства про банкрутство підприємницьку спільноту.

Наприклад, учасники Спілки українських підприємців (СУП) створили ініціативну групу, яка буде забезпечувати необхідну фахову підтримку роботи Міністерства юстиції України з оновлення Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджених наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14.

3. Тінізація економіки. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку, у січні – вересні 2017 р. рівень тіньової економіки склав 22% від офіційного ВВП [407]. Однак, за результатами дослідження міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА) щодо рівня тіньової економіки, серед 28 країн Україна посідає третє місце. АССА оцінює рівень тіньової економіки України у 1,95 трлн грн, або 45,96% від українського ВВП (гірший результат лише в Нігерії та Азербайджані).

4. Погіршення інвестиційного клімату. Україна у рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу в 2017 році» за рівнем захисту інвесторів посідає 70 місце з 190 можливих. Серед різноманіття бар'єрів (корупційних, бюрократичних тощо), перешкоджаючих розвитку та притоку інвестицій у нашу державу, не останнє місце посідає національна судова система, яка не викликає довіру у бізнес-середовищі. К. Кломпенхаувер окреслив дві ключові проблеми непривабливості України як інвестиційного майданчику, серед яких – корупція та ненадійна судова система. Окремо ним було відзначено і зростання кількості рейдерських атак, що погіршує репутаційні характеристики держави, яка потребує інвестицій [408].

За таких даних вочевидь простежується гостра необхідність продовження масштабного курсу реформування національного судоустрою та судочинства, закріплення орієнтирів процесуальної політики на рівнях законотворчості та правозастосування, здійснення легітимних дій з боку усіх гілок влади у вигляді прийняття відповідних рішень на всіх стадіях реалізації.

На важливості проведення якісної судової реформи наголошується протягом всього існування незалежності України. З 1990 р. було здійснено багато кроків, спрямованих на будівництво та збільшення рівня ефективності судової системи: проголошення та закріплення основних засад судової політики, прийняття ряду нормативно-правових документів (Концепція судово-правової реформи в Україні, Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, Закон України «Про судоустрій та статус суддів» тощо), внесення змін до законодавства з метою удосконалення судочинства та судоустрою.

Не залишилися осторонь європейські партнери України, які надавали допомогу у досягненні успішних зрушень у теоретичній та практичній площині питань національного правосуддя. Так, з часу прийняття Конституції України 1996 р., Венеціанська комісія, з урахуванням ряду міжнародних стандартів у сфері незалежного й ефективного правосуддя, тільки на конституційному рівні надала Україні 13 висновків, а за останні декілька років – сім висновків за спеціальним законодавством у сфері судоустрою та правосуддя [409]. У рішенні ЄСПЛ від 09.01.2013 р., у справі «Олександр Волков проти України», окреслено ряд системних організаційних та структурних проблем судової системи України та запропоновано здійснити заходи, які, зокрема, повинні включати законодавчі реформи, пов'язані з перебудовою інституційної основи системи. Крім того, як зазначено в рішенні, ці заходи повинні спричинити за собою розробку відповідних форм і принципів послідовного застосування національного законодавства в цій галузі з врахуванням цього рішення та відповідних рекомендацій, резолюцій і рішень Комітету міністрів [410].

Європейський союз у рамках проекту «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» надав допомогу на всіх етапах проведення реформи у сфері юстиції, яка була спрямована на запозичення та імплементацію досвіду зарубіжних країн у законодавство України, у тому числі й питаннях

створення Ради з питань судової реформи, обрання кандидатів на посаду нового Верховного Суду, добору суддів у місцеві суди [411].

У Раді Європи реформування судової системи в Україні визначено пріоритетним завданням [412]. Згідно з Проектом Ради Європи «Підтримка впровадження судової реформи в Україні» (2016-2018), підтримка незалежності, справедливості та ефективності судової влади здійснюється шляхом надання допомоги Україні у впровадженні реформ сектора правосуддя відповідно до стандартів та рекомендацій Ради Європи [413].

Широке обговорення потреби та шляхів реформування судів обговорюється у підприємницьких, суддівських колах. Предметом обговорення бізнесу та профільних організацій стають найбільш актуальні питання: відкритість і прозорість судової системи для бізнесу, участь громадянського суспільства в судовому процесі тощо. Окремою темою стає верховенство права і єдина судова практика як запорука залучення інвестицій в Україну [414]. Вчені, практики постійно наголошують на існуванні в українському суспільстві великого попиту на реформи, які мають забезпечити верховенство закону, зміцнення довіри громадян та підприємницького середовища до державних установ, зокрема судової системи.

Новий етап судової реформи характеризується активізацією політичного спрямування в питаннях судового захисту, яка сьогодні отримала ряд практичних результатів. Президент України П.О. Порошенко у своїй аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році [415] підкреслив пріоритетність зміцнення і незалежність судової влади серед інших індикаторів конституційної реформи.

З 2014 р. було прийнято Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р. № 1188-VII; Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII (30 вересня 2016 р. набрав чинності), який передбачив

значні зміни у судовій системі; Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. № 192-VIII; Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII; Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII; здійснено глибоке змістовне оновлення ГПК України, ЦПК України та Кодексу адміністративного судочинства.

Для проведення судової реформи необхідна не тільки політична воля, але й повноваження та фінанси. В.М. Сімоненко підкреслює, що при реформуванні будь-якої системи грошей потрібно вкласти більше, ніж до цього виділялося [416]. Свідомством про серйозність намірів влади впроваджувати задекларовані новації у сфері правосуддя на практиці є відповідні положення Державного бюджету. Так, порівняно із 2017 р., суттєво збільшилися розміри видатків Державного бюджету 2018 р. на Верховний Суд, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, Державну судову адміністрацію, забезпечення здійснення правосуддя місцевими, апеляційними та спеціалізованими судами, суддівське самоуправління.

Підвищення пріоритетності політичної концепції судової політики на засадах впровадження європейських стандартів судоустрою та здійснення судочинства суттєво впливає на діяльність суб'єктів господарювання, що позитивно відображається на економічних прогнозах та стабільності сфери господарювання. Про це свідчать, наприклад, результати чергового опитування членів Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА), більшість з яких очікує на позитивну динаміку зростання бізнесу в 2018 році. За даними опитування про це заявили 86% респондентів (торік було 74%); 23% (45% торік), які планують започаткування нових проектів [417].

Отже, фактично політична функція ГПП передбачає: реалізацію сучасної моделі захисту прав і законних інтересів у формі правотворчості та правозастосування; забезпечення правової визначеності та ефективності у сфері захисту прав і охоронюваних законом інтересів; наявність об'єднуючої судової влади як демократичного державно-правового інституту,

орієнтованого на забезпечення загальних для всієї судової системи стандартів у сфері захисту прав та інтересів; забезпечення справедливого судового розгляду справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону; наявність механізмів, що забезпечують однаковість правозастосування та тлумачення матеріальних і процесуальних норм; забезпечення системою дієвих способів і засобів процесуального захисту; реалізацію конституційних і міжнародних гарантій у сфері захисту прав і охоронюваних законом інтересів; встановлення європейських принципів судоустрою і судочинства [418, с. 70–71].

У той же час важливо відмітити, що судова політика, поряд із економічною, є частиною загальної державної політики, що природно породжує екстраполяцію всіх напрямів впливу (у тому числі й суто юридичних) у сфері вирішення господарських спорів та інших правових питань.

Підсумовуючи вищевказане, пропонується визначення поняття політичної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо забезпечення втілення діючої концепції державної судової політики та реалізації сучасної моделі захисту прав і законних інтересів у правотворчості та правозастосуванні.

2.3.2 Виховна функція господарського процесуального права

Європейська трансформація, у тому числі, процесуальних галузей, вимагає концентрування не тільки на механічній нормативній урегульованості вирішення судових спорів з метою захисту й відновлення прав та інтересів, а й на забезпеченні сприйняття суспільством нових норм та певних законодавчих змін. Таке сприйняття можливе у випадку відображення та збігання у процесуальному законі конструктивних правових вимог з пануючим загальносуспільним розумінням моралі, культури та інших цінностей.

Формування правової держави об'єктивно супроводжується активізацією пізнання головних пріоритетів європейської демократії, якими виступають права, свободи, інтереси та загальносоціальні цінності, їх охорона та захист. В Україні зазначений процес характеризується динамічною неоднорідністю та невизначеністю підходів до моделей закріплення та гарантування дієвого захисту прав та інтересів. Таку неоднорідність неможливо викоринити тільки демократичним удосконаленням матеріального права, враховуючи, що й процесуальне право є не менш важливим носієм найважливіших демократичних гуманістичних засад правової системи [41, с. 285].

Сьогодні стає очевидним, що якісність та дієвість змін залежить не тільки від «всеосяжної» правової урегульованості вирішення судових спорів, а й від сприйняття відповідних змін українським суспільством. С.Я. Лихова констатує, що в нашій країні закони спочатку приймаються, а вже потім доводиться мати справу з негативними наслідками їх застосування. Вчена пропонує особливу увагу приділяти етапам, що передують юридичному процесу: вивчення соціальної ситуації в країні; з'ясування потреби в тій чи іншій нормі, законі, положенні; теоретичне моделювання наслідків їх прийняття і втілення в життя; вивчення економічної вигоди від юридичного процесу [419, с. 104–105]. У зв'язку з цим важливо вивчати не тільки регулятивні спеціально-юридичні характеристики права, а й гуманітарний зміст, мету і засоби правового опосередкування суспільних відносин [420, с. 104].

Така ситуація об'єктивно відбивається на підвищенні соціальної ролі ГПП, що, у свою чергу, робить незворотнім процес з'ясування її достатньої соціальної обумовленості через контекст моральної, етичної, ціннісної наповнюваності. Адже, як слушно наголошує Т.М. Радько, саме в праві виражаються передові, гуманні, відповідні інтересам особистості приписи, в результаті чого вони отримують психологічну підтримку з моменту видання правової норми [421, с. 240]. І.О. Ільїн писав про становлення

методологічного плюралізму, кажучи, що він не випадковий, оскільки в праві з'єднані різні субстанції: матеріальна і духовна, історична і логічна, соціальна і політична тощо [422, с. 10–11].

Традиційно виховну функцію права розглядають як частину соціального явища. У цій функції право виступає як соціальний регулятор і здійснює виховний вплив на поведінку суб'єктів як через окремі соціальні норми, інститути та механізми (правосуддя, заборони, дозволи, покарання), так і загалом – як самостійний фактор духовного життя суспільства [423, с. 291]. Насамперед, таке визначення пов'язується із потребою викорінення правового нігілізму. У загальних рисах саме реалізація виховної функції права, як регулятора суспільних відносин, пов'язується із шляхом підвищення рівня загальної правової культури, правосвідомості, попередження правопорушень, розвитку поважного ставлення до особистості людини [424, с. 112].

У межах застосування соціокультурного підходу в питаннях відмежування існуючих правових систем, наголошується на недопущенні поверхневого бачення в праві тільки сукупності норм. Стверджують, що правова система: має певний понятійний фонд; з'єднує норми в певні групи; використовує певні способи створення і тлумачення норм; пов'язана з певною концепцією соціального ладу і від цієї концепції залежить, як застосовується і взагалі функціонує право [425, с. 38–39]. Такий підхід стосується актуальної на теперішній час тенденції глобалізації правових систем. У контексті зазначеного явища важливим є питання спроможності співіснування, а подекуди – і збереження традиційних (для національної правової системи) елементів, поряд із новими іноземними формаціями. У зв'язку з чим деякі автори, по-перше, акцентують увагу на особливому значенні публічно-правового забезпечення національних інтересів України в умовах глобалізації, яке має передбачити збереження національно-культурної ідентичності правової системи України, що, на їх думку, досягається розробкою правових інститутів і норм із урахуванням менталітету й

культурно-історичних цінностей та ін. [426, с. 55]; по-друге, звертають увагу на об'єктивні процеси правової акультурації, яка постає як процес засвоєння правової культури в усьому її різноманітті, у взаємозв'язку та взаємообумовленістю з іншими видами культур [427, с. 580]; по-третє, виокремлюють проблеми культурної ідентичності, які загострилися в умовах глобалізації і не обмежуються правовою культурою й правовою свідомістю, зазначаючи, що вони безпосередньо пов'язані з конституційно-правовими нормами, визнанням культурної ідентичності, прав меншин, прав людини у сфері культури й у цілому культурного розмаїття [428, с. 144].

Крім того, як зазначають окремі автори, виховна функція права відображає відношення права до цього процесу, показує його як «знаряддя» соціальних перетворень, інструмент активного впливу на свідомість і поведінку особи, демонструє спроможність правової системи до вирішення завдань і досягнення цілей, що стоять перед суспільством у галузі соціального виховання [429]. О.В. Грошев формулює самостійне визначення виховної функції, що виражається у формуванні в учасників правовідносин переконання в доцільності та справедливості відповідного порядку правового регулювання, у необхідності координувати свою поведінку з вимогами правових норм [430, с. 216].

Окремі вчені юридичної науки застосовували апріорну риторику до характеристик виховного потенціалу права [431, с. 37–41], вважаючи, що право виховує самим фактом свого існування [432, с. 448]. Витоки такої інтерпретації можна пов'язати із моральним (філософським) підходом до розуміння права, який у свою чергу, ґрунтується на теорії природного права. З позицій природного права останнє тлумачиться як ідеологічне явище (ідеї, уявлення, принципи, ідеали, світогляд), що відображає ідеї справедливості, свободи людини і формальної рівності людей. Моральний підхід визнається найважливішим початком права, правової матерії, його духовною, ідейною, основою, а правові норми можуть правильно чи помилково відображати ці

ідеї. За допомогою виховної функції, як пише Л.О. Морозова, право акумулює духовні цінності і досягнення світової культури [433, с. 208].

До завдання цієї роботи не входить ґрунтовне дослідження зазначеної теорії, однак слід визнати необхідність її врахування в правовому полі. На таку можливість вказував В.С. Федоренко, підкреслюючи, що ідея природного права вже давно перетворилася з суто абстрактної моделі на юридичну реальність [434, с. 125]. У рішенні КСУ від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 визначено, що верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути просякнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [39].

Представники іншої точки зору заперечують доречність виокремлення самостійного значення виховної функції права [435, с. 24] і розглядають виховний аспект як обов'язкову властивість всіх без виключення функцій права [436, с. 12]. Ю.Г. Ткаченко також підкреслює, що виховання здійснюється у всіх сферах суспільного життя [16, с. 37]. Можна погодитись, що соціальним та владно-юридичним функціям ГПП властиве зрощення в частині реалізації виховного впливу на суспільні відносини щодо захисту прав та інтересів в господарському судочинстві. Як приклад можна навести регулятивну функцію ГПП, що складається в правовому впливі в частині закріплення та встановлення господарських процесуальних правовідносин, регламентації їх дії за допомогою ряду процесуальних елементів дозволу, заборони, обов'язків. Зокрема, ч. 2 ст. 42 ГПК України регламентує перелік (не вичерпний) основних зобов'язань учасників справи у випадку

невиконання яких суд може застосувати заходи процесуального примусу (ч. 3 ст. 42 ГПК України). Зазначені норми за основним призначенням мають регулятивно-охоронний характер, регламентуючи певні групи процесуальних обов'язків учасників справи. Прояви виховного впливу в частині виконання обов'язків починають простежуватися як в певному приписі щодо ряду обов'язків, так й у вірогідності настання негативних процесуальних наслідків, що одночасно стимулює учасників до розуміння та безпосереднього формування бажаної правомірної процесуальної поведінки в питаннях повного та добросовісного виконання процесуальних обов'язків.

Водночас, окремими авторами здійснюються спроби гіпостазувати значення виховної функції, відзначаючи, що вона займає відособлене місце і «не є ні власне юридичною, ні соціальною функцією» [437, с. 67].

Важливо відмітити, що зміст виховної функції в процесуальному просторі за своєю логічною природою обумовлюється відповідними галузевими особливостями, закономірностями та характеристиками господарського судочинства.

У галузевій процесуальній літературі, на відміну від доктрини теорії права, тема виховної функції розглядається доволі фрагментарно. В окремих підручниках з цивільного процесу України висловлюють тезу про відсутність потреби виділяти виховну функцію, оскільки вона проявляється у регулятивній та охоронній функціях [280, с. 28]. Окремі вчені є прихильниками аналогічності юридичних функцій у теорії права з функціями процесуального права, у тому числі – у питаннях виховного впливу [438, с. 32]. Окремі вчені-цивілісти, у межах дослідження виховної функції механізму цивільного процесуального регулювання, визначають її як судовий напрямок впливу цивільного процесуального регулювання на цивільні процесуальні правовідносини з метою прищеплення усвідомленого розуміння необхідності дотримуватися норм цивільного процесуального права [439, с. 60]. Представники адміністративно-процесуального права визначають зміст виховної функції через специфічний педагогічний вплив на

особу, формуючи у неї мотиви правомірної поведінки. Порівнюючи характеристики ряду матеріальних галузей з адміністративно-процесуальним правом, Т.О. Гуржій доходить висновку, що останнє практично не містить спеціальних норм, які б прямо декларували його виховну функцію. До таких він відносить ст. 245 КУпАП, резюмуючи, що виховна функція адміністративно-процесуального права реалізується шляхом встановлення необхідних процесуальних заборон та забезпечення невідворотності настання несприятливих наслідків за їх порушення [193].

Видається, що господарське судочинство, як частина соціальної системи, включає в себе і такі класичні філософські категорії, як мораль, культура, цінність. Тому дослідження виховного впливу ГПП потребує ширшого та комплексного підходу.

Сферою ідеологічного впливу (об'єктом виховної функції) виступає свідомість та психологія людей. Цей вплив здійснюється шляхом інформування громадян щодо загальнообов'язкових зразках поведінки в тих чи інших суспільних відносинах, роз'яснення мотивів і цілей, встановлених державою, існуючих масштабів переконання в їх необхідності, справедливості та соціальній цінності, попередження щодо можливих наслідків відхилення від них та ін. Виховний вплив права, на відміну від регулювання, не має владних ознак [311, с. 207].

Виховний вплив ГПП первинно проявляється шляхом інформування про порядок виникнення, зміни та припинення господарських процесуальних відносин (ст. ст. 4, 17, 41, 147, 162, 171, 174, 175, 180, 186, 191, 192, 226 ГПК України), реалізацію прав і обов'язків учасників господарського судочинства (ст. ст. 42, 43, 47-55 ГПК України), роз'яснення значення і особливостей того чи іншого процесуального інституту (наприклад, інституту позову в господарському судочинстві, мирової угоди). Передова роль у забезпеченні інформованості та досягання виховного ефекту належить принципу гласності розгляду справ, який закріплено у ст. 8 ГПК України. Ефективність виховного впливу також забезпечується доступом до судових рішень

шляхом: офіційного оприлюднення судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України; опублікування рішень в друкованих виданнях; поширення рішень в електронній формі [440].

Однак регулятивно-охоронна специфіка ГПП суттєво впливає на характер засобів виховної функції. До їх числа відносять принципи права, правові норми, нормативно-правові акти, юридичну відповідальність, правовідносини, реалізацію права, законність [441, с. 14]. При цьому такі засоби, зокрема, у межах розглянутої процесуальної галузі права, в умовах нової концепції здійснення правосуддя, зорієнтованого на європейську модель гуманістичного судового захисту, потребують відповідної трансформації.

Слід відзначити, що в юридичній літературі до вищеперелічених засобів нерідко включають, зокрема, і правову культуру [442, с. 42–43]. Система заходів, спрямованих на формування політико-правових ідей, норм, принципів, що представляють цінності правової культури, як вказував С.В. Левін, реалізується саме за допомогою виховної функції права. Іншими словами, ця функція сприяє формуванню у громадян правової культури. При цьому формування правової культури за допомогою виховної функції ГПП відбувається як у процесі існування господарських процесуальних відносин, так і поза їхнього існування. Наприклад, відповідний результат впливу може бути отриманий при вивченні господарського процесуального законодавства, зміст якого розкриває його спрямованість на здійснення захисту прав та охоронюваних законом інтересів, до складу якого входять й інститути судових витрат і застосування різних заходів державного примусу (заходи процесуального примусу, забезпечення позову, примусове виконання судових актів, окрема ухвала).

Особливого для України значення в процесі переходу з формального до змістовного шляху побудови правової держави набуває забезпечення високого рівня правової культури.

На цьому етапі, осмислюючи ГПП як складову частину культури суспільства, важливо не допустити ігнорування в частині його взаємодії із мораллю та моральністю. Певні автори-процесуалісти в межах галузевих діалектичних досліджень окремо звертали увагу на тенденційність впливу глобальних змін соціально-політичної структури суспільства на процес відторгнення старого типу моральних, етичних засад при несприйнятті нових [443, с. 23–26]. У сучасних українських післяреволюційних умовах це дійсно є актуальним феноменом та повинно бути враховано при впровадженні, у тому числі, судової реформи. Адже в українському суспільстві, яке формує, у тому числі, підприємницькі кола, здійснилися зміна та переоцінка цінностей, що об'єктивно потребує з боку влади демонстрацію відображення сучасних моральних пріоритетів в обґрунтуванні господарського судочинства.

Мораль і право відрізняють за багатьма характеристиками, зокрема за: характером регульованих відносин; способами та джерелами формулювання; формою існування; параметрами дії; властивостями впливу на поведінку; наявністю системного призначення; обов'язковістю дотримання та виконання; рівнем динамічності та змінюваності тощо. Але виокремлюють і певні спільні риси, зокрема, у частині виконання загальної соціальної функції – регулювання поведінки людей, вираження загальнолюдських уявлень про належне і справедливе [444, с. 7].

Питаннями взаємозв'язку моралі і права опікувались такі філософи, як Сократ, Платон, Аристотель, які, розробляючи концепції правової ідеології, намагалися зв'язати етику з законодавством. Гегель категорично розглядав мораль, моральність та право через властивість підпорядкованості останнього, що обґрунтовувало повну тотожність природності права з моральними нормами, які дійсно є продуктами виховного впливу права на розум, який визначає поведінку особистості в суспільстві.

Римськими юристами було сформульовано постулат, який проголошував, що «право рекомендує те, що схвалено звичаєм» [444, с. 8], тобто те, що надиктоване мораллю. Думається, що й сьогодні такі вислови не

втратили своєї актуальності. Аналізуючи підстави для такого твердження, в сучасній літературі дійшли висновку, що головним контентом зв'язку права та моралі виступає «однаковість» їх джерел. У свою чергу, останніми визначають міфи, релігію, звичаї, табу. В.І. Букрєєв та І.Н. Римська підкреслюють, що правова норма живе завдяки її моральному змісту; як тільки він зникає, вона фактично перестає діяти, тому право за будь-яких умов і у будь-які часи зацікавлене у забезпеченні морального клімату у суспільстві, його основоположних моральних цінностей, які його живлять [445, с. 17, с. 29–46]. Висловлюють і протилежну думку, зазначаючи, що саме норми моралі є невичерпним джерелом права. У своїх міркуваннях він доходить висновку, що правом є те, що колись було лише моральністю, і всяка моральність має тенденцію стати правом [446, с. 345].

Скакун О.Ф. у своїх працях звертала увагу на те, що правові норми виростають з моральних принципів, а дотримання норм права – моральний обов'язок громадянина, який визначається культурою суспільства. Вчена наголошувала, що норми права сприяють ствердженню прогресивних моральних уявлень; сприяють усуненню перешкод на шляху розвитку нових моральних норм; виступають охороною і захистом норм моралі (честі, достоїнства тощо) [255, с. 287].

Дійсно, як свідчить історичний та сучасний досвід, у ході розробки та прийнятті законодавчо-правових норм законодавець все частіше використовує їх моральне обґрунтування, зазначаючи в них мотиви та цілі, а також надаючи оцінку тим напрямкам, на підтримку, розвиток або викорінення яких орієнтовані прийняті документи [447, с. 42–43].

Моральні, ціннісні засади в останні роки стають невід'ємним елементом господарського процесуального законодавства, а точніше сказати – його орієнтуванням. Яскравим прикладом є Конвенція, Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд», Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», ряд норм нової редакції ГПК України. Дані джерела роблять

юридично-нормативне закріплення таких цінностей, як справедливість, добросовісність, рівність, повага тощо. Вони є правовими цінностями, оскільки лежать в основі права і правопорядку, виступають ідеальним обґрунтуванням норми права, закріплюються і охороняються правовими нормами, складають мету права і його інститутів [448, с. 3–11]. Всі зазначені ціннісні конструкції повинні здійснювати суттєвий вплив на організацію господарських судів, здійснення розгляду та вирішення спору, зміст процесуального стану учасників господарського судочинства. Реалізація зазначених засад, з одного боку, є запорукою підтримки суспільства здійснюваних судово-правових реформ, а з іншого – забезпечує підґрунтя дотримання самим суспільством морально-правової поведінки. Загальновідомою є теза, що ідея цінностей (справедливості, верховенства права, рівності тощо) завжди визиває позитивне сприйняття з боку усіх соціальних груп суспільства.

Однак необхідно зауважити щодо існування недоліків в частині аксіологічного розуміння зазначених цінностей в українському процесуальному законодавстві, що робить їх доволі суб'єктивно-оціночними поняттями як в частині визначення їх в інституційному аналізі, так і щодо механізмів реалізації виховного напрямку досліджуваної галузі. Ця проблема потребує вирішення для унеможливлення прояву суб'єктивно-оціночних позицій учасників господарського судочинства з метою досягнення особистих доцільних переваг парадигмальних до мети господарського судочинства. Зазначена проблема, за своєю складністю, може стати предметом окремого дослідження.

Аналіз національного процесуального законодавства дає змогу виявити постійну направленість на зміну пріоритетності та впровадження нових ціннісних конструкцій в судовий процес. У новій редакції ГПК України від 15.12.2017 р. чітко можна прогледіти спробу законодавця наблизити наповнюваність ряду процесуальних норм до ціннісно-моральних основ ст. 3

Конституції України. Слід погодитись із думкою, що норми моралі повинні бути основою не тільки правових, але й процесуальних норм [449, с. 33–34].

Оновлення ціннісний господарсько-процесуальний формат можна представити наступними тезами.

Головним посилом ГПК України стає концентрація на виконанні завдань та мети господарського судочинства. Уперше, протягом усього існування незалежної держави, законодавцем сформовано та впроваджено в кодифікований процесуальний закон визначення завдань та мети господарського судочинства, якими, згідно з ч. 1 ст. 2 ГПК України визнається справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Важливим є те, що в представленому визначенні поєднуються соціокультурні правові цінності (змістовні), такі, як справедливість, неупередженість та ейдетичні правові цінності [450, с. 5–6] (формальні) у вигляді окреслення мети судочинства. Крім того, ч. 2 ст. 2 ГПК України закріплює принцип переваги завдань господарського судочинства над будь-якими іншими міркуваннями у судовому процесі. Це є дійсно показником нової процесуальної ідеології, як результату впливу ідей радикально-демократичного режиму в державі.

Головними складовими ГПК України стали основні принципи (засади) господарського судочинства, зокрема: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін; 5) диспозитивність; 6) пропорційність; 7) обов'язковість судового рішення; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках; 10) розумність строків розгляду справи судом; 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами;

12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення (ч. 3 ст. 2 ГПК України).

Значимість такого структурованого закріплення можна оцінювати залежно від контексту дослідження. Однак в питаннях виокремлення нових імперативних ціннісних процесуальних засад варто особливу увагу зосередити на принципі верховенства права. На думку вченого Б. Таманаги, принцип верховенства права є виключним і легітимуючим політичним ідеалом, який поступово поширюється на весь сьогоденний світ [451, с. 11]. Зазначають, що з часу свого виникнення ідея верховенства права розглядалася в контексті змістовних цінностей, характерних для демократичного суспільства [452, с. 25]. Принцип верховенства права – це правовий принцип, сформований під впливом глобалізаційних, міжнародних та європейських інтеграційних процесів, що за своїм змістом становить поєднання низки критеріїв (вимог), які хоча й різняться за своєю формою нормативно-правового опосередкування в національному законодавстві, але покликані забезпечувати пріоритет прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у суспільстві, у тому числі й у відносинах із органами публічної влади всіх рівнів, а також рівність усіх суб'єктів права перед законом, верховенство закону в системі актів законодавства країни, передбачуваність законів і дій органів державної влади та низки інших принципів (вимог), що визнані істотними елементами дотримання принципу верховенства права в рішеннях ЄСПЛ тощо [453, с. 34].

Зокрема, даний принцип можна знайти у: преамбулі Статуту Ради Європи, де зазначено, що «відданість» держав-членів «духовним та моральним цінностям, є спільною спадщиною їхніх народів та справжнім джерелом свободи особи, політичної свободи і верховенства права – принципів, що становлять підвалини кожної правдивої демократії [454]; преамбулі Конвенції, де зазначається, що «уряди європейських країн... є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів,

свободи та верховенства права» [118]; Договорі про Європейський Союз від 07.02.1992 р.; Статуті Венеціанської комісії тощо.

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Однак без його закріплення в спеціальних нормативних актах реальне його застосування стикалось із низкою проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру, він практично не використовувався при розгляді справ щодо захисту прав і свобод людини і громадянина та суб'єктів господарювання в Україні [455, с. 80]. У дослідженнях кримінального процесуального напрямку стосовно галузевого закріплення принципу верховенства права, у КПК України пояснюють цей крок з позицій не просто дублювання відповідних конституційних положень у тексті КПК України, а бажанням його розробників зорієнтувати суб'єктів правозастосування у тому, що у кримінальному провадженні передбачена необхідність і можливість виходу за межі формальної законності. В іншому випадку верховенство права втрачає свій самостійний зміст і значення, а будь-яку державу, в якій неухильно дотримуються приписів законів, зокрема далеких від утвердження та забезпечення прав і свобод людини, можна буде назвати правовою [456, с. 383]. Однак необхідно погодитись про недопущення таких проявів в правозастосовній практиці, як звуження розуміння цього принципу до частини правової нормативності. Як зауважує Р. Дворкін, верховенство права не обмежується «формальними приписами законодавства та оперує ними лише тією мірою, якою такі формальні приписи дають можливість досягти основних цілей правової системи. На відміну від формального підходу, який уникає надання ціннісної кваліфікації, принцип верховенства права ґрунтується на моральному баченні належної правової системи та оцінює правові норми з точки зору того, наскільки вони дозволяють досягти поставлених перед системою цілей» [457, с. 45]. Саме у функціональному призначенні верховенства права виявляється інший аспект його буття – ціннісний [458, с. 207–213].

Цю думку можна доповнити тим, що закріплення в ГПК України даного принципу (у ч. 3 ст. 2, ст. 11 ГПК України) є важливим кроком до його раціоналізації в судовій правозастосовній практиці. Крім того, такий крок надає підтвердження логічного зв'язку із Законом України від 23.02.2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в частині визнання рішення ЄСПЛ джерелом права та їх правильного застосування господарськими судами в частині інтерпретації та функціонального використання в процесі розгляду справ. У науковій літературі неодноразово відзначалося особливе значення рішень ЄСПЛ в питаннях тлумачення змісту принципу верховенства права [459, с. 62].

ЄСПЛ у своїх рішеннях виділяє такі вимоги, що є складовими принципу верховенства права: визнання пріоритетності, домінування визначальної ролі прав людини в діяльності держави; поширюваність цієї пріоритетності, цього принципу на діяльність усіх без винятку органів держави, зокрема й органів прокуратури; правова впевненість, визначеність положення людини в тій ситуації, в якій вона перебуває; неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний термін, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні; обсяг будь-якого правового розсуду і спосіб його здійснення повинні бути достатньою ясністю визначені законом; наявність громадської довіри до судів як до гарантів справедливості; майже безвиняткова можливість доступу до Суду; наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини; підпорядкованість судовому рішенню всіх органів держави, безвиняткова обов'язковість його виконання будь-якими органами і посадовцями; можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності; незмінність, неоспорюваність остаточного судового рішення, яке набрало чинності; невтручання законодавчої влади у відправлення правосуддя; секулярність (світський характер) держави, забезпечення державою в разі застосування смертельної зброї швидкого та ефективного

розслідування справи її органами, «... аби підтримувати громадську довіру в дотримання ними верховенства права»; закони повинні змістовно відповідати правам людини, бути доступними людині, достатньо ясними, зрозумілими, передбачуваними [460; 461; 462; 463, с. 1169–1223; 464, с. 361].

Наступним прикладом зміщення акцентів у господарському судочинстві є посилення процесуального інструментарію мирного врегулювання господарських спорів як імплементаційного елементу міжнародного ціннісного типу судочинства. Це питання можна представити наступними напрямками:

1. Включення в господарське процесуальне законодавство зовсім нового (у просторі національної правової системи) методу вирішення господарських спорів, як врегулювання спору за участю судді. Зазначений інститут отримав своє закріплення в ГПК України як окрема глава 4 з однойменною назвою, яка містить підстави та конкретні процедурні положення.

Важливо зауважити, що сам механізм досудового врегулювання спору за участю судді був запозичений з американської судової практики, зі штату Каліфорнія (США). Ще у 1982 р. були прийняті практичні директиви щодо застосування цього механізму на тимчасовій основі, а у 1989 р. розпочалося повноцінне застосування процедури для врегулювання сімейних спорів. Як зазначають в аналітичних статтях, зараз у провінції Саскачеван (Канада) усі справи (крім тих, які розглядаються за спрощеною процедурою) в обов'язковому порядку спрямовуються на досудове врегулювання. Отже, приблизно 85% спорів вирішуються примиренням. В Україні, ще до прийняття змін до ГПК України від 15.12.2017 р., з травня 2012 р. розпочалась реалізація проекту «Суддівська освіта задля економічного розвитку». Цей проект був зорієнтований на розвиток професійних вмінь та навичок суддів у сфері врегулювання спорів, що стосуються приватних компаній та підприємців [465].

Водночас, у зв'язку з відсутністю реальної судової практики, застосування порядку врегулювання спору за участю судді (яка проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті) у суддівських, юридичних колах склалися декілька основних підходів до вказаного інституту.

По-перше, висловлюють побоювання щодо вірогідності виникнення труднощів із застосуванням цієї процедури. Основними факторами побоювання визначають: рівень володіння суддями необхідними професійними навичками та вміннями для проведення процедури мирного врегулювання спору; виникнення реального бажання суддів заглиблюватися у консультаційний процес зі сторонами та сприяти їхньому примиренню, коли є можливість розглянути справу за формалізованою процедурою та прийняти рішення. Для запобігання вищезазначених проблем висловлюються пропозиції щодо запровадження системи мотивації суддів до участі у процедурі врегулюванні спору або визначення в судах конкретного переліку суддів, які мають бажання та необхідний рівень кваліфікації для проведення процедури врегулювання спору. По-друге, суддівський корпус висловлює певні оптимістичні прогнози, посиляючись на досвід іноземних колег у цьому питанні, яким вже вдалось вирішити низку таких проблем як: накопичення нерозглянутих справ і тривалий час їх розгляду, зростаюча складність спорів та досягнення позитивного ефекту в частині збільшення прозорості судового процесу; економії часу і коштів; зменшення кількості апеляційних оскаржень [466].

2. Розширення меж укладання мирової угоди сторін. На відміну від попередньої редакції ГПК України, чинна редакція надає можливість сторонам судового процесу укласти мирову угоду і повідомити про це суд на будь-якій стадії судового процесу (ч. 2 ст. 192 ГПК України). У цій частині законодавець приблизив інститут мирової угоди до вимог світової практики вирішення спорів. Слід зауважити, що такі зміни стали результатом зусиль відомих науковців, практиків, які тривалий час пропонували відповідні

прогресивні пропозиції для розгляду в законодавчий орган України. Прикладом системних спроб у вирішенні відповідних законодавчих прогалин та наділенні дієвістю інституту мирової угоди на всіх стадіях господарського процесу є діяльність відомого судді та науковця Д.М. Притики. Зокрема, Д.М. Притикою ще восени 2011 р. було подано до парламенту проект закону № 9089 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (щодо відмови від позову та примирення сторін)».

3. Включення до господарсько-процесуального масиву конкретних процесуальних способів захисту процесуальних цінностей – заходів процесуального примусу.

На підставі вищезазначеного, щодо осучаснення характеристик виховної функції ГПП можна констатувати новий ціннісний господарсько-процесуальний формат судового захисту прав суб'єктів господарювання в осередді якого знаходиться компроміс та консенсус між сторонами господарському спору. Отже, господарсько-процесуальні цінності формуються під впливом звичаїв, моральних та ціннісних підвалин українського суспільства, соціально-економічного рівня в державі, міжнародно-правових глобалізаційних та імплементаційних процесів, які отримують своє відображення та закріплення в окремих нормах ГПК України, що відбивають потреби суспільства та державної волі в ідеальній моделі судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави.

Морально-правова поведінка, цінності в контексті вирішення господарських спорів та інших правових питань реалізуються в порядку здійснення господарського судочинства, яке, зокрема, і врегульовано нормами ГПП. Саме ж господарське судочинство являє собою систему процесуальних відносин та дій з конкретної господарської справи. Ці відносини виникають між господарським судом та іншими учасниками судового процесу при розгляді та вирішенні господарських спорів, перегляді рішень господарського суду та їх виконанні [2, с. 45]. Господарські

процесуальні відносини, безумовно, існують виключно в правовій формі та мають правовий характер. Але в аспекті їх дослідження неможливо викорінити моральну компоненту, яка, з урахуванням самої специфіки існування зазначених відносин, набуває складного, морально (етично)-правового характеру. Хоча розповсюдженою в юридичних колах є думка щодо визначення саме нормативного характеру моралі як сукупності правил поведінки, якими керуються люди і які служать критеріями оцінки їх вчинків, з точки зору добра і зла, гідності і вади, справедливості і несправедливості [467, с. 7].

Допускаючи можливість існування певних «неюридичних» елементів у ГПП, В.В. Ярков, наприклад, акцентував на тому, що предмет арбітражного процесуального права більшою мірою являє собою неюридичне, об'єктивне поняття, оскільки знаходиться поза площиною права, таке, як сукупність системи дій та відносин у зв'язку із здійсненням цієї діяльності [468, с. 25]. Про існування моральних, етичних принципів судочинства ґрунтовно наголошував А.Ф. Коні [449].

Слід визнати, якщо самі процесуальні відносини виникають виключно між господарським судом та іншими учасниками судочинства, то моральні відносини виникають, зокрема, між усіма учасниками та судом. Процесуальні відносини, як й інші правовідносини, в якості основних елементів включають суб'єкти, об'єкт і правовий зв'язок між суб'єктами у вигляді сукупності прав і обов'язків. Етичні права та обов'язки учасників правовідносин тісно пов'язані з їх процесуальним становищем, регульованим законом, але правовідносини утворюють лише зовнішню оболонку, юридичну форму, в якій функціонують моральні відносини [469].

У розгляді виховного впливу ГПП важливе місце посідають суб'єкти її реалізації. У широкому розумінні до них відносяться законодавець та суб'єкти правозастосування (без персоніфікації). У вузькому розумінні (залежно від виду провадження) мова буде йти про учасників певного судового процесу в межах персоніфікованої судової справи, а саме: суддя

(склад суддів); сторони та треті особи; прокурор; представники сторін; особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи; помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст.

Можна справедливо стверджувати, що представлені групи за своїми моральним якостями, ціннісними уявленнями, інтересами, фаховістю та іншими якостями не є тотожними. Кожен суб'єкт у господарському судочинстві має залежність від своїх функцій, завдань, в окремих випадках – повноважень, та взагалі у задоволенні своїх суспільних чи приватних інтересів. Крім того, одні моральні вимоги, які пред'являються до учасників судочинства (окрім відмінності за змістом, обсягом, засобами втілення) мають нормативне закріплення, а інші – формуються в суспільній свідомості. Тому окремі аспекти виховної функції на них не можуть бути розкриті без таких категорій, як правова культура, правосвідомість та правове виховання. При цьому останнє – є засобом щодо інших категорій. Ці питання, з урахуванням їх просторості, будуть розглянуті в окремому підрозділі роботи.

У свою чергу, виховний вплив ГПП здійснюється не тільки виключно через функціональні внутрішньо-процедурні інструменти. З точки зору психологічного аспекту, атрибутивність судового процесу, його зовнішньо-організаційні умови відіграють важливу виховну роль як для учасників судочинства, так і для сторонніх осіб. До таких умов може належати приміщення, у якому відправляється правосуддя, зал судового засідання, меблі, що знаходяться в залі, тощо. Згідно зі ст. 16 Закону України «Про судоустрій і статусі суддів», символами судової влади є державні символи України – Державний Герб України і Державний Прапор України. Суддя здійснює правосуддя в мантиї та з нагрудним знаком. Зразки мантиї та нагрудного знака затверджуються Радою суддів України. Суд як державний орган має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. Ці зовнішні умови сприяють виробленню поваги до суду,

впливають позитивно на психіку осіб, які потрапили у сферу судочинства [470].

Можливість впливу зазначених умов на потенційних учасників господарського судочинства забезпечується, у тому числі, через реалізацію принципів гласності та відкритості судового процесу (ст. 8 ГПК України, ст. 11. Закону України «Про судоустрій і статусі суддів»). У процесуальних доробках з цієї тематики звертається увага на те, що якщо учасники цивільного процесу використовують інформацію (яка отримується в судовому засіданні) для виконання своїх процесуальних функцій або забезпечення захисту своїх прав та інтересів, то для публіки, яка присутня в залі судового засідання, інформація може являти різноманітну цінність – від звичайної цікавості до професійного інтересу [471]. Також відповідний виховний ефект дані особи отримують у результаті ознайомлення із змістовними наслідками судового розгляду справи у тій чи іншій формі. Перш за все, мова йде про судові рішення як показник ефективності та результативності судового розгляду. Судове рішення – це певний інформаційний місток між правосуддям і суспільством, між судом та стороною конфлікту, що лежить у правовій площині між суддею та людиною, яка звернулася в суд для розв'язання суперечки. Поряд із юридичною грамотністю постає необхідність того, щоб аргументація будь-якого рішення була логічною і зрозумілою широкому колу осіб попри наявності спеціальних термінів [472]. Варто додати, що судовий акт тільки тоді може виконувати виховне (у широкому розумінні) призначення, коли має такі певні властивості, як законність та обґрунтованість (ст. 236 ГПК України).

У Проекті «Системи оцінки якості роботи суду», який було розроблено та рекомендовано робочою групою з розробки системи оцінювання якості роботи суду за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя», включено макет бланку – аналізу судового рішення за наступними критеріями: повнота застосування законодавства; розуміння законодавства

(знання та правильність тлумачення); використання правових позицій вищих судів (дотримання єдності судової практики), а також (якщо це необхідно чи бажано) прецеденти ЄСПЛ; правильність оцінки юридично значущих обставин справи (їх повнота, достатність, доведеність тощо); повнота дослідження доказів, наявних у справі (наведених сторонами), а в апеляційному суді – повнота дослідження доказів апеляційної скарги; наведення мотивів прийняття чи неприйняття доказів сторін; наявність у тексті рішення орфографічних, граматичних, синтаксичних та стилістичних помилок (що є очевидними для особи без спеціальної філологічної освіти); повнота, чіткість та вичерпність формулювань резолютивної частини; простота та доступність стилю викладення рішення (тобто переважне використання загальноприйнятих термінів, словосполучень, висловів тощо, а не складних юридичних конструкцій); можливість зрозуміти позицію та висновки суду особою, яка прогнала справу (чи була притягнута до відповідальності) та має намір оскаржувати рішення; можливість зрозуміти позицію та висновки суду особою без юридичної освіти, що не була учасником провадження [473, с. 46–47].

До цього можна додати, що така публіка також отримує в залі судових засідань ознайомлення із судовими актами, існуючими та пануючими в сучасних судах моральними традиціями, ціннісними ідеями правосуддя, стандартами захисту прав. Сприйняття процесуального формату вирішення господарських спорів у перспективі може забезпечити правомірність та добросовісність процесуальної поведінки у випадках виникнення спірної ситуації, яка підпадає під юрисдикцію господарських судів. Тобто, судові засідання виступає своєрідною формою реалізації виховної функції, результатом чого стає суспільне переконання та проекція правомірної поведінки. Слід підкреслити, що гласність судового процесу розглядають як один із способів встановлення довіри до суду як органу, який повинен бути гарантом справедливості в державі [474, с. 103].

Загалом дотримання особами загальноновизнаних цінностей, моралі та етики відноситься до добровільного виконання. Однак певне їх порушення учасниками чи потенційними учасниками господарського судочинства спотворює саме призначення ГПП щодо захисту прав та законних інтересів. Як доречно зазначав І.О. Ільїн, право тільки тоді виконає своє призначення, коли правосвідомість прийме його, наповниться його змістом і дозволить новому знанню впливати, визначати її рішення і направляти поведінку людини [475, с. 40].

За допомогою виховної функції ГПП: акумулює цінності демократії і свободи в сфері захисту прав та інтересів господарськими судами; здійснює попереджувальний ефект появи «аномальності» господарських правовідносин і антиправомірної поведінки у господарському судочинстві; орієнтує учасників та потенційних учасників господарського судочинства на правосвідомість і правомірну поведінку; сприяє формуванню правової культури незалежно від існування господарсько-процесуальних відносин; розвиває професійно-етичні характеристики учасників господарського судочинства [476, с. 73].

Отже, виховна функція ГПП – напрям впливу на суспільні відносини щодо поширення державної судової процесуальної ідеології та формування процесуальної культури учасників господарського судочинства.

Висновки до розділу 2

На основі дослідження наукової літератури, законодавства та судової практики сформульовано наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. Запропоновано до основних типологічних груп функцій ГПП включати владно-юридичні та соціальні функції господарського процесуального права, типологізація яких оснований на: кореляції соціального та юридичного призначення; рівні важливості в межах існуючої мети та завдань самої галузі ГПП; формальній стабільності наряду із динамікою

змісту; процесуальній стратифікації інтересів держави, суб'єктів господарювання, фізичних осіб в господарському судочинстві в оптимальній компромісній моделі співіснування в господарсько-процесуальному полі; характері завдань ГПП у сфері забезпечення справедливого правосуддя; галузевій приналежності; стійко сформованому об'єктивному зв'язку із суспільними відносинами, які входять до предмету ГПП; взаємній змістовній узгодженості в аспекті забезпечення якісного та своєчасного захисту прав та інтересів в господарському судочинстві; відповідності суспільним потребам щодо державної процесуальної моделі захисту прав в господарському судочинстві.

2. Запропоновано розрізняти види функцій ГПП за такими критеріями:

- 1) сфера впливу: а) загально-соціальні, б) виключно юридичні;
- 2) традиційність: а) традиційні, б) нетрадиційні;
- 3) тривалість дії: а) постійні, б) тимчасові;
- 4) межі дії: а) зовнішні; б) внутрішні;
- 5) зміст права: а) системоутворюючі, б) конкретизуючі (похідні); б) важливість відносно мети ГПП: а) основні; б) додаткові.

3. Аргументовано, що правосуддя не є функцією ГПП та може розглядатися виключно в площині засобів реалізації функцій ГПП у межах господарського судочинства.

4. Наголошено на аксіоматичності зв'язку між функціями української держави та функціями процесуального права з їх певними полярними особливостями.

5. Запропоновано визначити регулятивну функцію ГПП як напрям впливу на суспільні відносини щодо закріплення і встановлення підстав, меж та змісту господарських процесуальних правовідносин у площині законодавчо визначених процедур; створення оптимальних організаційних та функціональних умов та інструментів процесуальної діяльності суду та інших учасників господарського судочинства з дотриманням балансу інтересів з достатнім ступенем імперативності.

6. Окреслено характеристику регулятивної функції ГПП, а саме: визначається цілями та завданнями ГПП; займає провідну роль серед інших функцій ГПП; має імперативну сутність, але з елементами диспозитивності в обсягах та випадках, передбачених процесуальним законодавством; безпосередньо впливає на модель поведінки кожного учасника розгляду та вирішення господарської справи, у тому числі й судді; дисциплінує учасників в самому господарському судочинстві; детермінує закріплення процесуальних прав та обов'язків, виникнення процесуальних зв'язків між учасниками; стимулює контрагентів в сфері господарювання не порушувати господарський правовий порядок; детермінує звернення до альтернативних форм вирішення спорів, укладання мирової угоди.

7. Охарактеризовано дію регулятивної функції ГПП в аспекті функціонального та організаційного змісту.

8. Умотивовано включення безпеки господарського правового порядку, господарських правовідносин, процесуального порядку вирішення господарських спорів до фактору спільності категорій «охорона» і «захист» в охоронній функції ГПП.

9. Запропоновано визначення поняття охоронної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо встановлення охоронних режимів правосуддя в господарських судах, порядку отримання доказів, порядку розгляду та вирішення господарського спору, підтримки авторитету суду, забезпечення виконання процесуальних обов'язків; якості судового доказування, правопорядку в судовому засіданні.

10. Запропоновано у складі охоронної функції виокремлювати систему підфункцій, а саме: юридичної відповідальності, забезпечення господарського судочинства, процесуального примусу з визначенням їх структурних елементів.

Визначено, що: 1) об'єктами підфункції юридичної відповідальності є процесуальний порядок отримання доказів, розгляду та вирішення господарського спору, авторитет суду, забезпечення виконання

процесуальних обов'язків; 2) суб'єктами є позивач, відповідач, свідки, експерти, перекладачі, адвокати, прокурори; 3) формальними підставами є норми ГПК України, КК України та КУпАП; 4) фактичною підставою є правопорушення або злочин, які посягають в цілому на нормальне здійснення правосуддя та суб'єктивну сторону інтересів судової влади зокрема.

Визначено, що: 1) об'єктами підфункції забезпечення господарського судочинства є якість судового доказування, результативність діяльності суду, суб'єктивна сторона інтересів учасників розгляду справи; 2) суб'єктами є учасники справи (на практиці – позивач, відповідач, треті особи із самостійними вимогами); 3) формальними підставами є норми ГПК України; 4) фактичною підставою є ймовірність недобросовісної поведінки особи, в результаті якої можуть виникнути ускладнення чи унеможливлення мети судочинства; 5) особливим способом втілення є встановлення спеціальних режимів забезпечення судочинства.

Визначено, що: 1) об'єктами підфункції процесуального примусу є правопорядок в судовому засіданні; 2) суб'єктами є учасники справи та інші особи, присутні в приміщенні суду загалом чи у приміщенні, де відбувається судові засідання; 3) формальними підставами є норми ГПК України; 4) фактичною підставою є недотримання правил судочинства щодо виконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами, порушення судової дисципліни; 5) особливим способом втілення є стимулювання до добросовісної процесуальної поведінки та запобігання порушенням судового порядку.

11. Запропоновано визначення поняття інформаційної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо забезпечення правового інформування суб'єктів різних рівнів (судів, громадян, юридичних осіб, адвокатів, державних органів тощо); формуванні уявлення належної законної процесуальної поведінки, поваги до процесуального закону та діяльності

господарських судів шляхом інформаційної відкритості, достовірності та своєчасності.

12. Аргументовано інструментальну цінність правової інформації в сенсі інформаційної функції ГПП та запропоновано визначення її поняття в господарсько-процесуальній сфері як відомостей, що становлять нормативний матеріал, який виникає в результаті правотворчої діяльності, чи фактичний матеріал, який виникає в результаті правозастосовної діяльності, сприяють об'єктивному та правильному вирішенню господарського спору, слугують меті господарського судочинства щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави.

Запропоновано класифікацію правової інформації за такими критеріями: 1) джерела: а) нормативно-правова інформація, б) ненормативно-правова інформація; 2) режим доступу: а) загальнодоступна публічна правова інформація щодо діяльності господарського суду; б) публічна правова інформація з обмеженим доступом щодо діяльності господарського суду; 3) галузевість: а) господарсько-правова; б) господарсько-процесуальна; 4) характер інформаційного наповнення матеріалів господарської справи: а) нормативна; б) фактична.

13. У межах дослідження інструментів інформаційної функції ГПП запропоновано поняття загальнодоступної публічної правової інформації про діяльність господарського суду як інформації, яка: а) створена в межах своїх повноважень господарським судом або отримана господарським судом та стосується його діяльності, що розміщена на веб-сайті суду, інформаційних стендах, Єдиному державному реєстрі судових рішень, друкованих виданнях, чи підлягає виданню відповідно до запиту на таку інформацію, якщо інше не передбачено процесуальним законом; б) міститься у національному законодавстві щодо судоустрою, порядку судочинства, повноважень господарського суду різних інстанцій тощо.

14. Запропоновано визначення поняття політичної функції ГПП як напряму впливу на суспільні відносини щодо забезпечення втілення діючої

концепції державної судової політики та реалізації сучасної моделі захисту прав і законних інтересів у правотворчості та правозастосуванні.

15. Запропоновано визначення поняття економічної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо зміцнення соціально-економічних зв'язків у сфері господарювання за наслідками вирішення господарських спорів, забезпечення стабільності господарської діяльності; демонстрацію деструктивності господарських конфліктів.

16. Щодо осучаснення характеристик виховної функції ГПП умотивовано новий ціннісний господарсько-процесуальний формат судового захисту прав суб'єктів господарювання, в осередді якого знаходиться компроміс та консенсус між сторонами господарському спору з окресленням його структурованого та змістовного відображення в процесуальному законодавстві, а саме щодо: визначення завдань та мети господарського судочинства та встановлення їх незаперечної переваги над будь-якими іншими міркуваннями у судовому процесі; закріплення принципу верховенства права; включення інституту врегулювання спору за участю судді; розширення меж укладання мирової угоди сторін; посилення процесуальних способів захисту процесуальних цінностей.

17. Запропоновано поняття виховної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо поширення державної судової процесуальної ідеології та формування процесуальної культури учасників господарського судочинства.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [246; 247; 279; 281; 306; 340; 356; 363; 382; 402; 418; 455; 476].

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА НОРМОТВОРЧОСТІ

3.1 Правотворчість та нормотворчість як сфери реалізації функцій господарського процесуального права

За своєю природою правотворчість є складним багато-структурованим явищем, яке охоплює соціальні та суто юридичні інституції. На зміст доктринальних висновків (національних, іноземних) впливає ряд особливостей, які обумовлюються історичним досвідом та національними традиціями, рецепцією права та належності до певної правової сім'ї (романо-германської, англосаксонської, азійської, мусульманської). Слід підкреслити, що характер розуміння сутності правотворчості прямо впливає на такі стратегічні національні питання, як нормотворчість, розвиток правотворчості, їх етапи, суб'єктний склад та результати [477, с. 67–68].

Одні автори визначають правотворчість як форму взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільного розвитку, зумовлених загальнокласовими (загальнонародними) інтересами, у процесі яких відбувається формування правосвідомості й волі панівного класу через правотворче волевиявлення уповноважених державою суб'єктів і подальша об'єктивація правотворчого волевиявлення у вигляді нормативно-правового акта [478, с. 28–29]. С.С. Алексєєв пропонує ширший підхід до розуміння самого явища формування права як певного циклічного процесу виникнення об'єктивної економічної, соціально-політичної, моральної та інших суспільних потреб у юридичному регулюванні відповідних відносин, що згодом трансформується в систему політичних відносин у політичній та правовій свідомості, внаслідок чого вказана суспільна потреба отримує адекватну форму прояву у вигляді правотворчості, що є завершальною

стадією правоутворення [67, с. 109]. На думку Л.М. Шестопалової, розуміння правоутворення як процесуального явища будується на особливій «основі (підґрунті)», до якої вона відносить концепцію спільності та відмінності права і закону. Такий різноаспектний погляд дозволив вченій дійти висновку, що правоутворення виявляється в діяльності відповідних інституцій (тобто має процесуальний характер утворення) шляхом виокремлення структури і змісту державного правоутворення, до яких відносяться: представницькі органи, які формують на свій розсуд правила поведінки у формі законів, що регламентують найважливіші аспекти всіх видів суспільних відносин; виконавчі органи, які самостійно утворюють норми права, в основному у сфері відомчої діяльності; судова влада, яка забезпечує утворення права шляхом переходу від конкретних актів до загальних настанов (розв'язання конкретних правових ситуацій на основі відповідної норми права, а якщо такої немає, у порядку судового прецеденту) [479, с. 118–120].

Згідно зі змістовним поглядом до правотворчості відносять усі форми й засоби виникнення, розвитку та зміни права: його зовнішнє відображення в юридичних письмових документах (нормативних актах, угодах, судових прецедентах тощо); існування у вигляді неінституціональних форм (правосвідомість, правові принципи, правові теорії та концепції, конкретні правовідносини тощо); процеси виникнення юридичних моделей поведінки і їх фактичної реалізації.

Слід звернути увагу на те, що незалежно від того, яка ознака стає в основі визначення «правотворчості» («суспільна потреба», «діяльність відповідних інституцій», «форма взаємодії», «технологія»), у різноманітті підходів прослідковується (прямо чи контекстно) аксіоматичне розуміння даного явища з врахуванням соціальної складової. По-перше, вона наявна незалежно від того, як складається такий процес: у результаті правотворчої діяльності уповноважених державних органів, шляхом формування звичаїв (їх подальшої трансформації в правові норми або ні), під впливом моральних, релігійних норм, у результаті судової діяльності (судова практика) тощо. По-

друге, будь-яка норма (правова чи соціальна) виникає як результат еволюції тих чи інших груп суспільних відносин, які зі свого боку завжди знаходяться під впливом різних факторів. Якщо звзити приклади до господарської процесуальної сфери, то будь-яка норма може бути результатом діяльності суб'єктів господарювання (зокрема, отримуючи своє оформлення в господарському договорі) та діяльності судових органів (зокрема, господарського суду, отримуючи своє оформлення у відповідних судових актах, роз'ясненнях).

Із загальнотеоретичного погляду норми (правила поведінки) поділяються на технічні та соціальні. При цьому слово «соціальні» використовується в справжньому (буквальному) значенні, тобто норми, що регулюють поведінку людей, їх діяльність у різних сферах життя суспільства [480]. Соціальні норми так само мають свої різновиди, наприклад, звичаєві, моральні, релігійні, етичні, корпоративні, правові тощо.

Отже, у результаті певної діяльності можуть утворюватися будь-які норми для врегулювання суспільних відносин, а не тільки правові. При цьому не всі правила поведінки формуються державою в особі уповноважених органів та за визначеною процедурою.

Зокрема, суттєву роль у регулювання господарсько-процесуальних відносин відіграють:

- звичаї ділового обороту. Так, згідно з ч.9 ст.11 ГПК України, якщо спірні відносини, у тому числі за участю іноземної особи, не врегульовані законодавством, суд застосовує звичаї, які є вживаними у діловому обороті. В Україні історично склалося тяжіння до звичаєвого права. Для середньовічного українського суспільства характерною була наявність поряд із кодифікованим правом звичаєвого права, яке ґрунтувалося на усних та усталених звичаях та природних нормах. Навіть у XVIII ст. у кодексі «Права, за якими судиться малоросійський народ» звичай визнавався джерелом права [481, с. 12]. За часів українського козацтва найзручніші, а отже й дієві та ефективні правила поведінки визнавалися серед козаків

загальноприйнятими (первинна ознака права) за принципом звичаєвого права. Козацьке право і судочинство вироблялося самим життям, природними потребами людей без будь-яких штучних регламентацій [482, с. 50];

- морально-ціннісні правила, які стосуються етичних засад діяльності суддів, адвокатів, прокурорів, експертів. Зокрема, правила професійної поведінки закріплені в Кодексі суддівської етики, Правилах адвокатської етики тощо. Треба погодитись, що у своїй діяльності суддя орієнтується не лише на законодавчу базу, а й на нормативне закріплення правил моралі. Цікавою є думка, що однією з основ дотримання моральних норм є відчуття суддею єдності з суспільством, врахування його думки до тієї межі, яка не впливає на об'єктивність здійснення ним своєї професійної діяльності [483, с.85–86]. Тому, приймаючи рішення по конкретній справі, суддя керується нормами моралі та дотримується таких моральних засад діяльності, як чесність, незалежність, неупередженість та справедливість;

- положення правочинів у господарській діяльності у спорах, що виникають при їх укладанні, зміні, розірванні і виконанні (ч. 1 ст. 20 ГПК України), справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, в тому числі землю) (п. 6 ч. 1 ст. 20 ГПК України);

- корпоративні норми у спорах, що виникають внаслідок корпоративних відносин, в тому числі спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом) або таким учасником, що вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів (п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України), спори, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі (п. 4 ч. 1 ст. 20 ГПК України).

У результаті певний пласт норм, які діють в господарсько-процесуальній сфері та стають основою для вирішення господарського

спору, не обов'язково є результатом нормотворчості, а підпадають під більш ширший контент – правотворчість.

Слід визнати, що сам термін «нормотворчість» не отримав свого широкого застосування в науковій юридичній доктрині. Певну новизну даного поняття обумовлює дискусійність підходів, які, перш за все, стосуються його змістовного наповнювання. Різничитання за даним питанням умовно можна поділити на декілька груп. До першої можна віднести позицію щодо ототожнення даного поняття із поняттям правотворчості [484, с. 6]. Представники позитивістської теорії саме правотворчість розглядають в широкому сенсі, включаючи до способів правотворчої діяльності законотворчість, підзаконну, прецедентну та договірну правотворчість [485, с. 87–88]. Прихильники юридичного позитивізму вважають, що результатом правотворчості є лише нормативно-правові акти [486, с. 147], а отже автоматично виводять за межі правотворчості результати діяльності судів, норми моралі, норми договорів, звичаї тощо. Деякі вчені виділяють та надають визначення поняттю «правотворчість» у двох аспектах: як походження права шляхом закріплення правил поведінки людей, що склалися в суспільстві, які перекладаються мовою нормативів, приписів та існують у вигляді певної юридичної форми; як творення окремих юридичних законів (правотворчість) [487, с. 860]. Ю.В. Сайфуліна в межах інструментально-юридичного підходу також категорично визначає правотворчість як форму владно-вольової діяльності держави, формального, нормативного закріплення міри свободи і справедливості, яка включає дослідження, узагальнення і систематизацію типових, конкретних правовідносин, що виникають у суспільстві, й спрямована на створення нормативно-правового акта [488, с. 14–15].

Кардинально інший підхід демонструють автори, які нормотворчість наділяють достатньо широким змістом та наполягають на його відмінності від правотворчості. Наприклад, О.М. Ярмонова наголошує на тому, що нормотворчість за своїм змістом охоплює собою всі варіанти соціальної

нормотворчості [489, с. 3–4]. С.В. Плавич вказує, що правотворчість – це специфічна форма діяльності уповноважених суб'єктів, яка полягає у виданні, зміні чи скасуванні правових норм та має на меті регулювання суспільних відносин шляхом нормативного закріплення міри свободи й справедливості. Нормотворчість автор розглядає як процес «творення норм», що є загальним – родовим поняттям щодо правотворчості й виступає як родові поняття щодо створення соціальних норм. Різновидами нормотворчості є правова нормотворчість, релігійна, корпоративна тощо [490, с. 9–10].

Погоджуючись, що правотворчість та нормотворчість не є тотожними поняттями, важливо зазначити, що вони багато в чому схожі, але останнє – є більш спеціалізованим поняттям (за суб'єктами, процедурою).

З огляду на це можна охарактеризувати правотворчість як сфери реалізації функцій ГПП, яка: обумовлена тісним зв'язком господарських процесуальних норм із властивостями матеріально-правових відносин, які отримують належний захист у господарському судочинстві; є загальним поняттям відносно нормотворчості; впливає на зміст нормотворчості в частині його соціального наповнювання та дії соціальних регуляторів; може здійснюватися в матеріально-правовій та процесуально-правовій площині; соціальною основою є норми моралі, етики, звичаї ділового обороту, корпоративні норми, релігійні норми, положення правочинів та договорів.

Різновидом правотворчості є судова правотворчість. У деяких сучасних країнах її формою визнають видання судового прецеденту [489, с. 2]. Діюча модель континентального права в нашій державі не визнає рішення судів джерелом права в класичному його розумінні, тобто, виключає можливість наголошувати на правотворчій діяльності національних судів та дії прецедентного права. Винятком з цього правила є практика ЄСПЛ, яка згідно з Законом України від 23.02.2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та ч.4 ст. 11 ГПК України отримала статус джерела права в Україні. Традиційною є думка,

згідно з якою судова практика розглядається як сторона застосування правових норм, яка пов'язана із утворенням у процесі цього застосування будь-якого усталеного положення, що конкретизує правову норму, сукупність аналогічних рішень в аналогічних справах, своєрідна форма правозастосовної діяльності [491]. Однак у даному висловлюванні не приділено достатньої уваги результату такої правозастосовної діяльності.

Так, ще на початку ХХ ст. Г. В. Демченко цілком слушно зауважив, що суд займається творчістю й у випадку заповнень прогалин, й у випадку тлумачення норм права. Річ не в тому, що суд творить, а в тому, як саме він творить [492, с. 167]. Як доречно вказує С.І. Максимов, право не існує в готовому вигляді у законі, з якого його можна безпосередньо отримати. Суддя пов'язаний із законом. Проте закон має бути співвіднесений із визнаними у даному суспільстві принципами справедливості і з природою речей, тобто справедливістю у конкретній ситуації. Якщо законом враховуються можливі життєві обставини, то правосуддям – певні фактичні життєві обставини. У результаті відбувається наповнення належного моментом суцього та збагачення суцього належним [493, с. 186]. Натомість сліпе слідування букві закону робить судовий розгляд спору і його результат законним, але не правосудним [494, с. 52].

На думку дослідників питань судової правотворчості, у Стародавньому Римі та Середньовічній Англії в основі як римського права (а відтак – в основі романо-германського типу правової сім'ї), так і в основі англо-американського типу правової сім'ї знаходилася судова правотворчість. Зважаючи на це, Б.В. Малишев зазначає, що судову правотворчість (і судовий прецедент як одну з форм судової правотворчості) потрібно розуміти як одну з головних рушійних сил при переході права на новий ступінь свого розвитку [495, с. 40]. Слід визнати, що в сучасних умовах судова практика фактично сприяє виникненню та зміні правових норм та правових інститутів. Наприклад, під впливом судової практики в процесуальному законодавстві було трансформовано інститут забезпечення

позову та інститут запобіжних заходів, інститут учасників судового процесу тощо.

Згідно з ч. 1 ст. 18 ГПК України судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. А отже вони обов'язково впливають на регулювання персоніфікованих відносин у межах певної господарської справи. Крім того, новітні тенденції розвитку процесуального законодавства хоча і не впроваджують інститут судового прецеденту, але наділяють особливими характеристиками (не зовсім властивими для романо-германської правової системи) саму судову практику. Зокрема, це стосується: а) обов'язковості висновків суду касаційної інстанції для суду першої чи апеляційної інстанції під час нового розгляду справи, у зв'язку з якими скасовано судові рішення (ч. 5 ст. 310 ГПК України); б) обов'язковості вказівок, що містяться у постанові суду касаційної інстанції, для суду першої та апеляційної інстанцій під час нового розгляду справи (ч. 1 ст. 316 ГПК України). У цивільному процесуальному праві у зв'язку із відповідними положеннями в ЦПК України висловлюють думку, що судова практика є новим видом нормативного джерела, який повинен враховуватись судом під час ухвалення судових рішень [491, с. 159].

Існують ще декілька законодавчих положень, які свідчать про посилення нормотворчої діяльності судових органів. Так, згідно з ч. 2 п. п 10-1, 10-2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ Пленум Верховного Суду узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані; за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення

рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ.

Наявність схожих ознак у складі інституту судової практики і судового прецеденту є результатом поступової конвергенції різних правових систем в національному правовому просторі.

Цікавим є те, що існують переконання, що саме наявність чіткого законодавчого закріплення загальнообов'язкового характеру акту судової влади виступає єдиним правильним критерієм визначення того, чи є певний акт судової влади актом правотворчості. Вказаний критерій є об'єктивним і базується на волі законодавця, на відміну від суб'єктивного і умоглядно-політологічного критерію змісту акту судової влади [494, с. 53–54].

Противники такої позиції наголошують, що позиції судів не є нормою права, а отже і результатом правотворчої діяльності. На думку В.П. Елеонського, юридична позиція державного органу, зокрема Конституційного Суду, не є нормою права, а є певним розумінням її змісту [496, с. 95–112]. Б.А. Страшун пропонує розрізняти два види правових позицій [497, с. 3]. До першого належать правові позиції, які не є нормами права, але являють собою тлумачення Конституції та рішень, що містяться у мотивувальній частині. Другий вид правових позицій складають ті, що містяться в актах КСУ про тлумачення Конституції з приводу вирішення спорів про компетенцію суб'єктів права.

Н.Д. Слотвінська стверджує, що судова влада в даний час здійснює не тільки функцію правосуддя, а й фактично функцію правотворчості. При цьому уточнює, що, з одного боку, правотворчі повноваження суду не мають прямого законодавчого закріплення; з іншого – судові акти мають виражений правотворчий характер. Виникаючі протиріччя не тільки ускладнюють діяльність судів, але і призводять до різних процесуальних порушень діяльності органів державної влади у правовій системі України [498, с. 1, с. 3].

Отже, з більшістю зазначених позицій можна погодитись, особливо в частині існуючих системних протиріч щодо діяльності судової влади в юридичному та фактичному просторі. У зв'язку із цим інтенсифікуються пошуки шляхів вирішення та викорінення зазначених проблем, які додатково, окрім формату участі судової влади в правотворчому процесі, приводять до дискусії щодо її ролі у законотворчості. Адже правотворчість тісно пов'язана із законотворчістю. Остання, проте, є вузьким поняттям, оскільки стосується лише ухвалення законів, а правотворчість охоплює процес прийняття як законів, так й інших нормативно-правових актів [499, с. 51].

Відповідно до ст. 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – ВРУ. До повноважень ВРУ належить, в тому числі, прийняття законів (ч. 3 ст. 85 Конституції України).

Право законодавчої ініціативи визначають як можливість вносити в законодавчий орган законопроекти, тобто попередні тексти законів. Йому кореспондує обов'язок законодавчого органу обговорювати питання щодо прийняття таких законопроектів до розгляду. Отже, законодавча ініціатива є однією з форм участі суб'єктів держави в законодавчому процесі [500, с. 55]. Законодавча ініціатива є складним структурованим явищем, що має включати право уповноважених суб'єктів щодо її реалізації, відповідні обов'язки на виконання, що складатиме зміст поняття законодавчої ініціативи, законодавчо визначену підставу започаткування процесу та об'єкт, з приводу якого вчиняються діяння [501, с. 70]. В.В. Кравченко вважає, що під законодавчою ініціативою слід розуміти офіційне внесення до ВРУ уповноваженим суб'єктом законопроекту або пропозиції чи поправки до законопроекту [502, с. 302].

Право законодавчої ініціативи у ВРУ належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України (ст. 93 Конституції України).

Слід наголосити, що для європейської практики нетиповим є віднесення до суб'єктів права законодавчої ініціативи органів судової влади. В окремих державах коло суб'єктів права законодавчої ініціативи є дещо ширшим, ніж в Україні. Наприклад, у Російській Федерації воно належить частково Конституційному Суду, Вищому Арбітражному Суду та Верховному Суду з питань їхнього відання; у КНР, на Кубі та в деяких країнах Латинської Америки – Верховному Суду [503, с. 243].

В історії України також були періоди, коли судовим органам надавалося право внесення законопроектів. Так, з 1989 р. до 1996 р. право законодавчої ініціативи у ВРУ належало Вищому арбітражному суду України відповідно до чинної на той час Конституції України Української РСР від 20.04.1978 р. № 888-ІХ (втратила чинність) та Закону України «Про арбітражний суд» від 04.06.1991 р. № 1142-ХІІ (втратив чинність). Таке право надавалося і КСУ та Верховному Суду України.

У процесі складання проекту чинної Конституції України проводились численні дискусії з приводу того, чи вносити до суб'єктів законодавчої ініціативи судові органи. Аргументи прихильників внесення судових органів до складу суб'єктів законодавчої ініціативи зводились до того, що суд, як жоден інший орган, у силу здійснення своїх функцій найбільш компетентний у тому, які саме закони потрібні й які існують прогалини у діючому законодавстві. Г.І. Дутка вважає більш аргументовану позицію тих вчених, які виступають проти наділення судових органів таким правом. Він підкреслює, що їх доводи будуються на тому, що українська правова система належить все-таки до романо-германського типу правової сім'ї, яка характеризується тим, що суди не є правотворчими органами. Вони мають лише правозастосовчу природу, а раз мова йде про законодавчу ініціативу як стадію законодавчого процесу, то втягувати суд у правотворчість не можна. Тому правом законодавчої ініціативи суди в Україні не володіють [501, с. 73].

Проте, дискусії з цього приводу не стихають й на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Д.С. Ковриженко, відхиляючи ідею участі Верховного Суду в законотворчих процесах, посилається на попередній досвід, коли Верховному Суду належало право законодавчої ініціативи, та який, на його думку, не забезпечив ініціювання і проведення необхідних реформ у правоохоронній сфері [504, с. 3, с. 6].

О.І. Ющик підтримуючи позицію участі Верховного Суду в законотворчих процесах, обґрунтовує свою позицію тим, що для демократичної правової держави адекватною має бути практика збільшення числа суб'єктів права законодавчої ініціативи, оскільки це створює можливість більш повного і всебічного виявлення суспільних потреб [505, с. 290]. У п. 46 Висновку Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) до проекту Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів, зазначено, що Верховний Суд повинен мати право ініціювати законодавство [506]. Цікаво, що в цьому ж пункті одночасно відбиваються й побоювання реального впровадження такого вправа в сенсі ймовірності втягування суду до політичної сфери. У п. 12 ч. 1 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [507] уточнено, що будь-який законопроект, що стосується відправлення правосуддя та процесуального законодавства, повинен бути предметом розгляду Ради судової влади або еквівалентного органу перед тим, як почнеться його обговорення в Парламенті.

У наш час єдиною формою участі Верховного Суду у законодавчому процесі є реалізація ним (в особі Пленуму Верховного Суду) можливості надання висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою (ч. 2 п. 3 ст. 36, ч. 2 п. 4 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

У 2006 р. було розроблено відповідний законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо надання Верховному Суду України права

законодавчої ініціативи)» № 2303, який був підписаний 153 депутатами. Аргументи щодо прийняття даного законопроекту стосувалися того, що позбавлення судової гілки влади права законодавчої ініціативи є невиправданим кроком, адже саме суд застосовує закон і як ніхто інший бачить його недоліки, а отже і шляхи їх виправлення. Додатково пропозиція надати суду право законодавчої ініціативи аргументується ще й тим, що узагальнюючи судову практику і прийняті судом рішення, Пленум Верховного Суду надає роз'яснення. Незважаючи на свій необов'язковий характер, такі роз'яснення враховуються суддями при розгляді справ. У разі прийняття законопроекту Верховний Суд може цей практичний досвід використовувати при розробці відповідних змін до чинного законодавства [508].

Окремі дослідники вбачають вирішення спірності даного питання шляхом законодавчого закріплення за Верховним Судом права інформувати Верховну Раду України про проблемний стан законодавства, недоліки якого були виявлені за результатами судового розгляду і на основі цього судом була вироблена правова позиція з даного питання [498, с. 8].

Новим віянням в площині розширення суб'єктів законодавчої ініціативи є пропозиція надати відповідне право Вищій раді правосуддя. В.М. Кузьмишін, аргументуючи свою позицію, зазначив, що це питання могло б не анонсуватися, якщо б був ідеальний стан взаємодії між гілками влади: коли немає протистояння, змагальності, яка гілка влади важливіша. Він пропонує виходити із сьогодення, в якому є неврахування всіх тих ідей, зауважень щодо законодавчих актів, які приймаються щодо судової гілки влади. Голова суду вважає, що «якщо не матимемо сьогодні відповідного органу, який це все буде моніторити, відстоювати, звичайно, що ми будемо уразливими, не зможемо повноцінно відстоювати свої інтереси» [509].

Усі аргументи на користь чи проти наділення Верховного Суду правом законодавчої ініціативи можна поділити за наступними ознаками:

- 1) дія принципу поділу влади.

Невід'ємним елементом концепції поділу державної влади як способу організації державної влади виступає система стримувань і противаг. Сьогодні концепція поділу влади та системи стримувань і противаг є фундаментальним елементом демократії та правової держави, що забезпечує належний рівень політичних свобод та захисту прав людини і громадянина. Ступінь реалізації цих принципів характеризує ступінь розвиненості демократичної держави та є однією із найважливіших цінностей у системі демократії [510, с. 8]. Згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Принцип побудови влади на засадах її поділу відображається в наступних положеннях: влада здійснюється спеціально уповноваженими державними органами за умови невтручання кожної з гілок влади у сферу діяльності іншої. За цієї умови, враховуючи існування системи стримувань і противаг між різними гілками влади, виключається можливість узурпації влади одним органом чи особою [511, с. 119]. Надзвичайно важливою складовою матеріального способу наукової інтерпретації теорії поділу влади є те, що вона бере до уваги не лише міркування ефективності реалізації основних завдань держави, але й встановлює чітку кореляцію між дотриманням функціонального розмежування змісту діяльності різних органів державної влади і можливостями узурпації державної влади [512, с. 66].

Серед існуючих інтерпретацій теорії поділу влади можна визначити два головні підходи: формальний і матеріальний. Перший з них виходить з того, що законодавча, виконавча та судова влада мають власну прерогативу, а також відмінну від всіх інших компетенцію, і лише разом вони утворюють систему державної влади. Натомість для матеріального підходу властиве тлумачення поділу влади як похідного результату існування цілісної і єдиної державної влади, яка через складність своїх завдань і цілей має реалізовувати

три основні групи функцій, які розподіляються між трьома групами органів державної влади. Саме цей підхід дозволяє уникнути суперечності та проблем, які постають у процесі запровадження формально витлумаченої теорії поділу влади [513, с. 128].

За результатами дії програми «USAID РАДА» в контексті індексу законотворчої роботи було підкреслено невисоку якість законотворчої роботи щодо окремих показників, однією з причин якої вбачають, зокрема, невідповідність Конституції принципу поділу влади, стримування та противаг, та загалом – неефективність конституційної моделі [514].

Необхідно погодитись із позицією, що таке завдання, як забезпечення правопорядку, ніколи не може бути реалізовано лише якоюсь однією групою державної влади (якою б ефективною та сильною вона не була), це є результатом системної взаємодії всіх органів державної влади [513, с. 127]. Так, аналогічно, і забезпечення якісного правосуддя неможливо без судової влади.

Зміни формату теорії поділу влади тісно пов'язані із політичною системою України, рівнем демократичності процесів у державі. Враховуючи орієнтування України на європейські стандарти політичного, економічного, соціального життя та глибоке реформування основ правосуддя, вбачається логічним перегляд ролі судової влади в законотворчому процесі для повної реалізації нею своєї самостійності та незалежності. Судова правотворчість може істотно підвищити роль судової влади в механізмі стримувань і противаг державної влади [515, с. 92].

2) політична складова.

Саме позиція «деполітизації» судової влади стає головною умовою виключення Верховного Суду із потенційних суб'єктів права законодавчої ініціативи. Прихильники такого аргументу наголошують, що призначенням судів є здійснення правосуддя, зміст якого не може мати політичного характеру. Право законодавчої ініціативи найвищого судового органу поставило б під сумнів неполітичний характер уповноваженої діяльності

цього органу. Пропонуючи, зокрема, зміни до законодавства про судоустрій і судочинство, Верховний Суд виступив би у ролі «судді у власній справі», що неприпустимо з огляду на природу правосуддя [516, с. 31]. Головною причиною загроз політизації діяльності Верховного Суду в законотворчому процесі є пануюче (на всіх рівнях) глибоке переконання щодо абсолютної політичності самих процесів проходження законопроектів. На думку Ю.В. Галаєвського, Верховний Суд як ініціатор законопроекту потенційно може бути втягнутий у політичні процеси, а його законодавчим ініціативам буде надано політичного забарвлення. На його думку, це неприпустимо, адже в такому разі виникає безпосередня загроза незалежності судової влади. Верховний Суд, як і будь-який інший судовий орган, повинен бути поза політикою [517].

Висновок про те, що судова влада, зокрема Верховний Суд, відірваний від політики, є хибним умовиводом. Прикладом може слугувати алгоритм прийняття судової реформи (особливо в період 2017 р.), призначення на посаду суддів Верховного Суду, який показав максимальний рівень політичної зацікавленості та навіть неприховану політичну боротьбу за участю усіх політичних кіл.

Певний політичний контент можна виокремити й у питаннях Вищої ради правосуддя, яка складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ (ст. 5 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [518]. Тобто у формуванні складу органу, завданням якого є забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів

(ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»), беруть участь інші групи влади. Тобто, як зазначає Я.М. Романюк, у цьому органі існує опосередкована, але дієва можливість використовувати політичний вплив на судову систему [519]. Не менш важливим є й той аспект, що Вища рада правосуддя наділена широкими повноваженнями щодо внесення подання про призначення судді на посаду; ухвалення рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; забезпечення здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді; ухвалення рішення про звільнення судді з посади; надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом; затвердження, Положення про Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальні управління тощо (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Певним підтвердженням вищезазначеної тези є повноваження Пленуму Верховного Суду щодо надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, в яких обвинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я (ч. 2 п. 6 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

З об'єктивного погляду Верховний Суд займає своє місце в українській політиці. Він, як найвищий суд у системі судоустрою, виконує роль головного представника та гаранта політики в сфері судоустрою та судочинства. Надаючи свої висновки до проектів, свої вказівки, узагальнюючи судову практику, він стає орієнтиром не тільки для місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих судів, але і для врегулювання широких груп суспільних відносин, для правотворчості та дії законодавця.

Верховний Суд повинен отримати діючі інструменти впливу не тільки щодо захисту прав та інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, державних та суспільних інтересів у межах конкретного судового провадження за певною

категорією спорів, але й прямо впливати на державну стратегію розвитку законодавства у сфері судочинства та судоустрою.

3) якість законодавства у сфері судоустрою та судочинства.

Від компетентності, професійної підготовки, практичного досвіду роботи суддів безпосередньо залежить якість правосуддя. Однак, неякісне законодавство прямо впливає на результат діяльності судів, а подекуди призводить до системного дисонансу роботи всієї судової системи та й загалом сфери господарювання. Вибір, зроблений законодавчими органами, впливає на тип та обсяг справ, що надходять до суду, та на порядок їх розгляду (п. 11 ч. 1 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень). Головною причиною такої ситуації у сфері судочинства є складність самих процесуальних норм. Адже для їх ефективного оформлення необхідно знати потреби практики, вміти надавати кваліфіковану оцінку конкретним обставинам, враховувати судову практику та техніку правозастосування. Для цього, у свою чергу, потрібно мати високу процесуальну кваліфікацію, яка зазвичай відсутня в осіб, які мають право законодавчої ініціативи.

Професійна обізнаність суддів безпосередньо пов'язана із виявленням колізій, протиріч у законодавстві та забезпеченням однаковості його застосування. Так, Верховний Суд здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики (п. 2 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Вважається, що результати таких узагальнень повинні отримати можливість їх закріплення в якості правових норм (як джерел права), а не «консервуватися» на рівні суддівської правотворчості.

На підставі вищезазначеного пропонується надати Верховному Суду як суб'єкту здійснення функцій ГПП право законодавчої ініціативи та ініціювання внесення відповідних змін до Конституції України. Для ясності реалізації такого права важливим є законодавче визначення меж реалізації такого права для недопущення спірності та різночитання тлумачення.

Зокрема, об'єктами такого права пропонується визначати питання: а) судоустрою; б) судочинства; в) окремі питання, які знаходяться поза межами діяльності судів (питання досудового вирішення спорів, виконання судових актів тощо).

3.2 Техніко-юридичний інструментарій як засіб реалізації функцій господарського процесуального права

Знання щодо техніко-юридичного інструментарію процесуального регулювання є ключовим елементом такого комплексного поняття як юридична техніка, яка, у свою чергу, зумовлюється правотворчою або правозастосовною діяльністю.

Актуалізація інтересу даного питання в аспекті реалізації функцій ГПП обумовлюється деякими об'єктивними та суб'єктивними факторами, зокрема: кардинальною зміною політичної концепції та процесуальної ідеології у сфері правосуддя; оновленням законодавства у сфері судоустрою та судочинства в межах здійснюваної глибинної судової реформи; орієнтуванням на європейські стандарти якості правотворчої та правозастосовної діяльності у сфері судового захисту державних, соціальних та приватних інтересів у процесі інтенсифікації зближення національної правової системи з системами інших держав; виникненням нових терміносистем права (насамперед на стику наук), наявність численних мовно-термінологічних проблем у сфері сучасної правової комунікації [520, с. 5–6]; трансформаційністю суспільних відносин, віднесених до об'єкту ГПП, що детермінує зміну усталених підходів щодо їх правової регламентації; посиленням інформаційних та інформатизаційних процесів як у господарській сфері, так і у сфері вирішення господарських спорів та інших правових питань; зміною нормативів (юридичного та етичного характеру) до професійної діяльності суддів, адвокатів, експертів, прокурорів та й самого правового статусу суб'єктів правотворчості та правозастосування.

Етимологія поняття «юридична техніка», на відміну від багатьох юридичних термінів, має свою давню історію та стійкий зв'язок із романо-германською правовою сім'єю. Чітке термінологічне оформлення вперше з'явилося в окремому розділі «Юридична техніка» праці Р. Ієринга «Дух римського права на різних ступенях його розвитку» [521, с. 34]. Більш наукове обґрунтування юридична техніка отримала наприкінці XVIII – на початку XIX століття, коли ввійшла в систему правових категорій країн романо-германського права. Історичною передумовою формування поняття юридичної техніки в цих країнах, на думку вчених, стали дві обставини: а) витиснення теологічного світогляду середніх століть юридичним; б) розвиток доктрини юридичного позитивізму, який зводив роль правової науки до формально-юридичного аналізу права [522, с. 12]. Великий інтерес до юридичної техніки обумовлений прагненням досягти максимальної якості створення і застосування нормативних правових актів (особливо законів), які визнаються провідним джерелом права в сім'ї романо-германських правових систем. Адже від рівня досконалості створення і реалізації нормативно-правових актів значною мірою залежить ефективність правового регулювання в цілому [523, с. 38]. На відміну від романо-германських традицій, в англо-американських акцент робиться не стільки на писаній формі права, скільки на практичному пошуку справедливого рішення в кожній конкретній юридичній справі [524, с. 27]. Суттєві особливості відобразились і на техніко-юридичному інструментарії зазначених правових систем.

Юридична техніка вважається невід'ємною категорією юридично-технічних знань у площині догматичної юриспруденції, щодо якої існують та постійно розвиваються різні наукові уявлення. І.Д. Шутак юридичну техніку інтерпретує як теоретико-прикладну юридичну науку, предметом вивчення якої є закономірності раціональної юридичної діяльності зі створення, тлумачення та реалізації права [525, с. 25]. Багато авторів дають таке

прагматичне тлумачення юридичної техніки, яке розкриває її як «сукупність правил» [526, с. 5], «систему правил та прийомів» [527, с. 10].

У межах досліджень з теорії права виділяють різні види юридичної техніки. П.М. Робинович має на увазі однотиповість видів юридичної діяльності та юридичної техніки, виокремлюючи правотворчу, правотлумачну, правозастосувальну та правореалізаційну техніку [528, с. 3–4]. Інші дослідники доцільним вбачають класифікувати юридичну техніку і технологію за тими ж критеріями, за якими ділиться правотворчість. Так, оскільки за різновидом органів державної влади, уповноважених здійснювати правотворчість, виділяється парламентська, відомча і судова правотворчість, то й за критерієм виду органів державної влади необхідно виділяти парламентську, відомчу й судову юридичну техніку та технологію. Водночас юридичну техніку та технологію за способом надання актам правотворчості юридичної сили І.Д. Шутак розмежовує на нормативно-правову, договірну, прецедентну, делеговану і санкціоновану юридичну техніку та технологію [525, с. 6]. Юридична техніка в правотворчості охоплює нормативні акти, тобто техніко-юридичні прийоми і правила при виробленні законів і підзаконних нормативно-правових актів, а в правозастосовній діяльності – індивідуальні акти, тобто техніко-юридичні прийоми і правила при виробленні судових актів, договорів тощо [529, с. 52–53].

Вищенаведені класифікації виникають здебільшого у складі різноманіття комплексів теорій – правозастосування, правотворення, тлумачення тощо як окремих компонентів загальної теорії права. Сам же техніко-юридичний інструментарій розглядають як важливу складову багатьох так званих метатеорій [522, с. 35].

Враховуючи більшу вивченість питання юридичної техніки в загальній теорії права, треба наголосити і на питанні оформлення системи загальних правил юридичної техніки. Система загальних правил юридичної техніки представлена в теорії права у вигляді загальних положень принципового характеру, таких як розумність, економічність, обґрунтованість, доцільність,

законність юридичної діяльності тощо. У свою чергу, дані вимоги поділяються на декілька груп. До першої включають зовнішні правила, що встановлюють певні критерії оцінки результату юридичної діяльності, а саме: справедливість, демократизм, законність, гуманізм та інші вимоги, що висовуються до будь-яких правових актів і юридично значущих дій. До другої групи включаються внутрішні правила, що характеризують сам процес здійснення юридичної діяльності – економічність, обґрунтованість, доцільність, раціональність та інші вимоги, що дозволяють оцінити правильність вибору і використання засобів юридичної техніки в ході вирішення тих чи інших професійних завдань [530, с. 8]. Треба визнати важливість таких доробок для будь-якого галузевого дослідження. Однак, в господарському процесуальному розрізі така система є більш складнішою.

Безумовно, господарський процесуальний інструментарій є складовою теорії знань щодо правотворчості та правозастосування, тому подальший галузевий аналіз особливостей юридичної техніки як засобу реалізації функцій ГПП буде здійснюватися за декількома напрямками.

I. Правотворча юридична техніка як засіб реалізації функцій ГПП.

Перш ніж перейти до особливостей правотворчого техніко-юридичного інструментарію ГПП, важливо підкреслити загальні аксіоматичні характеристики, які властиві для правотворчості взагалі в межах національної правової системи. По-перше, це історичне входження до держав романо-германської правової системи. Загальновідомо, що відмінною рисою таких держав, зокрема України, є поділ галузей права на публічне та приватне, матеріальне та процесуальне. При цьому своєрідним видом юридичної техніки в зазначеній правовій системі є кодифікаційний характер формування галузей права. Як зазначають, сама кодифікація має остаточну роль у формуванні романо-германської правової системи як цілісного явища [531, с. 257]. ГПП не є виключенням та остаточне своє оформлення отримало в кодифікованому акті – ГПК України.

По-друге, правові норми держав романо-германської правової системи мають певні ознаки абстрактності. Подекуди це викликає й негативні наслідки як в правотворчій, так й в правозастосовній сферах. Наприклад, на думку вчених-конституціоналістів, насамперед, що стосується прав і свобод людини, які мають бути такими, що розкривають суть основних імперативів преамбули та формулюють основоположні правові принципи розбудови системи прав і свобод людини в державі, визначають, яким має бути механізм захисту цих прав, деталізації якого присвячені наступні після «Загальних засад» розділи Конституції [532, с. 33]. На жаль, техніка викладу таких засад стосовно прав і свобод людини в чинній Конституції мало чим відрізняється від того, як пишеться її преамбула. Такі положення, як «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю»; «Права і свободи людини та їх гарантії визначають у змісті спрямованість діяльності держави»; «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» та ін. звучать пишномовно, але, як показала практика, суб'єкти владних зобов'язань в Україні так і не зрозуміли, до чого вони їх зобов'язують. Тут, очевидно, слід надавати перевагу основним політико-правовим, а не філософським засадам [533, с. 547]. Відповідну аналогію можна провести й в частині закріплення захисту судом прав і свобод людини і громадянина (ст. 55 Конституції України). З точки зору юридичної техніки, прецедентні норми характеризуються казуїстичністю, прив'язкою до фактів окремої справи і меншою визначеністю (відсутня єдина методика їх виділення зі складу судового рішення), ніж норми континентального права; з іншого боку – більшою гнучкістю і меншою абстрактністю, що дозволяє їм адекватно відображати суспільні відносини, а судовим рішенням – бути більш справедливими, так як справедливість безпосередньо залежить від врахування специфічних ситуативних і суб'єктивних факторів, тобто наявності більшої диференціації норм [534, с. 55–59].

По-третє, сама юридична техніка держав романо-германської правової системи має термінологічні збіги. При цьому така термінологічна схожість на рівні законодавства держав трансформується в абсолютне прагнення законодавця до неодмінної міжгалузевої уніфікації понять та процедур, а в деяких випадках – до їх однаковості. Аргументація на користь такого підходу є класичною – подолання суттєвих протиріч між галузями права (як в загально термінологічних, так й в процедурних аспектах). Однак, важливо при цьому дотримуватися конструктивного діалогу та враховувати галузеві особливості (предмет, мету, завдання, методи, функції, суб'єктний склад тощо) для того, щоб результат відповідав практичним реаліям та потребам.

З врахуванням вищезазначеного, можна здійснити розгляд питань юридично-технічного рівня ГПК України як нормативно-правового акту.

Згідно з методичними рекомендаціями «Правил оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки», які підготовлено Головним юридичним управлінням апарату Верховної Ради України, законодавча техніка (рівень її розвитку) визнається невід'ємною частиною законотворення, яка значною мірою здатна забезпечити належну якість і ефективність усього законодавчого масиву, що, безумовно, має сприяти адекватному впливу законодавства на політичні, економічні та соціальні відносини у державі. Законодавча техніка – це система усталених теоретико-прикладних правил, вироблених на підставі багаторічної практики законотворчості, якими окреслено засоби і методи розробки та написання проектів законів, що забезпечують точну й повну відповідність положень, що викладаються, їх змісту і призначенню, вичерпний обсяг правового регулювання, ясність та доступність правового матеріалу тощо [535, с. 4].

З численних правил, способів, прийомів законодавчої техніки можливо виокремити декілька видів:

а) мотивація ГПК України. Мотиваційне забезпечення законодавства відображає його зв'язок із соціальними потребами та передумовами соціального запиту, об'єктивні закономірності розвитку відповідних

суспільних відносин. Важливо погодитись із тим, що той чи інший закон не може нормально функціонувати без достатньої мотивації його нормативного змісту. Необхідно створити надійний правовий «заслін» невмотивованим або недостатньо вмотивованим законам [531, с. 118].

Крім того, на мотивацію важливо звернути увагу як на специфічний процедурний етап прийняття законів. Зокрема, саме такий підхід отримав відображення у вищезазначених методичних рекомендаціях. У них зазначено, що у разі, якщо треба особливо наголосити на мотивах законодавця, історичному контексті чи інших обставинах, які слугують причиною прийняття закону та/або мають братися до уваги в подальшому правозастосуванні чи тлумаченні змісту закону для розуміння завдань, які ставить перед собою законодавець, та обраних ним у законі способів їх досягнення, на початку законопроекту розміщується преамбула. При цьому правові норми до преамбули не включаються [535, с. 9]. Таким чином така мотиваційна складова в законодавчому аспекті має назву преамбули нормативно-правового акта.

Преамбулу містять багато нормативно-правових актів, зокрема Конституція України, Конвенція, ГК України, Закон України «Про судову експертизу» тощо, міні-преамбулу містять Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Закон України «Про судовий збір» тощо.

Проте в ГПК України законодавець такий елемент не виокремив. Традиційні (за змістом та призначенням) для преамбули такі складові, як призначення ГПК України (ст. 1 ГПК України), завдання господарського судочинства (ч. 1 ст. 2 ГПК України) законодавець включив в загальний нормативний масив законодавчого тексту. На думку окремих вчених, включення мети законодавчого акта в нормативну структуру частину акта є конструктивним. Г.В Мальцев, оперуючи поняттям «норма-мета», яка, на його думку, підкреслює програмно-ідеологічну спрямованість правового

регулювання, вважає, що закріплення мети створення і дії закону в самому законі є виправданим і необхідним у тих випадках, коли предмет регулювання акту відрізняється особливою складністю, суперечливістю, коли у законодавця є потреба у використанні всіх доступних йому юридично-технічних засобів для того, щоб всупереч можливим протидіям і просто випадковостям спрямувати практику застосування закону в потрібне русло [536, с. 704]. Така позиція не може бути підтримана з наступних міркувань. По-перше, ідеологічні забарвлення нормативно-правового акта за своєю суттю більш притаманні преамбулі акта. На прикладі ГПК України можна стверджувати, що всі інші процесуальні норми (тобто конкретні правила процесуальної поведінки) зумовлюються та мотивуються саме призначенням самого ГПК України, завданнями та метою господарського судочинства. По-друге, виникають сумніви щодо юридичної правильності піддавання мети та завдання нормативному регулюванню. Адже вони потребують виконання та вирішення саме за допомогою подальшої процесуальної нормативної основи.

У зв'язку із цим пропонується внесення зміни в ГПК України шляхом виокремлення в структурі ГПК України преамбули, де буде зазначено положення щодо призначення ГПК України та завдання господарського судочинства із окремим формулюванням його мети.

б) уніфікація правил та процедур національного судочинства. Набрання 15 грудня 2017 р. чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 р. остаточно втілило окремі правознавчі уподобання щодо уніфікації, а в деяких питаннях – однаковості національних судочинних процедур.

За часів незалежності України тривають дискусії з цього питання, при цьому лунають як кардинальні погляди з цього питання, так і доволі стримані та виважені пропозиції.

Подцерковний О.П. неодноразово, ще на етапі проекту змін до процесуальних кодексів, звертав увагу на дисбаланс між новелами проекту ГПК України, які в багатьох випадках ґрунтуються на певних ідеальних моделях та умовних стандартах судочинства без прорахунку всього різноманіття правових ситуацій. Зокрема, наголошував вчений, величезна небезпека неоднакового правозастосування закладена у підході щодо підвідомчості справ господарським судам на підставі предметного, а не суб'єктного критерію. Крім того, розробники документа не врахували вже існуючих негативних наслідків запровадження окремих процесуальних реформ у суміжних видах судочинства. Наприклад, це стосується наказного провадження, ефективність якого у цивільному процесі є низькою [537].

Беляневич О.А. висловлювала небезпідставні побоювання щодо тенденцій до уніфікації. Вчена зазначала, що це може призвести якщо не до злиття окремих процесуальних галузей, то до їх уодноманітнення та до відмови від окремих процесуальних форм, що історично склалися (у першу чергу, від господарсько-процесуальної форми захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання [538, с. 95]. Враховуючи положення Конституції України (ст. 125) та норми Закону України «Про судоустрій і статус судів» у частині того, що судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності (ч. 1 ст. 17), О.А. Беляневич у процесуальному праві пропонує розглядати уніфікацію у двох аспектах: а) як вертикальний, інтегруючий процес, тобто закріплення єдиних засад правового регулювання процесуальних відносин (надання йому однакового «звучання», тональності) із подальшою диференціацією і конкретизацією правового регулювання (тобто спеціалізацією). У такому сенсі за наявності достатньо розвиненого процесуального законодавства (ЦПК України, ГПК України, КАС України) спеціалізація буде розглядатися, головним чином, у межах окремої процесуальної галузі; б) як антитеза спеціалізації, що передбачає усунення особливого у правовому регулюванні. Вочевидь, саме за такого підходу стає можливим висновок про «стандартизацію» усіх видів

процесів, запровадження для них правової «уніформи» без огляду на особливості матеріально-правових відносин, у яких виникає правовий конфлікт [538, с. 101].

Сьогодні в результаті судової реформи оновлені процесуальні кодекси містять у собі велику кількість схожих норм та інститутів щодо загальних та процедурних питань, зокрема: основних засад судочинства (ст. 2 ГПК України, ЦПК України, КАС України), Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ст. 6 ГПК України, ст. 14 ЦПК України, ст. 18 КАС України), запровадженням однакового терміну «юрисдикції» судів (Глава 2 ГПК України, ЦПК України, КАС України), верховенства права та законодавства, відповідно до якого суд вирішує справи (ст. 11 ГПК України, ст. 10 ЦПК України, ст. 7 КАС України), форм судочинства (ст. 12 ГПК України, ст. 160, Розділ 3, ЦПК України, ст. 12 КАС України), досудового врегулювання спорів (ст. 19 ГПК України, ст. 16 ЦПК України, ст. 17 КАС України), підстав відводу (самовідводу) суддів (ст. 35 ГПК України, ст. 36 ЦПК України, ст. 36 КАС України), участі свідків (ст. 66 ГПК України, ст. 69 ЦПК України, ст. 65 КАС України), експертів з питань права (ст. 70 ГПК України, ст. 73 ЦПК України, ст. 69 КАС України), тощо.

Уніфіковані зміни до процесуального законодавства мають як позитивні, так і негативні наслідки. Слушно зазначає А.І. Фомін, що ГПК України в редакції до 03.10.2017 р. відрізнявся простотою і гнучкістю положень, пристосованістю до оперативного і неформалізованого вирішення господарських спорів. Нова редакція ГПК України, на його думку, стала громіздкою та не повною мірою враховує специфіку господарського процесу в межах впровадження узагальненої моделі різних видів судочинства. Розробники нової редакції ГПК України зосередилися на уніфікації, впровадженні певних ідеальних моделей та теоретичних, умовних стандартів судочинства, але без врахування всього комплексу правових питань, проблем та ситуацій, які має вирішувати ГПК України. Автори нової редакції ГПК України пішли шляхом надмірного регулювання процесуальної діяльності та

обмеження самостійності суду у визначенні порядку слухання справи, введення невластивих господарському судочинству інститутів, надмірну формалізацію процесу. Як результат, це може створити умови, за яких існуватиме ризик використання приписів закону для зловживання процесуальними правами, затягування процесу та перекручення його завдань [539].

Основної уваги потребує включення в ГПК України нового для господарського судочинства інституту свідків та його практична доцільність. Відповідно до ч. 1 ст. 87 ГПК України показання свідка – це повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини або які ґрунтуються на повідомленнях інших осіб.

На міжнародному рівні інститут свідків є складовою Цивільного процесуального кодексу Німеччини (*Zivilprozessordnung* від 12 вересня 1950 р.), Цивільного процесуального кодексу Австрії (*Zivilprozessordnung* від 01 серпня 1895 р.), Цивільного процесуального кодексу Франції (*Codedeprocédurecivile*) тощо.

Сумніви щодо процесуальної користі зазначеного нововведення в площину вирішення господарських спорів підкріплюються науковцями та практиками наступними тезами: неможливість його застосування за окремими категоріями справ, наприклад, при стягненні боргів у сфері господарювання, у кредитних спорах, при визнанні правочинів недійсними з підстав порушення закону та в інших випадках, коли всі факти, необхідні для обґрунтування вимог, можуть бути доведені виключно на підставі письмових доказів [540]; фактична відсутність справ в господарському процесі, рішення в яких могло б бути змінено лише через наявність показань свідків [539]; використання для затягування процесу в аспекті можливості зловживання правом з боку недобросовісних учасників процесу, які гіпотетично можуть подавати до суду численні заяви свідків. При цьому суд для забезпечення

принципу рівності сторін задовольнятиме клопотання протилежної сторони про виклик цих осіб на засідання [541].

Зрозуміло, що саме включення «нетипового» для господарського судочинства інституту свідків у процесі масової уніфікації є дефектом застосування юридично-технічного інструментарію, у результаті якого в процесуальне законодавство заздальгідь включена невласлива за суттю господарських спорів, а отже потенційна небезпека порушення основних принципів та завдань самого судочинства через інструментарій недобросовісних учасників конкретної господарської справи. Такий стан прямо впливає і на можливість виконання завдань функціями ГПП.

Черговим етапом уніфікації може стати уніфікація судової практики. Ці питання актуалізують деякі вчені, зокрема В.Я. Головатий. Посилаючись на досвід уніфікації судової практики у континентальному, загальному, міжнародному типі правових систем, він наголошує, що судовій системі України слід було би поступово відмовлятися від факультативного способу уніфікації судової практики і більше приділяти уваги основному – діяльності зі створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, що здійснюється уповноваженими на це судами у процесі розгляду справ [542, с. 239].

в) терміни, дефініції, посилення в ГПК України. За допомогою термінів, дефініції можна пізнати точний зміст понять і категорій, що використовуються в тексті законодавчого акту. Використані в нормативно-правовому тексті терміни, що позначають певне поняття, можуть характеризуватися як «чисто» правовим характером, так й відношенням до інших галузей знань, але при цьому в контексті нормативно-правового акта, з урахуванням специфіки здійснюваного ними правового регулювання, мати юридичне значення. Найбільш важливі терміни законодавець легалізує: вводить у «тканину» правового регулювання спеціалізовані дефінітивні норми, що містять офіційні визначення понять [543, с. 3–4].

У національних наукових матеріалах українська юридична термінологія розглядається як системно організована сукупність термінологічних одиниць правової галузі певної мови, яка вивчається як у плані синхронії, так і діахронії. Синхронічний підхід передбачає вивчення стану юридичної термінології як системи взаємозв'язаних і взаємозумовлених терміноелементів у певний момент його розвитку. Діахронічний підхід до вивчення юридичної термінології полягає в тому, щоб розглядати її у процесі історичного розвитку, у поступальному русі від початкового стану до сучасності. Адже юридична терміносистема на тривалому шляху свого становлення і формування зазнавала суттєвих змін: збагачувався її склад, ускладнювалася внутрішня структура, відбувалися процеси термінологізації і детермінологізації, активізувалися ті чи інші способи термінотворення, чинилися певні лексико-семантичні процеси. Ключовими питаннями, пов'язаними з діахронічним аспектом вивчення української юридичної термінології, є питання її генезису, джерел поповнення, основних етапів історії, шляхів і напрямів еволюції [520, с. 18].

Застосування синхронічного підходу в питаннях аналізу термінології ГПК України дозволяє визначити певні проблемні аспекти, а подекуди – прямо конфліктні. Наприклад, згідно зі ст. 12 ГПК України в межах нових форм господарського судочинства зазначені поняття «грошові суми незначного розміру», «справи незначної складності». Зміст даних понять в ГПК України законодавцем не розкрито, а тому їх тлумачення буде здійснюватися виключно суддею за його внутрішнім переконанням. Такі моменти, безумовно, вплинуть на одноманітність застосування таких нормативних положень як з боку суддів, так і з боку інших учасників судочинства та стануть предметом наукових досліджень.

Зокрема, однією з проблем для правозастосовників зараз може стати інститут забезпечення позову. Деякі його положення викликають не тільки складності правоінтерпретаційного характеру, а й побудовані таким чином, що прослідковується пряме порушення основного закону логіки – закону

непротиріччя. Так, згідно зі ст. 136 ГПК України, заяву про вжиття заходів забезпечення позову може подати до господарського суду учасник справи. Суперечливість викликає саме перелік осіб, які можуть ініціювати такий складний та дуже специфічний процесуальний інструмент. Адже, згідно зі ст. 41 ГПК України, до учасників справи відносяться: у справах позовного провадження – сторони та треті особи; при розгляді вимог у наказному провадженні – заявник та боржник. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. У справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду учасниками справи є учасники третейського розгляду, а також особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки. У справах про банкрутство склад учасників справи визначається Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Вбачається пряме порушення логічної послідовності процесуального регулювання з врахуванням процесуального положення учасників судочинства. Оцінюючи саму термінологічну конструкцію «забезпечення позову», ключовим є сама категорія позову. Отже і самі заходи можуть бути застосовані тільки у супроводі із ним (чи перспективою його подання до суду). На підтримку даної думки свідчить ч. 2 ст. 136 ГПК України, згідно з якою забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду. Отже, вважається, що фактично до осіб, які можуть звертатися до суду із заявою про забезпечення позову, треба відносити учасників справи позовного провадження [544, с. 83].

З точки зору діахронічного підходу, цікавою є еволюція терміну «підвідомчість» господарських справ. Його сутність багато років пов'язувалась із вирішенням проблеми «належності» суду відносно певного виду спору. При цьому він завжди входив до міцного термінологічного союзу із «підсудністю» справи. Наразі ці поняття позначили єдиним сучасним терміном – «юрисдикція». Вочевидь, це є результатом закономірної історично-юридичної еволюції. Треба визнати існування закономірного зв'язку між структурою юридичної конструкції, рівнем розвитку розкритих нею відносин і рівнем наукового осмислення цих відносин, що призводить до періодичного старіння конструкцій і необхідності їх оновлення або коригування. Цей закономірний процес «дорослішання» юридичної конструкції в рівній мірі повинен претендувати на увагу з боку теорії юридичної техніки і тієї галузевої науки, якій ця конструкція належить [545, с. 16–19].

Цікавим є той факт, що незмінним та тенденційним для української законодавчої техніки в цих термінах є те, що не один із них не отримав свого законодавчого визначення та наукової одноманітності ані в ранньому періоді існування процесуального законодавства, ані в сучасних реаліях. Така термінологічна ситуація суттєвим чином ускладнює їх розуміння, застосування, відмежовування питань «належності» суду за спеціалізацією та «належності» суду в самій підсистемі господарського судоустрою.

Між тим, треба враховувати, що надмірність дефініцій також не є ознакою якості законодавчих актів. Об'єктивним є той факт, що дефініції юридичних понять ніколи не зможуть досягти такого ступеня точності, за якого застосування відповідних понять до нових випадків стане самоочевидним. Зрозуміло, що такий підхід призводить до необхідності вибору між кількома можливими рішеннями, тобто обґрунтовує свободу суддівського розсуду [546, с. 7–11]. Цікавою в аспекті можливості виходу судді за межі законодавства та заповнення прогалін є норма Цивільного кодексу Швейцарії 1907 року, в якій зазначалося наступне: «У випадках,

коли жодне положення у вигляді закону не можна застосувати, суддя може приймати рішення відповідно до чинного звичаєвого права та, за його відсутності, відповідно до правил, які б він сам для себе встановив, діючи як законодавець» [547]. Певною мірою раціональною для процесуальної галузі є думка Б.О. Кістяківського, який пропонував визначення юридичних понять знаходити в інтерпретації конкретних випадків соціальної комунікації, у повсякденному дискурсі, у судових дебатах [548]. В окремих статтях ГПК України такий підхід навіть отримав своє законодавче втілення. Зокрема, ч. 2 ст. 5 ГПК України проголошує, що у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, то суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

Окремі статті ГПК України містять вказівки на інші статті даного кодексу (відсильні процесуальні норми). Наприклад, у ч. 9 ст. 33 ГПК України, незалежно від того, у якому складі розглядалася справа, перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстав, визначених пунктами 1, 3 частини третьої статті 320 цього Кодексу, здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, а з підстави, визначеної пунктом 2 частини третьої статті 320, – Великою Палатою Верховного Суду; згідно з ч. 4 ст. 185 ГПК України ухвалення і підготовчому засіданні судового рішення у разі відмови від позову, визнання позову, укладення мирової угоди проводиться в порядку, встановленому ст. 191, 192 цього Кодексу тощо.

У ГПК України також наявні бланкетні процесуальні норми, які містять посилання на інші джерела права. Зокрема, ч. 1. ст. 3 ГПК містить відсилання до Конституції України, Закону України «Про міжнародне приватне право», Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»; ч. 5 ст. 6 ГПК України – до Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Слід підкреслити, що методика правильного (з точки зору законодавчої техніки) оформлення таких відсилань в Україні відсутня, а тому в тексті нормативно-правових актів щодо їх оформлення наявні певні протиріччя та неточності. Адже, з загального призначення юридичної техніки, документ повинен бути чітко викладений, норми повинні бути зрозумілими для широкого кола осіб для їх точного застосування. Окремі бланкетні норми ГПК України, зокрема норми, які стосуються відповідальності, не відповідають вимогам ясності. Детальніше питання відповідальності було розкрито у підрозділі 2.2.2. даної роботи. Зокрема, було визначено прямий зв'язок норм щодо невиконання судового рішення (ст. 18 ГПК України) за введення суду в оману щодо фактичних обставин справи (ст. 42 ГПК України), за надання неправдивих показів (ч. 2 ст. 88 ГПК України), за завідомо неправдивий висновок (ч. 7 ст. 98 ГПК України) із ст. 384 КК України, а норми щодо прояву неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні (ч. 4 ст. 200 ГПК України) – із ст. 185-3 КУпАП. Певна річ, що відсутність конкретних посилань в ГПК України на джерела, які уточнюють застосування відповідальності, є наслідком семіотичної проблеми юридичної техніки, яка ускладнює зв'язки господарських процесуальних норм з іншими нормативно-правовими актами та ставить під загрозу реалізацію превентивних функцій самої відповідальності, а подекуди – саму ефективну реалізованість процесуальної норми як в межах господарського судочинства, так і поза нього. У цій ситуації можна говорити про порушення принципу визначеності та ясності закону, на який доволі часто вказує ЄСПЛ. Так, у рішенні ЄСПЛ від 25 листопада 1999 р. у справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства» суд вказав, що однією з вимог, яка впливає зі словосполучення «встановлений законом» є передбачуваність. Норму не можна вважати «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, що дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях. З іншого боку, хоча певність у законі надзвичайно бажана, забезпечення її

може призвести до надмірної ригідності, тимчасом як закон ніколи не повинен відставати від обставин, що змінюються. Ступінь чіткості, яку мають забезпечувати формулювання національних законів і яка в жодному випадку не може охопити всі непередбачувані обставини, значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку поширюється даний закон, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований (п. 31) [549].

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що питання законодавчої техніки, у тому числі щодо формування процесуальних нормативних актів, потребують повномасштабного та якісного правового врегулювання. Мова йде про нагальність прийняття Закону України «Про нормативно-правовий акт», який зможе вирішити накопичені та новоутворенні проблеми, у тому числі й юридичної техніки. Дебати з цього приводу не вщухають з 2000 року. Спроба прийняти Закон України «Про нормативно-правові акти» було здійснено ВРУ 13 січня 2000 р. № 1374-XIV. Пізніше до ВРУ було внесено Проект Закону України «Про нормативно-правові акти» від 21.01.2008 р. № 1343-1, який 29.06.2010 р. був відхилений ВРУ.

Аналіз зарубіжного досвіду показує більш ґрунтовну увагу питанням юридичної техніки. Так, в Японії ще у 1898 р. було прийняте «Загальне положення про закони», у Болгарії «Закон про нормативні акти» існує з 29.03.1973 р., а в Угорщині з 1987 р. діє «Закон про правотворчість», відповідні документи є в Австрії, США [550, с. 44].

II. Правозастосовна юридична техніка як засіб реалізації функцій ГПП.

Важливими прийомами юридичної правотворчої техніки є правові презумпції та правові фікції. На думку Д.Д. Луспеніка правові презумпції (тобто припущення, основане на вірогідності) – це виключні способи формування змісту права, які законодавець використовує від безвиході, хоча і розуміє, що, можливо, припущення не підтвердиться, але якщо щоразу його перевіряти, це буде дорого і у фінансовому плані, і в часовому. При цьому

правові презумпції, уточнює він, вносять визначеність для вирішення судових справ і дозволяють вийти з юридичного глухого кута, адже по суті відіграють стабілізуючу роль у правовому регулюванні [551].

Категорія правової презумпції в ГПП нерозривно пов'язана із процесом доказування, а точніше – із закріпленням обов'язку кожної сторони довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень (ст. 74 ГПК України). Презумпції і обов'язок щодо доказування є взаємозалежними категоріями та взаємодіють одна з одною під час судового розгляду протягом всього процесу доказування. Механізм презумпції має значну і вирішальну роль у структурі раціональної аргументації під час виконання особами, які беруть участь у справі, своїх обов'язків щодо доказування [552]. Презумпціями в ГПП України можна визначити обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання (ч. 1 ст. 75 ГПК України); обставини, визнані судом загальновідомими (ч. 3 ст. 75 ГПК України). Преюдиціями в господарському судочинстві є: обставини, встановлені рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрали законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом (ч. 4 ст. 75 ГПК України); вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, яка набрали законної сили (ч. 6 ст. 75 ГПК України).

Правові фікції у нормах права та у судовій практиці зустрічаються значно рідше, ніж правові презумпції. Д.Д. Луспеник звертає увагу, що у судовій практиці трапляються настільки складні життєві ситуації, що вкрай важко встановити їх абсолютну достовірність, а тому фактично законодавець вдається до «юридичної хитрості» для того, аби досягти безспірного рішення.

Особливостями фікцій визнаються наступні аспекти: при формулюванні фікцій законодавець виходить з того, що обставина, яка визнається існуючою, насправді не існує в дійсності (або навпаки); процесуальна фікція, на відміну від презумпції, не може розглядатися як спосіб перерозподілу доказових обов'язків, оскільки закріплена в законі фікція повністю звільняє особу від доказування обставини, яка фікцією визнається за існуючу [551].

Прикладами включення фікцій в господарський процесуальний масив є наступні положення.

Відповідно до ч. 5 ст. 120 ГПК України, вручення ухвали про виклик свідка або експерта учаснику справи, який подав заяву свідка або експертний висновок, повідомлення такого учасника про дату, час і місце судового засідання, на яке викликається свідок, експерт, вважається належним викликом, повідомленням такого свідка, експерта; ч. 6 ст. 120 ГПК України суд викликає або повідомляє експерта, перекладача, спеціаліста, а у випадках термінової необхідності, передбачених цим Кодексом також учасників справи телефонограмою, телеграмою, засобами факсимільного зв'язку, електронною поштою або повідомленням через інші засоби зв'язку (зокрема мобільного), які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику; ч. 4 ст. 122 ГПК України відповідач, третя особа, свідок, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, викликається в суд через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання. З опублікуванням оголошення про виклик відповідач вважається повідомленим про дату, час і місце розгляду справи тощо.

В юридичній літературі пропонується розглядати правосуддя у цивільних справах у вигляді системи елементів, у кожному з яких існує специфіка юридичної техніки: 1) зацікавлені в здійсненні правосуддя по конкретній справі особи (позивач та інші особи, які беруть участь у справі) – техніка конфліктного діалогу; 2) інформація (про обставини справи, докази) –

техніка судового доказування; 3) право (норми матеріального і процесуального права) – законотворча техніка; 4) суд (судова система, що включає суди першої інстанції, апеляційної та касаційної, судді, рішення суду) – техніка судового правозастосування і правотворчості; 5) виконання рішення – виконавчо-процесуальна техніка [553, с. 109].

Окремі автори розглядають юридичну техніку в контексті створення господарсько-процесуальних документів, групи яких поділяють залежно від стадій вирішення господарських спорів: досудове врегулювання, подання позову і вирішення спорів у місцевому господарському суді (перша інстанція), перегляд судових рішень в апеляційному і касаційному порядку [554, с. 128].

Звичайно, тематика питань юридичної техніки в господарсько-процесуальній площині є дуже великою. Тому пропонується звернути увагу на декілька із них.

У зарубіжній літературі часто використовують поняття «правове письмо» (Legal Writing), яким охоплюється сукупність правил, прийомів, способів створення й систематизації юридичних документів. Правове письмо використовується юристами як зовнішня форма вираження юридичних позицій, прав та обов'язків, а також правових норм. Завдяки правовому письму відбувається формалізація (оформлення) правового аналізу та внутрішнього наповнення права. Основною формою правового письма є юридичний документ [555, с. 212]. У межах ГПП мова може йти про його різновид – господарський процесуальний документ.

Згідно з п. 1.2.11 Інструкції з діловодства в господарських судах України процесуальний документ – документ, який стосується провадження у конкретній судовій справі [556]. До процесуальних документів, які використовуються в господарському судочинстві, відносяться: позовні заяви, заяви, клопотання, ухвали, окремі ухвали, рішення, постанови, накази, протоколи, висновки експертів тощо. При цьому вони відрізняються формою

(письмові, електронні), призначенням, структурою, змістом, наслідками тощо.

ГПК України, натомість, встановлює ряд вимог щодо висновку експерта (ст. 98 ГПК України), змісту висновку експерта у галузі права (ст. 108 ГПК України), змісту ухвали про повідомлення чи виклик (ст. 121 ГПК України), форми та змісту заяви про видачу судового наказу (ст. 150 ГПК України), змісту судового наказу (ст. 155 ГПК України), позовної заяви (ст. 162 ГПК України), відзиву (ст. 165 ГПК України), форми та змісту письмової заяви, клопотання, заперечення (ст. 170 ГПК України) тощо.

Проаналізувавши дані норми, можна стверджувати, що вони містять формалізовані вимоги до форми та структури процесуальних документів, але поза межами процесуального регулювання залишаються мотиваційні, мовні, лінгвістичні, етичні вимоги.

Традиційно склалося, що загальними для всіх процесуальних документів є вимоги щодо: а) дотримання судового стилю викладання документів. Юридична мова функціонує в межах офіційно-ділового стилю, у якому виокремлюють нормотворчий, дипломатичний, судово-правовий і адміністративно-канцелярський підстили [555, с. 205]; б) точності юридичних документів. Вона означає відповідність тексту документа тій думці, що в нього закладалася особою, яка створила цей документ. Виокремлюють такі критерії точності: чіткість формулювань тексту (термінів, фраз, речень та інших мовних елементів); відсутність у тексті юридичного документа двозначних та багатозначних термінів; перевага стверджувальних конструйованих формул, тобто використання не більше одного заперечення в разі викладення однієї думки; неприпустимість використання не пояснюваних далі за текстом слів та словосполучень, таких як: «нерідко», «інші», «в разі необхідності»; в) ясності документів. Вони повинні бути достатньо ясними (зрозумілими) для сприйняття особами, які мають будь-яке відношення до цих документів [555, с. 206–207].

Слід зазначити, що такі неформальні, але обов'язкові правила, є результатом звичаєвого права, які додатково торкаються термінологічних, інтерпретаційних, стилістичних, етичних питань.

Окремої уваги потребує юридична техніка укладання судового рішення, яка традиційно в національній правовій системі не має однаковості. Метою судового рішення є досягнення юридичної визначеності у спірних правовідносинах, яке переконує сторони і суспільство у справедливості суду, утвердженні ним прав людини та запобігає стану невизначеності в аналогічних ситуаціях [557, с. 12]. Отже така висока мета та особливе значення судового рішення висуває до техніки його складання ряд спеціальних вимог наступного характеру:

1. Імперативність форми та структури. Згідно з ч.1 ст. 238 ГПК України рішення суду складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин.

2. Чіткість. Відповідно до висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень усі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою — це необхідна передумова розуміння рішення сторонами та громадськістю. Для цього потрібно логічно структурувати рішення і викласти його в чіткому стилі, доступному для кожного [507]. Однак при цьому, кожному судді дозволяється обирати власний стиль або використовувати стандартизовані моделі [558]. Звичайно, до стилю судді також треба підходити дуже виважено та враховувати установки щодо директивності викладення матеріалу та дотримання нейтральної лінгвістичної лексики.

3. Достатня юридична аргументація. Підстави прийняття рішення повинні бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими. Вони повинні надавати можливість читачеві простежити логіку міркувань, які привели суддю до ухваленого ним рішення [507]. У науковій літературі підкреслюється, що важливою є публічна і розгорнута мовна форма

юридичної аргументації, яка з позиції дискурсу та комунікативної теорії повинна розглядатись як публічна демонстрація обґрунтувань. За умови відсутності такої розгорнутої форми стає фіктивною реалізація положень Конституції. Під час розв'язання конкретних справ бланкетний (прихований) характер мотивувальної частини судових рішень є порушенням правил належного аргументованого дискурсу [559, с. 12–13].

4. Професійність суддів є головною гарантією високої якості судових рішень. Така вимога безпосередньо кореспондується із принципами, визначеними Консультативною радою європейських суддів у її Висновках № 4 (2003) та № 9 (2006), а також плекання культури незалежності, етики та деонтології відповідно до Висновків № 1 (2001) та 3 (2002).

Хотілось би звернути увагу на різноманітність джерел, які окреслюють ті чи інші методики написання судового рішення. При цьому більшість з них не є нормативно-правовими актами, а тому не мають ознаки обов'язковості для застосування суддями. Незважаючи на існуючу нормативну прогалину щодо складання судового рішення, сприйняття тенденції до індивідуалізації судових рішень, в Україні розробляються та діють Проекти оцінювання якості діяльності судів, у тому числі за напрямом якості судових рішень. Так, за підтримки проекту USAID «Україна: Верховенство права» була створена Робоча група з розробки системи оцінки якості функціонування суду, якою було розроблено інструменти внутрішньої оцінки якості функціонування суду за вимірами «Своєчасність судового розгляду» та «Якість написання судового рішення», було розроблено методичний посібник «Застосування системи оцінювання роботи суду» [560], ініційовано початок процесу розробки стандартів та системи оцінки якості функціонування суду в Україні. З точки зору суто юридичного підходу без існування нормативних єдиних вимог до складання судових рішень результати будь-якого оцінювання якості написання судового рішення будуть мати лише суб'єктивно-аналітичне значення, вони не можуть викликати певні юридичні наслідки для самих суддів.

Для вирішення даного питання в межах правового поля вважається необхідним прийняття єдиних нормативних рекомендацій щодо написання судових рішень, які б включали атрибутивні, структурні, логічні, стилістичні стандарти з врахуванням рекомендаційних документів Консультативної ради європейських суддів, позицій науковців, практиків, ефективних прикладів зарубіжного досвіду. Загалом, існування єдиних стандартів завершить оформлення такої категорії, як культура складання судового рішення. Культуру складання судового рішення можна визначати як ціннісну складову поведінки судді щодо: дотримання стилю та структури викладення матеріалу; уникнення грубих стилістичних, синтаксичних помилок, прояву текстової інверсії, неприпустимого термінозастосування, різного зовнішнього оформлення судових рішень.

На підставі вищезазначеного, з урахуванням особливостей реалізації функцій ГПП, конкретизовано визначення поняття техніко-юридичного інструментарію в ГПП як сукупності нормативних та звичаєвих прийомів, способів та методів здійснення правотворчої діяльності та правозастосовної діяльності щодо розгляду та вирішення господарської справи.

Запропоновано класифікацію техніко-юридичного інструментарію ГПП за такими критеріями: 1) вид діяльності: а) правотворчий, б) правозастосовний; 2) спосіб закріплення: а) офіційний, б) звичаєвий; 3) вид процесуальних документів: а) процесуальний інструментарій учасників справ, б) процесуальний інструментарій учасників судочинства, в) процесуальний інструментарій судді; 4) змістом вимог: а) формальний, б) культурний.

3.3 Моніторинг процесуальних норм та судової практики як засіб реалізації функцій господарського процесуального права

Протягом останніх років спостерігається тенденція актуалізації основних функцій ГПП, розширення сфери здійснення сукупності

повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції, удосконалення окремих механізмів захисту прав та законних інтересів осіб в господарському судочинстві (форми судочинства, забезпечення позову, перегляд судових актів, доказування тощо). Господарське судочинство характеризується змістовною нестійкістю, що, зокрема, пов'язано з перебуванням ГПП у стадії динамічного розвитку, якому притаманні як позитивні, так і негативні закономірності. Водночас поява нових зовнішніх та внутрішніх факторів, що здійснюють значний вплив на суспільні відносин, які є об'єктом ГПП, обумовлює необхідність застосування нових інструментів та технологій для їх ефективного правового регулювання. З огляду на це, слушною є думка О.Б. Сладкової про те, що технологія моніторингу застосовується тільки для вивчення систем, які знаходяться в стадії розвитку, тому моніторинг слід проводити в таких ситуаціях: стан об'єкта моніторингу не оптимальний; має оптимальні показники, але об'єкт знаходиться у розвитку і у зв'язку з цим є побоювання зміни стану даного об'єкта в гіршу сторону [561, с. 150–160].

Дійсно, стрімкі зміни в національному господарському процесуальному законодавстві, з одного боку, та активізація судової влади, з іншого, не призводять до усунення прогалин і проблем у законодавстві та в судовій практиці. Така ситуація обумовлена відсутністю комплексного компоненту узгодженості між діяльністю законодавчої та судової влади, який би системно забезпечував необхідний практично-правовий результат. Здається, що цим додатковим компонентом може бути моніторинг матеріальних, процесуальних норм та правозастосування.

Рівень вирішеності завдань ГПП, якості здійснюваного господарського судочинства (у тому числі, як порядку реалізації основних функцій права) можна віднести до одного з найбільш гострих і дискусійних питань сьогодення. Динаміка наукових досліджень, круглих столів, форумів, свідчить про те, що велика низка питань щодо вирішення господарських спорів на теоретичному, законодавчому, практичному рівнях залишаються не

належно вирішеними або не вирішеними взагалі. Крім того, на користь недосконалості українського правосуддя свідчать різні показники (соціологічні опитування, судова статистика, оцінка міжнародних партнерів). Підтвердженням складного стану судового захисту визнано й на державному рівні. Це і стало детермінантом прийняття Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., в якій було відображено передумови необхідності її запровадження та проведення судової реформи. У розділі «Аналіз нинішнього стану правосуддя» даної Стратегії зазначено, що на сьогодні система правосуддя не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні. Окремими чинниками такої ситуації були визначені: недостатній рівень єдності та послідовності судової практики; відсутність чи недостатній рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя); абсолютизація принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини; недосконалість процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, зокрема нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів. Крім того, окреслені такі системні проблеми у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, як надмірна зосередженість на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутність системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі; відсутність стратегічного планування та належного аналітико-дослідницького забезпечення процесу проведення реформ, а також належного нормативно-правового та фінансового обґрунтування запланованих реформ; малорозвинені механізми моніторингу та оцінювання; недостатній рівень координації та консультацій між відповідальними суб'єктами реформ, учасниками реформ та інститутами громадянського суспільства; відсутність належної динаміки у наблизенні до стандартів Європейського Союзу [562].

На сьогодні існують об'єктивні побоювання щодо належного стану національного правосуддя, незважаючи на реформування Верховного Суду, внесення конструктивних змін в ряд процесуальних кодексів, впровадження нових інформаційних технологій у вирішенні господарських спорів. А вже введення нових процесуальних правил є складним процесом у питаннях щодо їх узгодженості зі старими процесуальними нормами; координації суддівського корпусу на всіх рівнях у нових умовах судоустрою та судочинства; наявності юридичних колізій, єдності в тлумаченні тощо. Практичні результати судової реформи потребують оцінки та аудиту в аспекті цілісності їх функціоналу та результатів.

Передумовою такого становища є системна, а в умовах української історії – традиційна, неузгодженість між органами законодавчої та судової влади в регулюванні та реалізації права на судовий захист у результаті відсутності засобів досягнення головної мети, які б дозволяли: аналізувати питання відповідності процесуальних (матеріальних) норм у практичній площині; досліджувати пропорційність меж та обсягів дії нормативно-правових актів у конкретних групах правовідносин; встановлювати залежність змін нормативних актів від об'єктивних факторів, які виявляються в судовій практиці; окреслювати показник ефективності діючого права у співвідношенні з наслідками його реалізації тощо. Все це має суттєве змістовне значення як на стадії правотворчості, так і на стадії правозастосування.

Такі цільові засоби можуть бути визначені в межах відповідного напряму правового впливу, тобто певної функції права. Очевидно, саме в контексті господарського процесуального права мова може йти про моніторинг процесуальних норм та судової практики як засобу реалізації функцій ГПП.

Фактично роль моніторингу зводиться до елемента реалізації практично всіх функцій правової системи: інтегративної, регулятивної, охоронної, комунікативної, правового стимулювання, забезпечення єдиного

правового простору держави, міжнародного правового співробітництва [563, с. 11]. В окремих дослідженнях моніторинг розглядається в контексті правової системи [564, с. 72], законодавства [565, с. 10], правозастосування [566, с. 17–18], правового простору [567, с. 41–44] тощо.

Термін «моніторинг» у науці та практиці почали використовувати нещодавно. Офіційно термін з'явився у 1972 році на Стокгольмській конференції ООН з навколишнього середовища на противагу (або на додаток) до терміну «контроль», який, окрім спостереження та отримання інформації, містить і елементи активних дій, тобто управління. Енциклопедія соціології розглядає «моніторинг» як спеціально організоване, систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їх оцінки, контролю, прогнозу [568].

В юридичній літературі також існують різні тлумачення поняття «моніторинг». Так, в юридичній енциклопедії «моніторинг» визначено як регулярне спостереження за станом природних, технічних і соціальних процесів з метою їх оцінки, контролю та прогнозування; інформація, отримана за допомогою моніторингу, лягає в основу рішень, що приймаються державними органами, політичними партіями, громадськими організаціями тощо [230]. Правовий моніторинг як елемент правової системи суспільства визначають як інструмент забезпечення ефективності нормативно-правових актів та практики їх застосування, що дозволяє побачити сучасний стан законодавства, дійсну картину його роботи, оцінити якість правового регулювання і з'ясувати причини гальмування досягнення поставлених правових цілей [564, с. 73]. Під моніторингом законодавства розуміють систематичну комплексну діяльність органів влади, наукової спільноти, інститутів громадянського суспільства й громадських організацій щодо оцінювання, аналізу, узагальнення й прогнозування стану законодавства й практики його застосування з метою підвищення якості законотворчості, удосконалення системи реалізації законодавства в інтересах

дотримання й захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина [569, с. 39].

Резюмуючи наведені підходи до розгляду даного поняття в різних сферах, важливо відзначити наявність певної діалектичної схожості та взаємозв'язку. Але для системного осмислення та усвідомлення даного напрямку в конкретній галузі треба виходити не тільки із загального розуміння, але й виокремлювати окремий підхід для позначення межі змісту досліджуваного елементу.

Безумовно, моніторинг як засіб реалізації функцій ГПП не може існувати сама собою, а тільки у складі особливого комплексу моніторингу правової системи України.

На сучасному етапі моніторинг законодавства та правозастосовної практики не визначено самостійним та комплексним напрямом державної діяльності. Як наслідок – поняття моніторингу правового простору, правозастосування, процесуальних норм не отримали свого нормативного закріплення та одноманітного наукового обґрунтування. Особливе значення це питання набуває у світі реалізації Закону України від 01.07.2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Указу Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», в яких головними напрямками співробітництва України з ЄС визначені адаптація законодавства України до законодавства ЄС та забезпечення прав людини шляхом реформування правової системи нашої держави із поступовим приведенням її у відповідність до європейських стандартів.

Аналіз зарубіжного досвіду також свідчить про стійку інституалізацію правового моніторингу законодавства в правовій політиці ряду держав, таких як Австралія, Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Італія, Франція, Іспанія, Болгарія, Румунія, Естонія, Молдова та ін. [570, с. 78.].

У судовій практиці застосування матеріальних та процесуальних норм, також далеко до одноманітності та узгодженості, незважаючи на дію ряду роз'яснень, постанов ВГСУ щодо вивчення та узагальнення судової практики, Верховного Суду щодо забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства, діяльності Науково-консультативної ради при Верховному Суді з питань діяльності Верховного Суду щодо питань, які потребують наукового забезпечення.

Отже, стратегічні завдання щодо впровадження європейських стандартів у сфері здійснення судочинства сьогодні не виконані у достатньому обсязі.

Відповідна ситуація може свідчити про недостатність створення не лише нових нормативно-правових актів національного законодавства, які враховують досвід правового регулювання сфери судового захисту Європейським Союзом, а й про необхідність у впорядкуванні та гармонізації правотворчості та правозастосування. Разом з тим, для цього важливо впроваджувати цільові напрями та конкретні засоби, які б надавали можливість вирішувати особливі завдання з якісними характеристиками без сталого алгоритму вирішення. Крім того, така можливість передбачена Рекомендаціями Rec (2004)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 12.05.2004 «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту», де рекомендовано з урахуванням позитивної практики постійно відстежувати практику ЄСПЛ, здійснювати контроль за ефективністю існуючих національних засобів правового захисту тощо.

У межах застосування методу аналогії (відповідності) зазначеним рекомендаціям та визначенню сутності моніторингу на предмет виявлення їх сумісних інтегративних аспектів можна встановити, що перші можуть виступати складовими у змісті та здійсненні функції ГПП.

Думається, саме правовий моніторинг як структурно-інформаційний комплекс для спостереження, аналізу та коригування механізму правового регулювання [561, с. 146] є найбільш оптимальним варіантом визначення

якості законодавства та рівня ефективності його застосування. У свою чергу, констатація та закріплення його як нового правового інституту первинно пов'язано з опосередкуванням в межах певного напрямку правового впливу.

В аспекті ГПП пріоритетними сферами застосування моніторингу як засобу реалізації функцій ГПП можуть виступати: міжнародні положення у сфері судового захисту; виконання рішень ЄСПЛ; форми взаємовідносин національної системи судового захисту з іноземними системами; якість процесуальних норм, їх межі та обсяги дії; рекомендації щодо нівелювання колізій та прогалин у законодавстві; обсяг повноважень господарських судів, їх реалізація; обсяг прав та обов'язків учасників господарського судочинства, їх реалізація; дія правових процесуальних інститутів, рекомендації щодо їх трансформації; обсяг відповідальності за порушення процесуальних норм тощо [571, с. 98].

В основу моніторингу в господарсько-процесуальній сфері важливо запровадити принцип справедливого судового розгляду, орієнтиром якого у цій сфері є правові позиції ЄСПЛ. При цьому буде вирішуватися багаторівневе завдання – виявлення дефектів у сфері судового захисту та трансформація відповідно до європейського алгоритму [572, с. 184–186].

Моніторинг з позицій функціонального підходу повинен мати певні складові елементи:

1. Об'єкт моніторингу.

Погляди на об'єкт моніторингу в умовах відсутності законодавчого визначення та єдності тлумачення в наукових колах характеризуються різноманітністю. У вузькому сенсі В.Л. Негрбов відзначає, що об'єктом моніторингу є законодавство, що розуміється як сукупність законів і підзаконних нормативних актів [573, с. 8]. У широкому сенсі О.Ю. Єрьоміна пропонує як об'єкти моніторингу виділяти сфери і галузі права, правові інститути; систему законів, окремі закони, інші нормативно-правові акти; підготовку і реалізацію нормативно-правових актів; неправові явища, «тіньове» право; матеріальні об'єкти навколишнього світу [574, с. 158].

П.О. Добродумов в якості об'єктів правового моніторингу бачить: нормативно-правовий акт чи його структурну частину, окремі статті нормативного правового акту, комплекс нормативних правових актів, що регулюють відокремлену сферу суспільних відносин, а також відносини, пов'язані з реалізацією нормативних правових актів [575, с. 9].

Однак в наведених поняттях у широкому і вузькому сенсі неможливо відрізнити предмет моніторингу, а подекуди його визначити, відсутність зв'язків із правозастосуванням ставить під сумнів результати такого моніторингу, та й взагалі із суспільними відносинами, що охоплюються дією законів.

Більш дієвим бачиться підхід Ю.В. Градової, яка до об'єкту, поряд із будь-яким нормативно-правовим актом, включає також практику його застосування [576]. Варто погодитись, що об'єкти правового моніторингу, як і суб'єкти, конкретизуються у кожному конкретному випадку. В.М. Косович на прикладі аналізу стану податкового законодавства, об'єктом визнає норми Податкового кодексу України, накази та листи ДПА України, інформацію про рівень та якість сплати податків й таке інше. Названі об'єкти вона вважає загальними. Крім них, моніторингу можуть піддаватись і конкретні елементи нормативно-правового акта: його частини, окремі статті, норми [577, с. 31–44]. Цікавими є її дослідження щодо напрацювань казахських юристів, які поряд з об'єктом моніторингу розглядають предмет правового моніторингу. На їхню думку, предмет правового моніторингу – виявлення суперечностей, колізій і прогалин між нормами права різних нормативно-правових актів, зміна чи відміна застарілих норм, надлишковість чи недостатність правового регулювання суспільних відносин, дублювання норм, аналіз нормозастосування, норм декларативного характеру, визнання актів такими, що втратили чинність, розробка нових проектів, окремі порушення законодавчої практики, юридичної техніки, помилки редакційного характеру, неаутентичність тексту та інші [577, с. 36].

Враховуючи різні погляди та характер дослідження, важливо конкретизувати об'єкт та предмет моніторингу як засіб реалізації функцій ГПП, надалі позначаючи його як судовий моніторинг (правозастосування та правотворчості). У питанні судового моніторингу також можна виокремити загальний та спеціальний об'єкт. Загальний об'єкт буде співпадати з об'єктом ГПП у питаннях тієї групи суспільних відносин, що підпадають під правове регулювання та правовий вплив. Спеціальним об'єктом судового моніторингу буде саме втілення та реалізація права на захист прав та інтересів в судах господарської юрисдикції. Предметом судового моніторингу можна вважати нормативно-правові акти (ГПК України, ГК України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», «Про судовий збір» тощо) та судові акти (рішення, постанови, ухвали, судові накази), тобто ті нормативно-правові акти та процесуальні документи, які мають значення для вирішення спорів у господарському судочинстві.

2. Суб'єкти моніторингу.

У літературі висловлювалася думка про те, що суб'єкти правового моніторингу поділяються на дві групи – конституційні (органи державної влади) та ініціативні (інститути громадського суспільства) [576]. До першої належать усі органи сучасної української держави, наділені правом створювати нормативно-правові акти чи вносити до них зміни. У складі цих органів мають функціонувати спеціальні відділи, управління, департаменти тощо чи відповідальні особи (залежно від статусу органу), на яких покладається обов'язок здійснювати моніторинг як запланованих та проєктованих нормативно-правових актів, так й діючих нормативних документів. Результати діяльності цих суб'єктів найбільш значущі, оскільки прямо пов'язані із правотворчою діяльністю [577, с. 38].

Перш ніж перейти безпосередньо до суб'єктного складу судового моніторингу, важливо дослідити питання щодо наявного законодавчого закріплення з відповідних питань.

Н.Р. Нижник зауважує, що навіть Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» не застосовує термін «моніторинг», але передбачає застосування його окремих елементів під час роботи над законопроектами від стадії реєстрації до прийняття закону. Щоправда, підкреслює вона, вести розмову про повноцінний, системний моніторинг перспективного законодавства немає підстав [578, с. 52]. Аналіз Положення «Про Міністерство юстиції України» від 02 липня 2014 р. № 228 також не дає відповіді на питання щодо суб'єктів здійснення моніторингу правозастосування та правотворчості. Серед інших завдань у даному Положенні передбачено таке завдання, як «експертне забезпечення правосуддя». Однак таке забезпечення стосується виключно сфери судово-експертної діяльності, яке втілюється Міністерством юстиції України шляхом проведення перевірок діяльності атестованих судових експертів, затвердження документів щодо особливостей здійснення судово-експертної діяльності (наприклад, Наказ від 08.10.1998 р. № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», Наказ від 12.12.2011 р. № 3505/5 «Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах»). Крім того, сам термін «моніторинг» застосовується в цьому Положенні в питаннях проведення моніторингу реєстраційних дій відповідно до закону та моніторингу відповідності суб'єктів державної реєстрації вимогам акредитації.

Єдиним документом, де моніторинг вказується відносно ефективності законодавства є Положення від 04.08.2003 р. «Про Інститут законодавства Верховної Ради України» [579]. Відповідно до ч. 2.5. даного Положення завданням Інституту є організація моніторингу ефективності чинного законодавства України та прогнозування наслідків його застосування [580].

Не менш важливу функцію в цих питаннях виконує Національна академія правових наук як державна наукова організація, яка бере участь у реалізації державної політики у сфері правових досліджень та займається питаннями виконання замовлення органів державної влади стосовно розробки засад наукової та правової політики; надання наукових і науково-технічних послуг; проведення наукових, науково-технічних та судових експертиз тощо [581].

Якщо розглядати моніторинг в загальному розумінні, то можна знайти методики його застосування в діяльності Уповноваженого Верховної Ради України. У судах Києва Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини проводився моніторинг застосування Кримінального процесуального кодексу України. Під час моніторингу було виявлено ряд недоліків, пов'язаних з організацією роботи апарату суду та з організацією і плануванням суддями судового розгляду кримінальних проваджень: завищений контроль в частині доступу до приміщень суду, неналежне інформування населення про дату, час і місце проведення судових засідань на сайті суду і на інформаційних стендах безпосередньо в приміщенні суду, відсутність доступу до судового засідання, затримка початку або відкладання судового засідання. Крім того, монітори констатували недотримання суддями професійних стандартів поведінки – обмін жестами з присутніми, користування телефоном і читання преси під час судового засідання, некоректне ставлення до учасників процесу [582].

«Ініціативні» суб'єкти моніторингу в останні роки набули своєї активної різногалузевої діяльності, у тому числі у сфері правосуддя. Такий громадський моніторинг здійснюється в різних формаціях: 1) утворюються спільноти в Інтернеті, які обмінюються інформацією, проводять онлайн опитування, залучають думки експертів; 2) проводяться акції та опитування громадян; 3) здійснюється моніторинг офіційних веб-сайтів судів; 4) здійснюється моніторинг судового процесу, який передбачає використання методу спостережень, що полягає в отриманні даних спеціально

підготовленими моніторами (громадськими засідателями), які під час судового засідання фіксують факти (дії чи бездіяльність суддів, учасників судового процесу, інші обставини перебігу судового засідання тощо) згідно зі спеціально розробленими звітами громадського засідателя, що складаються з певного переліку питань. Для методично-правової підтримки громадських моніторів видають інформаційні брошури, інструкції, посібники. Проведений аналіз демонструє відсутність: чіткої нормативної основи щодо проведення моніторингу у сферах правотворчості та правозастосування; єдиної методологічної бази; загальної та галузевої державної стратегії; системності здійснення; закріплення суб'єктів з необхідним обсягом повноважень; сформованого в науці (у тому числі, у процесуальній) єдиної думки щодо змісту цієї категорії.

На думку М.Г. Кравченко варто запровадити систему постійного державного моніторингу ефективності реалізації законів. Він пропонує створити альтернативну систему постійного громадського моніторингу ефективності реалізації законів. Перевагою цієї системи є те, що вона надає можливість безпосередньо самим суб'єктам, які беруть участь у процесі реалізації закону, швидко реагувати на відповідні дефекти системи національного законодавства; для функціонування цієї системи немає потреби в підготовці спеціальних кадрів, а також розробки спеціальної методики аналізу ефективності реалізації законів; не потрібне значне державне фінансування. На його погляд необхідною є лише офіційна адреса, куди всі зацікавлені суб'єкти зможуть надсилати свої зауваження щодо проблем реалізації того чи іншого закону та орган державної влади, який буде систематизувати й узагальнювати отриману інформацію [583, с. 202–203].

В цьому аспекті доречними є думки І.І. Оніщука стосовно ролі державних органів судової влади, які мають найбільш значний досвід у сфері здійснення моніторингу, застосовуючи нормативно-правові акти різних галузей права. Саме діяльність судових інституцій з узагальнення практики застосування нормативно-правових актів найбільшою мірою має аналітичний

характер. Вона також спрямована на вдосконалення правозастосовної практики та на виявлення прогалин у законодавстві, що потребують відповідного заповнення [584, с. 163].

Між тим, моніторинг не передбачено в системі повноважень судів, що унеможлиблює його розгляд як різновиду судової діяльності. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» певні фрагментарні елементи моніторингу простежуються через наступні повноваження: а) голови місцевого суду, який організовує ведення в суді судової статистики та інформаційно-аналітичного забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства (ч. 7 ст. 24); б) апеляційного суду, який аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, Верховний Суд, надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства (п. 2 ст. 27); в) секретаря судової палати апеляційного суду, який контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати (ч. 7 ст. 26); г) голови апеляційного суду, який організовує ведення та аналіз судової статистики, організовує вивчення та узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства (ч. 7 ст. 29); д) Верховного Суду, який здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики, надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою (ч. 2 п. 2, 3 ст. 36); е) Пленуму Верховного Суду, який з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані (ч. 2 п. 10-1 ст. 46), за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань

застосування законодавства при вирішенні судових справ (ч. 2 п. 10-2 ст. 46). На практиці дані повноваження в господарських судах безпосередньо здійснюються відділами аналітично-методичної роботи та судової статистики.

Можна погодитись із Ю.В. Градовою, що єдиним на сьогодні дієвим способом впливу судів на стан законодавства є звернення Верховного Суду до КСУ щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України (ч. 2 п. 5 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), рішення якого служать підставою для усунення порушень, допущених законодавцем у процесі правотворчості. Однак така робота не вважається основною, і це не дозволяє говорити про систематичність моніторингу правового простору, проведеного судовими органами [576, с. 21].

У цій площині важливою вбачається ч. 6 ст. 11 ГПК України, відповідно до якої суд не застосовує закон чи інший правовий акт, якщо доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України. Це положення має важливу роль у забезпеченні зв'язку між інстанціями та Верховним Судом у питаннях реалізації даного повноваження.

3. Юридична основа моніторингу.

При конструюванні нормативної бази з питань, які підпадають під господарську юрисдикцію (без прив'язки до актів процесуального чи матеріального характеру) справедливим є врахування фахової думки суддівського кола. Саме судді господарських судів, Касаційного господарського суду розуміються та можуть ефективно виконувати

відповідний пласт професійних завдань у діючій моделі господарсько-юрисдикційної компетенції. Однак, як показує практика діяльності Верховної Ради України, у більшості випадків прийняті закони або внесені проекти не враховують реалії судової практики навіть при наявності висновків Верховного Суду. Тому виникає необхідність посилення ролі суддів в питаннях реального впливу (у межах свого відання) на законотворчий процес шляхом наділення Верховного Суду правом законодавчої ініціативи. Вважаємо, що фактор професійних навичок та компетентної обізнаності суддів найвищого суду у системі судоустрою України в законотворчому процесі позитивно вплине на стан процесуального та матеріального права.

Для цього необхідно закріпити юридичну основу самого моніторингу на концептуальному рівні, шляхом прийняття відповідної концепції або положення про моніторинг правозастосування та правотворчості, та включити відповідні повноваження Верховного Суду до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Це забезпечить системність проведення моніторингу та обов'язковість його результатів на всіх рівнях.

Необхідно зауважити, що не всі результати судового моніторингу повинні бути у формі розробки законопроектів. У певних випадках це можуть бути: роз'яснення (групи або окремі спірні питання застосування матеріального та процесуального законодавства при вирішенні судових справ; диспозиції, гіпотези та санкції конкретної процесуальної норми); проведення семінарів, форумів, круглих столів, методичних зборів на предмет обговорення законодавчих нововведень тощо.

4. Зміст моніторингу.

Змістом судового моніторингу є збір, обробка та аналіз правової інформації; адекватний вплив на діяльність судів та учасників господарського судочинства; забезпечення взаємного зв'язку законотворчості та судової практики; узгодженість позицій судів всіх інстанцій; виявлення, впорядкування, попередження спірних, суперечливих питань, які виникають в процесі вирішення господарських спорів; розробка

системи засобів для досягнення якісного законодавства та сфери правозастосування.

Під судовим моніторингом як засобу реалізації функцій ГПП можна розуміти вид діяльності Верховного Суду щодо аналізу правової інформації на предмет якості реалізації права на судовий захист у господарських судах, шляхом виявлення: дисбалансу приватних, державних, суспільних інтересів; колізій, прогалин, неузгодженості, протиріч, термінологічних дефектів матеріального та процесуального права, які застосовуються при розгляді та вирішенні господарських спорів та інших правових питань господарської юрисдикції.

Судовий моніторинг для своєї дієвості повинен мати чітку систему показників. Виділяють наступні параметри аналізу законодавства: 1) дотримання конституційно встановлених предметів відання; 2) повнота, законність і ефективність нормативно-правових актів за колом функціональної діяльності органів та їх підсистем, зіставлення результатів роботи судових органів з їх юрисдикційними повноваженнями; 3) адекватність правової системи та основних напрямків сучасної структури економічної діяльності [585, с. 22].

Інститутом законодавства та порівняльного правознавства розроблені методичні рекомендації з реалізації законів, які містять конкретні механізми правового моніторингу: 1) організаційні; 2) юридичні; 3) матеріально-фінансові; 4) соціально-психологічні; 5) способи оцінки ефективності норм права. До найбільш часто згадуваних критеріїв оцінки належать: 1) дієвість; 2) ефективність; 3) доцільність [564, с. 75].

Дані підходи важливо брати до уваги при формуванні концепції моніторингу процесуальних норм та судової практики, однак серед ключових показників можна визначити наступні:

а) відповідність міжнародним стандартам. За основу беруться позиції ЄСПЛ, розглядається рівень їх застосовності господарськими судами;

б) досягнення мети судочинства. За основу беруться опитування учасників судочинства, соціологічні опитування, показники скарг у апеляційну, касаційну інстанції, ЄСПЛ. Наприклад, відомості щодо перебування України на четвертому місці після Російської Федерації, Туреччини та Румунії за кількістю справ, що розглядаються проти неї ЄСПЛ [586].

в) відомості судової статистики. Відсутність одноманітності тлумачення та застосування норм матеріального та процесуального права відображено в матеріалах судової статистики. Зокрема, впродовж 2016 року 85769 справ розглянуто місцевими судами з ухваленням судового рішення, що підлягали оскарженню [587], в апеляційному порядку скасовано та змінено 5766 тис. процесуальних документів місцевих господарських судів. В перше півріччя 2017 року апеляційними господарськими судами розглянуто за апеляційними скаргами 15355 господарських справ, матеріалів, кількість справ, за якими змінено або скасовано судові рішення – 2810, з них – 1017 на підставі порушення або неправильного застосування норм матеріального права, 1747 – на підставі порушення або неправильного застосування норм матеріального права, у тому числі 701 – за неповне з'ясування обставин або недоведеність обставин, що мають значення для справи, 226 – невідповідність висновків суду обставинам справи [588].

г) світові рейтинги національних судів за рівнем довіри, утілення вимог верховенства права тощо.

До структури алгоритму моніторингу пропонується включати: визначення мети моніторингу; визначення спеціального об'єкту та предмету моніторингу; акумуляція нормативної бази, реєстру судових рішень, даних судової статистики, загальної правової інформації, матеріалів соціологічних опитувань, наукових висновків та пропозицій; розробка плану моніторингу; здійснення моніторингу за допомогою необхідних методик та засобів; оформлення результатів моніторингу; розробка відповідних висновків щодо наявної необхідності внесення змін до матеріального чи процесуального

законодавства, скасування чи прийняття нових нормативних положень, коригування судової практики.

5. Класифікація судового моніторингу.

Необхідно погодитись, що найбільш детальну класифікацію видів правового моніторингу надано Ю.Г. Арзамасовим: 1) залежно від групи нормативно-правових актів – комплексний і галузевий правовий моніторинг; 2) за суб'єктом складом – державний, громадський; 3) за рівнем нормотворчої діяльності – державний, регіональний, локальний, муніципальний; 4) за спрямованістю результатів – внутрішній, зовнішній; 5) за часом дії нормативно-правових актів – ретроспективний, поточний, перспективний; 6) за тривалістю проведення – оперативний моніторинг (спостереження з метою виявлення недоліків, що перешкоджають його реалізації), плановий (спостереження з метою виявлення колізійних положень, що створюють труднощі у правозастосовній діяльності), постійний (здійснюється безперервно), тимчасовий (здійснюється у межах певного проміжку часу), вибіркового (здійснюваний стосовно окремого проекту або нормативно-правового акта або окремої його частини, статті) [589, с. 41-57].

Залежно від об'єктів правового моніторингу (у широкому сенсі) виділяють два основних напрями: 1) моніторинг законодавства (нормотворчості); 2) моніторинг правозастосування – оцінювання правового регулювання та наслідків прийняття закону [590, с. 18].

Враховуючи специфіку господарсько-процесуальної сфери та функцій ГПП, можна надати класифікацію моніторингу за такими критеріями, як: 1) предмет моніторингу: а) загальний, б) правових інститутів, в) процесуальної норми, г) комплексний; 2) сфера моніторингу: а) правотворчість, б) правозастосування; 3) час проведення: а) попередній, б) остаточний, в) поточний, д) наступний; 4) суб'єкт моніторингу: а) виконавчий, б) судовий, в) громадський, г) законодавчий; 5) наслідки: а) обов'язковий, б) рекомендаційний; 6) форма проведення: а) постійний, б) ініціативний;

- 7) рівень проведення: а) загальнодержавний; б) регіональний; в) інстанційний;
- 8) напрями результатів: а) внутрішній, б) зовнішній; 9) використання технологій: а) документарний, б) автоматизований.

Висновки до розділу 3

Аналіз наукової літератури та законодавства дозволив розробити та доктринально обґрунтувати наступні висновки.

1. Охарактеризовано правотворчість як сфери реалізації функцій ГПП, а саме: обумовлена тісним зв'язком господарських процесуальних норм із властивостями матеріально–правових відносин, які отримують належний захист в господарському судочинстві; є загальним поняттям відносно нормотворчості; впливає на зміст нормотворчості в частині його соціального наповнювання та дії соціальних регуляторів; може здійснюватися в матеріально-правовій та процесуально-правовій площині; соціальною основою є норми моралі, етики, звичаї ділового обороту, корпоративні норми, релігійні норми, положення правочинів та договорів.

2. Запропоновано посилити роль Верховного Суду у правотворчій діяльності як суб'єкта здійснення функцій ГПП, надавши йому право законодавчої ініціативи з наступних питань: а) судоустрою; б) судочинства; в) окремих питань, які знаходяться поза межами діяльності судів (питання досудового вирішення спорів, виконання судових актів тощо).

3. З урахуванням особливостей реалізації функцій ГПП конкретизовано визначення поняття техніко-юридичного інструментарію в ГПП як сукупності нормативних та звичаєвих прийомів, способів та методів здійснення правотворчої діяльності та правозастосовної діяльності щодо розгляду та вирішення господарської справи.

4. Обґрунтовано в межах правозастосовної юридичної техніки як засобу реалізації функцій ГПП введення в обіг категорії «культура складання судового рішення» як ціннісної складової поведінки судді щодо: дотримання

стилю та структури викладення матеріалу; уникнення грубих стилістичних, синтаксичних помилок, прояву текстової інверсії, неприпустимого термінозастосування, різного зовнішнього оформлення судових рішень.

5. Проаналізовано юридично-технічний рівень ГПК України в аспекті виконання завдань функціями ГПП. Аргументовано: 1) посилити мотиваційне забезпечення процесуального законодавства, в тому числі шляхом виокремлення в структурі ГПК України преамбули, в яку включити положення щодо мети та завдання господарського судочинства; 2) доопрацювати технічне оформлення відсильних процесуальних норм, зокрема щодо кримінальної та адміністративної відповідальності, з метою відповідності принципу визначеності та ясності закону; 3) виключити інститут свідків з ГПК України як дефект застосування юридично-технічного інструментарію.

6. Проаналізовано інститут свідків в господарському судочинстві як результат уніфікації національних судочинств та визнано його закріплення в ГПК України дефектом застосування техніко-юридичного інструментарію, в результаті якого в процесуальне законодавство заздалегідь включена невласлива за суттю господарських спорів, а отже потенційна небезпека порушення основних принципів та завдань самого судочинства.

7. З метою подолання алогічного процесуального регулювання інституту забезпечення позову та з врахуванням процесуального положення учасників судочинства запропоновано п. 1 ст. 136 ГПК України викласти в наступній редакції: «господарський суд за заявою учасника справи позовного провадження має право вжити передбачених ст. 137 цього Кодексу заходів забезпечення позову».

8. Обґрунтовано необхідність редагування ГПК України в частині конкретизації посилань на джерела, які уточнюють застосування адміністративної, кримінальної відповідальності з метою відповідності принципу визначеності та ясності закону.

9. Обґрунтовано визнання моніторингу процесуальних норм та судової практики засобом реалізації функцій ГПП, який служить виявленню якості процесуальних норм та рівня їх застосування в господарському судочинстві.

10. Запропоновано класифікацію моніторингу за такими критеріями, як:

1) предмет моніторингу: а) загальний, б) правових інститутів, в) процесуальної норми, г) комплексний; 2) сфера моніторингу: а) правотворчість, б) правозастосування; 3) час проведення: а) попередній, б) остаточний, в) поточний, д) наступний; 4) суб'єкт моніторингу: а) виконавчий, б) судовий, в) громадський, г) законодавчий; 5) наслідки: а) обов'язковий, б) рекомендаційний; 6) форма проведення: а) постійний, б) ініціативний; 7) рівень проведення: а) загальнодержавний, б) регіональний; в) інстанційний; 8) напрями результатів: а) внутрішній, б) зовнішній; 9) використання технологій: а) документарний, б) автоматизований.

11. Запропоновано визнати судовий моніторинг засобом реалізації функцій ГПП та визначено його як вид діяльності Верховного Суду щодо аналізу правової інформації на предмет якості реалізації права на судовий захист у господарських судах, шляхом виявлення: дисбалансу приватних, державних, суспільних інтересів; колізій, прогалин, неузгодженості, протиріч, термінологічних дефектів матеріального та процесуального права, які застосовуються при розгляді та вирішенні господарських спорів та інших правових питань господарської юрисдикції.

12. Розроблено алгоритм здійснення судового моніторингу, зокрема: визначення мети моніторингу; визначення спеціального об'єкту та предмету моніторингу; акумуляція нормативної бази, реєстру судових рішень, даних судової статистики, загальної правової інформації, матеріалів соціологічних опитувань, наукових висновків та пропозицій; розробка плану моніторингу; здійснення моніторингу за допомогою необхідних методик та засобів; оформлення результатів моніторингу; розробка відповідних висновків щодо наявної необхідності внесення змін до матеріального чи процесуального

законодавства, скасування чи прийняття нових нормативних положень, коригування судової практики

13. Обґрунтовано нагальність прийняття відповідної концепції або положення про моніторинг правозастосування та правотворчості, та включити відповідні повноваження Верховного Суду в Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [477; 515; 544; 571; 572].

РОЗДІЛ 4

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В МЕЖАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

4.1 Господарські процесуальні відносини як засіб реалізації функцій господарського процесуального права

Юридичною наукою вироблено діалектично схожі підходи до правовідносин, які визначаються як врегульовані нормами права вольові суспільні відносини, що виражаються у конкретному зв'язку між правомочними і зобов'язаними суб'єктами – носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності – і забезпечуються державою [255, с. 345], чи суспільні відносини, врегульовані нормами права [591, с. 7].

І.О. Картузова, аналізуючи різні вислови з цього питання інших вчених, доходить висновку, що одні автори розуміють під правовідносинами врегульовані нормами права суспільні відносини, інші – специфічну форму взаємодії суб'єктів права, однак загальна схожість всіх підходів полягає в тому, що вони тією чи іншою мірою пов'язані з суспільними відносинами [592, с. 50].

Знаковою теорією для процесуального права стало поняття цивільних процесуальних відносин, яке було введено у правову науку О. Бюловим. Цивільні процесуальні відносини розглядались ним як звичайні зобов'язальні відносини цивільно-правового характеру, в яких сторони і суд мають права і обов'язки. Цивільний процес при цьому розглядався у вигляді єдиного правовідношення з декількома суб'єктами, що розвивається поступово за ступенями-стадіями. Він робив висновки, що у позовному процесі існує два юридичних відношення: 1) між позивачем та судом та 2) між відповідачем та судом. Сторони ж між собою не перебувають у юридичних відносинах,

оскільки процесуальним правам однієї не відповідають обов'язки іншої [593, с. 251].

У науці ГПП дана теорія отримала свій розвиток з врахуванням особливостей господарського судочинства. Д.М. Притика господарські процесуальні правовідносини визначав як процесуальний порядок позовного провадження (судочинства) у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів та з інших підстав, а також процесуальний порядок провадження у справах про банкрутство [245, с. 241]. Своє бачення висловлювала Л.М. Ніколенко, зазначаючи, що господарські процесуальні правовідносини – це врегульовані нормами господарського процесуального права відносини, що виникають між господарським судом та іншими учасниками процесу під час розгляду і вирішення господарських спорів та інших справ, перегляду і виконання рішень господарського суду [80, с. 42]. Зміни у процесуальне законодавство внесли певні корективи в обсяг сучасних господарських процесуальних правовідносин. Наразі, він включає такі відносини, які виникають між Вищим судом з питань інтелектуальної власності та іншими учасниками господарського судочинства під час розгляду справ щодо прав інтелектуальної власності, їх перегляд в апеляційному та касаційному порядку.

В юридичній літературі звертається увага на те, що господарські процесуальні правовідносини існують між господарським судом та іншими учасниками процесу за конкретною справою, а між сторонами (третьою особою та стороною), тобто між суб'єктами, які знаходяться у спірних відносинах, існують регулятивні (матеріальні) відносини, а не процесуальні. Процесуальні відносини безпосередньо між учасниками процесу не виникають [2, с. 57, с. 39].

З урахуванням того, що господарські процесуальні відносини є невід'ємним компонентом всієї системи правовідносин у державі, але з деякими особливостями, вони мають класичну структуру із сукупності таких елементів, як суб'єкт, об'єкт та зміст правовідносин.

Об'єктом господарських процесуальних правовідносин є спори, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (за окремими законодавчими виключеннями), та інші справи у визначених законом випадках, які віднесені ч. 1 ст. 20 ГПК України.

Спеціальним об'єктом господарських процесуальних правовідносин, обумовленим специфікою Вищого суду з питань інтелектуальної власності, є спори щодо: 1) прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування; 2) реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси; 3) визнання торговельної марки добре відомою; 4) прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами; 5) укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії; 6) відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції – неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань [71].

Неможливо заперечувати той факт, який підтриманий вченими-процесуалістами, що для виникнення цивільних (так само й господарських) процесуальних правовідносин необхідно виділяти три основні передумови, а саме: 1) норми цивільного (господарського) процесуального права; 2) процесуальну правоздатність або процесуальну правосуб'єктність; 3) юридичні процесуальні факти [594, с. 65]. Додатково в цей перелік можна включити: відповідність справи до предметної та суб'єктної юрисдикції господарських судів або Вищого суду з питань інтелектуальної власності;

наявність між сторонами господарського судочинства матеріальних господарських правовідносин або відносин щодо прав інтелектуальної власності.

Реалізація права на судовий захист належить до числа найбільш складних проблем, які мають наукову і практичну значимість, що підтверджується багатогранністю підходів, концепцій до її вирішення. Формулювання та розуміння права на судовий захист співвідноситься з загально визнаними міжнародними стандартами у сфері здійснення правосуддя [595, с. 136–138]. Як комплексний інститут, право на судовий захист має свої спеціальні передумови реалізації, до однієї з яких відноситься й господарська процесуальна правоздатність. Як зазначає Т.В. Степанова, щоб бути учасниками процесуальних правовідносин, слід мати процесуальну правосуб'єктність, тобто здатність бути суб'єктом процесу, а вже складовими процесуальної правосуб'єктності є процесуальна правоздатність і процесуальна дієздатність [596, с. 59]. Вчена уточнює, що господарська процесуальна правоздатність – це абстрактна здатність суб'єкта права мати суб'єктивні процесуальні права та нести процесуальні обов'язки; господарська процесуальна дієздатність – це здатність особи безпосередньо своїми діями реалізовувати процесуальні права й виконувати процесуальні обов'язки, які було покладено на неї законом або господарським судом [596, с. 59].

ГПК України містить ряд правових норм про процесуальну правоздатність і дієздатність. Відповідно до ст. 44 ГПК України: 1) усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (процесуальна правоздатність); 2) фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи, здатні особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (процесуальна дієздатність); 3) неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої

обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена; 4) у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому законом, надано повну цивільну дієздатність; 5) юридична особа набуває процесуальних прав та обов'язків у порядку, встановленому законом, і здійснює їх через свого представника; 6) юридична особа може набувати процесуальних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників у випадках, коли відповідно до закону чи установчого документа така юридична особа набуває та здійснює права, а також несе обов'язки через своїх учасників.

У постанові ВГСУ від 08 червня 2010 р. у справі № 53/56 про стягнення заборгованості зазначено: «Сторони – суб'єкти матеріально-правових відносин, які виступають на захист своїх інтересів і на яких поширюється законна сила судового рішення. Сторони повинні мати господарську процесуальну правоздатність і господарську процесуальну дієздатність. Господарська процесуальна правоздатність визначається як здатність мати процесуальні права та нести обов'язки сторони, третьої особи, заявника. Господарською процесуальною правоздатністю володіють усі фізичні та юридичні особи на підставі їхнього права на судовий захист у господарському суді своїх прав і законних інтересів. У цьому виражається нерозривний процесуальний зв'язок між процесуальною правоздатністю і здатністю мати матеріальні права та обов'язки. Особа наділяється процесуальною правоздатністю з метою захисту матеріальних прав і інтересів. Правоздатність у матеріальному праві – це здатність мати відповідні матеріальні права і нести обов'язки, а процесуальна правоздатність – це можливість бути в господарському суді стороною,

третьою особою, заявником. Оскільки господарська процесуальна правоздатність тісно пов'язана з матеріально-правовою правоздатністю і з матеріальним правом, яке підлягає захисту, вона виникає одночасно з виникненням здатності мати матеріальні права» [597]. Аналогічні положення містять постанова Львівського апеляційного господарського суду від 22.01.2015 р. у справі за позовом Управління Пенсійного фонду України у Вижницькому районі Чернівецької області до Чернівецького регіонального відділення Публічного акціонерного товариства «Брокбізнесбанк»; постанова Київського апеляційного господарського суду від 17.10.2012 р. у справі за позовом Департаменту бюджетної політики Черкаської міської ради до ТОВ «Корпорація «Райагробуд» про стягнення заборгованості тощо.

Визнаючи тісний зв'язок правоздатності суб'єктів в матеріальному праві з господарською процесуальною правоздатністю, доцільним є уточнення питання застосування останньої щодо всіх учасників господарського судочинства або до деяких з них.

Відповідно до глави 4 ГПК України до складу учасників справи входять: сторони, треті особи, прокурор, інші особи, які беруть участь у процесі. При чому кожен з учасників має своє особливе процесуальне положення та мету участі у процесі – захист своїх прав чи виконання покладених на них законом або договором повноважень. Тому щодо таких учасників господарського процесу, як господарський суд, Верховний Суд, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, перекладач, експерт, адвокат, спеціаліст, посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, виникає дилема застосування категорій процесуальної правоздатності або процесуальної компетенції.

Про змістовну розбіжність понять процесуальної правоздатності і компетенції вже висловлювалися певні вчені-процесуалісти. Зокрема, М.С. Шакарян [598, с. 4] визначив, що для тих суб'єктів процесуальних правовідносин, які законом наділені певною компетенцією, поняття процесуальної правоздатності не повинно застосовуватися взагалі.

Д.Д. Луспеник [599, с. 82] виокремлював загальну та конкретну правоздатність суду, розуміючи цивільну юрисдикцію як елемент загальної правоздатності загальних судів, уповноважених на розгляд цивільних справ, а підсудність як елемент конкретної правоздатності певних судів цивільної юрисдикції. Говорячи про конкретний зміст правоздатності суду на розгляд і вирішення справи, слід мати на увазі, що йдеться не про той суд, до якого звернувся позивач, а той, до підсудності якого належить справа за законом, отже, конкретно правоздатним, тобто правоздатним у певній справі, буде той суд, якому справа підсудна. О.В. Колісник робить висновки, що суд, в особі певного складу суддів та народних засідателів, є основним і обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, на підставі чого невід'ємною передумовою їх виникнення є правосуб'єктність суду, що являє собою багатоаспектне явище і складається: 1) з правосуб'єктності суду як можливості конкретного органу судової системи, під юрисдикцію якого підпадає і якому підсудна справа, вирішувати її (загальна правосуб'єктність), 2) правосуб'єктності суду як здатності конкретного складу суду розглядати певну справу (конкретна правосуб'єктність), 3) правосуб'єктності суду як здатності окремих членів складу суду брати участь у її розгляді (індивідуальна правосуб'єктність) [600].

Наявність у господарського суду, прокурора, експерта спеціальної компетенції тощо є передумовою їх участі саме в якості суб'єктів процесуальних правовідносин. Передумовою ж участі у процесуальних правовідносинах позивача, відповідача, третіх осіб є їх процесуальна правоздатність.

Більшість авторів (зокрема, П.Ф. Єлисейкін, М.С. Шакарян) в основному поділяють цю точку зору, визнаючи, що суб'єкти наділяються процесуальною правоздатністю або повноваженнями в процесі залежно від мети участі суб'єкта в процесі: якщо метою є захист в суді своїх прав і законних інтересів, то суб'єкт наділяється процесуальною правоздатністю і виступає в процесі в якості сторони або третьої особи; для суду метою участі

є здійснення правосуддя, тому в межах своєї компетенції він наділений відповідними повноваженнями діяти у певній ситуації способом, передбаченим процесуальним законом; захист публічних інтересів є метою участі у процесі державних органів, органів місцевого самоврядування та інших органів, для чого вони також наділяються відповідними повноваженнями; прокурор приймає участь з метою захисту інтересів громадянина та держави, для чого наділяється відповідними повноваженнями; особи, що сприяють здійсненню правосуддя (експерти, спеціалісти, перекладачі) також наділені повноваженнями; представник бере участь в судовому процесі з метою захисту прав та законних інтересів особи, яку він представляє, для чого він наділяється повноваженнями на виконання процесуальних дій від його імені та в його інтересах [601, с. 72–73].

Визначення характеру господарської процесуальної правоздатності та її поширення щодо певних учасників господарського судочинства є важливим відносно обґрунтування деяких змістовних аспектів здійснення функцій ГПП. Крім того, недотримання приписів щодо правоздатності та дієздатності спричиняють негативні юридичні наслідки для сторін. Зокрема, згідно зі ст. 152 ГПК України підставою для відмови у видачі судового наказу є подання заяви особою, яка не має процесуальної дієздатності; згідно зі ст. 174 ГПК України – суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи також у разі, якщо заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності.

Більш чітке уявлення про господарські процесуальні відносини можна отримати не тільки в комплексному аналізі всіх його складових, але й тоді, коли вони розглядаються у вигляді окремих його елементів. З урахуванням семантики та характеру даної роботи в цьому аспекті значний інтерес представляє такий спосіб дослідження системи господарських процесуальних відносин, як редукціонізм, вироблений у науковій парадигмі М. Джексона [602]. Зокрема, редукціонізм розбиває систему на частини і вивчає ці частини для того, щоб зрозуміти діяльність системи в цілому.

Тому для подальшого розгляду питання даного підрозділу за основу буде взята діяльність господарських судів. Адже, як зазначено у наукових джерелах, існування господарських процесуальних правовідносин зумовлено потребою упорядкування діяльності господарських судів при розгляді та вирішенні господарських спорів. Матеріальним (фактичним) змістом господарських процесуальних правовідносин є діяльність господарського суду щодо дослідження обставин справи, її юридичної кваліфікації та винесення акту застосування права, а також дії зацікавлених у справі осіб у зв'язку з її розглядом та прийняттям рішення (поведінка суб'єктів цих відносин) [2, с. 56–59]. О.С. Захарова підкреслювала, що будь-які відносини, що виникають між учасниками процесу, можуть розглядатися виключно в межах судової діяльності [603, с. 35].

Різна змістовна інтерпретація контексту «діяльність суду» породжує невизначеність та дозволяє неоднозначно розуміти роль та місце господарського суду в системі захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання та громадян. Задля обґрунтування ролі та місця господарського суду необхідно первинно розуміти сферу системної реалізації функціональної структури самої діяльності відповідного судового органу, до якої відноситься як сама діяльність, так і її важливіші функції та їх взаємовідносини.

Діяльність господарських судів наразі є важливим інституційним засобом реалізації державної економічної політики, оскільки, приймаючи рішення у господарських справах, вони здійснюють оцінку законності конкретних дій суб'єктів господарювання і спрямовують їх діяльність у правове поле [604]. Не менш важлива така діяльність і в аспекті здійснення функцій ГПП господарськими судами.

Господарський суд – спеціально створений орган для захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарської діяльності, здійснює господарську юрисдикцію щодо розгляду господарських спорів про право та інших правових питань [605, с. 55]. Він здійснює спеціальну діяльність, яка

внаслідок специфічних функції відрізняється від інших. Чинне законодавство України не містить поняття діяльності господарського суду. У нормах і положеннях окремих нормативних актів, що регламентують різні аспекти діяльності суду, а також у спеціальній юридичній літературі використовуються терміни «суддівська діяльність» [10], «правосуддя» [606] та інші, які застосовуються як однопорядкові.

Між тим необхідно визначити існуючі відмінності, що надасть можливість системно дослідити функціональну структуру діяльності господарського суду.

Діяльність – сукупність дій, які об'єднані спільністю суб'єкта або предмета [607]. Щодо діяльності господарських судів, то для неї характерна:

1) суб'єктна спільність – здійснюється судами, які спеціалізуються на розгляді господарських справ. Система господарських судів будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності, яку складають місцеві господарські суди (окружні господарські суди); апеляційні господарські суди; Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою України та у складі якого діє Касаційний господарський суд. Їх діяльність регламентується законами, через які реалізуються певні спеціальні повноваження. Так, місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції (ч. 3 ст. 22 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Апеляційний господарський суд діє як суд апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої інстанції з розгляду господарських справ (ч. 1 ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом (п. 1 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Верховний Суд здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом (ч. 2 п. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

2) предметна спільність – розгляд господарських справ про право та інші правові питання [112, с. 233]. У п. 3.2. постанови Пленуму ВГСУ від 24.10.2011 р. № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» [608] зазначено, що господарські суди на загальних підставах вирішують усі спори між суб'єктами господарської діяльності. Перелік таких спорів уточнено у ст. 20 ГПК України.

Відзначимо, що діяльність завжди включає мету, засоби та результат [609].

Безумовно, мета діяльності господарських судів залежить від мети самого судочинства. Відповідно до існуючих доктринальних розробок, господарські суди як спеціалізована ланка судової системи України, здійснюючи судочинство щодо господарських спорів, покликані не лише розглядати справи у спорах з метою захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин, але й сприяти зміцненню законності у господарських правовідносинах [2, с. 21].

У ч. 2 ст. 4 ГПК також закріплено, що особи, які мають право на звернення до господарського суду, прагнуть захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, а також запобігання правопорушення. Тобто, у разі визнання загальною метою господарського судочинства захисту прав та законних інтересів, вона автоматично стає головною метою діяльності господарського суду.

Засоби – це можливість, реальні умови для здійснення чого-небудь. Безумовно, законодавством визначено певні процесуальні засоби здійснення діяльності господарськими судами: розгляд справи та вирішення спорів у першій інстанції; перегляд судових рішень в апеляційному, касаційному провадженні, за нововиявленими та винятковими обставинами. У першу чергу, така інстанційність засобів захисту обумовлена структурою судової системи, яка встановлена національним законодавством України. Але й відповідні міжнародні стандарти також визначають необхідність існування ефективних засобів юридичного захисту. Так, ч. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про

громадянські і політичні права стверджує: «Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані у цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, які діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту; с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються» [610]. Конвенція у ст. 13 встановила, що «кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які діяли як особи офіційні» [118]. Відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини, проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй Конституцією або законом» [611].

Результат діяльності господарських судів виражається в прийнятих ними судових рішеннях, якими закінчується розгляд справи у відповідній інстанції. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість врахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом.

Дійсно, стверджується, що судові рішення є актом судового підтвердження наявності чи відсутності певних правовідносин і наказом суду; актом визнання, підтвердження існування чи не існування спірного права і наявності в підтвердженні наказу; актом захисту прав громадян,

підприємств, установ і організацій та охорони правопорядку шляхом встановлення права і сприяння в його здійсненні; актом застосування норми права, що владно підтверджує правовідносини сторін тощо [612, с. 66–72].

Ухвали, по суті, не вирішують спір, але є результатом діяльності господарських судів, що виявляється у відкладенні розгляду справи, зупиненні, припиненні провадження у справі, залишенні позову без розгляду тощо.

Інколи результат має негативний характер, коли судові акти скасовуються чи змінюються вищими інстанціями у випадку виявлення судової помилки.

При пошуку єдиного поняття діяльності неможливо ігнорувати принципове положення, встановлене Конституцією України (ст. 124), якому кореспондується ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення правосуддя в Україні виключно судом, а також неможливості делегування та привласнення функцій судів іншими органами чи посадовими особами. Однак поняття самого «правосуддя» не розкривається, а з врахуванням структурного розміщення такого положення, можна припустити, що мова йде про функції, а не про діяльність.

В академічному словнику української мови під правосуддям розуміється і «суд, судова діяльність держави; юстиція», і «установи, які здійснюють судову діяльність держави», і «розгляд судових справ; судочинство» взагалі. У тлумачному словнику С.І Ожегова визначено правосуддя більш вузько – «діяльність судових органів» [240]. У теорії права і законодавстві нерідко правосуддя трактується широко, розуміючи всю сферу юстиції, включаючи процесуальну та виконавчу діяльність. Однак з врахуванням наведених положень Конституції та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» необхідно розуміти «правосуддя» саме в узькому сенсі, обмежуючись діяльністю судових органів.

Незважаючи на існуючу нормативну окресленість, у розумінні категорії «правосуддя» спостерігається певна алогічність. Так, І.Л. Самсін визначив

правосуддя як справедливість у дії [242], ототожнюючи її з принципом, який сам викликає певні дискусії. Вважаємо, що неправильно розглядати «правосуддя» як принцип судочинства.

У рішенні КСУ від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 зазначено, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [244]. Якщо припустити, що правосуддя та діяльність господарського суду є синонімічними поняттями, то незрозуміло у цьому випадку визначення дій, наприклад суду першої інстанції, у разі виявлення вищою інстанцією судом судової помилки у судовому акті. Виходить, що судом першої інстанції не здійснилося правосуддя, але є судовий акт, який може мати місце тільки як результат (може, і не якісний) діяльності суду.

Така антиномія переконує, що скоріше правосуддя і діяльність є різними за суттю категоріями. Д.М.Притика зазначає, що здійснення правосуддя є основною функцією будь-якого суду, і тому всі інші функції, які він виконує, є похідними від неї [245, с. 244]. Підтримуючи таку позицію і враховуючи характер співвідношення розглянутих понять, можна дійти висновку, що правосуддя виступає основною функцією, яка відрізняє діяльність судів (господарських у тому числі) від інших, та полягає у розгляді та вирішенні судом справ, віднесених до його юрисдикції.

Враховуючи наведене судження, слід також зупинитися на інших функціях, які взаємообумовлені окресленою функцією правосуддя та визначають повноцінність діяльності господарського суду.

Діяльності господарського суду обов'язково притаманна функція, яка визначає спосіб відтворення діяльності. Відтворення (репродукція) становить, як відомо, конститутивну умову існування як самої діяльності, так і її власних результатів – штучних об'єктів [258]. У своєму аналізі основних структур суспільного буття К. Маркс і Ф. Енгельс розглядали такі об'єкти як структури «матеріального спілкування», як «закріплення соціальної діяльності», що перетворює саму діяльність у об'єктивну «речову силу»

[613]. Зі свого боку, таке структурне закріплення спрямовує всі процеси діяльності в русло її структур. Як вже було зазначено, такими результатами діяльності суду є саме судові акти, які, враховуючи вищезгаданий підхід, виступають постійно відтворюваними структурами. Отже, під функцією відтворення можна розуміти постійну здатність суду виконувати покладений обсяг повноважень у результаті цілеспрямованої взаємодії всіх ланок інстанційної системи, яка виявляється в прийнятті якісних судових актів.

Для успішного практичного функціонування будь-якої діяльності важливою є організаційна функція. У теорії права її розуміють як нормальну реалізацію права [614]. Організаційна функція права впливає з його регулятивної природи. Саме правове регулювання, будучи різновидом соціального управління, покликано досягати певної упорядкованості, а значить, і організації суспільних відносин. У цьому сенсі організаційна функція права втілюється в якомусь сукупному результаті правового регулювання. Але, крім того, вона виявляється і в результаті свідомої і цілеспрямованої правотворчої діяльності, за допомогою якої структура, механізму правового регулювання наповнюється конкретними правовими засобами. Інакше кажучи, у межах організаційної функції права досягається впорядкування не тільки суспільних відносин, але й самого правового регулювання завдяки нормативній фіксації компонентів різних частин відповідного механізму, за допомогою якого і здійснюється нормативне регулювання суспільних відносин [615].

В організаційній функції досліджуваної діяльності відображено можливості функції правосуддя та функції відтворення, які повинні бути розумно поєднані та реалізовані. Засобом, який здійснює їх упорядкування, виступає господарське судочинство [32, с. 23]. Діяльність господарських судів з розгляду та вирішення господарських справ визначена у процесуальній формі. Тобто закон визначає процесуальний порядок діяльності суду з розгляду та вирішення справ з єдиною метою – ухвалення законного та обґрунтованого рішення та відновлення порушеного права [80,

с. 39]. Так, відповідно до ст. 12 ГПК України господарські суди вирішують господарські спори у порядку позовного провадження (загального або спрощеного), наказного провадження, а також розглядають справи про банкрутство у порядку, передбаченому ГПК України для позовного провадження, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

У результаті, господарсько-процесуальна форма є формою практичної реалізації діяльності господарського суду.

На підставі вищезазначеного та дослідження господарських процесуальних правовідносин як засобу реалізації функцій ГПП можливо зробити методологічний опис діяльності господарського суду, до якого входять: 1) діяльність, під якою розуміється система процесуальних дій, які здійснюються на основі наданих законодавством повноважень, пов'язаних із розглядом господарських спорів, шляхом застосування певних процесуальних засобів, результат яких втілено у відповідному судовому акті, з метою захисту та відновлення прав та інтересів; 2) функція правосуддя, яка є основною та відрізняє діяльність судів, зокрема господарських, від діяльності інших органів влади та полягає у розгляді та вирішенні судом справ, віднесених до його юрисдикції; 3) функція відтворення, яка розкривається через постійну здатність суду виконувати покладений обсяг повноважень, в результаті цілеспрямованої взаємодії усіх ланок інстанційної системи, яка проявляється в прийнятті якісних судових актів; 4) організаційна функція, яка характеризується процесуальною формою практичної реалізації діяльності господарського суду [616, с. 165].

До вищезгаданого опису діяльності господарського суду необхідно додати, що він іманентно містить у собі якості взаємопов'язаності, а його елементи – каузальності.

Важливим аспектом діяльності господарського суду є категорія безсторонності суду. Інтернаціоналізація і транснаціоналізація міжнародних

принципів правосуддя, основне місце серед яких посідає принцип безсторонності суддів, об'єктивно обумовлює необхідність його регламентації у господарському судочинстві України. При цьому якість такої регламентації нерозривно пов'язана з характеристиками ефективності права на справедливий судовий розгляд.

У наш час оптимальна реалізація міжнародних стандартів безсторонності суддів в Україні ускладнюється у зв'язку з недосконалістю чинного процесуального законодавства, зокрема щодо визначення її критеріїв, компонентів, механізмів гарантій і превентивних заходів порушення. Законодавча абстрактність у частині розуміння принципу неупередженості обумовлює виникнення множинності трактувань його змісту і призначення в доктрині господарського процесуального права.

Принцип безсторонності не отримав свого закріплення в Конституції України, однак знайшов своє відображення в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зазначена стаття декларує здійснення судової влади в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Це положення кореспондується з ч. 1 ст. 6 Конвенції, яка передбачає право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Однак його проголошення не забезпечило інтегративний характер законотворчої діяльності, зокрема у сфері господарського судочинства. Підтвердженням цьому служить відсутність в ГПК України самої дефініції «безсторонності». При цьому у ГПК України застосовується термін «неупередженість» (п. 5 ч. 1 ст. 35), який входить до одного синонімічного ряду з терміном «безсторонність». Це не відповідає сучасним технологіям нормотворчості, головною характеристикою яких, як зазначає Г.Т. Чорнобель, є те, що норма при виникненні конструюється за допомогою певних понять [617, с. 34].

Відсутність закріплення формально визначеного поняття безсторонності (неупередженості) призвело до утворення оціночної текстової конструкції в ГПК України про відвід (самовідвід) судді, яка є головною гарантією самої неупередженості.

Так, відповідно до ст. 35 ГПК України, суддя не може розглядати справу й підлягає відводу (самовідводу), якщо: 1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу; 2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі; 3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи; 4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи; 5) є інші обставини, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді. Суддя підлягає відводу (самовідводу) також за наявності наступних обставин: 1) суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої інстанції, не може брати участі в розгляді цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а так само у новому розгляді справи судом першої інстанції після скасування рішення суду або ухвали про закриття провадження в справі; 2) суддя, який брав участь у врегулюванні спору у справі за участю судді, не може брати участі в розгляді цієї справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення; 3) суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді апеляційної інстанції, не може брати участі у розгляді цієї самої справи в судах касаційної або першої інстанцій, а також у новому розгляді справи після скасування постанови суду апеляційної інстанції; 4) суддя, який брав участь у перегляді справи в суді касаційної

інстанції, не може брати участі в розгляді цієї справи в суді першої чи апеляційної інстанцій, а також у новому її розгляді після скасування постанови суду касаційної інстанції; 5) суддя, який брав участь у вирішенні справи, рішення в якій було в подальшому скасоване судом вищої інстанції, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду у цій справі; 6) суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами у цій справі (ст. 36 ГПК України).

Унаслідок аналізу зазначеної норми можна встановити, по-перше, відсутність самого терміну «безсторонність», який задекларований у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», що є результатом детермінації появи дефектів юридичної техніки; по-друге, виняткову обмеженість обставинами, що викликають сумнів в безсторонності судді, що стосується суто суб'єктивного критерію вимоги неупередженості. Тобто можна відзначити, що таке формулювання не враховує позицію ЄСПЛ щодо вимоги неупередженості, яка повинна одночасно визначатися суб'єктивними (зокрема, наявністю упередженості) і об'єктивними критеріями. У справі «П'єрсак проти Бельгії» ЄСПЛ висловив позицію, згідно з якою, незважаючи на той факт, що безсторонність зазвичай означає відсутність упередженості, її відсутність або, навпаки, наявність може бути перевірено різноманітними способами відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції. У даному контексті, на думку ЄСПЛ, можна провести розмежування між суб'єктивним підходом, який відображає особисте переконання даного судді у конкретній справі, та об'єктивним підходом, який визначає, чи були достатні гарантії, щоб виключити будь-які сумніви з цього приводу [618].

У частині суб'єктивного критерію враховуються особисті переконання та поведінка окремого судді, тобто те, що підтверджує, чи виявляв суддя упередженість або неупередженість по конкретній справі. Щодо об'єктивного критерію визначається, що серед інших аспектів, чи

забезпечував суд як такий і його склад умови, при яких були б неможливі будь-які сумніви в його неупередженості. У кожній конкретній справі слід вирішувати, чи мають аналізовані відносини таку природу і ступінь, що свідчать про відсутність неупередженості суду. Що стосується суб'єктивного критерію, то особиста безсторонність судді презюмується, поки не надано доказів протилежного («Belukha v. Ukraine» від 09.11.1996 р.) [619].

Необхідно звернути увагу, що крім загальнопозначених критеріїв неупередженості, існують ще й специфічні, які впливають із структурних компонентів процесуальної компетенції суддів. Так, у межах такого органу, як Державна Рада (...), тільки той факт, що деякі особи здійснюють послідовно щодо одних і тих же рішень два типи повноважень, дозволяє поставити під сумнів структурну неупередженість вищевказаного органу [620]. Прикладом порушення саме структурної неупередженості в українському судочинстві є положення ГПК України, згідно з яким питання про відвід судді вирішується судом, який розглядає справу. Згідно з новою редакцією ГПК України суд задовольняє відвід, якщо доходить висновку про його обґрунтованість. Якщо суд доходить висновку про необґрунтованість заявленого відводу, він вирішує питання про зупинення провадження у справі. У цьому випадку вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу. Однак, якщо на час подання заяви про відвід судді у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів, вирішення питання про відвід здійснюється в нарадчій кімнаті суддею, який розглядає справу чи вчиняє іншу процесуальну дію, про що виноситься ухвала. Не однозначним є питання про відвід судді Великої Палати, який розглядає сама Велика Палата без участі судді, якому такий відвід заявлено. Однак вирішення ситуації у випадку, коли такий відвід заявлено всім суддям Великої Палати, у кодексі не з'ясовано. Подібна ситуація можлива і щодо судової палати апеляційного суду чи при колегіальному розгляді справи в місцевому господарському суді.

З метою подолання окремих колізій, доцільно внести певні зміни, відповідно до яких є питання щодо: 1) відводу судді, якщо на час подання заяви про відвід судді у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів, воно повинно вирішуватися виключно головою господарського суду; 2) відвід всього колегіального складу суду вирішується головою місцевого суду, судової палати апеляційного суду та Великої Палати вирішуються секретарем відповідної палати.

Отже, у питаннях неупередженості (безсторонності) судді як ключового суб'єкта здійснення функцій ГПП у господарському судочинстві, можна виокремити такі її види: а) суб'єктивна, яка характеризується відсутністю будь-якої прихильності або упередженості; б) об'єктивна, яка характеризується дотриманням гарантій виключення будь-яких обґрунтованих сумнівів щодо конкретної справи; в) структурна, яка характеризується відсутністю суміщення послідовних повноважень щодо одних і тих же рішень.

Комітет з прав людини встановив, що право бути судимим незалежним і безстороннім судом є абсолютним правом, яке не передбачає ніяких винятків [621, с. 19]. Тому держава в результаті впровадження певної форми правового протекціонізму зазначеного права, у свою чергу, встановлює систему гарантій принципу неупередженості, які створюють передумови і умови його дотримання. До системи гарантій відносяться:

1. Межі здійснення діяльності господарськими судами. Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку і повагу до учасників судового процесу та інших осіб [622]. Суди повинні дотримуватися встановлених процесуальними законами правил юрисдикції спорів, враховувати, що тільки права, свободи й законні інтереси учасників правовідносин, які виникають з визначених законом підстав та інших юридичних фактів, підлягають судовому захисту, передбаченим законом та/або договірним способом [330].

2. Процесуальна форма здійснення діяльності господарськими судами, тобто регламентованість господарським процесуальним законодавством порядку розгляду і вирішення спорів.

3. Засоби контролю. Контроль буває різних видів і форм. Залежно від суб'єктів його здійснення і характеру їх повноважень можна виділити: а) внутрішній, здійснюваний з боку Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя на підставі Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя» та господарськими судами різних ланок у процесі перегляду судових актів; б) самоконтроль, здійснюваний самими суддями господарських судів; в) громадський контроль з урахуванням публічності й гласності судового процесу.

4. Засоби правового захисту, які застосовуються для забезпечення особистої безпеки та державного захисту суддів відповідно до Закону України від 23.12.1993 р. № 3781-ХІІ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

5. Засоби юридичної відповідальності, під якими розуміється настання негативних наслідків як для суддів, так й для інших осіб, які своїми діями (бездіяльністю) перешкоджають виконанню суддями їх службових обов'язків. Для дотримання суддями незалежності та неупередженості в процесі здійснення правосуддя можуть бути застосовані такі види юридичної відповідальності: дисциплінарна, адміністративна, кримінальна, цивільна, конституційна та інші.

Ст. 126 Конституції України проголошено, що вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Пленум Верховного Суду України встановив, що під втручанням у діяльність судових органів слід розуміти вплив на суддю у будь-якій формі (прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо) з боку будь-якої особи з метою схилити його до вчинення чи не вчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. При цьому не має значення, за допомогою яких засобів, на якій

стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання. Крім того, передбачено, що за наявності підстав вважати, що відбувається посягання на незалежність судді щодо неупередженого вирішення судових справ, він повинен вжити заходів для припинення такого посягання та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності. З огляду на те, що вплив на суддів тягне юридичну відповідальність, суди у всіх випадках втручання в їх діяльність і прояву неповаги до суду або судді повинні виносити окремі ухвали чи постанови, а якщо в таких діях вбачаються ознаки відповідного злочину – реагувати згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства України [330].

5) превентивні засоби, в систему яких входить ефективний порядок і спосіб призначення, відбору суддів, підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату суду; належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів.

6) засоби заохочення, які сприяють стимулюванню зацікавленості конкретного судді в належному виконанні обов'язків. Згідно зі ст. 130 Конституції України держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій. Так, засобами встановлення режиму найбільшого сприяння виступають: порядок нарахування суддівської винагороди, порядок надання відпусток, забезпечення житлових умов судді, забезпечення потреб судді, пов'язаних з його діяльністю, обов'язкове державне страхування життя і здоров'я суддів за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, порядок нарахування пенсії або щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці, медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування суддів та членів їхніх сімей.

У межах теорії гарантій необхідно розглядати негативні впливи, без знання яких неможлива ефективна діяльність щодо зміцнення законності, забезпечення прав особистості; враховувати, що реально гарантії діють як сукупність будь-яких явищ, процесів, що включають як позитивні, так і негативні впливи [18, с. 187]. Тому в процесі дослідження принципу неупередженості та системи гарантій особливого значення набувають питання визначення негативних факторів сприяння його порушення. З огляду на надану вище класифікацію видів неупередженості, можна виділити наступні групи причин: а) суб'єктивні, до яких відноситься наявність власних інтересів (особиста зацікавленість) судді в певному рішенні господарського спору; упереджена самооцінка як засіб самоствердження, наявність особистих зв'язків (дружніх, сімейних) судді з особами, які беруть участь у справі; б) об'єктивні, до яких відноситься участь судді у вирішенні конкретної справи, розглянутої ним раніше одноосібно або в колегіальному складі, наявність зовнішнього тиску (погрози, насильство); в) структурні, до яких відноситься існування не процесуальних (фактичних) відносин, які складаються при розгляді конкретної справи між суддями різних рівнів судової системи [623, с. 162–163]. Так, судді місцевих судів консультуються з суддями апеляційних судів за рішенням справи по суті (у питаннях кваліфікації, призначення покарання), внаслідок чого суддя місцевого суду орієнтується, перш за все, на правосвідомість свого «керівника і контролера» з суду вищого рівня [624].

З урахуванням вищевикладеного, видається можливим визначити сутність принципу неупередженості суддів. Вона полягає в необхідності виключення негативного впливу суб'єктивних, об'єктивних, структурних факторів при здійсненні суддею процесуальної діяльності в процесі розгляду і вирішення господарського спору з метою забезпечення захисту прав і охоронюваних законом інтересів. Необхідний рівень його реалізації досягається виключно на підставі якісних інституціональних норм і однаковості судової практики, які передбачають максимальну автономізацію

і індивідуалізацію виявлення конкретних порушень даного принципу, встановлення їх змісту в кожному окремому випадку з метою підвищення ефективності засобів впливу й протидії [625, с. 185].

4.2 Господарсько-процесуальна форма як засіб реалізації функцій господарського процесуального права

У юридичній літературі існує декілька визначень процесуальної форми. Автори під процесуальною формою розуміють: діяльність компетентних органів із захисту права [626, с. 20]; сукупність встановлених законом правил [627, с. 170]; встановлений нормами ГПП порядок порушення провадження у справі, розгляд і вирішення спорів, їх перегляд, а також виконання рішень, ухвал, постанов господарського суду [2, с. 45]; інструментарій, за допомогою якого досягається законність у діяльності господарських судів [628, с. 24–25] тощо. Є.А. Таликін з позиції когнітивного підходу надає своє авторське визначення, розуміючи господарську процесуальну форму як засновану на встановлених нормах права процедуру організації розумового процесу розгляду та вирішення господарським судом справ, віднесених до його компетенції, спрямовану на забезпечення його справедливості та своєчасності [629, с. 727]. Застосовуючи критерій стадійності провадження, І.А. Балюк під господарсько-процесуальною формою вбачає встановлений нормами ГПП порядок порушення процесу, підготовки справи до розгляду, розгляду й вирішення справ, оскарження і перегляду рішень господарського суду, а також виконанню рішень [35, с. 24]. Існують й інші визначення цього поняття.

Поняття цільових установок процесуальної форми пов'язано з самою сутністю права на судовий захист у тому масштабі, у якому воно закріплено в ст. 6 Конвенції. З урахуванням такого положення, розвиток процесуальної форми не може супроводжуватися звуженням її розуміння або виключно через процедурні, або через когнітивні чи інші важливі елементи.

Господарсько-процесуальна форма акумулює багатовіковий досвід судочинства, створюючи найбільш сприятливі умови для досягнення істини у справі, мінімізуючи допущення можливих судових помилок [630, с. 332; 744, с. 331-333].

Господарсько-процесуальна форма має свої особливі риси: діяльність суду та учасників процесу визначено законом; відносини між судом і учасниками процесу можуть бути лише правовідносинами; підставою винесення рішення у справі повинні бути ті факти, які доведені та встановлені судом передбаченими законом засобами; сторони беруть участь у процесі на підставі змагальності та рівності тощо [631, с. 30]. Крім того, вона має певні ознаки, до яких відносяться нормативність, безперечність, системність, універсальність.

Галузеві особливості процесуальної форми розкриваються через її види в господарському судочинстві. Ст. 12 ГПК України встановлює форми судового провадження у господарських судах: 1) наказне провадження; 2) позовне провадження (загальне або спрощене) [71].

Беляневич В.Є. під суттю позовної форми захисту права розуміє те, що справа, яка виникла за позовною заявою, підлягає розгляду з обов'язковим дотриманням встановленої законом процесуальної форми. У наслідок чого він позов визнає процесуальною формою захисту права, а форму, у якій здійснюється цей захист, іменує позовною формою [84, с. 118].

Протягом всього існування господарського судочинства саме позовна форма була єдиною формою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Вона є класичною для вирішення господарських спорів та ефективною для їх повного, об'єктивного розгляду та вирішення.

Зміни, прийняті 15.12.2017 р. в ГПК України, внесли певні корективи позовної форми, зокрема щодо диференціації її видів, змісту норм, що містять правові гарантії позовної форми захисту права.

Отже, наразі господарське процесуальне законодавство передбачає реалізацію позовної форми захисту в порядку загального або спрощеного позовного провадження.

Загальними для всіх видів позовного провадження є наявність наступних характеристик:

1. Спір про право та/або спір про інтерес. Традиційним для наукових дискусій є питання щодо визначення поняття правового спору та господарського спору зокрема. Так, усі позиції умовно можна поділити на декілька груп: одні відстоюють можливість розгляду спору виключно в аспекті явища матеріально-правового характеру [632, с. 25], інші – в якості процесуальних охоронних правовідносин [633, с. 13]. З практичної точки зору, більш прийнятною здається дуалістична позиція, яка поєднує матеріально-регулятивний та процесуальний аспект спору про право [634, с. 47]]. Цією позицією визначають і суттєві ознаки господарського спору: юридичним змістом спору є конфлікт, який зачіпає суб'єктивні права і обов'язки осіб; взаємне правове становище учасників спору заважає кожному з них окремо своєю волею ліквідувати спір, а усунути його можна лише спільними зусиллями, або шляхом врегулювання, або в позовному порядку; у спорі беруть участь особи, наділені однаковою правосуб'єктивністю [84, с. 118].

Слід враховувати, що, окрім захисту права, законодавець в ч. 1. ст. 2 ГПК України оперує і до захисту законних інтересів, що дозволяє допускати автономність останнього. Проте уточнень та тлумачення даного поняття в законодавстві не надано.

У зв'язку з цим особливу цінність має Рішення КСУ від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 ЦПК (справа про охоронюваний законом інтерес). Аналіз відповідей, одержаних на запити Конституційного Суду України, свідчить про системну теоретичну розбіжність розуміння даного словосполучення та наявну діаметральність бачень його практичного втілення. Можна навести

окремі виписки таких правових позицій. Так, правова позиція Голови Верховної Ради України ґрунтується на очевидності практичної необхідності офіційного тлумачення терміну «охоронюваний законом інтерес». Голова Верховної Ради України акцентує на етимологічному значенні поняття «інтерес», правовому змісті похідного від нього терміну «законний інтерес», відмінності останнього від суб'єктивного права і на цій підставі робить висновок про те, що «поняття «охоронюваний законом інтерес» у частині першій статті 4 ЦПК України вживається у розумінні прагнення, потреби, вигоди особи, задоволення яких передбачено або безпосередньо впливає з положень закону. Дещо іншої правової позиції дотримується Комітет Верховної Ради України з питань правової політики, підкреслюючи, що Конституція України не визнає різниці між порушенням прав людини і громадянина та їх законних інтересів і цим самим закріплює загальновизнаний принцип невід'ємності цих категорій та встановлює правило, за яким права і свободи не є вичерпними і можуть законодавчо розширюватись. У листі Кабінету Міністрів України до КСУ і виступі його представника підкреслюється, що законні інтереси впливають з певних встановлених прав, при цьому критерієм розмежування має бути ставлення (зацікавленість) особи до цих прав (правовідносин), законних інтересів. Верховний Суд України зазначив, що охоронювані законом інтереси – це інтереси певної особи (або групи осіб), які спираються на закон або впливають з інших правових норм і охороняються державою нарівні з правами. За результатами розгляду конституційного подання КСУ вирішив, що поняття «охоронюваний законом інтерес» у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права» є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [635].

Це рішення отримало своє практичне застосування у практиці господарських судів. Наприклад, посилання на дане рішення КСУ міститься в ухвалі господарського суду Рівненської області по справі № 918/34/18 від 24.01.2018 р., постанові Вищого господарського суду України по справі № 909/1085/1611 від 11.07. 2017 р. та в інших.

Окрім цього, саме спір про право та/або про інтерес виступає основним критерієм розмежування позовної та наказаної форми захисту.

2. Позов та позовна заява. Відповідно до ч. 1 ст. 171 ГПК України позов пред'являється шляхом подання позовної заяви, що підкреслює законодавчо закріплену самостійність даних понять. Предметом наукових досліджень найчастіше виступає позов як матеріально-правова вимога позивача до відповідача, звернена через суд або інший юрисдикційний орган про захист порушеного, оспорюваного чи невизнаного права або інтересу, який здійснюється в певній, визначеній законом, процесуальній формі [634, с. 95]. Менша увага приділяється поняттю «позовна заява». За результатом детального аналізу О.Г. Брателя різних визначень вчених-процесуалістів щодо категорій «позов» і «позовна заява» встановлено, що поширеною є методика підміни категорії «позовна заява» словосполученням «вимога позивача звернена через суд». Вказане словосполучення, на його думку, говорить про суб'єктний зміст цієї категорії, а слово «звернення» є своєрідним підтвердженням існування певного опосередкованого засобу звернення до суду, під яким треба розуміти належним чином оформлену позовну заяву [636, с. 11].

Безумовно, на практичному рівні особливий інтерес представляє позовна заява як процесуальний документ, в якому первинно ініціюється та реалізується право на звернення до господарського суду особами, вказаними в ст. 4 ГПК України. Вимоги до форми та змісту позовної заяви містяться в ст. 162 ГПК України, які мають ознаки імперативності та вичерпності.

3. Широкий суб'єктний склад (на відміну від наказаного провадження) та найменування сторін. У справах позовного провадження учасниками

справи є сторони та треті особи (ч. 1 ст. 41 ГПК України). Сторонами в судовому процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути юридичні особи та фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування.

Крім того, позовне провадження передбачає участь (у встановлених законом випадках) ряду інших учасників судового процесу: адвокатів, експертів з права, спеціалістів, перекладачів, свідків тощо.

4. Процесуальні гарантії позовної форми захисту. Вони дозволяють забезпечити дотримання встановленого законодавством порядку вирішення процесуальних питань на різних стадіях розгляду та вирішення господарської справи. Необхідність закріплення достатніх процесуальних гарантій неодноразово була підкреслена в позиції ЄСПЛ. Зокрема, в Постанові ЄСПЛ від 03.04.2012 р. по справі «Котов (Kotov) проти Російської Федерації» зазначалося, що держави мають зобов'язання вводити судові процедури, що забезпечують необхідні процесуальні гарантії, які дозволяють національним судам ефективно та справедливо розглядати будь-які спори між приватними особами [637].

До загальних процесуальних гарантій позовної форми можна включати:

а) реалізацію процесуальних прав: - загальних процесуальних прав (ознайомлення з матеріалами справи, одержання копії судових рішень, подання доказів, подання заяв та клопотань, оскарження судових рішень, укладання мирової угоди, мати представника тощо); - спеціальних процесуальних прав (відмова від позову (усіх або частини позовних вимог), визнання позову, подання зустрічного позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, зміна предмету або підстав позову);

б) реалізацію процесуальних обов'язків через їх закріплення в процесуальному законодавстві (ч. 2 ст. 42 ГПК України, ст. 46 ГПК України) та встановлення процесуальних інструментів забезпечення їх дотримання

(інститути судових витрат, заходів процесуального примусу, забезпечення позову тощо);

г) дію процесуальних строків відповідно до загальних положень Глави 6 ГПК України та особливих приписів на кожній стадії провадження.

5. Змагальність провадження. У наукових колах існує думка, що будь-яка змагальна форма процесу – це форма позовна. Проти категоричності даного судження виступають О.А. Беляневич [351, с. 239, 241], Г.П. Тимченко [638, с. 79–83]. Дійсно, реалізація принципу змагальності притаманна не тільки позовному провадженню, але, наприклад, й кримінальному, адміністративному судочинствам, яким не властива позовна форма захисту. Слід погодитись із Є.А. Таликінін [639, с. 219], що в даному аспекті доцільніше вести мову про різний ступінь реалізації даного принципу в різних формах захисту. При цьому безапеляційною здається теза, що тільки в позовній формі змагальність знаходиться в найвищій стадії своєї реалізації, адже стає способом організації розгляду справи.

Прояв змагальності в господарському судочинстві має ряд особливостей: обов'язок доказування і подання доказів (ст. 74 ГПК України), ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій (ч. 4 ст. 13 ГПК України); об'єктивність і неупередженість суду (ч. 5 ст. 13 ГПК України); порядок подання доказів (ст. 80 ГПК України), порядок витребування доказів (ст. 81 ГПК України), оцінка доказів за внутрішнім переконанням суду (ст. 86 ГПК України), засоби доказування (параграфи 2, 3, 4, 5, 6, 7 Розділу 5 ГПК України).

Додатково, обсяг змагальності в позовному провадженні має тісний зв'язок із ознакою «комбатантності» позовної форми захисту, яка передбачає отримання стороною об'єктивних переваг своєї позиції та кінцеву перемогу в спорі.

6. Стадійність розгляду справи. Для всіх видів позовного провадження характерна наявність таких стадій, як відкриття провадження у справі, підготовче провадження, розгляд справи по суті, ухвалення рішення.

7. Форма закінчення судового розгляду. Для позовного провадження єдиною формою закінчення судового розгляду задля вирішення справи по суті у суді першої інстанції є судове рішення. Порядок ухвалення судового рішення (ст. 233 ГПК України) та зміст рішення (ст. 238 ГПК України) також мають універсальний характер для загального та спрощеного позовного провадження.

Спрощене позовне провадження обумовлене рядом істотних процесуальних особливостей, які можна застосувати у господарському судочинстві, а саме:

1. Призначення провадження. Головним критерієм відмінності даного виду провадження від загального є призначення в системі правових способів захисту прав та інтересів. Так, відповідно до ч. 3 ст. 12 ГПК України призначенням спрощеного позовного провадження є розгляд малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

2. Малозначність справ. Законодавець в ч. 5 ст. 12 ГПК України вказує головні ознаки малозначних справ: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У наукових колах та в середовищі практиків-процесуалістів склалося неоднозначне ставлення до новел ГПК України в частині поняття «малозначності справ» як головного критерію спрощеного провадження. Так, І.О. Ізарова зазначає, що використаний термін «малозначні» доволі специфічний, оскільки значення справи для заявника не залежить від його ціни або складності розгляду і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні [640, с. 18–35]. М.М. Шевердін на противагу такої думки підкреслює, що термін «малозначні справи» треба розуміти як правову

категорію, а не розглядати з точки зору значення справи для сторін чи суду [641].

Термін «малозначні справи» є однозначно процесуальною категорією, складність якої зумовлюється наявністю ряду оціночних критеріїв (крім ціни позову) у діяльності господарського суду, які визначають остаточну можливість застосування виду спрощеного провадження. Такими оціночними умовами виступають: значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорія та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, у тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 247 ГПК України).

Дані умови отримують свою реалізацію виключно в межах повноважень господарського суду, які в літературі, у зв'язку із їх залежністю від особистого розсуду суду, отримали назву дискреційні повноваження.

Широта особистого розсуду в питанні розуміння «малозначності справ» отримала і доволі різні практичні втілення в діяльності господарських судів. В ухвалі Одеського апеляційного господарського суду від 01.03.2018 р. по справі 915/593/17 про визнання недійсним та скасування рішення загальних зборів та реєстраційної дії, у питанні визначення належного представництва Особи 2, суд, застосувавши тільки таку умову малозначної справи, як ціна позову, яка не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, дану справу не відніс до категорії малозначних спорів, та визначив, що представництво інтересів Особи 2 має здійснюватися адвокатом [642]. Підхід, згідно з яким судами застосовується тільки такий критерій, як ціна позову для визначення малозначності справ та прийняття рішення щодо спрощеного провадження, отримав вираження в ухвалі Київського апеляційного господарського суду від 01.03.2018 р. по справі № 910/17256/17, ухвалі господарського суду Харківської області від

02.03.2018 р. по справі № 922/473/18 тощо. Загалом, аналіз судової практики в частині спрощеного провадження демонструють чітку тенденцію суддів в вирішенні питання його запровадження виключно через категорію «ціна позову».

Однак є виключення з такого системного застосування зазначених правил спрощеного провадження. В ухвалі господарського суду Харківської області від 15.12.2017 р. по справі № 922/4050/17 про стягнення 15056,77 грн., зазначено, що з огляду на характер спірних правовідносин задля вирішення даного спору необхідно дослідити значне коло обставин та доказів, які підтверджують або спростовують факт порушення прав позивача, а тому дану справу не може бути визнано малозначною, тому визначений її подальший розгляд згідно зі ст. 176 ГПК України в порядку загального позовного провадження [643]. Інтерес викликає те, що незважаючи на незначну (по міркам господарського обігу) суму позову – 15056,77 грн, яка підпадає під категорію малозначних справ (та значно меншою, ніж сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб), суд не уточнюючи фактаж, вбачає якесь широке коло доказів та обставин, ініціює повний цикл розгляду справи зі всіма строковими, оперативними, витратними наслідками. Виходячи із аналізу судової практики, такий підхід є сумнівним, але, треба визнати, у межах наданих законодавцем дискреційних повноважень.

У судовій практиці можуть виникати й інші проблеми з визнанням справи малозначною. Зокрема, у частині помилковості розгляду справи у порядку спрощеного провадження, яка стає підставою для скасування такого рішення Верховним Судом з направленням справи на новий розгляд (п. 7 ч. 1 ст. 310 ГПК України).

На практиці є протилежні випадки такої ситуації, коли суд першої інстанції не відніс справу до малозначних (у тому числі з причин відсутності такого інституту в ГПК України на момент прийняття відповідного рішення) та здійснив розгляд у порядку загального позовного провадження. Наприклад, в ухвалі Верховного Суду від 03.03.2018 р. по справі

№ 910/8207/17 встановлено, що 12.02.2018 р. (згідно з відміткою канцелярії апеляційного суду) ТОВ «Юніверс Медіа Корпорейшн» звернулося з касаційною скаргою від 12.02.2018 р. № 01 до Верховного Суду, в якій просить рішення господарського суду міста Києва від 18.09.2017 р. та постанову Київського апеляційного господарського суду від 22.01.2018 р. скасувати та направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Дослідивши матеріали справи № 910/8207/17 та касаційної скарги, Касаційний господарський суд дійшов висновку про відмову у відкритті касаційного провадження, оскільки вона подана на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню, з урахуванням ст. 12 ГПК України (тобто положення щодо малозначності справи). Суд відзначив, що предметом позову у даній справі є стягнення 96 000 грн, а, отже, ціна позову у справі № 910/8207/17 не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, тому справа є малозначною відповідно до наведених приписів ГПК України. А згідно з пунктом 2 частини третьої статті 287 ГПК України не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах, крім випадків, зазначених у цій же нормі ГПК України [644]. Така позиція Касаційного суду викликає певну спірність з наступних міркувань. По-перше, провадження та ухвалення рішення суду першої інстанції приходилось на період відсутності в ГПК України правил спрощеного провадження за критерієм малозначності справ, відповідно до чого провадження за справою здійснювалося в порядку загального та єдиного (на цей момент) позовного провадження. По-друге, у цій позиції вбачається сумнівність доцільності застосування принципу зворотної дії нових правил щодо малозначності справи в провадженні. Заради об'єктивності, треба враховувати, що у відповідності до пп. 9 п. 1 Розділу XI «Перехідні положення» ГПК України в новій редакції справи у судах першої та апеляційної інстанцій, провадження у яких порушено до набрання чинності цією редакцією Кодексу, розглядаються за правилами, що діють після набрання чинності цією редакцією Кодексу. Але в розглянутому питанні

непросто є факт порушеного провадження, у ньому наявне ухвалене судове рішення та здійснене вирішення справи по суті. По-третє, застосування нових правил відносно вирішених по суті справ в порядку загального провадження тягне порушення права на оскарження в касаційній інстанції. У цій ситуації імпонує позиція, яка викладена у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R(80)2, яка прийнята Комітетом міністрів 11 березня 1980 р., згідно з якою, дискреційними є повноваження суб'єкта владних повноважень обирати у конкретній ситуації між альтернативами, кожна з яких є правомірною, тому не можна допустити, щоб використання дискреційних повноважень при застосуванні цих норм призводило до порушення законних прав та інтересів осіб, які звернулися до суду [645].

3. Винятки застосування спрощеного провадження. Так, за межами застосування спрощеного порядку вирішення спорів знаходяться справи: 1) про банкрутство; 2) за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; 3) у спорах, які виникають з корпоративних відносин, та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій); 4) у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 5) у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції; 6) у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю); 7) у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна; 8) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 9) інші вимоги (ч. 4 ст. 247 ГПК України).

4. Процедурні особливості. Вони стосуються строку розгляду справи (ст. 248 ГПК України), клопотання про розгляд справи (ст. 249 ГПК

України), подання заяв по суті справи (ст. 251 ГПК України), розгляду справи (ст. 252 ГПК України).

5. Специфіка представництва. Згідно з ч. 2 ст. 58 ГПК України при розгляді справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятками, визначеними законом. В практичній площині це означає широкі диспозитивні можливості для сторін малозначної справи в питаннях обрання за власним розсудом свого представника в суді: від адвоката до будь-якої особи із повною цивільно-процесуальною дієздатністю. Окрім того, це є прикладом обмеження монополії адвокатів на представництво інтересів у господарських судах.

6. Особливість оскарження. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 287 ГПК України судові рішення у малозначних справах не підлягають касаційному оскарженню. Згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень в цьому контексті є череда ухвал Верховного Суду щодо відмов у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою. Зокрема, ухвала Верховного Суду від 03.03.2018 року по справі 910/24483/16, ухвала Верховного Суду від 19.02.2018 року по справі 910/13621/17 та інші.

Винятком є випадки, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до ГПК України позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

На підставі вищезазначеного можна до головних ознак спрощеного провадження віднести: особливість призначення; наявність чітких критеріїв та оціночних умов ймовірності для спрощеного провадження; дискреційні повноваження господарського суду, процедурні особливості (етапні та

строкові), обмеженість права на оскарження; диспозитивність представництва, менший обсяг гарантій процесуальних прав.

Власне спрощене позовне провадження пропонується визначати як результат диференціації позовної форми захисту шляхом спрощення організаційних та функціональних елементів розгляду та вирішення справи, віднесених до малозначних при наявності ряду оціночних умов, крім випадків, визначених законодавством.

Позовна форма захисту виступає єдиною формою в питаннях розгляду справ про банкрутство, адже відповідно до ч. 6. ст. 12 ГПК України господарські суди розглядають справи про банкрутство у порядку, передбаченому цим Кодексом для позовного провадження, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У п. 2.1. Рекомендацій Президії Вищого господарського суду України від 04.06.2004 р. № 04-5/1193 «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [646] зазначено, що Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» слід розглядати як законодавчий акт, що містить спеціальні норми, які мають пріоритет відносно норм загальних щодо регулювання порядку провадження у справах про банкрутство, відновлення платоспроможності боржника, визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури, укладення мирової угоди між боржником та кредиторами, задоволення вимог кредиторів тощо. У зв'язку із новою редакцією ГПК України інша частина Рекомендацій Президії Вищого господарського суду України втратила свою актуальність, а тому існує нагальна потреба нових роз'яснень з боку Верховного Суду в частині застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Наказна форма захисту прав є абсолютно новою для господарського судочинства з теоретичних та практичних аспектів.

На відміну від позовного провадження наказне провадження має ряд наступних характеристик:

1. Відсутність спору про право та/або спору про інтерес. З точки зору Д.О. Туманова, визнання відсутності спору про право у справах наказного провадження не узгоджується з поняттями суб'єктивного права та спору про нього. У зв'язку з чим, вчений висловлює точку зору, що в наказному провадженні розуміння відсутності спору про право з точки зору закону, скоріш за все, має на увазі саме відсутність заперечень з боку зобов'язаної особи, тобто під відсутністю спору про право розуміється ситуація, коли боржник, який не виконує свій обов'язок «активно», його не заперечує [647, с. 72]. Деякі вчені також звертають увагу, що «різниця між позовним та наказним провадженням полягає саме в безспірності доказів в останньому» [648, с. 75] [654, с.433].

Можна погодитись із авторами, які з урахуванням практики застосування наказного провадження в цивільному судочинстві роблять висновки, що цей вид провадження не є засвідченням відсутності спірних правовідносин між сторонами, однак в силу очевидності права вимоги заявника відсутній спір про наявність самого права [275, с. 176].

Зважаючи на зміст ч. 2 ст. 12 ГПК України, у порядку наказного провадження розглядаються справи за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. На остаточне розуміння даного питання прямо впливає ч. 2 ст. 148 ГПК України, згідно з якою особа має право звернутися до суду з вимогами, визначеними у частині першій цієї статті, у наказному або спрощеному позовному провадженні на свій вибір. Власне, така норма вносить певну «сумбурність» у практичне виокремлення наказного та позовного проваджень. Адже такої альтернативності передуює допущення існування спору про право та/або спору про інтерес. Тоді не зрозумілим є критерії виокремлення наказного від позовного провадження, враховуючи, що перше з них – здатне не тільки сприяти процесуальній економії, але й

зменшувати ймовірність спорів у масштабі позовної форми. Для констатування самостійності форми та реального досягання мети, призначення законодавчого поділу наказної та позовної форми захисту необхідне чітке визначення їх відмінностей, що опосередковує окремий порядок передумов їх здійснення, бажане – вичерпність умов, доцільність та достатність обсягу альтернативності поведінки, процедур тощо. Наказне провадження не може мати ознаки «позовності» справи. Навіть господарські суди приймають певні рішення, беручи до уваги наявність чи відсутність спору про право. Наприклад, в ухвалі господарського суду Харківської області від 05.01.2018 р. по справі № 922/43/18 про стягнення 16739,56 грн зазначено, що приймаючи до уваги наявність спору між сторонами в даному випадку, що виключає можливість розгляду даної справи в порядку наказного провадження, та відсутність заяви позивача про розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження, суд вважає за необхідне розглядати справу за правилами загального позовного провадження [649].

В іншому випадку можуть вбачатися порушення змагальності, рівності сторін та загалом порушення конституційного права на судовий захист та системності здійснення діяльності господарським судом. У зв'язку із чим пропонується виключити ч. 2. ст. 148 ГПК України.

2. Заява та вимоги. На відміну від позовної, у наказній формі межі вимог є вузькими та конкретно визначеними. Так, вимоги в наказному провадженні можуть стосуватися лише стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій (у тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 1 ст. 148 ГПК України). Точність визначених вимог в наказному провадженні вже сьогодні демонструє одноманітність в судовому правозастосуванні. Відповідно до ухвали господарського суду Житомирської області від 24.01.2018р. по справі № 906/38/18 про видачу судового наказу про стягнення заборгованості зі сплати наданих послуг згідно умов договору про надання послуг з прибирання прибудинкової території та сходових

клітин № 106/2 від 01.09.2017 р. у загальній сумі 8166,85 грн, з яких 7350,66 грн боргу, 526,18 грн пені, 56,79 грн річних, 230,22 грн інфляційних, зазначено, що дослідивши вимогу заявника, суд дійшов висновку про часткове задоволення вимоги, а саме в частині стягнення боргу та пені, оскільки вказані вимоги ґрунтуються на договорі та підлягають розгляду в порядку наказного провадження, а вимоги в частині стягнення річних та інфляційних не підлягають розгляду в порядку наказного провадження, оскільки ці вимоги не ґрунтуються на договорі. Одноманітність підходів прослідковується в інших ухвалах господарських судів, наприклад, в ухвалі господарського суду Хмельницької області від 02.02.2018 р. по справі № 924/64/18, ухвалі господарського суду Рівненської області від 26.12.2018 р. по справі № 918/865/17 тощо.

Реалізація права на розгляд справи в наказному провадженні здійснюється шляхом подання заяви про видачу судового наказу до господарського суду. Вимоги до форми та змісту заяви про видачу судового наказу в наказному провадженні мають вичерпний характер та закріплені в ст. 150 ГПК України.

3. Усічений суб'єктний склад. Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги. Заявником та боржником в наказному провадженні можуть бути юридичні особи та фізичні особи – підприємці (ч.ч. 2, 3 ст. 147 ГПК України). Вказана норма є імперативною та широкому тлумаченню не підлягає. Наприклад, в ухвалі господарського суду Сумської області від 17.01. 2018 р. по справі №920/30/18 про видачу судового наказу про стягнення 52131,34 грн суд дійшов висновку про відмову у видачі судового наказу, виходячи з наступного: а) прокурор має право звертатися до суду з позовною заявою, має право вступати у справу, подавати скарги та заяви про перегляд рішення суду, проте, у статті не вказано про можливість звернення прокурора до суду з заявою про видачу судового наказу; б) ГПК України передбачає чіткий склад учасників справи у наказному провадженні – це заявник та боржник, при цьому заявником може

бути лише особа, якій належить право вимоги; в) у даному випадку прокурор не є особою, якій належить право вимоги у правовідносинах, що виникли на підставі договору № 1/12 від 15.10.2012 р. про надання фінансової підтримки на поворотній основі.

4. Форма закінчення судового процесу. За результатами розгляду вимог у порядку наказного провадження господарським судом видається судовий наказ, який є особливою формою судового рішення (ч. 1 ст. 147 ГПК України).

На відміну від рішення суду в позовному провадженні, судовий наказ в наказному провадженні не містить мотивувальної частини, що підкреслює специфічність даної форми захисту.

Деякі автори формулюють сутність судового наказу, яка характеризується одночасною наявністю в його складі елементів підтвердження та примусу. Елемент підтвердження виявляється в тому, що судовий наказ є судовим підтвердженням наявності або відсутності між сторонами того чи іншого правовідношення. Елемент примусу виступає як вказівка на обов'язковість враховувати судовий наказ для визначення кола осіб, оскільки судовий наказ має на меті забезпечення механізму примусового виконання [650].

5. Наявність впливу позовної форми захисту в частині визначення питань підсудності. Так, заява про видачу судового наказу подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленими ГПК України для подання позовної заяви (ст. 149 ГПК України).

6. Процесуальні гарантії осіб, які беруть участь в наказному провадженні. По-перше, до таких гарантій відноситься збереження права звернення до захисту в порядку позовного провадження. Так, відповідно до ч. 2 ст. 153 ГПК України відмова у видачі судового наказу з підстав, визначених ГПК України, унеможливорює повторне звернення з такою самою заявою, але заявник у цьому випадку має право звернутися з тими самими вимогами у позовному порядку. Також ГПК України передбачає, що у разі

відсутності підстав для повернення заяви про скасування судового наказу суддя не пізніше двох днів після її подання постановляє ухвалу про скасування судового наказу, в якій роз'яснює заявнику (стягувачу) його право звернутися до суду із тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 158 ГПК України). По-друге, важливим є обов'язок суду надіслати боржникові копії судового наказу (ст. 156 ГПК України). По-третє, це право боржника на скасування судового наказу в порядку ч. 3 ст. 154 ГПК України та ст. 157 ГПК України.

7. Специфіка підстав відмови від видачі судового наказу. Вичерпний перелік визначено в ч. 1 ст. 152 ГПК України. Дані положення обов'язково застосовуються в судовій практиці господарських судів та не мають дискусійного характеру. Згідно з ухвалою господарського суду м. Києва від 05.02.2018 р. по справі № 910/1004/18 про видачу судового наказу про стягнення заборгованості у розмірі 76683 грн 40 коп. суд дійшов висновку про постановлення ухвали про відмову у видачі судового наказу з підстави, визначеної п. 5 ч. 1 ст. 152 ГПК України, в результаті якої суддя відмовляє у видачі судового наказу, якщо з моменту виникнення права вимоги пройшов строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або пройшов строк, встановлений законом для пред'явлення позову в суд за такою вимогою. Згідно з ухвалою господарського суду Чернігівської області від 08.02.2018 р. по справі № 927/97/18 про видачу судового наказу про стягнення грошової заборгованості в сумі 157135,84 грн за договором банківського обслуговування суд дійшов висновку про постановлення ухвали про відмову у видачі судового наказу з підстави визначеної в п.п. 1, 8 ч. 1 ст. 152 ГПК України (щодо порушення вимог ст. 150 ГПК України; із поданої заяви не вбачається виникнення або порушення права грошової вимоги, за якою заявником подано заяву про видачу судового наказу).

8. Трансформаційні властивості інституту судового збору. За подання заяви про видачу судового наказу справляється судовий збір – 0,1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а за подання заяви про

скасування судового наказу – 0,05 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [651]. До особливостей інституту судового збору в наказному провадженні можна віднести, по-перше, неможливість повернення внесеної суми судового збору у разі відмови у видачі судового наказу або в разі скасування судового наказу. По-друге, можливості зарахування до суми судового збору, встановленої за подання позовної заяви суми судового збору, сплаченого за подання заяви про видачу судового наказу у разі пред'явлення стягувачем позову до боржника у порядку позовного провадження.

Отже, до ознак наказного провадження відносяться: відсутність спору про право та/або спору про інтерес; дискреційні права заявника; заміна оскарження на скасування; чіткість визначення виду вимог із гранично позначеними лімітами; заява як спеціальна форма реалізація права на розгляд справи у наказному провадженні; усічений суб'єктний склад; судовий наказ як форма судового рішення; вплив позовної форми в питаннях підсудності; трансформаційність судового збору; обмеженість процесуальних гарантій сторін [630, с. 305].

Саме наказне провадження пропонується визначати як результат диференціації господарсько-процесуальної форми захисту шляхом усічення організаційних та функціональних елементів розгляду та вирішення справи про стягнення грошової заборгованості із гранично позначеними лімітами.

Не можливо ігнорувати актуалізацію питань щодо виникнення чи запровадження нового самостійного виду процесуальної форми – електронне судочинства. На думку дослідників, український законодавець, перебуває на самому початку реалізації проекту електронного судочинства як нової форми процесу. У широкому розумінні «Електронний суд» навіть визначають самостійною унікальною формою судового процесу, заснованої на новітніх інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі [652, с. 30].

Витоки питання щодо електронного судочинства пов'язані із більш ширшим сегментом – електронною демократією. Крім того, система

електронного судочинства є одним з елементів електронного урядування, що сьогодні розглядається як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних мереж, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. У цьому контексті важливим фактором підвищення ефективності, відкритості та прозорості правосуддя є використання у судочинстві ІКТ, що сприяє спрощенню судових процедур, скороченню термінів розгляду судових справ, процесуальних термінів та експлуатаційних витрат [653, с. 140].

Загалом, постановка питання щодо перспективності виникнення нової електронної процесуальної форми має своє підґрунтя. Наразі ГПК України містить ряд ознак електронної форми, зокрема: єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ст. 6 ГПК України), трансляція судового засідання (ч.ч. 6, 7 ст. 6 ГПК України), фіксування судового засідання (ч. 14 ст. 6 ГПК України), електронна форма протоколу результатів автоматизованого розподілу справи (ч. 18 ст. 32 ГПК України), подання в електронній формі документів (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) до суду, вчинення процесуальних дій учасниками справи в електронній формі (ч.5 ст.42 ГПК України), електронні докази (параграф 5 ГПК України), вимоги щодо визначення в заявах, позовних заявах, скаргах номерів засобів зв'язку та електронної пошти, офіційної електронної адреси (за наявності), участь у судовому засіданні в режимі відео-конференції (ст. 197 ГПК України) тощо.

Можна погодитись із думкою вчених, які вважають, що за онлайновою процедурою, яка дозволяє дотриматися всіх принципів процесу, у тому числі і доступ до правосуддя, майбутнє юридичного процесу загалом. Водночас, аналіз норм ГПК України демонструє, що на сьогодні відсутнє повноцінне електронне правосуддя в якості можливості її визначення як самостійного виду процесуальної форми. Наразі є достатні підстави оперувати лише окремими його елементами в господарському судочинстві, які притаманні

існуючим видам судових проваджень. При цьому система останніх має перспективну тенденцію доповнюватися іншими, зокрема: визнання усього спектру існуючих сьогодні електронних інформаційних ресурсів належними і повністю допустимими доказами в судовому процесі; можливості вчинення в електронному форматі усіх процесуальних дій під час розгляду будь-яких судових справ; дистанційного електронного користування усіма процесуальними правами (починаючи від можливості сплатити судовий збір та подати позовну заяву, включаючи можливість подати відгук на неї, будь-який інший процесуальний документ в електронному вигляді, можливість ознайомитись з матеріалами справи та взяти участь в судових засіданнях (у тому числі в судових дебатах) з будь-якої точки земної кулі в режимі онлайн за допомогою відеоконференції, SMS-чату тощо, закінчуючи пред'явленням електронного виконавчого документу до виконання і одержанням результатів виконавчих дій [652, с. 28]. Тому для термінологічної точності в ГПП на сьогодні мова йде не про електронне судочинство, а про елементи електронної процесуальної форми, які мають універсальний, додатковий та наскрізний характер у межах господарського судочинства.

Отже, господарсько-процесуальну форму можна охарактеризувати в якості спеціально-юридичного засобу реалізації функцій ГПП, галузева особливість якого розкривається через певні диференційовані види в господарському судочинстві, серед них: позовна форма захисту прав; наказна форма захисту прав; форма захисту прав з елементами електронного судочинства.

Висновки до розділу 4

Аналіз наукової літератури, законодавства дозволив дослідити окремі аспекти господарсько-процесуальних відносин, господарсько-процесуальної форми через певні диференційовані види в господарському судочинстві та зробити наступні висновки.

1. Доопрацьовано окремі аспекти господарських процесуальних правовідносин, а саме, щодо: процесуальної правоздатності та процесуальної компетенції як передумов виникнення процесуальних правовідносин; діяльності господарського суду як матеріального (фактичного) змісту процесуальних правовідносин.

2. У процесі дослідження господарських процесуальних правовідносин як засобу реалізації функцій ГПП запропоновано методологічний опис діяльності господарського суду як матеріального (фактичного) змісту процесуальних правовідносин, який розкривається через: 1) діяльність, під якою розуміється система процесуальних дій, які здійснюються на підставі наданих законодавством повноважень, пов'язаних із розглядом господарських спорів, шляхом застосування певних процесуальних засобів, результат яких втілено у відповідному судовому акті, з метою захисту та відновлення прав та інтересів; 2) функцію правосуддя, яка є основною та відрізняє діяльність судів, зокрема господарських, від діяльності інших органів влади та полягає у розгляді та вирішенні судом справ віднесених до його юрисдикції; 3) функцію відтворення, яка розкривається через постійну здатність суду виконувати покладений обсяг повноважень, в результаті цілеспрямованої взаємодії усіх ланок інстанційної системи, яка проявляється в прийнятті якісних судових актів; 4) організаційну функцію, яка характеризується процесуальною формою практичної реалізації діяльності господарського суду.

3. Проаналізовано питання неупередженості (безсторонності) судді як ключового суб'єкта здійснення функцій ГПП в господарському судочинстві, визначено такі види: а) суб'єктивна, яка характеризується відсутністю будь-якої прихильності або упередженості; б) об'єктивна, яка характеризується дотриманням гарантій виключення будь-яких обґрунтованих сумнівів щодо конкретної справи; в) структурна, яка характеризується відсутністю суміщення послідовних повноважень щодо одних і тих же рішень.

Визначено сутність принципу неупередженості суддів, яка полягає в необхідності виключення негативного впливу суб'єктивних, об'єктивних, структурних факторів при здійсненні суддею процесуальної діяльності в процесі розгляду і вирішенні господарського спору з метою забезпечення захисту прав і охоронюваних законом інтересів.

4. Охарактеризовано господарську процесуальну форму в якості спеціально-юридичного засобу реалізації функцій ГПП, галузева особливість якого розкривається через певні диференційовані види в господарському судочинстві, серед них: позовна форма захисту прав; наказна форма захисту прав; форма захисту прав з елементами електронного судочинства.

5. Розглянуто форми судового провадження у господарських судах як організаційно-впорядковані форми прояву функцій ГПП. Проаналізовано види позовного провадження та визначено загальні характеристики: 1) спір про право та/або спір про інтерес; 2) позов та позовна заява; 3) широкий суб'єктний склад та найменування сторін; 4) процесуальні гарантії позовної форми захисту; 5) змагальність; 6) стадійність розгляду справи; 7) судові рішення як форма закінчення судового розгляду.

6. Спрощене позовне провадження запропоновано визначати як результат диференціації позовної форми захисту шляхом спрощення організаційних та функціональних елементів розгляду та вирішення справи, віднесених до малозначних при наявності ряду оціночних умов, крім випадків, визначених законодавством, ознаками якого є: наявність чітких критеріїв та оціночних умов ймовірності; наявність дискреційних повноважень господарського суду; наявність процедурних особливостей (етапні та строкові), наявність обмеженості права на оскарження; наявність диспозитивності представництва; наявність меншого обсягу гарантій процесуальних прав.

7. Наказне провадження запропоновано визначати як результат диференціації господарської процесуальної форми захисту шляхом усічення організаційних та функціональних елементів розгляду та вирішення справи

про стягнення грошової заборгованості із гранично позначеними лімітами, ознаками якого є: відсутність спору про право та/або спору про інтерес; наявність дискреційних прав заявника; наявність заміни оскарження на скасування; наявність чіткого визначення виду вимог із гранично позначеними лімітами; наявність заяви як спеціальної форми реалізації права на розгляд справи; наявність усіченого суб'єктного складу; наявність судового наказу як форми судового рішення; наявність впливу позовної форми в питаннях підсудності; трансформаційність судового збору; наявність обмеження процесуальних гарантій сторін.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [595; 601; 605; 616; 623; 625; 630; 744].

РОЗДІЛ 5

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ЗА МЕЖАМИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

5.1 Позасудовий захист прав та вирішення господарських спорів як засіб реалізації функцій господарського процесуального права

Рівень ефективності політики держави у сфері господарського обігу обумовлено раціональністю моделі захисту та відновлення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Посилення євроінтеграції, у тому числі, у питаннях здійснення правосуддя, зумовлює пріоритетні напрями розвитку ГПП в частині розробки нових та раціоналізації вже існуючих механізмів забезпечення безумовності захисту осіб, зазначених у ст. 4 ГПК України.

Міжнародно-правові стандарти зорієнтовані, перш за все, на фактичну реалізацію основних принципів судочинства, якими виступають справедливість, доступність та своєчасність судового захисту. Водночас, рівень їх функціонування в Україні не є задовільним, що зумовлено як огріхами законодавства, так і великим завантаженням господарських судів. Актуальність пошуку варіантів вирішення існуючих проблем стосується не тільки удосконалення системи правосуддя, а й юрисдикційної системи в цілому. У світлі зміщення основних акцентів з традиційного судового вирішення спорів на концептуальне посилення альтернативних способів вирішення спорів, особливої уваги заслуговують позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів.

Завантаженість судової системи також стає причиною актуальності пошуку шляхів альтернативних форм ефективності реалізації права на захист у його широкому розумінні. Так, згідно з даними судової статистики за 9 місяців 2017 р., кількісний склад господарських місцевих суддів за штатом складає 710 осіб (384 з яких мають повноваження щодо розгляду судових

справ), а господарських апеляційних – 273 (190 з яких мають повноваження щодо розгляду судових справ). При цьому перебувало у провадженні справ і матеріалів господарських місцевих суддів – 117151 (у тому числі надійшло у звітному періоді 89238), а розглянуто справ і матеріалів – 88211. Перебувало у провадженні справ і матеріалів апеляційних господарських суддів – 25050 (у тому числі надійшло у звітному періоді 21309), а розглянуто справ і матеріалів – 22726. У 2016 р. середньомісячне надходження справ на одного суддю господарського місцевого суду – 16,3, апеляційного господарського суду – 12,4. Кількість розглянутих справ у 2016 р. одним суддею (за штатом) господарського місцевого суду – 161, а апеляційного господарського суду – 115 [587].

Слід погодитись, що в умовах «кризової економіки, яка характеризується, до того ж, неусталеністю ані у сфері правового регулювання, ані у сфері комерційної практики, необхідно більш чітко визначати форми захисту суб'єктивних цивільних прав, у тому числі й прав суб'єктів підприємницьких відносин, а також імплементувати до чинного законодавства положення, які не лише дадуть підприємцям можливість звертатися до суду за вирішенням спору між ними, а також забезпечать дієвість застосування приватноправових механізмів та форм вирішення комерційних спорів» [655, с. 144; 659].

Значення форм та способів захисту прав суб'єктів господарювання істотно зростає у зв'язку з підвищенням ролі правових засобів у нормативній регламентації сфери господарювання, і як наслідок – у сфері реалізації функцій ГПП. Форми та способи захисту прав суб'єктів господарювання, закріплені у законодавстві, повинні розглядатися як один із дієвих важелів механізму господарювання, що має значний вплив на ефективність господарської діяльності. Форми та способи захисту порушених прав суб'єктів господарювання набувають увсе більшої актуальності у зв'язку з оновленням господарського законодавства, дією ГК України,

трансформацією самих способів в умовах розвитку ринкової економіки [656, с. 142].

У теорії господарського права сформульоване положення, що механізм захисту прав суб'єктів підприємництва є сукупністю взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів та державних органів у процесі їх правовідносин приводиться у відповідність до вимог і дозволів, що містяться в нормах права, і тим самим забезпечується захист законних прав суб'єктів господарювання [657, с. 8].

Глава 3 ЦК України визначає форми захисту цивільних прав та інтересів за суб'єктною ознакою: захист судом (ч. 1 ст. 16 ЦК України); захист, що здійснюється Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування (ст. 17 ЦК України); захист цивільних прав нотаріусом (ст. 18 ЦК України), самозахист (ст. 19 ЦК України). Цей перелік доповнюється третейською формою захисту прав згідно із Законом України від 11.05.2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди». ГК України містить загальні формулювання та норми бланкетного змісту щодо форм захисту суб'єктів господарювання. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 20 ГК України порядок захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів визначається цим Кодексом, іншими законами.

О.А. Беляневич вказує, що більш вдалим уявляється визначення форми захисту цивільних прав як механізму реалізації охоронних норм цивільного права за допомогою використання певних засобів та способів захисту цивільних прав, оскільки ним можуть бути охоплені й юрисдикційна, і неюрисдикційні форми. При цьому юрисдикційна форма захисту представлена як зовнішній вираз спрямованої на вирішення правового спору у встановленому законом порядку діяльності уповноважених органів (загальних судів, третейського суду (арбітражу), адміністративних органів), наділених правом винесення обов'язкового для сторін рішення [658, с. 62–64; 659].

О.Г. Хрімлі на підставі комплексного дослідження питання захисту прав інвесторів сформував класифікацію форм захисту прав інвесторів у сфері господарювання за трьома групами за таким критерієм, як підстави і порядок використання форм захисту прав інвесторів у сфері господарювання. Перша група – законодавча, яка включає форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання, що використовуються на підставі та в порядку, встановленому законодавством, а саме: а) господарсько-адміністративна, б) судова. Друга група – законодавчо-договірна, яка включає форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання, що використовуються у порядку, передбаченому законодавством, але на підставі домовленості сторін, а саме: а) третейський розгляд, б) інвестиційний міжнародний арбітраж, в) претензійний порядок, г) самозахист. Третя група – договірна, яка включає форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання, що використовуються в порядку і на підставі домовленості сторін, а саме: а) медіація, б) інші примирливі процедури [659, с. 31].

Л.М. Ніколенко серед юрисдикційних форм захисту виділяє дві: судова та позасудова. У сукупності судова та позасудова форми захисту пов'язані з діяльністю судових і правочинних органів з відновлення порушених прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а також застосування господарсько-правових санкцій [660, с. 64; 659]. О.П. Подцерковний підкреслював, що інститути примирення, які мають відношення до господарського процесу, можуть існувати у кількох формах: досудове врегулювання спорів; досудове врегулювання розбіжностей, що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів; медіація – позасудове врегулювання спорів із залученням професійних осіб, які сприяють примиренню [661, с. 20].

Розглядаючи форми захисту прав суб'єктів господарювання з позиції наявності чи відсутності участі державного суду, у літературі застосовують таке поняття, як альтернативність вирішення спорів. При цьому воно може бути розкрито у широкому чи вузькому сенсі. Так, у широкому розумінні

альтернативність означає можливість звернення за вирішенням спору або до органу державної влади (суду), або за допомогою одного зі способів альтернативного вирішення спорів; а у вузькому розумінні – це можливість обирати серед кількох способів альтернативного вирішення спорів всередині самої системи [662, с. 243]. Практика застосування альтернативних форм вирішення правових конфліктів (Alternative Dispute Resolution, чи ADR) існує в більшості країнах світу як альтернатива офіційному правосуддю, судовій системі держави. Альтернативне вирішення правових спорів (ABC) – це сукупність прийомів і методів позасудового врегулювання спорів, у результаті застосування яких сторони, що сперечаються, укладають взаємоприйнятну угоду. У багатьох випадках ABC виступає більш прийнятним, порівняно з державною судовою процедурою, способом вирішення конфліктної ситуації, оскільки не потребує значних фінансових та організаційно-технічних витрат з боку учасників спірних правовідносин. Основне значення ABC полягає в тому, що за його допомогою відбувається фільтрування тих правових (у тому числі цивільно-правових) спорів, які дійсно потребують повного судового розгляду від тих, що можуть бути вирішені без участі суду [663, с. 166].

Поняття позасудового захисту прав суб'єктів господарювання в законодавстві відсутнє, що породжує неоднозначність підходів як до його загального визначення, так і до виокремлення конкретних форм, засобів та заходів.

Під позасудовим захистом прав розуміють, насамперед, деякі більш-менш формальні процедури врегулювання спорів, які не мають на меті внесення суперечностей між сторонами на розгляд державного суду. Власне створення, наявність та підтримання ефективної, внутрішньо узгодженої системи форм, способів та процесуальних засобів захисту порушених суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів розглядають як складову обов'язку держави із захисту прав суб'єктів господарювання, як

важливу юридичну гарантію розвитку підприємництва і забезпечення правового порядку у сфері суспільного виробництва [658, с. 62].

Характерними ознаками позасудового захисту прав суб'єктів господарювання є: здійснення суб'єктами господарювання самостійно або через уповноважені органи (особи); виключення участі державного суду; складання із сукупності форм, засобів та заходів правового та організаційно-процедурного характеру; існування мети – забезпечення належної реалізації прав, захист та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання.

Формами позасудового захисту прав суб'єктів господарювання виступають:

1. Самозахист. Він здійснюється безпосередньо суб'єктами господарювання за допомогою способів (наприклад, оперативного-господарські санкції, звернення до засобів масової інформації, відмова від виконання зобов'язання), які повинні відповідати змісту права, що порушено, характеру дій, якими воно порушено, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням, та які не заборонені законом, не суперечать моральним засадам суспільства з метою попередження, припинення порушення права або ліквідації наслідків порушення. Способи самозахисту передбачені ЦК України, ГК України та й іншими законодавчими актами. Незважаючи на законодавчі зміни, самозахист залишається самостійною – неюрисдикційною – формою захисту права, альтернативною юрисдикційним (державно-правовим) формам [664, с. 24, 29].

2. Адміністративний захист здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування в межах, на підставах та у спосіб, що встановлені Конституцією України та законом. Основними уповноваженими органами реалізації адміністративного захисту є: Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державна фіскальна служба України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Департамент державної реєстрації та нотаріату

Міністерства юстиції України, Рахункова палата України, Державна регуляторна служба України тощо.

3. Нотаріальний захист можна розглядати як сукупність форм, засобів та заходів альтернативного характеру, здійснюваних уповноваженими органами від імені держави, унаслідок чого забезпечується належна реалізація прав, у тому числі на кваліфіковану юридичну допомогу, запобігання або усунення можливостей порушення прав, відновлення порушених прав суб'єктів господарювання.

Реалізація нотаріального захисту прав – це нотаріальна діяльність органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності. Суть нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона має переважно посвідчувальний, підтверджувальний характер, юридично закріплює (фіксує) права з метою попередження можливого їх порушення, а також врегульовує їх відповідно до вимог законодавства [665, с. 55].

В юридичній літературі виокремлюють окрему категорію нотаріального процесуального порядку як одну з форм охорони і захисту прав та інтересів громадян та юридичних осіб [666, с. 65–70]. Втім, незалежно від розуміння нотаріального процесу як несудової форми захисту прав, або ж в поєднанні з цивільним, господарським процесом, нотаріат має важливу роль, вчиняючи нотаріальні акти, які мають доказову силу та публічне визнання.

Нотаріат може виступати ефективною інфраструктурою медіації для вирішення спорів між суб'єктами господарювання в процесі посилення альтернативних досудових форм захисту прав суб'єктів господарювання. Така формація вже отримала своє практичне втілення в багатьох державах. Прикладом ефективного використання можливостей нотаріату як превентивного «правосуддя» може бути законодавство Німеччини. Так, у параграфі 15а про введення в дію Цивільного процесуального укладення

(EGZPO) умовою звернення з позовом до суду визначено можливість встановлення федеральними землями обов'язку звернення до примирних органів, одним з яких є нотаріат. Також нотаріуси можуть брати участь у досудових формах врегулювання спорів як органи примирення за змістом параграфу 794 ч.1 п.1 Цивільного процесуального укладення (ст. 5 ч.1 Закону Баварії про процедури примирення від 25.04.2000 р. (GVBl.S.268)), медіаторів або третейських суддів. Крім того, у Законі Німеччини про банкрутство встановлене правило, відповідно до якого боржник-споживач при зверненні з заявою про визнання його неспроможним повинен надати висновок відповідної особи чи органу про спробу укладення у позасудовому порядку угоди з кредиторами про погашення боргів. При цьому нотаріус є одним із можливих уповноважених осіб з надання такого висновку [667].

Доцільність посилення ролі повноважень нотаріусів у господарському судочинстві та медіаційних функціях нотаріату обумовлено наступними положеннями.

Правове регулювання діяльності нотаріату в Україні встановлено Законом України від 02.09.1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат», Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22.02.2012 р. № 296/5, Законом України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII «Про виконавче провадження», Правилами професійної етики нотаріусів України від 14.10.2013 р. № 2104/5, Постановою КМУ від 29 червня 1999 р. № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів».

Законом України «Про нотаріат» визначено, що нотаріусом є уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [668]. Саме

статус нотаріуса, як уповноваженого державою, та регламентованість нотаріальної діяльності, безумовно, посилюють рівень довіри до цього інституту з боку суб'єктів як у світлі вирішення спорів, так і гарантованості самих правовідносин.

Константою зменшення самої ймовірності спірності між суб'єктами господарювання виступає механізм здійснення нотаріусами виконавчих написів. Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість, або на правочинах, що передбачають звернення стягнення на майно на підставі виконавчих написів згідно з п. 19 ст. 34 та Глави 14 Закону України «Про нотаріат» та Глави 16 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

У постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 липня 2017 р. у справі 754/9711/14-ц про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, зазначається, що вчинення нотаріусом виконавчого напису – це нотаріальна дія, яка полягає в посвідченні права стягувача на стягнення грошових сум або витребування від боржника майна. При цьому нотаріус здійснює свою діяльність у сфері безспірної юрисдикції і не встановлює прав або обов'язків учасників правовідносин, не визнає і не змінює їх, не вирішує по суті питань права. Тому вчинений нотаріусом виконавчий напис не породжує права стягувача на стягнення грошових сум або витребування від боржника майна, а підтверджує, що таке право виникло у стягувача раніше. Мета вчинення виконавчого напису – надання стягувачу можливості в позасудовому порядку реалізувати його право на примусове виконання зобов'язання боржником.

Додатковим аргументом на користь забезпеченості належного рівня правової безпеки виконавчих написів є здійснення контролю за діяльністю нотаріусів, зокрема, з боку господарських судів. Так, виходячи з приписів частини другої ст. 50 Закону України «Про нотаріат», право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, а також нотаріального акта має

особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти. Спори між боржниками і стягувачами, а також спори за позовами інших осіб, прав та інтересів яких стосуються нотаріальні дії чи акт, у тому числі – про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, про повернення стягнутого за виконавчим написом, вирішуються господарським судом за позовами боржників або зазначених осіб до стягувачів, якщо суб'єктний склад сторін відповідного спору відповідає приписам ст. 4 ГПК України. При цьому за змістом статей ГПК України, ст. 1 і 3 Закону України «Про нотаріат», нотаріус не може бути відповідачем у господарському процесі, а залучається до участі в ньому як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. Водночас слід мати на увазі, що до господарського суду не можуть оскаржуватися дії нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису, коли йдеться виключно про порушення нотаріусом правил вчинення відповідної нотаріальної дії і при цьому позивачем не порушується питання про захист права, заснованого на приписах цивільного чи господарського законодавства [608].

Виконавчий напис нотаріуса є зручним та дієвим способом вирішення більшості безспірних справ. Втім, стягувачі, у зв'язку з неналежним врегулюванням цього питання, не завжди розуміють формулювання та суть «доказів, що підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем». Таке положення зумовлено відсутністю законодавчо встановленого вичерпного переліку документів, які підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання. Враховуючи зручність застосування виконавчого напису в межах позасудового захисту прав, необхідність подолання законодавчої неточності не виникає сумніву.

Крім того, доказова сила нотаріальних актів має вагоме значення в межах самого господарського судочинства для прискорення вирішення господарських спорів. Особливу актуальність зазначене положення отримує внаслідок ослаблення слідчих засад у судочинстві, зміни характеру

сприйняття суддями істини, яка перетворилася, по суті, в юридичну або формальну. Тому саме письмові докази складають основу доказового матеріалу у господарських справах, більшість з яких мають нотаріально засвідчену форму. У цьому аспекті виявляється опосередкований вплив регулюючої функції ГПП щодо змісту та належного оформлення доказового матеріалу, який має значення для вирішення господарського спору в господарському судочинстві [669, с. 111–113].

Також у діяльності нотаріусу простежується непряма реалізація інформаційної функції ГПП. Нотаріус – це особа, яка володіє, передає та обробляє правову інформацію, у тому числі у формі надання роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру згідно п. 3 ст. 4 Закону України «Про нотаріат».

Дякович М.М. зазначає, що, передусім, нотаріус у своїй діяльності зобов'язаний брати активну участь у запобіганні конфліктам не тільки врегульовуючи розбіжності, які виникли, але й запобігаючи виникненню спорів та конфліктів у майбутньому. Якщо цю функцію нотаріуса порівняти з превентивною функцією, зазначає автор, то можна сміливо стверджувати, що вирішення та запобігання конфліктам між сторонами – це частина превентивної функції [670, с. 54]. Отже, превентивна функція нотаріуса прямо стикається із відповідною функцією ГПП, яка, згідно з ч. 2 ст. 4 ГПК України, спрямована не тільки на захист порушених прав, а також на вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

4. Третейський захист. До основних традиційних альтернативних форм відноситься третейський суд (arbitration) – вирішення спору за допомогою незалежної, нейтральної особи – арбітра (або групи арбітрів), який уповноважений винести обов'язкове для сторін рішення [671]. Він здійснюється третейським судом (постійно діючим або для вирішення конкретного спору) з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб.

Правовою базою взаємодії господарських та третейських судів є Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди», Узагальнення Верховного Суду України практики застосування судами Закону України «Про третейські суди», Постанова ВГСУ від 26.12.2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції», інформаційний лист ВГСУ від 17.09.2012 р. № 01-06/1258/2012 «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про третейські суди» тощо.

В юридичних наукових статтях існують різні думки щодо форм та суті взаємодії державних та третейських судів. Так, І.В. Решетнікова поділяє форми взаємодії між арбітражними і третейськими судами на дві групи: процесуально-правові та організаційно-правові. До процесуально-правових форм взаємодії належать провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на їх примусове виконання, вжиття заходів забезпечення позову тощо. Організаційні форми, на її думку, включають проведення навчальних семінарів для суддів третейських судів із залученням суддів арбітражних судів, спільних семінарів та круглих столів, а також направлення матеріалів узагальнення судово-арбітражної практики в третейські суди тощо [672, с. 584]. Д.М. Притика виділяв чотири групи правовідносин, що виникають як при укладенні третейської угоди, так і в третейському процесі залежно від їх змісту. При цьому, до четвертої групи він відносив ті, які виникають під час оспорювання рішення третейського суду, вжиттям запобіжних заходів, виконанню рішення третейського суду. Украв важливим є те, що ці відносини регулюються нормами цивільного процесуального, господарського процесуального права або законодавства про виконавче провадження [673].

Інші дослідники основною категорією зв'язку господарських судів із третейськими визначають судовий контроль. С.Ф. Демченко у своїй науковій роботі декларує здійснення судового контролю у всіх аспектах будь-якої судової діяльності [674]. П.В. Хотенець сутність контрольної функції суду в

аспекті вищезазначеного питання вбачав у тому, що господарський суд є додатковим шабелем легімізації рішення третейського суду. Він підкреслював, що законодавець визначає та підкреслює компетенцію саме держави в питаннях щодо прийняття рішення про можливість примусового виконання рішення третейського суду. Компетентний суд як орган державного контролю, у даному випадку, аналізує та дає оцінку відповідності рішення третейського суду законодавству України [675].

Дійсно, згідно до ст. 354 ГПК України, заява про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду розглядається суддею одноособово протягом п'ятнадцяти днів з дня її надходження до суду в судовому засіданні з повідомленням сторін. При розгляді заяви про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду, за клопотанням однієї з сторін господарський суд витребує справу з постійно діючого третейського суду, в якому вона зберігається. При розгляді справи в судовому засіданні господарський суд встановлює наявність чи відсутність підстав для відмови у видачі наказу на примусове виконання рішення третейського суду. Тобто процесуальне законодавство прописує повноцінну судову процедуру розгляду вищезазначених питань.

Однак визначати порядок, наведений Главою 7 ГПК України, як реалізацію судового контролю вбачається дискусійним. По-перше, даний розділ не містить термінології «судовий контроль». По-друге, дані процедури можуть бути ініційовані лише за заявою управнених осіб, а не за рішенням господарського суду. Так, відповідно до ч. 1 ст. 352 ГПК України, питання видачі наказу на примусове виконання рішення третейського суду розглядається судом за заявою особи, на користь якої прийнято рішення третейського суду; ч. 1 ст. 346 ГПК України сторони, треті особи, а також особи, які не брали участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки, мають право звернутися до суду із заявою про скасування рішення третейського суду. По-третє, здійснення діяльності господарським судом щодо провадження у справах про

оскарження третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів проводиться в межах визначених повноважень, які вони реалізують з метою захисту прав та законних інтересів держави, фізичних та юридичних осіб. У цій частині дуже точним є зауваження Д.М. Притики, що господарські суди, здійснюючи покладену на них функцію, мають, як і загальні суди, спеціальні державно-владні повноваження, характер і зміст яких визначаються завданнями, що поставлені перед ними, і методами діяльності їх органів. Це положення має бути вихідним у дослідженні взаємозв'язків і взаємодії господарських судів з іншими судовими і державними органами [676, с. 86].

Водночас на практиці зустрічаються приклади порушення господарськими судами зазначеної групи повноважень. Наприклад, у постанові Харківського апеляційного суду від 15.04.2013 р. справа № 922/399/13-г про скасування рішення третейського суду зазначалося, що господарський суд може розглядати питання про скасування рішення третейського суду лише з підстав, викладених у заяві про скасування рішення третейського суду, в якій має бути зазначено відомості про наявність передбачених Законом підстав скасування рішення третейського суду. Наведений у частині третій ст. 51 Закону України «Про третейські суди» та ст. 1225 ГПК України перелік підстав, з яких може бути оскаржене та скасоване рішення третейського суду, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Отже, у порушення норм чинного законодавства, зокрема ст.ст. 16, 17 Закону України «Про третейські суди» та ст.ст. 6, 7 Регламенту третейського суду, суд першої інстанції необґрунтовано встановив незаконність складу третейського суду та безпідставно скасував рішення Харківського міжобласного третейського суду (постійно діючий) при Асоціації «Міжрегіональний юридичний союз» від 23 січня 2013 року.

Отже, можна охарактеризувати ознаки дії функцій ГПП щодо третейського захисту, як прогресивного інституту позасудового державного захисту прав, а саме: а) обмежується певною групою правовідносин, таких як

оскарження третейських судів та видача наказів на примусове виконання рішень третейських судів; б) виявляється як додатковий охоронний механізм захисту прав та інтересів, який реалізуються господарськими судами в межах своїх повноважень; в) виявляється у збереженні балансу існуючих додаткових державних гарантій захисту прав у господарському судочинстві та принципу альтернативності вирішення спорів, які виникають з господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законодавством; г) функціонально активізується тільки за ініціативою управнених осіб у випадках, визначених процесуальним законом [677, с. 174].

5. Досудовий (претензійний) захист здійснюється безпосереднього суб'єктами господарювання без звернення до господарського суду з метою відновлення та захисту їх прав та законних інтересів та забезпечення/збереження господарських зв'язків.

Досудове врегулювання господарських спорів має важливе значення як для суб'єктів господарювання, так і загалом для судової системи. Це обґрунтовується тим, що досудове врегулювання господарських спорів спрямоване на можливість суб'єктів господарювання розглянути спір самостійно, на власний розсуд, без звернення до суду, з метою безпосереднього і швидкого вирішення господарського спору. Також досудове врегулювання господарських спорів спрямоване на розвантаження судової системи від позовів [678, с. 54–56].

Чинне законодавство не містить визначення поняття досудового врегулювання господарських спорів. У літературі під ним розуміють сукупність заходів, які підлягають здійсненню стороною, права якої порушено, для безпосереднього вирішення спору, що виник, зі стороною, яка є порушником майнових прав чи інтересів; як процедуру ліквідації спору про право тощо [2, с. 39; 84, с. 289]. У періодиці синонімічно широко використовується термін «претензійний порядок вирішення господарських спорів».

Виникнення досудового врегулювання господарських спорів можна розглядати з декількох позицій. Перша пов'язується із виникненням моделі врегулювання бізнес-конфліктів у США, що має офіційну аббревіатуру ADR (Alternativ Dispute Resolution), яка, у тому числі, включає Court settlement of disputes та Pretrial settlement of disputes. Ця модель отримала визнання та використання в багатьох розвинених державах. Інша пов'язує еволюцію цього процесу в Україні із закріпленням претензійного порядку вирішення спорів за радянської господарської системи, який був закріплений постановою Ради Міністрів СРСР від 23.07.1959 р. № 824.

Конституція України передбачає можливість визначення законом обов'язкового досудового порядку врегулювання спору (ст. 124). Основні положення досудового врегулювання господарських спорів закріплено в єдиній ст. 19 ГПК України, відповідно до якої сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленості між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими, згідно із законом. Особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову. Окремі положення щодо досудового врегулювання господарського спорів містяться в інших нормативно-правових актах, зокрема, у транспортних Статутах, у Кодексі торговельного мореплавства України тощо.

Законодавче закріплення досудового врегулювання господарських спорів як правового інституту викликає неоднозначність та дискусійність в теорії та практиці [679, с. 66]. Окремі правознавці виключають потребу в існуванні даного процесу в нових економічних реаліях, а деякі вважають елементом обмеження права на судовий захист, інші – виступають за його збереження в законодавчому полі в аспекті передумови права на позов у процесуальному значенні [680, с. 227–238].

Слід підкреслити, що до 2002 р. досудове врегулювання господарських спорів було обов'язковою стадією господарського процесу. Ст. 63 ГПК

України містила положення, що у випадку неподання доказів про вжиття заходів досудового врегулювання спору позовна заява повертається.

Рішенням КСУ від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002 щодо офіційного тлумачення положення ч.2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) було роз'яснено, що положення ч. 2 ст. 124 Конституції України про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

Неможливість обмеження права на доступ до суду неодноразово було підкреслено в позиціях ЄСПЛ (справи «Голдер проти Сполученого Королівства Великобританії», «Воловік проти України», «Трегубенко проти України», «Чуйкіна проти України»); Комітету Ради Європи, яким були вироблені та прийняті резолюції та рекомендації з питань забезпечення більш простого доступу громадян до ефективного правосуддя: Рекомендація № R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 р.; Резолюція (76) 5 про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах від 18 лютого 1976 р.; Рекомендація № R (84) 5 щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи, від 28 лютого 1984 р. тощо [681, с. 56–58].

Закон України від 23 червня 2005 р. № 2705-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів» виключив положення п. 7 ч. 1 ст. 63 ГПК України стосовно вжиття заходів досудового врегулювання спору. Ці зміни підкреслили, що досудовий порядок врегулювання господарських спорів не може бути обов'язковою умовою розгляду справи господарським судом. Цей Закон також

встановлював, що сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою, тобто остаточно було визначено, що досудове врегулювання господарських спорів є альтернативним, не обов'язковим порядком вирішення спорів.

Отже, в аспекті впливу функцій ГПП щодо досудового врегулювання господарських спорів можна запропонувати визначення поняття досудового врегулювання господарських спорів як звичаєвого виду позасудового захисту прав та вирішення господарських спорів, який спрямований на: своєчасне відновлення порушених прав та захист законних інтересів підприємства; оперативне виявлення причин, умов, шляхів вирішення господарського конфлікту; попередження руйнування стабільності та системності господарської діяльності та господарських зв'язків; спрощене відновлення господарської дисципліни; уникнення додаткових затрат контрагентами (зокрема, судових витрат).

Проявом звичаєвості досудового врегулювання господарських спорів є претензія (матеріально-правова вимога одного учасника спірного правовідношення до іншого) як засіб врегулювання конфлікту сторонами, що сперечаються, без сторонньої допомоги з боку держави в особі суду. Подання претензії є досудовим добровільним порядком врегулювання спору [682, с. 77]. Традиційно претензія повинна бути складена в письмовій формі, підписана повноважною особою підприємства, організації або їх представником та включати в себе: а) повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та підприємства, організації, яким претензія пред'являється, дату пред'явлення і номер претензії; б) обставини, на підставі яких пред'явлено претензію, докази, що підтверджують ці обставини, посилання на відповідні нормативні акти; в) вимоги заявника; г) суму претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці, платіжні реквізити заявника претензії; д) перелік документів, що додаються до претензії, а також інших доказів.

З урахуванням вищезазначеного можна визначити поняття позасудового захисту прав як засобу реалізації функцій ГПП юрисдикційного або неюрисдикційного характеру, який здійснюється як суб'єктами господарювання самостійно, так і уповноваженими органами (особами) без участі державного суду, направлені на вирішення конфлікту з метою належної реалізації прав, захисту та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання.

6. Інші форми, які передбачені певними законодавчими актами (наприклад, Законом України «Про іпотеку», Земельним кодексом України, ЦК України тощо).

Особливими формами прямого регулювання ГПП позасудових відносин є: а) забезпечення доказів, б) забезпечення позову. Так, згідно зі ст. 110 ГПК України, суд, за заявою особи, яка може набути статусу позивача, має забезпечити докази, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим, а сама заява про забезпечення доказів може бути подана до суду до подання позовної заяви. Відповідно до ч. 2 ст. 136, забезпечення позову допускається до пред'явлення позову.

Беляневич О.А. з приводу нетипової дії ГПП зазначала наступне: ГПП як система юридичних норм регулює діяльність господарського суду та інших заінтересованих суб'єктів, пов'язану із здійсненням правосуддя у справах, віднесених до відання господарських судів, через що відносини з приводу вжиття запобіжних заходів не можуть бути в точному значенні названі як такі, що виникають при здійсненні правосуддя, оскільки перебувають поза межами змагального господарського процесу як такого [683, с. 30].

Превентивний захист може здійснюватися двома шляхами: 1) через подання відповідного позову у встановлених законом випадках (зокрема, ст. 386 ЦК України, хоча це буде, звичайно, «превентивний» позов, а не позов у традиційному розумінні) з вимогою застосувати особливі способи

захисту, передбачені цією ж статтею; 2) через застосування специфічних заходів державного примусу до потенційного (ймовірного) правопорушника, які матеріальному праву, за деякими випадками, не відомі – запобіжні заходи. При цьому сам превентивний захист вчена позначає не як спосіб захисту права, а по суті, особливим видом судової діяльності, спрямованої на попередження правопорушення [683, с. 33–34].

На підставі здійсненого аналізу, позасудовий захист прав можна визначати як сукупність форм, засобів та заходів юрисдикційного або неюрисдикційного характеру, здійснюваних як суб'єктами господарювання самостійно, так і уповноваженими органами (особами) без участі державного суду, спрямованих на вирішення конфлікту з метою належної реалізації прав, захисту та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання.

Перелік форм позасудового захисту прав суб'єктів господарювання достатньо різноманітний за суб'єктами, способами захисту, порядком реалізації та юридично-фактичними наслідками. Це пов'язується із особливостями самої сфери господарювання, яка, окрім важливості захисту права суб'єктів господарювання, націлена на забезпечення стійкості господарських зв'язків між контрагентами та уникнення зайвих фінансових затрат.

З огляду на зміст окремих форм позасудового захисту прав суб'єктів господарювання, можна їх класифікувати на юрисдикційні та неюрисдикційні форми. При цьому перші характеризуються спрямованістю на вирішення правового спору винятково у встановленому законом порядку шляхом діяльності уповноважених органів (третейського суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування), які наділені правом винесення обов'язкового для сторін рішення.

Отже, розглядаючи позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів у контексті реалізації функцій ГПП, можна зазначити, що мова йде не про регулювання в класичному юридичному розумінні третейського розгляду, досудового вирішення спорів, нотаріальної діяльності

тощо, а про роль принципів та функцій ГПП у процесі реалізації зазначених форм у контексті захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, держави, фізичних осіб.

5.2 Правове виховання як аксіологічний засіб реалізації функцій господарського процесуального права

Головною відмінністю проведення сучасного етапу реформ судової системи від попередніх є наявність радикального запиту українських громадян та уваги європейських (американських) партнерів. Дійсно, питання побудови справжньої правової української держави з пануючими принципами верховенства права та справедливого судового розгляду в українському суспільстві набули піку своєї нагальності та незворотності.

Загальновідомо, що соціальні цінності, пріоритетність прав і свобод людини, їх гарантії є основою європейських стандартів правосуддя. Як слушно зауважує А.В. Скуратівський, правова культура є неодмінною умовою динамізації трансформаційних процесів, становлення в Україні правової держави та громадянського суспільства [684, с. 4]. Крім того, в глобалізаційних умовах розвитку держави С.Г. Стеценко звертає увагу на правову акультурацію, яка стосується всіх аспектів правового життя суспільства, та найбільш яскравим є поширення й утвердження в різних правових системах ідеї прав людини, системи їх гарантій та захисту [685, с. 105–106].

На сьогодні в Україні відсутня одностайність та визначеність у стратегічних питаннях трансформації судової системи серед науковців, законодавців, практиків та суспільства взагалі. Єдине, що об'єднує їх позиції, є загальна критика системи судоустрою, порядку судочинства та статусу суддівського корпусу в аспекті всеосяжної суддівської корумпованості, безкарності та некомпетентності. Необхідно визнати наявність певних передумов для відповідних тверджень.

Але така позиція замовчує іншій, не менш важливий, спектр проблем у сфері українського правосуддя – історично сформований та домінуючий правовий (зокрема, й процесуальний) нігілізм з боку «споживачів» послуги судового захисту. В юридичному словнику-довіднику правовий нігілізм визначено як крайній прояв правового безкультур'я, відкидання або ігнорування права, юридичних норм та загальноприйнятих правових цінностей, зневажливе ставлення до правових принципів і традицій [230, с. 508].

Т.В. Степанова наголошує на недоречності використання поняття «правовий нігілізм» у господарському судочинстві. Вчена зазначає, що він не властивий учасникам господарського процесу, оскільки, з одного боку, у розгляді справи беруть участь професійні учасники (суд, адвокат, прокурор), соціальним призначенням яких є використання права як інституту врегулювання конфліктів між суб'єктами. З іншого боку, позивач, відповідач, треті особи звертаються до суду для врегулювання відносин між ними. І навіть у випадку звернення до суду з метою зловживання своїми правами, безперечно, вони визнають важливу роль права як регулятора суспільних відносин. Суд, судовий експерт, перекладач, посадові особи з'являються в процесі для сприяння здійсненню правосуддя, тобто для вирішення правового конфлікту, що виник між учасниками процесу. І тому навіть у випадку, якщо вказані особи є зацікавленими в певному результаті справи, вони також своїм з'явленням в процесі визнають важливу роль права та суду для вирішення конкретного спору, що визначає їх як осіб, яким не властивий правовий нігілізм [686, с. 51]. Дійсно, більшість учасників розгляду господарської справи є представниками певної професійної групи та обізнані у правових питаннях. Але учасниками можуть також бути фізичні особи, які реалізують своє право на звернення до господарського суду або в якості свідків. Та й взагалі, сам факт наявності в особи правової освіти, професійної компетентності у сфері права не виключає потенційної небезпеки прояву процесуального нігілізму (у тій чи іншій формі).

Аналіз наукової літератури свідчить, що основними причинами виникнення цього явища визнають: невеликий (за мірками історії) термін незалежності України, що унеможливило охоплення національним законодавством сучасних правил життя в країні. На практиці це знаходить своє відображення в тому, що кожен чинний нормативно-правовий акт не може повністю регулювати сферу, для якої він функціонує. Це викликає масу запитань і, як наслідок, створення величезної кількості додаткових нормативних актів; наявність у законодавстві України нестабільності та швидкоплинності нормативно-правових актів. Надто часто органи державної влади вносять зміни та доповнення до чинних законів. Це суттєво впливає на рівень застосування цих норм у практичному спрямуванні; відсутність високого рівня правової культури, правової свідомості та правового виховання; надзвичайний рівень корупції та, як результат, абсолютна недовіра громадян до влади [687, с. 237].

Антиподом правового нігілізму виступає правова культура. Причому правова культура включає в себе переплетіння та взаємодію соціальних інтересів, норм, інститутів, а також правосвідомість окремих особистостей і формалізованих груп з властивими їй змінами надій і розчарувань, успіхів, невдач тощо [450, с. 12]. Слід погодитись, що актуалізація духовно-культурологічного підходу, на відміну від формально-юридичного, надає можливість акцентувати увагу не на поверхневих, а на глибинних, загальнокультурних, первинних, фундаментальних, духовних основах права.

Правомірна поведінка, правова культура та професійна комунікація досягається через правове виховання як засіб практичної реалізації виховної функції ГПП. Дослідження окреслених питань у межах ГПП характеризується одночасно практичними та соціальними потребами.

На сьогодні конкретні шляхи розвитку, посилення та забезпечення процесуальної культури (поваги до процесуального закону, суддів, прав інших учасників, процесуальної форми вирішення спорів тощо) у процесі розгляду та вирішення спорів не включені до стратегії судової реформи.

Однак розрахунок держави на так зване «автоматичне» сприйняття українським суспільством нових правил може не виправдати бажаний позитивний результат від запроваджених змін, адже суспільна «звичка» до ігнорування, а подекуди – і прямого знехтування законів задля досягнення особистого інтересу спроможна знерухомити імплементацію найкращих реформ.

Протягом декількох років Україна знаходиться в очікуванні результатів анонсованої судової реформи, яка спроможна наблизити українське правосуддя до європейських стандартів. Дана реформа є ключовою і в програмі Президента України «Стратегія – 2020». Указом Президента від 27.10.2014 р. № 826/2014 затверджено «Положення про Раду з питань судової реформи», персональний склад Ради з питань судової реформи, який повинен займатися підготовкою та поданням Президентові України пропозицій стосовно стратегії реформування судоустрою та судочинства, інших суміжних правових інститутів, розроблення планів дій щодо впровадження цієї стратегії тощо.

Якісна фундаментальна реформа повинна стосуватися всіх елементів змінюваної конструкції: від загальнотеоретичних парадигм до виключно прикладних характеристик. Адже повноцінна реформа є успішною у випадку взаємоузгодженості, взаємообумовленості та достатності рівня організаційно-матеріальних, функціональних, процедурних та морально-ціннісних аспектів.

В аспекті очікуваного позитивного результату судової реформи викликають побоювання результати соціологічного дослідження «Ставлення до діяльності громадянського суспільства, реформ та корупції», виконаного на замовлення Pact UNITER, відповідно до якого 4% громадян бачать позитивний ефект від змін в Україні, утім лише 5% бажають щось робити заради реформ. Такий стан відношення суспільства не може залишатись без уваги держави. Адже забезпечення саме в правозастосовній сфері дієвості процесуального закону, справедливого захисту прав та інтересів, поваги до

суду та інших учасників, оперативного розгляду справ, своєчасної виконуваності судових актів не можливе поза процесуальною культурою учасників судочинства. А декларування певних правових норм, як демонструє український досвід, не є винятковою панацеєю формування бажаної правомірної процесуальної поведінки.

Безумовно, для визначення та впровадження механізмів підвищення рівня процесуальної культури як результату правового виховання в сучасну судову стратегію необхідно здійснити комплексне дослідження всіх теоретично-практичних аспектів цього питання.

Інструментарій трансформації судової системи не може обмежуватися виключно змінами в процесуальне законодавство та Основний закон держави. Не останню роль в цьому відіграє сприйняття суспільством нових норм та певних законодавчих змін. Побудова демократичної, правової держави, проголошеної Конституцією України, обумовлює суттєве підвищення правосвідомості громадян, їх правової культури, неухильне дотримання ними вимог законодавства, послідовну реалізацію основних прав і свобод людини й громадянина. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох факторів і здебільшого від рівня організації правової освіти і виховання населення країни [688, с. 77].

Правове виховання вчені визначають як цілеспрямовану діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян щодо передачі юридичного досвіду; систематичний вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що забезпечують додержання, виконання і використання юридичних норм [688, с. 78]. М.І. Козюбра підкреслював, що правове виховання передбачає утворення спеціального інструментарію, перетворення його в особисті переконання і внутрішній орієнтир поведінки [689, с. 154]. Результатом правового виховання громадян є рівень правової вихованості, яка визначається як внутрішній духовно-правовий стан, в якому знаходиться особистість на момент прийняття рішення про те, як вчинити за

тих чи інших обставин; це стан правосвідомості особистості, рівень її правової культури, готовність до правомірної або протиправної поведінки [690, с. 38].

У процесі правового виховання формуються різновиди правової культури. Зокрема, за рівнями та глибиною пізнання правових явищ виокремлюють: побутову (характеризується невисоким рівнем узагальнення правових знань, які використовуються особами у повсякденному житті в міру реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків), професійну (притаманна особам, які спеціально займаються правовою діяльністю, мають глибоке знання законодавства, правильне розуміння принципів права і механізму правового регулювання, професійне ставлення до права і практики його застосування); теоретичну (як сукупність наукових знань про сутність права, механізм правового регулювання), яка виникає у науковців-правознавців [349].

Протягом останніх років у господарській процесуальній галузі, як складовій частині культури суспільства, здійснено глибокі зміни щодо включення європейський ціннісних орієнтирів у юридично-нормативну площину.

Традиційний зміст правової культури як правосвідомість і правове мислення, правомірна поведінка та результати правомірної поведінки і правового мислення в господарському судочинстві набувають певних особливостей. Перш за все, це пов'язане із своєрідністю предмету діяльності господарських судів та суб'єктивним складом господарського судочинства.

Однак, незважаючи на домінування прояву професійно-правового виховання учасників господарського судочинства, «побутова» правова культура є не менш важливою у сфері дії виховної функції ГПП. Адже правові цінності, які особи отримують у результаті правового виховання (хоч і не професійного), можуть стати фундаментом належної процесуальної поведінки в межах розгляду певної господарської справи та сприяти її об'єктивному та повному вирішенню. Згідно зі змістом ГПК України, кожна

особа, незалежно від наявності юридичної освіти, у певних обставинах і за певних умов (виклик як свідка, подання позову, скарги) є потенційним учасником господарського судочинства.

Указом Президента від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001 затверджено Національну Програму правової освіти населення України, де закріплюються ідеї та способи реалізації на практиці підвищення рівня правової освіти населення, створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права і обов'язки [691]. Проте, за результатами оприлюднених даних загальнонаціонального опитування щодо ставлення суспільства до Конституції, виявлено, що в Україні доволі низька обізнаність громадян зі змістом Конституції. Можна припустити ще гірший стан обізнаності населення щодо спеціального законодавства, зокрема і процесуального характеру.

У Національній програмі правової освіти населення одним із шляхів досягання її мети передбачено активну участь в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення, видавництв та видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами і установами; органічне поєднання правової освіти із загальною середньою, професійно-технічною і вищою освітою; забезпечення відкритості правової інформації, доступу всіх верств населення до її джерел тощо.

Л.Й. Петражицький, звертаючись до проблеми правового виховання молоді, писав, що батьки й вихователі повинні взагалі звертати серйозну увагу на розвиток в дітях сильної та живої правової психології: їм слід дбати про навчання дітям не тільки моральності, а й права; притому важливий розвиток, так би мовити, по обидва боки права, навчання прав інших і їх

святості, сильної поваги до них, але так само і власних прав і поваги до них [195, с. 132]. При цьому зрощення стійких внутрішніх якостей особистості передбачає оволодіння необхідними правовими знаннями; формування самостійної правової оцінки дійсності; твердження у свідомості кожного індивіда поглядів і переконань, що забезпечують високу повагу до законів, нетерпимість до правопорушників, а також високу правову активність [692, с. 21].

Вчений Л.Д. Кокорев зазначав, що моральним проблемам правосуддя слід більше приділяти уваги у пресі, наукових дослідженнях, практичній діяльності судових органів. І, звичайно, перш за все – у навчанні і вихованні майбутніх юристів [693, с. 159]. Випускникам вузів – молодим спеціалістам – вкрай необхідно мати відповідний рівень правових знань, підвищувати правосвідомість та правову культуру, що допоможе їм прийняти правильні рішення в галузі організації виробництва і праці, управлінні та повсякденному житті. У практичній діяльності молоді спеціалісти стають суб'єктами трудових, адміністративних правовідносин, правовідносин авторства тощо. Тому важливість правової підготовки студентів важко переоцінити [694].

Думається, є суттєва необхідність здійснення просвітницької роботи безпосередньо представниками судів для залучення та ознайомлення школярів та студентів (не тільки юридичних спеціальностей) із судовою діяльністю, використовуючи різні форми (оглядові екскурсії тощо). Але з урахуванням територіального розташування мережі господарських судів для більшості учнів та студентів такі форми комунікації з судами є утрудненими. Тому виховну роботу в аспекті включення юридично-процесуальної складової в освітні процеси доцільно проводити шляхом надіслання відеоматеріалів, роздрукованого матеріалу про діяльність господарських судів у мережі шкільних закладів та ВНЗ.

З метою розширення сфери дії виховної функції ГПП така формація, як «школа–ВНЗ», який може сприяти: формуванню поваги до суду,

процесуального закону, правомірних переконань молоді у важливості активної позиції в питаннях захисту прав та інтересів у межах, встановлених законом, і виступати елементом розповсюдження ідеологічної державної концепції національного правосуддя [695, с. 122–123].

Загальне правове виховання має своєю метою (в формально-юридичному сенсі) формування в суспільства поваги до закону. Дійсно, саме повага до закону виявляє належний рівень правової свідомості і правової культури, формує своєрідний правовий ідеал [696, с. 21].

Але результативність функцій ГПП через інструмент правового виховання передбачає врахування факту залежності рівня правової культури від наступних факторів:

1) якості та змісту нормативного регулювання; результатів правозастосування. У цьому сенсі ще Н. Макіавеллі пов'язував непорушність законів зі станом, що забезпечує суспільну безпеку і спокій народу, вказуючи, що коли народ побачить, що ніхто ні за яких обставин не порушує даних йому законів, він дуже скоро почне жити спокійно і задоволено [697, с. 421]. Дійсно, важливим елементом правового виховання є наявність позитивної суспільної (громадської) думки про правові процеси та їх результати у державі. Зокрема, до предмета громадської думки у будь-якій галузі судочинства відносять: процесуальне законодавство та його ефективність; практичну діяльність органів, що займаються процесуальною діяльністю, з позицій ефективності їх діяльності, дотримання в ній принципів об'єктивності, законності; питання вини та міри покарання [483, с.67];

2) правової мови та мовної правосвідомості. Саме правова мова відображає правову культуру суспільства, його головні цінності, норми, технологію, спосіб правового життя, виховання (формування) правової свідомості, правових знань та правової компетенції особи (індивіда) – суспільства – держави [426, с. 56] При цьому основними сферами функціонування мови права є законодавство, судочинство і нотаріальне діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація, правова

публіцистика [698, с. 110]. Крім того, предметна специфіка галузей права визначає додаткові особливості кожної з цих підмов (мова законодавства і підзаконних нормативних актів, мова правозастосовної практики, мова юридичної журналістики, мова юридичної науки і юридичної освіти і т. ін.), які, у свою чергу, також поділяються на декілька видів – мови цивільного, кримінального, міжнародного права тощо, мови відповідних видів судочинства і т. ін. [699, с. 3].

Поведінка кожного учасника господарського судочинства повинна відповідати існуючим у суспільстві та закріпленим у законодавстві нормам моралі, ціннісним засадам, специфіка яких певним чином кореспондується зі змістом процесуального статусу відповідної особи. Виконання правових процесуальних норм у кримінальному судочинстві зумовлюється високою культурою його учасників, які вважають для себе моральним обов'язком точного дотримання приписів кримінально-процесуального закону [700, с. 145]. Така формула є ідеальною для всіх видів українського судочинства.

Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» закріплює положення щодо забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод (ст. 2); поваги до суду чи суддів (ст. 6, ст. 50); дотримання правил суддівської етики, високих стандартів поведінки (п. 2 ч. 7 ст. 56). Норми ГПК України проголошують рівність перед законом і судом (ст. 7); об'єктивність та неупередженість судді (ч. 5 ст. 13); виявлення поваги до суду та до інших учасників судового процесу (п. 1 ч. 2 ст. 42); добросовісне користування процесуальними правами, не допущення зловживання процесуальними правами (ст. 43); оцінку доказів судом за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів (ч. 1 ст. 86) тощо.

Норми моралі можуть містити і специфічні вимоги до тих чи інших професійних груп. Гуманізм, висока моральність повинні відрізняти працівників юридичної сфери [701, с. 168–172]. Закони України про статус

суддів, адвокатуру, прокуратуру вимагають неухильного дотримання норм моралі у відповідній професійній сфері, описують сучасний ідеал судді, прокурора, адвоката. Розробляються Кодекси честі представників названих професій.

Варто відзначити, що професійно-етична сторона взагалі є важливою для господарської сфери. Більшість осіб, які мають, відповідно до ст.4 ГПК України, право на звернення до господарського суду, є суб'єктами здійснення господарської діяльності. Будь-яка господарська діяльність здійснюється професійно, на певних засадах, які враховують, з одного боку, ринкову орієнтацію вітчизняної економіки і, відповідно, передбачають значну свободу для суб'єктів такої діяльності (насамперед підприємців), а з іншого – соціальне спрямування господарської сфери, що зумовлює встановлення певних обмежень для суб'єктів господарювання з метою врахування публічних інтересів (суспільства, держави, територіальної громади/громад, типових приватних інтересів громадян та організацій) у дотриманні встановленого державою суспільного господарського порядку, що передбачає додержання суб'єктами господарювання різноманітних вимог [702]. Сфера господарювання апелює, крім законодавства, такими категоріями, як професійна етика (ст. 38 ГК України), звичай ділового обігу (ч.1 ст. 199 ГК України), банківський звичай (ч. 3 ст. 344 ГК України) тощо. Тому, безумовно, такі особливості не можуть не впливати на формування процесуальної свідомості зазначеними суб'єктами, яка обумовлює правомірну процесуальну поведінку. Також, говорячи про суб'єктів господарювання, варто враховувати наявність юридичного супроводження діяльності даних осіб.

Але навіть при такій професійно-юридичній наповнюваності господарської діяльності представники бізнесу визнають необхідність постійного посилення своєї правової обізнаності. Проанонсовано підготовку Кодексу доброчесності підприємництва. На сьогодні цей проект не отримав свого практичного втілення, хоча ідея вкрай важлива та актуальна в контексті

формування уніфікованого матеріалу для користування і застосування всіма суб'єктами у сфері господарювання. Окремі представники підприємництва пішли шляхом прийняття локальних актів–кодексів етики з метою узагальнення стандартів етичної поведінки, добросовісності та запобігання конфлікту інтересів (наприклад, ДП «Держвуглепостач», ДП «Вугілля України»).

У самому господарському судочинстві, у окремих його учасників через свій правовий статус процесуальна поведінка потребує наявності особливого професійно-етичного компоненту, який формується, зокрема, у результаті професійно-правового виховання. Професійно-правове виховання формує у громадянина комплекс таких правових і професійних знань, умінь, навичок, звичок, уявлень та переконань, які забезпечують його становлення як особистості та фахівця відповідного рівня [704, с. 231]. Такими учасниками є судді, адвокати, прокурори, судові експерти, експерти з права.

Особливої професійно-етичної характеристики потребує діяльність судді як посадової особи господарського суду. Саме суддя повинен забезпечити захист та відновлення порушених прав та інтересів унаслідок всебічного, повного і об'єктивного розгляду в судовому процесі. Судові акти, які приймають суддею одночасно повинні відповідати нормам закону та нормам моралі [705, с. 16–17].

Окремі автори моральні засади судді пов'язують із характером ухваленого ним рішення. Наприклад, В.І. Кістяник, зазначаючи про обов'язок судді володіти основами правозастосовної практики ЄСПЛ, звертає увагу і на чесність, якою повинен володіти суддя. Відсутність цього критерію ставить під сумнів обов'язковість рішень, які ним ухвалюються. Це пов'язане з тим, що верховенство права, справедливість, рівність, свобода як складові демократичного суспільства не можуть бути відображені у рішенні суду через знівельовані моральні основи самого судді [705, с. 22].

Важливість моральних основ судді також можна простежити у випадках застосування принципу аналогії права за відсутності необхідної

норми в законодавстві. Незважаючи на те, що застосування аналогії права вже певний час було передбачено ЦПК України, Кодексом адміністративного судочинства та вироблена певна судова практика щодо реалізації даного положення, ГПК України та ГК України безпосередньо не регулювали дане питання до останнього часу. Заслуговує на увагу позиція О.А. Беяневич, яка, посилаючись на А.С. Піголкіна стверджувала, що застосування аналогії є таким, що розуміється само собою [706, с. 82]. Наразі в новій редакції ГПК України ця позиція отримала своє законодавче втілення. Так, відповідно до ч. 10 ст.11 ГПК України, якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований, суд застосовує закон, який регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад і змісту законодавства (аналогія права).

Сам процес застосування аналогії стикається з необхідністю застосування суддею «загальних засад і змісту законодавства», які, натомість, у законодавстві не використовуються в самостійному та усталеному значенні та є доволі оціночними поняттями. Слід зауважити, що в більшості вищевказані загальні засади ґрунтуються на нормах моралі. Отже, у випадку прийняття рішення, суддя із застосуванням аналогії права буде керуватися нормами моралі та наявною власною правосвідомістю.

У сучасній доктрині права такі обставини розглядають у сенсі широкої категорії «судового угляду» як суб'єктивне право суду; обов'язок суду; можливість суду зробити вибір; повноваження суду; діяльність суду; форма правозастосування тощо. Незважаючи на різноманітні тлумачення, в основі судового угляду – певна міра свободи судді і щодо застосування права, і щодо вибору варіанту вирішення юридичного спору. Моральні норми права дають змогу приймати рішення на началах справедливості, гуманізму, законності, пропорційності тощо; суддя враховує норми моралі, вирішуючи питання про те, який саме з допустимих варіантів рішення є найбільш прийнятним (у випадку колізії норм права, прогалин у законодавстві). Закон,

який суперечить моральним вимогам, не повинен діяти, оскільки застосування юридичної норми досягається за допомогою моральної аргументації (прийняття судового рішення *contra legem*). На ухвалення рішення у цих випадках впливає правосвідомість судді, яка відображає морально-правову сукупність уявлень, ідей, поглядів [707, с. 296–297]. З такого ракурсу, можна зазначену фактичну правомочність розкрити як можливість суду у виняткових випадках, використовуючи дискреційні повноваження, виробляти свої норми і правила, якими, з огляду на існування однаковості судової практики, згодом зможуть оперувати інші суди при виникненні подібних ситуацій [708, с. 164].

Унаслідок високого ступеня морально-ціннісного навантаження судді, у поєднанні з необхідністю якісного здійснення правосуддя, одночасно постають потреби наявності професійної та етичної компоненти. Отже, формуються вимоги професійної етики судді, які можуть і повинні в розумних межах бути врегульовані процесуальним законодавством.

22.02.2013 р. на XI черговому з'їзді суддів України було затверджено Кодекс суддівської етики. Певні автори звертають увагу на тенденцію інтернаціоналізації етичних вимог, які ставляться до носіїв судової влади. Обумовленість інтернаціоналізації загальних етичних вимог до суддів пояснюється єдиним розумінням сутності правової держави і ролі судової влади у суспільстві. Розходження у національному матеріальному та процесуальному законодавстві не відіграють при цьому майже ніякої ролі, бо не припускають у принципі наявності різних суддівських обов'язків щодо поведінки суддів всередині та поза судом [709].

Можна констатувати, що при розробці національного етичного кодексу судді було враховано ряд міжнародних документів відповідної тематиці, зокрема: Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.; Європейський статут судді від 20 березня 1993 р.; Загальна (універсальна) хартія судді від 17 листопада 1999 р.; Велика хартія суддів

(Основні принципи); Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (8–10 липня 1998 р.); Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 1 січня 2001 р. тощо. Рішенням Ради суддів України від 04.02.2016 р. № 1 було затверджено Коментар до Кодексу суддівської етики [710]. У коментарі здійснена робота з тлумачення певних оціночних та етичних категорій для допомоги суддям при визначенні їх поведінки в конкретній ситуації. Зокрема, походження поняття суддівської етики визначають різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль; моральна складова суддівської етики (у сенсі відносин судді з учасниками судового процесу, з колегами, з відвідувачами суду та з будь-ким поза межами службової діяльності) уточнюється через вимогу від суддів дотримання правил поведінки, які включають в себе як загальновизнані норми моралі, що існують у суспільстві, так і стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, встановлені законодавством до професії, та стандарти, що стосуються позаслужбової поведінки й іншої дозволеної діяльності; під моральними якостями розуміють чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість, толерантність, добросовісність, справедливість, збалансованість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повагу до оточуючих.

Аналіз вищезазначених документів дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, їх прийняття є важливим кроком на шляху дотримання стандартів поведінки в судовому процесі не тільки суддями, але й іншими учасниками. По-друге, не всі оціночні питання етичного характеру стали об'єктом розгляду. Так, поза увагою залишилася така категорія, як внутрішнє переконання судді. З одного боку, вона є юридичною та отримала своє закріплення в ряді норм ГПК України в частині: 1) вирішення питання про достатність доказів (п. 2 ст. 79 ГПК України); 2) оцінки доказів, яка здійснюється суддею своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних

у справі доказів (п. 1 ст. 86 ГПК України). З іншого – вона напряду пов'язана із професійною етикою та може розглядатися як етична категорія. В цьому питанні можна погодитись із Т.М. Москальковою, яка визначала внутрішнє переконання судді як раціональну основу моральної діяльності особи, що дозволяє їй здійснювати той чи інший вчинок свідомо, з розумінням необхідності і доцільності певної поведінки [711, с. 91]. Заслугове на підтримку думка В.В. Герович, яка компетентність судді включає до складу внутрішнього переконання, пропонуючи внутрішнє переконання судді розглядати як симбіоз здобутих знань, професійну компетентність, практичний досвід, особисті якості, можливість постійного моніторингу законодавства в контексті дотримання прав людини, професійний розвиток, дотримання європейський стандартів [712, с. 91]. Тобто «внутрішнє переконання» є складним та багатостороннім явищем, що обумовлює суперечливі міркування в доктринальному та практичному вимірі. По-третє, більшість категорій етичного, морального характеру апіорі не можуть бути охоплені будь-якою дефініцією в юридично-формальному сенсі та отримати свою регламентацію в процесуальному законі.

Варто погодитись, що на практиці для якісного функціонування моральних норм і, насамперед, справедливості у суспільстві, закон має зобов'язати суддю дотримуватися моральних норм, не обмежуючись лише Кодексом правил етики [713, с. 57–58].

Професійно-етичний аспект набуває значення при здійсненні процесуального представництва в господарському судочинстві. Зокрема, Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає обов'язок адвоката дотримуватись присяги адвоката України та правил адвокатської етики. Участь адвоката в судовому процесі є дієвим засобом у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів, а за новою редакцією ГПК України – монопольною формою представництва. У Роз'ясненні Верховного Суду від 26 січня 2018 р. визначені етапи впровадження адвокатської монополії на представництво в судах, а саме: з 1

січня 2017 р. – у Верховному Суді; з 1 січня 2018 р. – в апеляційних судах; з 1 січня 2019 р. – у судах першої інстанції; з 1 січня 2020 р. – в усіх інстанціях органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

В Україні діють Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України від 17.11.2012 р.; Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. У світовій практиці також існують різні кодекси етики адвокатів: «Правила адвокатської професії» Молло М. (збірник традицій французької адвокатури, вперше виданий у 1842 р.); «Типові правила професійної етики американських адвокатів»; «Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства». Зокрема, у тексті Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства встановлюється обов'язок адвоката додержуватись принципів чесного провадження судового розгляду (п. 4.2.), належної поваги до суду, захищати інтереси клієнта сумлінно і з максимальною для нього вигодою, проте, не виходячи за передбачені законодавством межі (п. 4.3.).

Л.О. Кожура, коментуючи окремі змістовні аспекти етичних правил, резюмувала, що правила адвокатської етики наповнені подекуди оціночними категоріями, що дозволяє адвокатам досить вільно їх інтерпретувати та, відповідно, порушувати у тих ситуаціях, де їм це зручно. За її висловленням, закордонний досвід також не є панацеєю у розв'язанні наших українських проблем, проте його врахування, безумовно, буде корисним [714].

Важливість дотримання професійно-моральних норм стосується і такого учасника господарського судочинства, як судовий експерт. Так, Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» [715] встановлює, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань; визначає випадки, коли особи не можуть бути судовими експертами; встановлює обов'язок для самовідводу за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі. Як зазначає О.М. Моїсєєв [716, с. 109], моральний аспект внутрішнього

переконання експерта виявляється на всіх стадіях експертних технологій. На початковій стадії результативність подальших дій експерта залежить від його особистого ставлення до призначеної експертизи. Питання про наявність перешкод морального характеру до проведення експертизи віднесено на розсуд експерта [717, с. 5–10].

Достатньо новим учасником господарського судочинства виступає експерт з питань права (ст. 70 ГПК України). Практика та роз'яснення щодо застосування даного інституту відсутні, що обумовлює низку питань юридичного характеру. Відповідно, не розроблені й вимоги до особистості експерта з питань права, його професійних та моральних якостей.

Втім, опираючись на той невеликий обсяг процесуального матеріалу, можна визначити наступні моменти. Згідно зі ст.70 ГПК України, експертом з питань права є особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Постанова КМУ від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» регулює питання присудження наукових ступенів доктора і кандидата наук особам, які мають повну вищу освіту, глибокі фахові знання й значні досягнення в певній галузі науки». Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність» вченим визнає фізичну особу, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати. Отже, фахівцем у галузі права по факту є вчений з науковим ступенем доктора або кандидата наук за спеціальністю. У такому випадку етичні засади фахівця у галузі права можна пов'язати із правилами етичної поведінки вчених.

Питання етичної поведінки вченого знаходиться в декількох площинах. Так, Закон України 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту» містить поняття академічної доброчесності – сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з

метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Однак таке положення може бути застосовано тільки в межах освітнього процесу.

Більш прийнятною вбачається можливість застосування в межах ГПП Етичного кодексу вченого України, який було затверджено Загальними зборами Національної академії наук України 15 квітня 2009 р. [718] Він регулює відносини науковців між собою та суспільством. Згідно з цим документом, етика науки базується на основоположних цінностях, нормах та принципах і визначає моральну поведінку вченого, його відповідальність перед суспільством. З урахуванням відсутності ясності в розумінні окремих питань процесуального статусу експерта з права в офіційних судових джерелах, визнається доцільність застосування (на період формування судової практики) у господарському судочинстві зазначеного кодексу.

На підставі вищезазначеного у межах процесуального статусу експерта з питань права як суб'єкта здійснення функцій ГПП, необхідно уточнити професійні та етичні вимоги до фахівця у галузі права, а саме: наявність наукового ступеня доктора або кандидата наук (доктора філософії) за спеціальністю; відповідність поведінки положенням Етичного кодексу вченого України.

У теоретичному плані, зважаючи на логіку дослідження, можна говорити про такий вид правової культури, як процесуальна культура експерта у галузі права.

Протягом всього процесу учасники господарського судочинства та особи, присутні в залі судових засідань, повинні виконувати свої завдання, реалізовувати права та обов'язки в певних зовнішніх формах, встановлених законодавством. В юридичній енциклопедії сукупність правил поведінки суб'єктів судового процесу, що регулюють зовнішні прояви взаємовідносин між судом та особами, які беруть участь у справі, форми їх спілкування, засновані на визнанні авторитету органів правосуддя і необхідності додержання правил пристойності в державній установі називають судовим

етикетом. Основи судового етикету закладені в законах, а також вироблені судовою практикою [230]. Зокрема, правила судового етикету відображені в ряді норм ГПК України: а) відповідно до змісту ст. 200 ГПК України особи, присутні в залі судового засідання, повинні встати, коли входить і виходить суд; рішення суду особи, що присутні в залі, заслуховують стоячи; учасники судового процесу та інші особи, присутні в залі судового засідання, звертаються до суду та один до одного, надають пояснення, показання, висновки, консультації тощо стоячи; учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну неповагу до суду або до встановлених у суді правил; учасники справи передають документи та інші матеріали головуючому через судового розпорядника; б) згідно зі ст. 218 ГПК України порядок проведення, тривалість судових дебатів та черговість виступів учасників справи визначаються головуючим виходячи з розумно необхідного часу для викладення учасниками справи їх позиції по справі; з дозволу суду промовці можуть обмінюватися репліками; право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові тощо.

Дотримання норм судового етикету забезпечено державою у вигляді можливості притягнути винних осіб до відповідальності, встановленої законом (ч. 5 ст. 200 ГПК України).

Варто зазначити, що в господарських судах різного рівня розробляються локальні документи з етичної поведінки учасників судового процесу та присутніх: пам'ятки для відвідувачів суду, правила організації пропускового режиму, правила поведінки в будівлі господарського суду. Окремо можна визначити спільний Наказ Державної судової адміністрації України та Міністерства внутрішніх справ України від 12.09.2005 р. № 102/765 «Про затвердження Правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів».

Переважно, зміст зазначених документів стосується закріплення певних обов'язків, зокрема: при вході до зали судового засідання особи повинні вимкнути свої мобільні телефони, оскільки всі справи фіксуються технічними засобами (згідно Глави 7 ГПК України); дотримуватися встановленого порядку діяльності суду і норм поведінки в громадських місцях; повідомляти секретаря судового засідання про свою явку; до запрошення в зал судового засідання знаходитися в місці, що вказується суддею, секретарем судового засідання або іншим працівником апарату суду, що забезпечує порядок в залах судового засідання суду; залишати залу судового засідання на вимогу судді чи іншого відповідального працівника апарату суду; не втручатися у дії судді та інших учасників процесу, не перешкоджати проведенню судового розгляду питаннями, репліками без дозволу головуєчого у справі, не допускати порушення громадського порядку; виконувати вимоги і розпорядження суддів, працівників апарату суду, що забезпечують установлений порядок у залах судових засідань суду, і співробітників служби судової охорони, не допускаючи проявів зневажливого ставлення до них і відвідувачів суду; обережно поводитися із майном суду, дотримуватися чистоти і тиші у приміщенні суду. Працівники суду, судді також слідують етичним вимогам до своєї професійної поведінки.

Окремим питанням можна виділити комунікаційні відносини суду з ЗМІ, як засоби підвищення довіри суспільства до судової влади. Як зазначає П.І. Каблак, налагодження конструктивних взаємовідносин між ЗМІ та судами сприятиме взаємодії між державою та громадянським суспільством (громадськістю). Питання ефективної співпраці судів та ЗМІ пов'язані із забезпеченням двох конституційних цінностей: вільної преси та справедливого незалежного суду [719, с. 48]. Низка вчених вказує на існування системних проблем у будіванні та реалізації такої комунікації. Зокрема, В.П. Бойко стверджує, що між українськими судами та суспільством історично склався певний комунікаційний вакуум, відтак

створення ефективної системи взаємодії судів, засобів масової інформації та громадських організацій є одним із пріоритетних напрямів [720].

Взаємодія господарського суду з вітчизняними та зарубіжними ЗМІ проводиться відповідно до Конституції України, законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», Розпорядження КМУ від 20 грудня 2017 р. № 957-р «Про друковані засоби масової інформації загальнодержавної та місцевої сфери розповсюдження», в яких у 2018 році розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи».

З метою удосконалення взаємодії судів і ЗМІ на засадах безперешкодності, відкритості, точності, дотримання визначених законом меж поведінки в процесі вирішення та розгляду судових справ, запроваджується ряд кроків різного формату. З одного боку, здійснюються наукові дослідження, які виокремлюють підстави та передумови проблем в цій сфері, пропонують концептуальні пропозиції до їх усунення з врахуванням національного та іноземного досвіду.

Щодо вищенаведених матеріалів простежується наявність певного, але недостатнього, осмислення змісту процесуальної культури, етики з боку законодавця та суб'єктів правозастосування, закріплення певних положень в процесуальному законодавстві. Але на практиці панує системна недобросовісність учасників судочинства, зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних прав інших учасників, неповага до суду, недотримання процесуальних приписів в частині оформлення процесуальних документів, строків подання тощо.

Вбачається, що однією з причин такого несприйнятливого стану в правозастосовній сфері є зміщення акцентів у бік панування концепції добровільності виконання приписів закону та рішень суду. Дійсно, у високоцивілізованому суспільстві, в якому верховенство права та закону, безапеляційність поваги до суду є суспільною нормою та національною ідеєю, така концепція виправдана. На етапі ж формування правової держави, правового суспільства ефективність механізмів регулювання повинна підтримуватись своєчасною та достатньою системою заборон, обов'язків, контролю та примусом. В іншому випадку, систематичне порушення учасниками, потенційними учасниками господарського судочинства та особами, присутніми на судових засіданнях, процесуальних приписів, загально визнаних цінностей, моралі та етики тягне спотворення самого призначення господарського процесуального права щодо захисту чи відновлення прав та законних інтересів.

Щодо правового статусу судді, то в цій проблематиці здійснено та запроваджено певні механізми забезпечення як процесуальної культури, так і виключно професійної компоненти. Позитивну роль в цьому питанні відіграють інститут призначення та звільнення суддів, інститут дисциплінарної відповідальності, переатестація суддів тощо.

На жаль, дієві механізми щодо інших учасників господарського судочинства в чинному процесуальному законодавстві отримали своє втілення лише в новій редакції ГПК України від 15.12.2017 р. у вигляді системи заходів процесуального примусу (Глава 9). Думається, що розробка та поглиблення питань з процесуальної відповідальності учасників судового процесу за недобросовісну поведінку, зловживання та неповагу до суду в сучасну концепцію судової реформи є необхідним кроком для її подальшої успішності.

З огляду на вищезазначене, можна констатувати певні проблеми в процесуальному вихованні як теоретичного, так і прикладного характеру, що обумовлює необхідність процесів доповнення інструментарію трансформації

судової системи в частині процесуального статусу учасників господарського судочинства, регламентації комунікації та взаємовідносин з присутніми на судових засіданнях особами з метою забезпечення високого рівня процесуальної культури в судовому процесі.

Проведений у підрозділі аналіз демонструє, що в межах реалізації виховної функції ГПП можна визначити поняття процесуальної культури як різновиду правової культури, а саме як ціннісної складової поведінки з дотримання законних, професійних, моральних, організаційно-процедурних норм під час процесуальної діяльності судді, прокурора, адвоката та інших учасників господарського судочинства [721, с. 286].

5.3 Інформатизація як засіб реалізації функцій господарського процесуального права

Першочерговими в національній програмі реформації системи правосуддя є питання оптимізації судового процесу, забезпечення оперативності розгляду господарських справ та інформаційної грамотності учасників господарського судочинства. В юридичній літературі зазначають, що сучасні технології повинні гарантувати дотримання основних правових принципів, цілісності та автентичності документів, конфіденційності даних і незалежності судової системи [722 с. 430]. Для цього необхідно впроваджувати в систему судочинства не лише системи фіксації судових рішень, а й системи комунікації учасників судочинства, проведення дистанційного розгляду судових справ, автоматизовані банки даних справ і судових рішень, інформаційно-пошукові системи, автоматизовані робочі місця судді, помічника судді, системи автоматичного ухвалення рішень тощо [723, с. 97–106].

Для вирішення завдань судової реформи держава, за допомогою громадських організацій, впроваджує нові форми реалізації норм процесуального права за принципом зручності та доступності. Такою

формою стала масштабна інформатизація як втілення суспільного попиту на використання сучасних інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій в сфері отримання правової інформації та захисту прав та законних інтересів [724, с. 88–89].

Поширення новітніх технологій в судовому процесі розпочалося в країнах Європейського Союзу та США, результатом чого стало впровадження таких систем вирішення судових спорів, як Електронний суд (E-court»), Управління справами / Електронний Архів Справ (Case Management / Electronic Case Files), Відкритий доступ до судових звітів (Public Access to Court Electronic Records), Skype – конференції судового засідання тощо.

Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 2000 р. стала основою визнання та розвитку інформаційної діяльності та підвищення ролі інформації в суспільстві. Пізніше загальні питання інформаційного суспільства та інформатизації отримали своє закріплення в низці міжнародних та національних документів, зокрема в: Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» від 2003 р., Рекомендаціях REC (2002) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про доступ до офіційних документів, Рекомендаціях R (95) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно відбору, обробки, подання та архівації судових рішень в правових інформаційно-пошукових системах, Висновку № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо фінансування та управління судами у контексті ефективності судової влади та ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, Рекомендаціях Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб, Рекомендаціях Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій, Рекомендаціях № Rec (2003) 14 Комітету

міністрів Ради Європи державам-членам «Про можливість взаємодії інформаційних систем в галузі правосуддя», Рекомендація № Rec (2003) 15 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про архівування електронних документів в правовій сфері», Концепції Національної програми інформатизації від 1998 р.; Законі України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації»; Законі України від 02.10.1992 р. № 2657-XII «Про інформацію»; Законі України від 13.01.2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації»; Розпорядженні КМУ від 15.05.2013 р. № 386-р «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні», Розпорядженні КМУ від 16.11.2016 р. № 918-р «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» тощо.

Суттєве значення в питаннях реалізації функцій ГПП, суттєвий вплив на розвиток інформатизації судочинства здійснюють інтенсивні процеси інформатизації сфери господарювання. Значення інформатизації для розвитку бізнесу сьогодні розкривають через: необхідність мати актуальну та своєчасну маркетингову інформацію з метою мінімізації ризиків підприємницької діяльності у світовому масштабі та раціоналізації бізнес-процесів; впровадження сучасних ІТ-систем в контексті інтернаціоналізації бізнесу як наслідку подолання бар'єрів у переміщенні матеріальних, фінансових та інформаційних потоків, інтеграції комунікаційних технологій, мультимедійних пристроїв, а також використання міжорганізаційних інформаційних систем (IOIS – Inter-Organizational Information System); розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) [725, с. 187]. Враховуючи такі об'єктивні фактори, з метою підвищення якості та ефективності рівня державного управління у сфері господарювання, задоволення інтересів та потреб фізичних і юридичних осіб, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку держави було прийнято: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України від 22.05.2003 р. № 852-IV «Про електронний цифровий підпис», Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI

«Про захист персональних даних», Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI «Про адміністративні послуги», Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII «Про електронну комерцію», Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги» (набрання чинності, відбудеться 07.11.2018 р.).

У Концепції розвитку електронного врядування в Україні, схваленою Розпорядженням КМУ від 20 вересня 2017 р. № 649-р, окреслені наступні шляхи і способи розв'язання проблеми: модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (розвиток електронних послуг, розвиток відкритих даних, розвиток електронних інструментів залучення громадян, розвиток електронної ідентифікації та довірчих послуг); модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (розвиток електронної взаємодії, розвиток електронного документообігу, електронне урядування базовими галузями та підтримка пріоритетних реформ) тощо [726]. Сьогодні впроваджені та працюють електронні послуги у сфері державної реєстрації фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, будівництва, землі та екології.

17 січня 2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр. та затвердив план заходів з її реалізації, ключовим з яких є розвиток цифрової інфраструктури, цифровізація освітніх процесів та стимулювання цифрових трансформацій у системі освіти, медицині, екології, безготівкової економіки, інфраструктурі, транспорті, громадській безпеці тощо.

Тому логічним кроком стає поширення електронних форм і на вирішення спорів за участю суб'єктів господарювання.

У межах дослідження появи та розвитку інформаційного суспільства, вперше термін «інформатизація» був застосований у доповіді «Інформатизація суспільства», підготовленою в 1978 р. групою фахівців на замовлення президента Франції Валері Жискар д'Естена.

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні (Стратегія) інформатизація визначається як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [727].

Аналіз документів, доповідей та публікацій як гуманітарної, так і технічної спрямованості дозволяє стверджувати, що сьогодні поняття інформатизації отримало широке використання в різних галузях та повсякденному житті.

Однак, відсутні публікації, наукові дослідження з обґрунтування даної категорії в контексті концептуальних аспектів дії галузі ГПК, її специфічної ролі та властивостей у теоретичній та практичній компонентах самої процесуальної галузі.

Інформатизація як сукупність процесів у сфері захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб та держави не може існувати поза правом. Переважні риси імперативності ГПП виключають дію «атрибутивної» концепції розуміння інформації та інформатизації в просторі вирішення господарських спорів та інших правових питань. В аспекті процесуальної галузі більш доречно використовувати певний симбіоз семантичної та функціональної концепцій трактування інформації та інформатизації, що більшою мірою співвідноситься з соціальною роллю ГПП у вирішенні конфліктів у сфері господарських та інших правовідносин та забезпеченні справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів.

Традиційно в літературі інформатизацію асоціюють із реалізацією інформаційної функції права. У теорії права суть інформаційної функції усталено розкривається через категорію «ознайомлення» суб'єктів. Так,

О.Ф. Скакун визначає, що інформаційно-пізнавальна функція полягає в інформуванні громадян, тобто доведенні до відома адресатів про напрями регулювання суспільних відносин, про їхні права, обов'язки та відповідальність, пізнання сутності права (правова інформація) [255, с. 240–241]. Є.М. Корж вважає, що механізм реалізації інформаційної функції права – це система правової інформації, суб'єктів, об'єктів і юридичних засобів правового інформування та підтримання інформаційної цілісності правової системи, що пов'язані між собою різноманітними взаємодіями і взаємовпливами для досягнення мети правового регулювання. До елементів механізму реалізації інформаційної функції права відносяться: система правової інформації; суб'єкти, які здійснюють функції права; об'єкти впливу інформаційної функції права; юридичні засоби правового інформування та підтримання інформаційної цілісності правової системи [728, с. 12].

Таке формулювання є розповсюдженим і в трактуванні відповідної функції в межах окремих матеріальних та процесуальних галузей права. ГПП також не є винятком. У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні однією з важливих умов доступності правосуддя визнається поінформованість особи про організацію і порядок діяльності судів та відкритий доступ до судових рішень [88].

Слід зазначити, що процес ознайомлення та інструментарій отримання суб'єктами правової інформації виконують ключову роль в реалізації будь-якої галузі права належного впливу на суспільні відносини. Безумовно, в процесуальних галузях до визначення механізмів реалізації встановлюються свої критерії та форми з метою забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та попередження порушень в господарському судочинстві.

Проведення всіх етапів судово-правової реформи в Україні супроводжувалося впровадженням нових інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій з метою задоволення потреб громадян, суспільства і держави у вільному отриманні та обміні правовою інформацією.

Зокрема, у Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи були окреслені основні напрями процесу інформатизації, принципи та етапи її здійснення.

Поширення в національній правовій системі певних інформаційних систем у сфері судочинства характеризується наступними етапами.

1. Період створення теорій та концепцій, протягом якого склалися основні уявлення про поняття інформатизації, стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки діяльності у сфері судочинства. Базовими законодавчими актами на цьому етапі стали Закон України «Про Національну програму інформатизації»; Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»; Закон України «Про інформацію»; Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, Закон України «Про доступ до судових рішень», Закон України «Про електронний цифровий підпис» тощо.

2. Період інформаційної інфраструктури, результатом якого стало формування системи органів з відповідними повноваженнями у сфері інформатизації та автоматизації, зокрема: Державної судової адміністрації, Ради з питань інформатизації при Держінформнауки, Науково-консультативної ради з питань інформаційно-технічного забезпечення, Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державного комітету інформатизації України, Державного агентства з питань електронного урядування України.

3. Системно-програмний період характеризується виробленням сучасних підсистем, систем, програм та інших засобів у сфері правосуддя. Зокрема, запровадження підсистеми «Судова практика», Автоматизованої системи визначення арбітражних керуючих, Програмного продукту «Онлайн-квітація», Режиму відеоконференції, Електронної бібліотеки суду, Єдиного реєстру адвокатів України, Реєстру атестованих судових експертів, Єдиної бази даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних

повноважень, Єдиного реєстру підприємств, до яких порушено провадження у справі про банкрутство, Єдиного державного реєстру судових рішень, Офіційних сайтів системи Судової влади України.

4. Модернізація та розвиток мереж інформатизації, стандартів роботи та захисту для господарських судів та Верховного Суду. Окремі аспекти закріплення та еволюції системи інформаційних мереж відображено в Національних стандартах України для створення, впровадження та супроводження автоматизованих інформаційних систем, у Законі України «Про державний бюджет», Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 918-р «Про схвалення Концепції розвитку системи електронної ідентифікації в Україні», Проекті Закону України від 06.03.2017 р. № 6160 «Про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» щодо розроблення трирічних планів заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції», Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 367-р «Про затвердження плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції України на 2017 рік».

Для виокремлення напрямів інформатизації в господарсько-процесуальній галузі важливо врахувати особливості суб'єктного фактору, зокрема, суб'єктів ГПП та суб'єктів господарсько-процесуальних відносин. Необхідно підкреслити, що в більшості наукових публікацій такий поділ визнається дещо умовним. Однак, не можна не звернути увагу на суттєву відмінність між суб'єктами ГПП, які лише потенційно можуть стати учасниками господарсько-процесуальних відносин при настанні відповідних умов та певних обставин, і суб'єктом господарсько-процесуальних відносин, який вже є учасником персоніфікованих господарсько-процесуальних відносин.

Відтак для дослідження видів інформатизації найбільш прийнятним є їх типологізація з урахуванням специфічності суб'єктного складу господарсько-процесуальної галузі.

Відповідно до ст. 5 Закону України від 3.01.2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації», доступ до інформації забезпечується шляхом: 1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації: - в офіційних друкованих виданнях; - на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет; - на єдиному державному веб-порталі відкритих даних; - на інформаційних стендах; - будь-яким іншим способом; 2) надання інформації за запитами на інформацію [359].

У практичному вимірі до загальних видів інформатизації в ГПП відносяться: офіційні сайти системи Судової влади України, Вищого господарського суду України, Верховного Суду; автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень (Єдиний державний реєстр судових рішень), з дією якого кожна особа має можливість через мережу Інтернет отримати копію судового акту з метою виховного, освітнього, професійного ознайомлення; система обліку інформації, змістовні компоненти якої розміщуються на офіційному сайті Судової влади України; Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, – це автоматизована база даних, що містить інформацію про суб'єктів підприємницької діяльності, відносно яких триває або завершена процедура банкрутства, про стан провадження у справі про банкрутство; Єдина база даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень; Єдиний реєстр боржників – систематизована база даних про боржників; Єдина судова інформаційна система (в стадії створення), у частині доступу зовнішнім користувачам до загальнодоступної інформації; Єдиний реєстр адвокатів України; - он-лайн трансляція засідання, яка, здійснюється згідно з п. 4 ст. 11. Закону України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів»; Реєстр атестованих судових експертів; електронна бібліотека суду.

Зважаючи на те, що суб'єкти господарсько-процесуальних правовідносин, фактично реалізуючи свою процесуальну правосуб'єктність, отримують інший ступінь можливості та необхідності не тільки отримання,

але й обміну та надання правової інформації виключно в межах процесуальної форми та за допомогою імперативно визначеного процесуального інструментарію, додатково, для учасників господарсько-процесуальних відносин, у межах інформатизації судового процесу передбачені наступні види отримання, обміну та надання інформації:

а) Система обміну електронними документами між господарським судом України та учасниками судового процесу в частині надсилання судом учасникам судового процесу процесуальних документів у електронному вигляді, паралельно з документами у паперовому вигляді. Первинно це стало можливим унаслідок введення в дію наказу Державної судової адміністрації України від 07.09.2012 р. № 105 «Про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу»; наказу Державної судової адміністрації України від 31 травня 2013 р. № 72 «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу». Пізніше, відповідно до ст.ст. 152, 153 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», рішення Ради суддів України від 29 лютого 2008 р. № 38 щодо створення Єдиної судової інформаційної системи та з метою забезпечення своєчасного отримання учасниками судового процесу, кримінального провадження судових повісток, повідомлень та інших документів під час розгляду судових справ Державною судовою адміністрацією України наказом від 7 листопада 2016 р. № 227 було затверджено Тимчасовий регламент надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження, яким додатково визнано такими, що втратили чинність, вищезазначені накази. З метою поліпшення процесу обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу було підписано Меморандум про співпрацю між ВГСУ та громадською організацією IGov від 27.07.2016 р.

б) Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень.

в) Єдина судова інформаційна система (знаходиться в стадії створення), в частині доступу до службової інформації, з урахуванням Постанови КМУ від 29.03.2006 р. № 373 «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах».

г) Інформація щодо стадій розгляду судових справ та звітів про автоматизований розподіл.

д) Технічний запис розгляду справи судом за допомогою звукозаписувального технічного засобу, що включає в себе створення фонограми судового засідання згідно з Інструкцією про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) та вимог ГПК України.

У процесуальному полі вже діють чи знаходяться на стадії впровадження окремі види інформатизації, завдання яких виходять за межі стандартного поліпшення порядку передачі та отримання правової інформації. Зокрема, до таких видів можна віднести:

- Автоматизовану систему визначення арбітражних керуючих згідно з Положенням про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство в частині розгляду справ про банкрутство у порядку провадження, передбаченому Господарським процесуальним кодексом України, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

- Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему в аспекті визначення судді або колеги суддів для розгляду конкретної справи згідно зі ст. 15 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та здійснення документообігу згідно зі ст. 2-1 ГПК.

– Програмний продукт «Онлайн-квітація» щодо впровадження зручної форми для формування квитанції на сплату судового збору як елемента

спрощення процедури сплати судового збору відповідно до Закону України «Про судовий збір».

- Режим відеоконференції щодо полегшення доступу до правосуддя, захисту сторони від надмірної тривалості процесу та зменшення витрат в судовому процесі згідно зі ст. 74-1 ГПК.

Принципово новим напрямом інформатизації господарського судочинства є побудова та введення в дію системи «Електронного суду» щодо подання позовних заяв, документів справи в електронному вигляді згідно з Концепцією електронного суду, яку було розроблено у 2012 році Державним підприємством «Інформаційні судові системи».

В юридичній літературі та практиці існують різні підходи до визначення поняття «Електронний суд». Так, одні автори під поняттям «електронний суд» розуміють автоматизацію процесів судового діловодства і забезпечення повноцінного поширення інформації щодо судового розгляду, правової інформації, узагальнення судової практики, публікація цієї інформації для громадян, а також забезпечення дотримання процесуальних строків [730].

Дещо ширший підхід можна простежити в пояснювальній записці до законопроекту № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», де одним із завдань законопроекту було поетапне запровадження інструментів «електронного правосуддя», що надасть змогу звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у розгляді справи та отримувати необхідну інформацію і документи електронними засобами; удосконалення системи забезпечення неупередженого розподілу справ між суддями, зокрема, визначення судді та (або) складу колегії суддів на всіх стадіях судового провадження. При цьому одночасно в п. 3.10 даного проекту інформаційні технології загалом ототожнені із поняттям «Електронний суд».

Л.І. Рогач через основну мету судочинства розкриває сутність «е-суду», яка полягає в: - спрощенні доступу до правосуддя (максимальне застосування інформаційних технологій, можливості вчинення всіх процесуальних дій через засоби електронного зв'язку з відповідними механізмами ідентифікації та безпеки); - забезпеченні швидкого і зручного доступу громадян до інформації про рух справи, час і місце її розгляду, обміну процесуальними документами між судом та учасниками судового процесу із застосуванням електронного цифрового підпису; - налагодженні процесу оперативного обміну інформацією в електронному вигляді між судовими установами, учасниками процесу, а також іншими державними структурами; - можливості сплати судового збору з використанням платіжних систем через мережу Інтернет у режимі реального часу [731].

Крім того, важливою перевагою проекту «Електронний суд» – є зниження матеріальних затрат учасників судочинства та держави. Фінансовий аспект є вагомим фактором реформування усіх секторів. З іншого боку, для досягання в перспективі суттєвого зменшення витрат як з боку держави, так і споживачів судової послуги, самі реформи, зокрема і в частині запровадження системи «Електронний суд», повинні мати достатню фінансову підтримку. Необхідно визнати, що з 2014 р. модель фінансування сфери правосуддя отримала істотних позитивних змін, підтвердження чого можна знайти у відповідних блоках Державних бюджетів. Крім того, реальну допомогу в питаннях фінансування судової реформи надають іноземні партнери. Так, згідно з Угодою про фінансування програми «Підтримка реформ з розвитку верховенства права в Україні (ПРАВО)», Європейська комісія профінансує ряд заходів з реформування правової системи в Україні, яка передбачає надання 52,5 мільйонів євро на підтримку судової реформи, зокрема, системи правосуддя, виконання судових рішень, поліпшення доступу до системи правосуддя, держреєстрів, введення санкцій, а також на підтримку правоохоронної системи і реформування поліції.

Цікавою є думка О.В. Бринцева, що реформування судочинства взагалі і реформування процесуальних правил повинні йти не від вбудовування нових інформаційних технологій в існуючі процесуальні норми, а навпаки – у напрямку нормативно-процесуального опосередкування принципово нової електронної моделі судового процесу [652, с. 26–27]. Можна дискутувати, що повинно бути первинним, а що – вторинним. В Україні зазначені процесі характеризуються певною одночасністю, що відповідає об'єктивним світовим процесам та національним закономірностям.

Практично скористуватися системою «Електронний суд» можна через офіційний веб-сайт Судової влади та в Кабінеті електронних сервісів. Кабінет електронних сервісів містить бланкетні елементи щодо: а) сплати судового збору онлайн (інформація про реквізити для сплати судового збору, можливість формування квитанції та он-лайн сплати судового збору); б) інформації про стадії розгляду судових справ. На офіційному веб-порталі Судова влада України запроваджено новий функціонал – можливість користувачів порталу перегляду/пошуку/друку інформації щодо стадій розгляду судових справ. Інформація щодо стадій розгляду справ ВСУ, ВССУ та АС м. Києва не відображається; в) єдиного державного реєстру судових рішень (інструкція, нормативна база, правила роботи); г) надсилання процесуальних документів електронною поштою учасникам судового процесу; д) надсилання судової повістки у вигляді SMS-повідомлень; е) оприлюднення відомостей у справах про банкрутство. Інформація даного кабінету має ознайомчий, а не функціональний характер, відсилаючи до офіційного сайту Судової влади.

У матеріалах про інформацію роботи «Електронного суду» зазначено, що для отримання процесуальних документів у електронному вигляді потрібно: 1. Зареєструватися в системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу (завести поштову скриньку електронного суду) на офіційному веб-порталі судової влади України за адресою: mail.gov.ua. 2. Подати до суду заявку про отримання процесуальних

документів у електронному вигляді, яку необхідно роздрукувати на офіційному веб-порталі судової влади України у вищевказаному розділі. Процесуальні документи у відповідній справі, що видані після дати подання вказаної заявки до суду, будуть надходити в електронному вигляді на зареєстровану електронну адресу учасника судового процесу в домені mail.gov.ua, зазначену в заявці [732].

Під час реєстрації в системі, розміщеної на офіційному веб-порталі Судової влади України, користувач обов'язково заповнює форму реєстрації із зазначенням такої інформації: найменування для юридичних осіб або прізвище, ім'я по батькові для фізичних осіб і фізичних осіб-підприємців; для юридичних осіб – ідентифікаційний код юридичної особи, для фізичних осіб і фізичних осіб-підприємців – ідентифікаційний номер платника податків – фізичної особи (у разі відсутності ідентифікаційного номера – серія й номер паспорта громадянина); адреса місцезнаходження або місця проживання (з обов'язковим зазначенням поштового індексу); адреса особистої електронної пошти (e-mail) користувача, яка надалі буде використовуватись адміністратором для інформування користувача про пароль доступу до Системи (у разі його зміни або з метою нагадування користувачеві пароля), а також повідомлення користувача про події надходження на електронну адресу інформації щодо судових справ; номери телефонів (факсів); інформація про особу, яка внесла дані (прізвище, ім'я по батькові, посада, номер телефону); дата й час заповнення, які проставляються автоматично; згода суб'єкта персональних даних на обробку персональних даних (для фізичних осіб).

У разі відповідності й повноти внесення користувачем інформації до шаблону форми реєстрації, Системою автоматично генерується адреса електронної пошти користувача у форматі: ідентифікаційний код юридичної особи або ідентифікаційний номер платника податків – фізичної особи (у разі відсутності ідентифікаційного номера – серія та номер паспорта громадянина) «@mail.gov.ua». Після автоматичної генерації адреси

електронної пошти користувач в окремому полі зазначає пароль доступу до поштової скриньки, який надалі користувач може змінити [733, с. 51].

Узагальнюючи вищезазначене, можна визначити «Електронний суд» як судову платформу, санкціоновану державою, для здійснення електронних дій управненими суб'єктами щодо поліпшення судових послуг в системі ефективності судового захисту прав та інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та держави [734, с. 59].

Переваги «Електронного суду» полягають у тому, що він надає можливість для відкриття провадження за допомогою електронних засобів, здійснення подальших процесуальних дій у межах провадження у системі електронного документообігу, отримання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи, одержання інформації про результати провадження в електронній формі. Запровадження цієї підсистеми забезпечує безперервність судового процесу з використанням інноваційних інформаційних технологій, організацію усього циклу електронного документообігу не тільки в судах, а й усіх органах та установах судової системи, починаючи від процесу підготовки до підписання судових документів, та закінчуючи її відправкою сторонам судового процесу, іншим судам, державним органам і установам [735, с. 178].

Незважаючи на значну підтримку ідеї та процесів впровадження електронних елементів у господарське судочинство, висловлюються певні мінуси та застереження з цього питання. Вони полягають у наступному: 1) відсутність єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу з судом та з іншими державними органами; 2) відсутність єдиних стандартів щодо інформаційного контенту, котрим мають відповідати відповідні судові інформаційні ресурси, електронні сервіси, та відсутність стимулів щодо їх покращення; 3) відсутність (брак) коштів. Відсутність належного фінансування судової системи взагалі, і видатків на інформатизацію зокрема, призводить до неспроможності задоволення потреб усіх охочих у користуванні певними сервісами внаслідок недостатності

потужностей відповідних програмно-апаратних комплексів та недостатності спеціалістів для їх обслуговування; 4) дисонанс інформаційних технологій та процесуальних правил [736, с. 20]; 5) ризик втрати юридично важливої інформації; 6) відсутність «комп'ютерної грамотності» на рівні кваліфікованих користувачів у суддів, у співробітників апарату суддів; 7) недостатність технічного оснащення судів [729]; 8) «психологічний аспект», адже більшість наших громадян ще надає перевагу традиційному «паперовому» судочинству [653, с. 104].

Додатковою проблемою, є відсутність електронних підписів у громадян. Адже якщо одна сторона подає документи в електронному вигляді, то й інша сторона повинна робити так само; виникнення додаткових витрат на друк матеріалів справи, які нестиме суд; складність роботи з електронними документами у порівнянні з надрукованими [737].

Необхідно зауважити, що окреслені нові інформаційні можливості сприяють ефективнішому втіленню правил господарського судочинства в діяльності учасників. При цьому, певну оптимізацію можна вбачати як в організаційній площині, так і в суто функціональних елементах здійснення відповідної діяльності у господарському судочинстві. Такий активний вплив інформатизації на регулятивно-процесуальні питання надає змогу розглядати її і як певну форму реалізації регулятивної функції ГПП.

У питаннях визначення інформатизації в процесуальній галузі вагоме місце займає виховний фактор. Адже національний досвід свідчить про глибокі проблеми в питаннях прийнятного рівня процесуальної культури, забезпечення добросовісності та правомірності процесуальної поведінки учасників господарського судочинства, що вказує на недостатність механічного закріплення та декларування ряду процесуальних норм та принципів.

У такому випадку саму процесуальну культуру можна розглядати, зокрема, через розвиток інформаційної культури в контексті існування взаємозв'язку між рівнем розвиненості інформаційної культури сучасної

особистості та її досягненнями в тій чи іншій галузі суспільної діяльності [738, с. 50]. Прояв інформаційної культури в аспекті дії функцій ГПП має свої особливості, що обумовлюється сферою судового розгляду за участю судді, прокурора, адвоката та інших учасників судового процесу, в якій наявний симбіоз процесуальної культури та професійної компоненти.

Так, запровадження різних форм інформатизації в судовому процесі не тільки забезпечує зручність та прискорення судового розгляду господарських спорів, але й вносить нові вимоги до самих учасників [739, с.35]. Наприклад, згідно зі ст. 52 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», суддею є громадянин України, який займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Тому до професійної компоненти судді обов'язково відноситься: наявність належного рівня інформаційної грамотності; вміння аналізувати інформацію; орієнтація в інформаційних потоках; саморозвиток в електронних комунікаціях; користування засобами комп'ютерних технологій та Інтернет-простору як загального, так і відомчого призначення. Навчальна програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді містить Концепцію електронного суду. Але в цьому блоці розглядаються лише загальні питання, пов'язані з ознайомленням з окремими комп'ютерними програмами, які забезпечують діловодство в суді, їх призначення і можливості, питання використання електронної пошти в суді, внесення судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень тощо [740]. Фактично такий підхід ґрунтується на ознайомленні з функціоналом, який запроваджено в результаті реалізації проекту Державної судової адміністрації України «Електронний суд» [741, с. 118]. На офіційному сайті Національної школи суддів України Розділ «Господарська юрисдикція» містяться стандартизовані програми підготовки суддів окружних господарських судів (зі стажем роботи понад 3 роки), окружних господарських судів (зі стажем роботи до 3 років), апеляційних господарських судів, які схвалені Науково-методичною радою Національної школи суддів України від 20 грудня 2017 р. № 4 та затверджені Ректором

Національної школи суддів України 28 грудня 2017 р. У даних оновлених програмах відсутній окремий (лекційний, практичний, тренінговий) блок системи «Електронний суд», не зважаючи на зміни в ГПК у частині регламентації її окремих елементів на різних стадіях судочинства.

Відповідні навички характерні й для інших учасників господарського судочинства, наявність яких обумовлюється: загальними вимогами (суб'єкти господарювання в сенсі здійснення господарської діяльності на професійних засадах та реалізації господарсько-процесуальної правосуб'єктності); професійними вимогами (прокурор, адвокат, експерт тощо).

Отже, можна запропонувати поняття інформаційної культури учасників господарського судочинства як різновиду правової культури – ціннісна складова поведінки щодо мотивації постійного розвитку інформаційної грамотності та кваліфікованого користування результатами інформатизації; активізації ширших можливостей реалізації процесуальних прав в межах оперативної комунікації; своєчасності виконання процесуальних обов'язків; концентрації на досягненні необхідних результатів за допомогою потрібної та достовірної правової інформації.

Певна універсальність інформатизації як засобу реалізації функцій ГПП анонсовано і надалі буде змінювати традиційність поглядів на теоретичну та практичну відмінність інструментарію впливу даної галузі на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань.

На підставі проведеного аналізу, інформатизація як засіб реалізації функцій ГПП є комплексом організаційно-правових процесів з вирішення господарських спорів та інших правових питань, які забезпечують впровадження та використання інформаційних технологій у процесі забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів в межах формування єдиної судової інформаційної системи. [742, с. 72].

Основна мета інформатизації як засобу реалізації функцій ГПП полягає в оптимізації процесів отримання, обміну, надання достовірної правової інформації, зберігання та захисту процесуальних документів, підвищення ефективності організаційно-функціональних елементів здійснення процесуальної діяльності в господарському судочинстві, забезпеченні оперативного розгляду господарських справ, актуалізації процесуальної культури через взаємозв'язок з інформаційною культурою як загальної частини суспільної культури, інтеграції в національну судову систему європейських новітніх технологій електронного правосуддя.

Сам процес інтенсифікації інформатизації у сфері господарського судочинства можна оцінити за наступними основними факторами: глобалізація інформаційного простору та імплементація європейських стандартів електронного правосуддя в національну правову систему; активізація фінансування проектів впровадження інформаційних технологій у сферу правосуддя; процеси інформатизації сфери господарювання; запит та попит суспільства в системі запровадження новітніх, сучасних систем в питаннях досягання такої загальної цінності як захист прав та інтересів [743, с. 59].

Висновки до розділу 5

Аналіз наукової літератури, законодавства дозволив дослідити проблеми реалізації функцій ГПП за межами господарського судочинства та узагальнити наступні висновки.

1. Конкретизовано визначення поняття позасудового захисту прав як засобу реалізації функцій ГПП юрисдикційного або неюрисдикційного характеру, який здійснюється як суб'єктами господарювання самостійно, так і уповноваженими органами (особами) без участі державного суду, спрямованого на вирішення конфлікту з метою належної реалізації прав, захисту та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання.

2. Охарактеризовано ознаки дії функцій ГПП щодо третейського захисту як прогресивного інституту позасудового державного захисту прав, а саме: а) обмежується певною групою правовідносин таких як оскарження третейських судів та видача наказів на примусове виконання рішень третейських судів; б) проявляється як додатковий охоронний механізм захисту прав та інтересів, який реалізуються господарськими судами в межах своїх повноважень; в) проявляється у збереженні балансу існуючих додаткових державних гарантій захисту прав у господарському судочинстві та принципу альтернативності вирішення спорів, які виникають з господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законодавством; г) функціонально активізується тільки з ініціативою управнених осіб у випадках, визначених процесуальним законом.

3. Досліджено вплив функцій ГПП щодо досудового врегулювання господарських спорів та запропоновано визначення поняття досудового врегулювання господарських спорів як звичаєвого виду позасудового захисту прав та вирішення господарських спорів, який спрямований на: своєчасне відновлення порушених прав та захист законних інтересів підприємства; оперативне виявлення причин, умов, шляхів вирішення господарського конфлікту; попередження руйнування стабільності та системності господарської діяльності та господарських зв'язків; спрощене відновлення господарської дисципліни; уникнення додаткових затрат контрагентами (зокрема, судових витрат).

4. Умотивовано поширення сфери застосування правового виховання як засобу практичної реалізації виховної функції ГПП з метою досягання правомірної поведінки, правової культури та професійної комунікації в сфері захисту прав суб'єктів господарювання в судах господарської юрисдикції.

Розглянуто проблемні аспекти результативності функцій ГПП через інструмент правового виховання, яка передбачає залежність від наступних факторів: 1) якості та змісту нормативного регулювання; 2) результатів правозастосування; 3) правової мови та мовної правосвідомості.

5. У межах реалізації виховної функції ГПП доопрацьовано визначення поняття процесуальної культури як різновиду правової культури, а саме як ціннісної складової поведінки з дотримання законних, професійних, моральних, організаційно-процедурних норм під час процесуальної діяльності судді, прокурора, адвоката та інших учасників господарського судочинства.

6. Доопрацьовано процесуальний статус експерта з питань права як суб'єкта здійснення функцій ГПП шляхом уточнення професійних та етичних вимог до фахівця у галузі права, а саме: наявність наукового ступеня доктора або кандидата наук (доктора філософії) за юридичною спеціальністю; відповідність поведінки положенням Етичного кодексу вченого України.

7. З метою розширення сфери дії виховної функції ГПП наголошується на доцільності впровадження механізмів підвищення рівня процесуальної культури в сучасну судову стратегію, у тому числі – через формат «школа–ВНЗ», який може сприяти: формуванню поваги до суду, процесуального закону, правомірних переконань молоді у важливості активної позиції в питаннях захисту прав та інтересів в межах, встановлених законом, і виступати елементом розповсюдження ідеологічної державної концепції національного правосуддя.

8. Запропоновано визначення поняття інформатизації як засобу реалізації функцій ГПП щодо комплексу організаційно-правових процесів з вирішення господарських спорів та інших правових питань, які забезпечують впровадження та використання інформаційних технологій у процесі забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів в межах формування єдиної судової інформаційної системи.

9. Аргументовано удосконалення визначення поняття інформаційної культури учасників господарського судочинства як різновиду правової культури – ціннісна складова поведінки щодо мотивації постійного розвитку інформаційної грамотності та кваліфікованого користування результатами

інформатизації; активізації ширших можливостей реалізації процесуальних прав в межах оперативної комунікації; своєчасності виконання процесуальних обов'язків; концентрації на досягненні необхідних результатів за допомогою потрібної та достовірної правової інформації.

10. Запропоновано типологізація видів інформатизації в ГПП з урахуванням специфічності суб'єктного складу господарсько-процесуальної галузі.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [665; 669; 677; 678; 681; 682; 695; 704; 721; 724; 734; 739; 742; 743].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено нові наукові положення та обґрунтовані результати у галузі ГПП, що розв'язують важливу наукову проблему, яка полягає у розробці доктринальних положень і висновків щодо функцій ГПП та їх реалізації. Для розв'язання наукової проблеми через призму науки господарського процесуального права запропоновано концептуальні засади вдосконалення та розвитку ГПП завдяки реалізації його функцій, що дасть змогу забезпечити виконання завдань господарського судочинства та втілення його основних принципів на засадах верховенства права.

Метою реалізації функцій ГПП є досягання втілення соціального та нормативного призначення ГПП. Результатом вдосконалення ГПП та функцій, як його елементу, має бути: забезпечення ефективності правотворчості; створення однакової та передбачуваної правозастосовної діяльності суду; активізація процесів формування, дотримання та стимулювання процесуальної культури.

Основними шляхами реалізації пріоритетних напрямів вдосконалення ГПП є: встановлення меж доцільності уніфікації процесуального законодавства зі збереженням характерної юридичної індивідуальності ГПП щодо правил та процедур господарського судочинства; концентрація на пріоритетності інтересів суб'єктів господарювання як складової сприятливого бізнес-клімату в країні в контексті забезпечення спеціального юридичного оформлення порядку вирішення господарських спорів; повернення до оперативного і неформалізованого вирішення господарських спорів; відмови від нетипових для господарсько-процесуальної сфери правових інститутів як потенційної небезпеки порушення основних принципів та завдань господарського судочинства; збереження та посилення предметної деконцентрації судових спорів та судової господарської спеціалізації; забезпечення предметної компетентності судді при розгляді господарських спорів; зміна нормативів (юридичного та етичного характеру)

професійної діяльності суддів господарських судів, адвокатів, експертів, прокурорів; удосконалення техніко-юридичного інструментарію правотворчої та правозастосовної діяльності, у тому числі стосовно відмови від низки оціночних критеріїв у діяльності господарського суду; впровадження моніторингу якості процесуальних норм та їх застосування; створення умов подальшої інформатизації господарського судочинства; удосконалення якості складання та оформлення процесуальних документів; оптимізація охоронних режимів господарського судочинства; посилення процесів правового виховання з боку органів державної влади, Верховного Суду, господарських судів, закладів освіти та суспільства; підготовка пропозицій щодо внесення змін до Конституції України, ГПК України, КК, КУпАП, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» тощо.

Очікуваними результатами реалізації концептуальних засад є підвищення рівня ефективності ГПП та господарського судочинства в економічному та юридичному сенсі.

Концептуальні засади конкретизуються в наступних результатах проведеного дослідження, зокрема:

1. Запропоновано визначення функцій ГПП як напрямів впливу господарських процесуальних норм на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань для забезпечення правового результату при здійсненні справедливого судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, держави, фізичних осіб.

2. Обґрунтовано низку положень, що визначають співвідношення функцій, системи, методів, принципів ГПП, а саме:

2.1. обґрунтовано з позиції синергетики перебування функцій ГПП з системою, методами, принципами галузі у відносинах реляційності, субординації, взаємовпливу та взаємодії;

2.2. запропоновано уточнення ролі принципу справедливості стосовно визначення змісту та характеру засобів реалізації функцій ГПП, яка полягає

в: детермінаційності; інституційності; процесуальності; імплементаційності судових актів; інтегративності самої процесуальної галузі.

3. Аргументовано положення щодо місця та ролі функцій в забезпеченні ефективності ГПП та обґрунтовано пропозиції стосовно їх оптимізації, а саме:

3.1. обґрунтовано роль функцій ГПП, яка полягає в забезпеченні соціальної ефективності ГПП та конкретизовано провідне місце функцій у втіленні призначення ГПП;

3.2. запропоновано визначення поняття господарського інтересу як ключової гранично-узагальнюючої категорії ефективності функцій ГПП з уточненням широкого та вузького значення такого інтересу. Господарський інтерес у ГПП в широкому значенні – форма потреб суб'єктів господарювання, що виникає об'єктивно і незалежно від закону, обумовлена метою здійснення господарської діяльності в межах господарського правового порядку, у тому числі, стосовно гарантованості ефективності правового захисту їх прав та законних інтересів у судах господарської юрисдикції. Господарський інтерес у вузькому значенні – форма потреб суб'єктів господарювання, яка виникає суб'єктивно і пов'язана із індивідуально-визначеним господарським спором щодо досягнення бажаного процесуального результату за допомогою визначених (чи не заборонених) матеріальних та процесуальних засобів захисту в межах господарської процесуальної форми.

4. Запропоновано до основних типологічних груп функцій ГПП включати владно-юридичні та соціальні функції ГПП, а види функцій ГПП розрізняти за такими критеріями: 1) сфера впливу; 2) традиційність; 4) межі дії; 5) зміст права; 6) важливість відносно мети ГПП.

5. Сформульовано теоретичні висновки, що висвітлюють окремі аспекти змісту функцій ГПП у контексті новелізації господарського процесуального законодавства, а саме:

5.1. запропоновано визначення поняття регулятивної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо закріплення і встановлення підстав, меж та змісту господарських процесуальних правовідносин у площині законодавчо визначених процедур; створення оптимальних організаційних та функціональних умов та інструментів процесуальної діяльності суду та інших учасників господарського судочинства з дотриманням балансу інтересів з достатнім ступенем імперативності;

5.2. запропоновано визначення поняття охоронної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо встановлення охоронних режимів правосуддя в господарських судах, порядку отримання доказів, порядку розгляду та вирішення господарського спору, підтримки авторитету суду, забезпечення виконання процесуальних обов'язків; якості судового доказування, правопорядку в судовому засіданні;

5.3. запропоновано у складі охоронної функції виокремлювати систему підфункцій, а саме: юридичної відповідальності, забезпечення господарського судочинства, процесуального примусу з визначенням їх структурних елементів;

5.4. запропоновано визначення поняття інформаційної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо забезпечення правового інформування суб'єктів різних рівнів (суддів, громадян, юридичних осіб, адвокатів, державних органів тощо); формування уявлення про належну (в межах закону) та добросовісну процесуальну поведінку, поваги до процесуального закону та діяльності господарських судів шляхом інформаційної відкритості, достовірності та своєчасності;

5.5. аргументовано інструментальну цінність правової інформації в сенсі інформаційної функції ГПП та запропоновано визначення її поняття в господарсько-процесуальній сфері як відомостей, що становлять нормативний матеріал, який виникає в результаті правотворчої діяльності, чи фактичний матеріал, який виникає в результаті правозастосовної діяльності, сприяють об'єктивному та правильному вирішенню господарського спору,

служують меті господарського судочинства щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави. Запропоновано класифікацію правової інформації за такими критеріями: 1) джерела; 2) режим доступу; 3) галузевість; 4) характер інформаційного наповнення матеріалів господарської справи;

5.6. запропоновано визначення поняття політичної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо забезпечення втілення діючої концепції державної судової політики та реалізації сучасної моделі захисту прав і законних інтересів у правотворчості та правозастосуванні;

5.7. запропоновано визначення поняття економічної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо зміцнення соціально-економічних зв'язків у сфері господарювання за наслідками вирішення господарських спорів, забезпечення стабільності господарської діяльності, у тому числі через виявлення деструктивності господарських конфліктів;

5.8. запропоновано поняття виховної функції ГПП як наряду впливу на суспільні відносини щодо поширення державної судової процесуальної ідеології та формування процесуальної культури учасників господарського судочинства.

6. Запропоновано посилити роль Верховного Суду у правотворчій діяльності як суб'єкта здійснення функцій ГПП, надавши йому право законодавчої ініціативи з наступних питань: а) судоустрою; б) судочинства; в) окремих питань, які знаходяться поза межами діяльності судів (питання досудового вирішення спорів, виконання судових актів тощо).

7. Обґрунтовано низку положень щодо техніко-юридичного інструментарію як засобу реалізації функцій ГПП, а саме:

7.1. конкретизовано визначення поняття техніко-юридичного інструментарію стосовно реалізації функцій ГПП як сукупності нормативних та звичаєвих прийомів, способів та методів здійснення правотворчої діяльності та правозастосовної діяльності щодо розгляду та вирішення господарської справи;

7.2. обґрунтовано в межах правозастосовної юридичної техніки як засобу реалізації функцій ГПП введення в обіг категорії «культура складання судового рішення» як ціннісної складової поведінки судді щодо: дотримання стилю та структури викладення матеріалу; уникнення грубих стилістичних, синтаксичних помилок, прояву текстової інверсії, неприпустимого термінозастосування, різного зовнішнього оформлення судових рішень.

8. Обґрунтовано визнання судового моніторингу засобом реалізації функцій ГПП та визначено його як вид діяльності Верховного Суду щодо аналізу правової інформації на предмет якості реалізації права на судовий захист у господарських судах, шляхом виявлення: дисбалансу приватних, державних, суспільних інтересів; колізій, прогалин, неузгодженості, протиріч, термінологічних дефектів матеріального та процесуального права, які застосовуються при розгляді та вирішенні господарських спорів та інших правових питань господарської юрисдикції.

9. Аргументовано положення щодо системи засобів реалізації функцій ГПП в межах господарського судочинства, а саме:

9.1. доопрацьовано окремі аспекти господарських процесуальних відносин як засобу реалізації функцій ГПП, а саме щодо: процесуальної правоздатності та процесуальної компетенції як передумов виникнення процесуальних правовідносин; діяльності господарського суду як матеріального (фактичного) змісту процесуальних правовідносин. Запропоновано методологічний опис діяльності господарського суду.

9.2. Охарактеризовано господарсько-процесуальну форму в якості спеціально-юридичного засобу реалізації функцій ГПП, у межах дії якого уточнено:

а) визначення поняття спрощеного позовного провадження як виду судового провадження у господарських судах, ознаками якого є: наявність чітких критеріїв та оціночних умов ймовірності; наявність дискреційних повноважень господарського суду; наявність процедурних особливостей (етапні та строкові), наявність обмеженості права на оскарження; наявність

диспозитивності представництва; наявність меншого обсягу гарантій процесуальних прав;

б) визначення поняття наказного провадження як виду судового провадження у господарських судах, ознаками якого є: відсутність спору про право та/або спору про інтерес; наявність дискреційних прав заявника; наявність заміни оскарження на скасування; наявність чіткого визначення виду вимог із гранично позначеними лімітами; наявність заяви як спеціальної форми реалізації права на розгляд справи; наявність усіченого суб'єктного складу; наявність судового наказу як форми судового рішення; наявність впливу позовної форми в питаннях підсудності; трансформаційність судового збору; наявність обмеження процесуальних гарантій сторін.

10. Аргументовано положення щодо системи засобів реалізації функцій ГПП за межами господарського судочинства, а саме:

10.1. конкретизовано визначення поняття позасудового захисту прав як засобу реалізації функцій ГПП юрисдикційного або неюрисдикційного характеру, який здійснюється як суб'єктами господарювання самостійно, так і уповноваженими органами (особами) без участі державного суду, спрямованого на вирішення конфлікту з метою належної реалізації прав, захисту та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання;

10.2. доопрацьовано положення щодо правового виховання як засобу реалізації функцій ГПП шляхом визначення поняття процесуальної культури як різновиду правової культури, а саме як ціннісної складової поведінки з дотримання законних, професійних, моральних, організаційно-процедурних норм під час процесуальної діяльності судді, прокурора, адвоката та інших учасників господарського судочинства.

10.3. доопрацьовано процесуальний статус експерта з питань права як суб'єкта здійснення функцій ГПП шляхом уточнення професійних та етичних вимог до фахівця у галузі права, а саме: наявність наукового ступеня доктора або кандидата наук (доктора філософії) з юридичної спеціальності; відповідність поведінки положенням Етичного кодексу вченого України;

10.4. уточнено визначення поняття інформатизації як засобу реалізації функцій ГПП шляхом визначення її поняття як комплексу організаційно-правових процесів щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань, які забезпечують впровадження та використання інформаційних технологій у процесі забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів в межах формування єдиної судової інформаційної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль І. Яка роль має бути відведена Господарському кодексу у сфері регулювання прав інтелектуальної власності. *Закон і бізнес*. 27.06.2017. URL: http://zib.com.ua/ua/120700-yaka_rol_mae_buti_vidvedena_gk_u_sferi_regulyuvannya_prav_na.html. (дата звернення: 30.08.2017).
2. Господарське процесуальне право: підруч.; 2-ге вид., перероб. і доп. / В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос, В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець. Суми: Університетська книга. 2008. 378 с.; URL: <http://ifreestore.net/2296/7/>.(дата звернення: 09.01.2016).
3. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Н.М. Оніщенко, А.Є. Шевченко, О.В. Скрипнюк та ін. Донецьк: ПП «ВД «Кальміус». 2013. 424 с.
4. Джафарова М.В. Функції, мета та завдання процесуального права. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_2/PB-2/PB-2_21.pdf.
5. Рыженков А.Я. Функции гражданского права. URL: <file:///C:/Users/GCTP/Desktop/funktsii-grazhdanskogo-prava-voprosy-teorii.pdf>.
6. Акофф Р. О целеустремленных системах / пер. с англ.; под. ред. И.А. Ушакова. Москва: Советское радио. 1974. 272 с.
7. Кассирер Э. Познание и действительность. Понятие субстанции и понятие функции / пер. Б. Столпнера и П. Юшкевича. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2006. 400 с.
8. Мертон Р. Явные и латентные функции. Американская социологическая мысль / под В.И. Добренькова. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 496 с.
9. Марков Ю.Г. Функциональный подход в современном научном познании. Новосибирск: Наука, 1982. 255 с.
10. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 655 с. URL:

http://pidruchniki.com/18421120/pravo/sinergetichniy_pidhid. (дата звернення: 08.12.2015).

11. Макеєва О.М. Інформаційна функція права та її вплив на правову культуру суспільства. *Юридичний вісник*. 2015. № 3 (36). С. 47–51.

12. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития / пер. с 3-го справ. нем. изд. Санкт-Петербург, 1875. Ч. 1. 321 с.

13. Философский словарь / И.Т. Фролова. Москва: Полит. лит., 1981. 719 с.

14. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов; 3-е изд., испр. Минск: Книжный Дом, 2003. 1280 с.

15. Словник української мови: в 11 т. Київ, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/s/funkcija>. (дата звернення: 29.11.2015).

16. Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений. Москва: Юрид. лит., 1980. 176 с.

17. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 198 с.

18. Лазарев В.В., Липень В.В. Теория государства и права: учебник; 3-е изд., перер. и доп. Москва:Спарк, 2004. 528 с.

19. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.

20. Погорілко В.Ф. Функції української держави та її правові основи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 1. С. 3–12.

21. Шербіна В.І. Функції трудового права: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби, 2007. 425 с.

22. Сташків Б.І. Проблеми функцій права соціального забезпечення: стислий конспект лекції. Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. 27 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2201705/>. (дата звернення: 04.12.2015).

23. Парсонс Т. Система современных обществ / под. ред. М.С. Ковалевой; пер. с англ. К.А. Седова, А.Д. Ковалева. Москва: Аспект Преса, 1998. 270 с.
24. Глинчикова А.Г. Кризис форм социальной интеграции, контроля и управления в эпоху глобализации. Труды клуба ученых «Глобальный мир»; Ин-т мировой экономики и междунар. отношений, Ин-т микроэкономики. Москва: Новый век, 2003. Т. 2. 101 с.
25. Землянинова Е.А. Интегративная функция права: история исследования, понятие и особенности. *Молодежь в науке*. 2009. С. 161–167.
26. Лапаева В.В. Современная социология права / под ред. акад. В.С. Нерсеяна. Москва: НОРМА, 2000. 304 с.
27. Лившиц Р.З. Теория права: учебник. Москва: БЕК, 1994. 224 с.
28. Ковальський В. Функції права: поняття, джерела, динаміка. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 2. С. 3–10.
29. Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права. Москва: НОРМА, 2003. 240 с. URL: <http://lawdiss.org.ua/books/a1535.doc.html>. (дата звернення: 14.12.2015).
30. Погоди́н А.В. Процессуальные правовые отношения: теоретические и методологические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Казань, 1991. 146 с.
31. Bredemeier H.C. Law as an Integrative Mechanism. *Sociology of Law: selected readings*. ed. by V. Aubert. Harmondsworth, 1969. P. 52–67.
32. Штефан М.Й. Теоретичні основи арбітражного процесуального права України. *Правосуддя – гарант законності у сфері економічних правовідносин*: міжвід. наук. зб. Київ: НДІ «Пробл. людини», 2000. Т. 21(2). 335 с.
33. Боннер А.Т. К. Маркс о соотношении материального права и процесса. *Правоведение*. 1978. № 4. С. 23–32.
34. Курс цивільного процесу: підруч. / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.

35. Балюк І.А. Господарське процесуальне право: навч. метод. посіб. Київ: КНЕУ, 2002. 248 с.; URL: <http://ifreestore.net/2296/7/>.(дата звернення: 09.01.2016).
36. Арбітражний процес: навч. посіб. / Д.М. Притика, М.І. Тітов, В.С. Щербина та ін. Харків: Консум, 1999. Ч. II. 416 с.; URL: <http://ifreestore.net/2296/7/>.(дата звернення: 09.01.2016).
37. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва: Наука, 1991. 574 с. (Серия: Социологическое наследие).
38. Іванюта Н.В. Теорії функцій господарського процесуального права: *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 1–2 грудня 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ». 2017. Ч. 1. С. 73–76.
39. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 219.
40. Кирилюк Ф.М., Обушний М.І., Хилько М.І. Політологія: навч. посіб. Київ: Здоров'я, 2004. 776 с. URL: http://ualib.com.ua/b_137.html. (дата звернення: 12.03.2014).
41. Алексеев С.С. Общая теория права. Москва: Юрид. лит., 1981. 361 с.
42. Мицкевич А.В. Некоторые черты взаимодействия права и нравственности в период перехода к коммунизму. *Правоведение*. 1962. № 3. С. 15–25.
43. Иванов С.А. Функции советского трудового права. *Советское государство и право*. 1976. № 12. С. 48–54.
44. Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории: монография. Москва: Юрид. лит., 1991. 144 с.

45. Комаров С.А. Механизм правового воздействия. *Общая теория государства и права: курс лекций*. Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 1994. С. 283-304.
46. Пугинский Б.И. Функции гражданско-правовых средств. *Вестник МГУ*. 1980. № 1. Сер. 11. С. 12–25.
47. Радько Т.Н. Функции социалистического права. *Советское государство и право*. 1977. № 5. С. 48–56.
48. Цвік М.В., Петришин О.В. Загальна теорія держави і права: підруч. Харків: Право, 2009. 572 с.
49. Тихомиров М.Ю., Тихомирова Л.В. Юридическая энциклопедия / под общ. ред. М.Ю. Тихомирова. Москва: Изд. Тихомирова М.Ю., 2007. 972 с.
50. Синюков В.Н. О функциях права. *Вопросы теории государства и права*. 2010. № 9. С. 76–77.
51. Кирин В.А. Функциональные связи правовых норм. *Советское государство и право*. 1972. № 5. С. 30–39.
52. Сухарев А.Е. Система функций советского трудового права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Москва, 1987. 18 с.
53. Пискунова О.В. Функции норм российского права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2013. 173 с.
54. Миколенко О.І. Методи та функції науки адміністративного процедурно-процесуального права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 148–150.
55. Абрамов А.И. Понятие функции права. *Журнал российского права*. 2006. № 2. С. 71–83.
56. Мертон Р. Явные и латентные функции. Американская социологическая мысль: тексты / под ред.. В.Н. Добренкова. Москва: Изд-е Междунар. ун-та Бизнеса и управления, 1996. С. 439–442.
57. Короед С.О. Мета господарського судочинства як основний вектор у підвищенні ефективності правосуддя в господарських справах. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 39–45.

58. Малешин Д.Я. *Методология гражданского процессуального права*. Москва: Статут, 2010. 208 с.
59. Іванюта Н.В. Мета, завдання та функції господарського судочинства. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18-19 січня 2013 р.)*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. С. 30–31.
60. Абрамов А.И. Проблемы реализации регулятивной функции права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Самара, 2005. 222 с.
61. Корякин В.М. Функции транспортного права как комплексной отрасли отечественной правовой системы. *Транспортное право и безопасность*. 2016. № 2(2). С. 37–49. URL: http://ui-miit.ru/files/docs/trans-safety/trans_safety_02.pdf.
62. Аржанов М.А. *Государство и право в их соотношении*. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. 287 с.
63. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2010. 584 с.
64. Дробязко С.Г., Козлов В.С. *Общая теория права: учеб. пособие*. Минск: Амалфея, 2005. 464 с.
65. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
66. Конституційне право України: підручник / за ред. В.Ф. Погорілка; вид-во. 2-ге. Київ: Наук. думка, 2000. 732 с.
67. Алексеев С.С. *Теория права*. Москва: БЕК, 1995. 320 с.
68. Іванюта Н.В. Поняття функцій господарського процесуального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. № 28. Т.1. С. 169–172.
69. Іванюта Н.В. Характеристика хозяйственного процессуального права в современной правовой системе Украины: *Приоритетные направления развития правовой системы общества: материалы Междунар.*

науч.-практ. конф. (Гомель, 15–16 мая 2014 г.). Гомель: Гомельский гос. ун-т им.Ф. Скорины, 2014. С. 147–151

70. Побирченко И.Г. Предмет хозяйственного процессуального права. *Проблемы социалистической законности*: межвед. науч. сб. Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. Вып. 10. С. 41-48.

71. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. (дата звернення: 11.01.2018).

72. Чмиленко Ф.О., Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

73. Киреева Е.А. Общетеоретические проблемы построения, функционирования и взаимодействия моделей правореализационного поведения. *Наука ЮУрГУ. Секции экономики, управления и права*: материалы 63-й науч. конф. Челябинск: Изд. центр ЮУрГУ, 2011. Т. 2. С. 54-57. URL: <http://dspace.susu.ru/handle/0001.74/1418>. (дата звернення: 11.02.2016).

74. Байтин М.И. Метод регулирования в системе права: виды и структура. *Журнал российского права*. 2006. URL: http://www.juristlib.ru/book_3146.html. (дата звернення: 17.05.2016).

75. Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права: учебник. Москва: ЭКСМО, 2005. 649 с.

76. Алексеев С.С. Право: Опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999. 712 с.

77. Философский энциклопедический словарь / ред. Е.Ф. Губский [и др.]. Москва: Инфра-М, 1998. 576 с.

78. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособ. Київ: МАУП, 2003. 363 с. URL: <http://victor-safronov.narod.ru/systems-analysis/lectures/surmin/07.html>.

79. Ніколенко Л.М. Перегляд судових актів у господарському судочинстві: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2013. 491 с.
80. Ніколенко Л.М. Господарське процесуальне право України: підруч. Одеса: Фенікс, 2011. 512 с.
81. Нормы советского права. Проблемы теории / под ред. М.И. Байтина, В.К. Бабаева. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1987. 248 с.
82. Іванюта Н.В. Теоретико-функціональний аналіз функцій та системи господарського процесуального права. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 101–104.
83. Радько Т.Н. Теоретические и методологические проблемы функций социалистического права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Москва, 1978. 40 с.
84. Беяневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: (4-те видання, із змін. допов. станом на 01.08.2014 р.): наук.-практ. комент. Київ: Юстініан, 2014. 1304 с.
85. Комиссаров К.И. Последовательно прогрессивное развитие советского гражданского процессуального права. *Проблемы действия и совершенствования советского гражданского процессуального законодательства*. Свердловск: СЮИ, 1982. С. 49–55.
86. Гриняк А.Б. Структура механізму правового регулювання підрядних договірних відносин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 89–95. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/28491/%C0>. (дата звернення: 15.06.2016).
87. Скрементова О.С. Гражданский процесс. Краткий курс. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 240 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1417629/>.
88. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>. (дата звернення: 09.08.2016).

89. Іванюта Н.В. Процесуальні санкції за зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: *Актуальні проблеми науки та освіти*: зб. матер. XV підсум. наук-практ. конф. викладачів (Маріуполь, 1 лютого 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 88–90.

90. Рекомендації щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду: Рішення Ради суддів України від 4 листопада 2016 р. № 74. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=43&page=2&per-page=8>. (дата звернення: 15.11.2017).

91. Іванюта Н.В. Функції та методи господарського процесуального права: діалектичний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. 2016. С. 95–99.

92. Савчин М.В. Порівняльне правознавство. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ри, 2005. 288 с.

93. Колодій А.М. Принципи права України: монографія. Київ: Юринком Інтер, 1998. 208 с.

94. Пучинский В.К. Гражданский процесс зарубежных стран / под ред. В.В. Безбаха. Москва: Зерцало, 2007. 506 с.

95. Ніколенко Л.М. Поняття та функції принципів господарського процесуального права. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 4. С. 118–121.

96. Беляневич О. Верховенство права і законність як принципи господарського процесуального права. *Право України*. 2011. № 6. С. 13–20.

97. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія / [С.В. Ківалов, Н.Ю. Голубєва, І.В. Андронов та ін.]; за заг. ред. Н.Ю. Голубєвої; НУ ОЮА. Одеса: Юрид. літ-ра, 2017. 212 с.

98. Побирченко И.Г. Хозяйственная юрисдикция (общее учение). Киев: РИО МВД УССР, 1973. 252 с.

99. Притыка Д.Н. Арбитражный суд: проблемы организации и деятельности. Киев: Ориане, 2000. 317 с.

100. Іванюта Н.В. Принципи господарського судочинства: *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Маріуполь, 27 вересня 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 228–229.

101. Треушников М.К. Арбитражный процесс: учебник. Москва: Городец, 2007. 672 с.

102. Беяневич О.А. Про принципи господарського процесуального права. URL: http://www.commerciallaw.com.ua/attachments/160_Belyanevich%20O.A%20%20Pro%20pryncypy%20gospodarskogo%20protsesualnogo%20prava.pdf. (дата звернення: 21.11.2017).

103. Іванюта Н.В. Підрозділ 4.8. Застосування європейських стандартів захисту прав та інтересів як умова інтеграції України в європейський правовий простір: господарсько-процесуальний аспект: *Інтеграційне право в умовах глобалізаційних процесів: концептуальні та методологічні підходи*: зб. наук. праць / за ред. Ю.О. Волошин. Одеса: Фенікс, 2015. С. 554–568.

104. Чистое учение о праве Ганса Кельзена: сб. перев., вып. 1 / отв. ред.: В.Н. Кудрявцев, Н.Н. Разумович; пер.: С.В. Лёзов, Ю.С. Пивоваров. Москва: Изд-во ИНИОН РАН, 1987. 195 с. URL: <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=1146>. (дата звернення: 12.10.2016).

105. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учеб. для юрид. вузов и факультетов. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1999. 552 с.

106. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва: Зерцало-М, 2002. 288 с.

107. Марченко М.Н. Общая теория государства и права: Академ. курс в 2-х т. Москва: Зерцало, 1998. Т. 2. 640 с.

108. Черненко А.К. Право как справедливость: ступени познания. *Гуманитарные науки в Сибири*. 1998. № 1. С. 93–97.

109. Даль В.И. Словарь живого великорусского языка. URL: <http://www.slovari.info/dal/dal-19.htm>. (дата звернення: 05.09.2016).

110. Никифоров Б.С. Латинская юридическая фразеология. Москва: Юрид. лит, 1979. 264 с.
111. Наумов И.В. Изложение юридических предметов для руководства к познанию практического правоведения. Санкт-Петербург, 1812. 184 с. URL: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1505_page_3.html. (дата звернення: 16.01.2017).
112. Беяневич О.А. Вступ до курсу «Господарське процесуальне право України»: лекція. *Право України*. 2011. № 6. С. 233–245.
113. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 426. (дата звернення: 05.03.2016).
114. Иванюта Н.В. Принцип справедливости в национальной процессуальной доктрине: *Правовое регулирование социально-экономических отношений в Европейском Союзе: опыт для Республики Беларусь*: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Брест, 24–25 апреля 2014 г.). Брест: Брест. гос. ун-т им. А.С. Пушкина, 2014. С. 114–116.
115. Мережко А.А. *Lex mercatoria: теория и принципы транснационального торгового права*: монографія. Київ: Таксон, 1999. 416 с.
116. Отраднова О.О. Реалізація принципу справедливості у цивільно-правових зобов'язаннях із завдання недоговірної шкоди. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1199/126>. (дата звернення: 14.04.2016).
117. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у 2-х ч. / відп. ред. А.С. Довгерт, Н.С. Кузнецова. Київ: Юстиніан, 2005. Ч. 1. 680 с.
118. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Голос України*. 2001. № 3.
119. Лукис Г. Лукайдес. Справедливое судебное разбирательство (комментарий к п.1 ст.6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод). *Российская юстиция*. 2004. № 2. С. 8–19.
120. Глазкова Е.М. Применения европейских стандартов отправления правосудия в российском арбитражном процессе: монографія. Москва: Ин-т

законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ: Анкил, 2012. 200 с.

121. Іванюта Н.В. Право на справедливий суд: Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17–18 березня 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С. 52–55.

122. Іванюта Н.В. Щодо принципу справедливості в господарському судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 181–184.

123. Хабриева Т.Я. Экономико-правовой анализ: методологический поход. *Журнал российского права*. 2010. № 12. С. 5–26.

124. Курочкин С.А. Об эффективности норм гражданского процессуального права. *Журнал российского права*. № 4. 2012. С. 24–32.

125. Іванюта Н.В. Щодо визначення поняття господарського судочинства: *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 2–3 грудня 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 87–88.

126. Шепелев Д.В. Проблемы реализации и защиты интересов в праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.00. Москва, 2011. 25 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1433732>. (дата звернення: 15.02.2018).

127. Задихайло Д.В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.

128. Мілаш В.С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку: сучасний стан і перспективи модернізації. *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 1 (5). С. 1–21.

129. Політологічна енциклопедія: навч. посіб.: у 9 т. / уклад.: А.О. Карасевич, Л.С. Шачковська. Умань: ФОП Жовтий О.О., Т.2: Г...Є. 2016. 560 с.

130. История политических и правовых учений / под ред. В.С. Нерсесянца. Москва: НОРМА, ИНФРА-М, 1998. 736 с.

131. Генкин А. Система экономических интересов и социальная

гармония. *Вопросы экономики*. 1993. № 6. С. 147-150.

132. Чуньков Ю.И. Взаимодействие объективного и субъективного в социалистической экономике. Томск: Изд-во ТГУ, 1984. 194 с.

133. Камаев В.Д., Ильчиков М.З., Борисовская Т.А. Экономическая теория: краткий курс: учеб.; 2-е изд. Москва: КНОРУС, 2007. 384 с.

134. Даньков А.А. Обеспечение баланса публичных и частных интересов в сфере правосудия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2014. 34 с. URL: <http://www.dslib.net/teoria-prava/obespechenie-balansa-publichnyh-i-chastnyh-interesov-v-sfere-pravosudija.html>. (дата звернення: 02.12.2015).

135. Курс экономической теории / М.И. Плотницкий, Э.И. Лобкович, М.Г. Муталимов и др.; под ред. М.И. Плотницкого. Минск: Интерпрессервис, 2003. 496 с.

136. Щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес): Рішення Конституційного суду України від 1 грудня 2004 р. № 18рп/2004. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS04025.html. (дата звернення: 15.09.2016).

137. Хозяйственное право: учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.; под ред. Мамутова В.К. Київ: Юринком Интер. 2002. 897 с.

138. Тихомиров О.Ю. Публичное право: учеб. для юрид. фак. и вузов. Москва: БЕК, 1995. 484 с.

139. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія. Київ: Атіка, 2003. 352 с.

140. Лічак Д.В. Узгодження приватних та публічних інтересів в сфері господарської діяльності. *Наше право*. 2011. № 2. Ч. 2. С. 107–113.

141. Грудницька С.М. Господарська правосуб'єктність державних підприємств : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2012. 34 с.

142. Бевз С.І. Мета державного регулювання господарської діяльності: погляд на питання. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 91–95.

143. Мірошниченко Ю. Баланс інтересів як принцип консенсуальної демократії: до постановки проблеми. *Віче*. № 3. 2014. С. 22–25. URL: http://www.miroshnychenko.ua/assets/images/statti/2014_02_03_Balans_interes.pdf.

144. Щербина В.С. Публічні й приватні інтереси в господарських відносинах. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 28–31.

145. Гурвич М.А. Гражданские процессуальные правоотношения и процессуальные действия. *Вопросы гражданского процессуального, гражданского и трудового права*: Труды ВЮЗИ; в 3-х т. Москва: ВЮЗИ, 1965. Т. 3. С. 62–117.

146. Левченко В. До визначення поняття законний інтерес. *Актуальні проблеми держави і права*. URL: <http://apdp.in.ua/v36/34.pdf>.

147. Про прокуратуру: Закон України прийнятий Верховною Радою України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12. (дата звернення: 27.08.2017).

148. Справа за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді): Рішення Конституційного суду України від 8 квітня 1999 р. № 3-рп/99. *Офіційний вісник України*. 1999. №15. Ст. 35. (дата звернення: 27.08.2017).

149. Задніпровський О. Права прокурора у світлі вимог нової Конституції України. *Право України*. 1997. № 1. С. 72–76.

150. Валюх В. Інтереси держави як предмет представництва прокурором в суді. *Право України*. 2001. № 2. С.112–114.

151. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Захист публічної власності в господарському судочинстві. *Економіка та право*. 2013. № 1. С. 47–51.

152. Валюх В. Інтереси держави як предмет представництва прокурором в суді. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/494/%C2???history=0&pfid=1&sample=10&ref=0>. (дата звернення: 20.08.2016).

153. Мичко М.І. Деякі проблеми представництва прокурором інтересів громадян і держави в суді. *Вісник Вищого арбітражного суду України*. 1999. № 4. С. 210-213.;

154. Онопенко В. Ще раз про судово-правову реформу. *Закон і бізнес*. 1998. № 33. С. 13–15.

155. Бутченко Т.І. Сутність державного інтересу. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*: зб. наук. пр. / гол. ред. В.Г. Воронкова. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2008. Вип. 35. 243 с.

156. Про заходи щодо підвищення ефективності захисту інтересів держави в судах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 2008 р. № 582. *Урядовий кур'єр*. 2008. №124.

157. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органа виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 13.

158. Гросул О. Минюст встал на защиту государства. URL: <http://obzormd.com/2012/04/20/minyust-vstal-na-zashhitu-gosudarstva/>. (дата звернення: 24.03.2018).

159. Мілаш В.С. Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. Харків: Право, 2008. Ч. 1. 496 с.

160. Подцерковний О.П. Господарські суди: ламати – не будувати. *Юридична газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/actual/gospodarski-sudi-lamati--ne-buduvati.html>. (дата звернення: 18.01.2018).

161. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Господарська спеціалізація судової системи як гарантія якості та ефективності здійснення правосуддя. *Право України*. 2015. № 8. С. 150–157.

162. Статистична довідка щодо здійснення судочинства господарськими судами України у 2016 р. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/04.pdf>. (дата звернення: 22.01.2018).

163. Статистична довідка щодо здійснення судочинства господарськими судами України у 2017 р. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/06.pdf>. (дата звернення: 22.01.2018).

164. Іванюта Н.В. Судова спеціалізація – світові тенденції та вимога економіки: Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики: матеріали V Міжнар. наук-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 11 березня 2016 р.). Маріуполь: МДУ, 2016. С. 215–217.

165. Спільний висновок щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Венеціанської комісії та Дирекції з технічного співробітництва Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи від 18 жовтня 2010 р. № 588/2010. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/285DC84A1EFF78FAC22577C20051A2AA?opendocument>. (дата звернення: 24.09.2017).

166. Про судоустрій та статус суддів: Закон України прийнятий Верховною Радою України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. (дата звернення: 23.01.2017).

167. Роняк О.М. Мирова угода як засіб примирення в господарському процесі. URL: <http://step-science-bip.csrae.ru/ru/1-79>. (дата звернення: 23.01.2017).

168. Мамченко Н. Ликвидации спецсудов быть? *Судебно-юридическая газета*. 2014. № 19-20. URL: <http://sud.ua/newspaper/2014/05/23/64121-likvidatsii-spetssydov-bit/print>. (дата звернення: 04.10.2015).

169. Бузько И.Р. Стратегический потенциал и формирование приоритетов в развитии предприятий: монография. Алчевск: Изд-во ДГМИ, 2002. 216 с. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=chapter&bid=381&chapter=1>. (дата звернення: 26.01.2016).

170. Дейч Н.И. Функции трудового права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Томск, 2006. 28 с. URL: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000214272/000214272.pdf>.

171. Иванчина Ю.В. Определение понятия функций трудового права – перспективы модификации. *Второй пермский конгресс ученых-юристов: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* (Пермь, 28–29 октября 2011 г.). Пермь, 2011. 349 с. URL: <http://territoriaprava.ru/topics/21253>. (дата звернення: 14.08.2014).

172. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Роль господарських інтересів у правовій регламентації господарських відносин та вирішення господарських конфліктів. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. №15. С.90-98.

173. Іванюта Н.В. Господарські інтереси в умовах реформування. *10 років застосування Господарського кодексу України: Сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації: зб. доповідей наук.-практ. конф.* (Київ, 14 листопада 2014 р.). Одеса: Юрид. літ-ра, 2014. С. 143–146.

174. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Збалансованість господарських інтересів як умова економічного розвитку держави. *Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Вінниця, 14–15 травня 2015 р.). Вінниця: ДонНУ, 2015. С. 65–69.

175. Радько Т.Н. Хрестоматия по теории государства и права / под общей ред. И. И. Лизиковой; 2-е изд. Москва: Проспект, 2009. 720 с.

176. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4882/ТИПОЛОГИЯ. (дата звернення: 17.07.2016).

177. Новый словарь иностранных слов. URL: <http://slovari.ru/search.aspx?s=0&p=3068&di=vsis&wi=16303>. (дата звернення: 15.06.2014).

178. Джураєва О.О. Класифікація функцій сучасної держави. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр.; ОНЮА. Одеса: Юрид. літ-ра, 2005. Вип. 25. С. 140-145.
179. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Москва: Омега-Л, 2004. 301 с.
180. Добренъков В.И., Кравченко А.И. Фундаментальная социология: в 15 т. Москва: ИНФРА-М, 2003. Т. 1: Теория и методология. 908 с.
181. Макеєв С.О. Соціологія: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 566 с. URL: http://pidruchniki.com/16240904/sotsiologiya/tipologiya_metod_sotsialnogo_piznannya_zastosuvannya_doslidzhennyah_osobistosti. (дата звернення: 20.07.2016).
182. Тихомиров Ю.А. Право и интересы. *Журнал российского права*. 2005. № 12. С. 16–17.
183. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. Москва: Логос, 2004. 448 с.
184. Рыженков А.Я. Компенсационная функция советского гражданского права. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1983. 96 с.
185. Радько Т.Н. Основные функции социалистического права: учеб. пособие. Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1970. 144 с.
186. Кульчар К. Основы социологии права / под ред. В.П. Казимирчука. Москва: Прогресс, 1981. 256 с.
187. Ніколенко Л.М. Характеристика функцій господарського процесуального права як складової частини системи права. *Наше право*. 2013. № 11. С. 132–137.
188. Радько Т.Н. Функции права. Общая теория права / под ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород: Изд-во Нижегород. ВШ МВД РФ, 2003. 355 с.
189. Синюков В.Н. Функции права. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. Москва: Юристъ, 1997. 672 с.
190. Ситар І.М. Онтологічні функції права: монографія. Львів: Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. 240 с.

191. Ковальський В.С. Охоронна функція права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
192. Правознавство: підручник / С.Е. Демський, В.С. Ковальський, А.М. Колодій [та ін.]; ред. В.В. Копейчиков; 7-е вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 736 с.
193. Гуржій Т.О. Система функцій адміністративно-процесуального права України. *Вісник Запорізького національного університету*. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12159-sistema-funkcij-administrativno-procesualnogo-prava-ukraïni.html>. (дата звернення: 25.11.2016).
194. Антошина И. Традиционные и нетрадиционные функции украинского права. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 21–27.
195. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Лань, 2000. 608 с. (Серия «Мир культуры, истории и философии»).
196. Кузнецов И.А. Понятие и классификация функций права и государства: новые подходы. *Право. Законность. Демократия*: сб. науч. трудов. Волгоград: ВА МВД России, 2003. С. 130-140.
197. Медведев Е.В. Классификация функций права. *История государства и права*. 2012. № 6. С. 6–10.
198. Карташов В.Н. Теория государства и права: учеб. пособие для бакалавров. Ярославль: ЯрГУ, 2012. 274 с.
199. Кузьмина М.В. К вопросу о классификации функций права. *Предпринимательство и право: информационно-аналитический портал*. URL: <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=2093>.
200. Байтин М.И. О принципах и функциях права: новые моменты. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 13–16.
201. Городовенко В.В. Проблеми незалежності судової влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2006. 196 с.

202. Альперт С.А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти: конспект лекцій. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 1995. 28 с.

203. Бондаренко О.О. Функції слідчого в кримінальному судочинстві. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 1999. № 3 (8). С. 141–147.

204. Палазян А.С. Принципы систематизации функций права. *Юридический мир*. 2009. № 2. С. 51–54.

205. Реутов В.П. Структурирование правовой системы как выражение ее функциональных взаимосвязей: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Нижний Новгород, 2004. 150 с.

206. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. Москва: Юрид. лит., 1972. 256 с.

207. Правовая система социализма: в 2 кн. / редкол.: Кудрявцев В.Н. и др. Москва: Юрид. лит., 1986. Кн. 2: Функционирование и развитие / отв. ред. А.М. Васильев. 1987. 327с.

208. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч.; 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Правова єдність, 2010. 520 с.

209. Дзевелюк М. Номенклатура функції сучасної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 171–176.

210. Еллинек Г. Общее учение о государстве / вступ. статья: И.Ю. Козлихин. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 752 с.

211. Тихомиров Ю.А. Теория компетенци. Москва: Юринформцентр, 2001. 352 с.

212. Оксамытний В.В. Теория государства и права: учебник. Москва: ИМПЭ-Паблиц, 2004. 563 с.

213. Джураєва О.О. Генеральна функція держави. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Юрид. літ-ра, 2004. Вип. 22. С. 107–111.

214. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: учебник / под ред. В.Г. Стрекозова. 4-е изд., испр. Москва: Омега-Л, 2010. 323 с.
215. Афанасьев В.С. Современные проблемы теории законности. Москва: Юрид. лит., 1993. 248 с.
216. Лаврінчук І.П. Обставини встановлення правового статусу державного службовця. *Право України*. 1999. № 9. С. 98–102.
217. Сажнев І.В. Деякі питання щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2000. № 4. С. 73–81.
218. Гусаров С.М. Правоохоронна функція та правоохоронна діяльність як складові правової держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Харків: ХНУВС, 2015. С. 72–74.
219. Шай Р.Я. Окремі аспекти дослідження генезису правоохоронної функції держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 357–362. URL: <http://lib.lp.edu.ua/bitstream/ntb/31480/1/57-357-362.pdf>.
220. Туманов Г.А. Теоретические проблемы научной организации управления в органах внутренних дел: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1974. 32 с.
221. Каск Л.И. Функции и структура государства / отв. ред. Д.А. Керимов. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1969. 65 с.
222. Ющик О.І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні. Київ: [б.в.], 1997. 189 с.
223. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учеб. 3-е изд. Москва: Юриспруденция, 2000. 528 с.
224. Булкат М. Система функцій судової влади. *Публічне право*. 2016. № 4 (24). С. 201–211.
225. Безпалова О.І. Органи судової влади України як один із суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція*

держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХНУВС, 2015. 352 с.

226. Суховій М.М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Львів, 2012. 240 с.

227. Ткачук О.С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 547 с.

228. Мурашин Г.О. До питання реформування судової влади. *Правова держава*. 1997. Вип. 7. С. 68–75.

229. Бринцев В.Д. Судебная власть. Правосудие: пути реформирования в Украине. Харків: Ксилон, 1998. 186 с.

230. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 2: Д - Й. 744 с.

231. Порівняльне судове право: навч. посіб. / ред. І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич. Харків: Право, 2008. 112 с.

232. Гуценко К.Ф. Правоохранительные органы. Москва: БЕК. 1995. 320 с.

233. Назаров І.В. Органи судової влади України. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/B57F62C08124746AC325737F00291F33>. (дата звернення: 30.08.2017).

234. Смородинський В.С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2001. 20 с. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2001/01svssvu.zip>. (дата звернення: 01.08.2017).

235. Махніцький О.І. Судова влада: сутність, зміст та поняття. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук.пр.*; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. літ., 2013. Вип. 70. С. 19–25.

236. Гуменний О. Нові суб'єкти судової влади та їхні функції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки.* 2016. № 12. С. 336–341.

237. Штогун С.Г. Недоліки перехідного періоду. *Закон і бізнес.* 2016. № 37(1283). С. 5.

238. Судебная власть / под ред. И.Л. Петрухина. Москва: Проспект, 2003. 720 с.

239. Толковый словарь русского языка Д.Н.Ушакова. Москва: Гос. ин-т «Сов. энцикл.», 1935-1940. URL: <http://enc-dic.com/ushakov/Pravosudie-55767.html>. (дата звернення: 27.11.2017).

240. Толковый словарь русского языка С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведовой. Москва: Азбуковник, 1999. 944 с. URL: <http://enc-dic.com/ozhegov/Pravosudie-25930.html>. (дата звернення: 27.11.2017).

241. Шевцов В.С. Право и судебная власть в Российской Федерации. Москва: Профобразование, 2003. 344 с.

242. Самсін І.Л. Правосуддя – це справедливість у дії. *Урядовий кур'єр.* 2011. № 234. URL: <http://vkksu.gov.ua/print/ua/about/zmi-pro-komisiu/igor-samsin-pravosuddya-tse-spravedlivist-u-dii/>. (дата звернення: 23.11.2015).

243. Нерсесян В.С. Философия права: уч. для вузов. Москва: ИНФРАМ – НОРМА, 1997. 652 с.

244. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 120, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора): Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003. *Урядовий кур'єр.* 2003. № 32.

245. Притика Д.М. Правові засади організації та діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. Київ: Ін Юре, 2003. 192 с.

246. Іванюта Н.В. Типологія функцій господарського процесуального права: Верховенство права та правова держава: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. С.88–90.

247. Іванюта Н.В. Класифікація й типологія функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. 2017. С.72–75.

248. Тарановский Ф.В. Энциклопедия права: учеб. пособие для вузов: 3-е изд. Санкт-Петербург: Фонд «Университет»: Лань [СПб], 2001. 553 с.

249. Смирнов В.Г. Функции советского уголовного права. Ленинград: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1965. 188 с.

250. Алексеев С.С. Предмет советского социалистического гражданского права. Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1959. 333 с.

251. Теория государства и права: учебник / под ред. В.В. Лазарева; 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Право и закон, 2001. 520 с.

252. Цыпин В.В. Церковное право. Москва: МФТИ, 1996. 442 с.

253. Котенко О.А. Право як регулятор суспільних відносин: теоретичні питання ефективності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2013 URL: <https://mydisser.com/ua/catalog/view/17057.html>.

254. Стрельцов Є.Л. Основне завдання законодавства – регулювання чи регламентування регулювання суспільних відносин: деякі міркування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 8–15.

255. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

256. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. Харків: Право, 2014. 368 с.

257. Комаров С.А. Теория государства и права: учебно-методическое пособие. Краткий учебник для вузов. Москва: НОРМА, 2001. 448 с.

258. Генисаретский О.И. Методологическая организация системной деятельности. Разработка и внедрение автоматизированных систем в проектировании (теория и методология). Москва, 1975. URL: http://gtmarket.ru/files/article/3402/Oleg_Genisaretsky_Methodological_Organization_of_System_Activity.pdf.

259. Пионтковский А.А. Некоторые вопросы общей теории государства и права. *Советское государство и право*. 1956. № 1. С. 18–21.

260. Халфина Р.О. Что есть право: понятие и определение. *Советское государство и право*. 1984. № 11. С. 21–28.

261. Тацій В.Я. Правова наука в Україні: стан та перспективи розвитку. *Вісник АПрН України*. 2003. № 2–3. С. 8–9.

262. Шопіна І.М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055–1061. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11simvpr.pdf>.

263. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія / за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

264. Комаров С.А. Общая теория государства и права: учебник; 7-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 512 с.

265. Кузьмін Е.Е. Щодо уточнення поняття та сутності термінів «правове регулювання» та «правова регламентація» в дослідженнях збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 41. Т. 2. С. 210–213.

266. Господарське право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.К. Галянтич, С.М. Грудницька, О.М. Міхатуліна та ін. Київ: МАУП, 2005. 424 с.

267. Сорокин В.Д. Правовое регулирование. Предмет, метод, процесс (макроуровень). Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 661 с.

268. Решетов Ю.С. Нормативное и индивидуальное правовое регулирование. *Вестник Пермского университета*. 2013. Вып. 2 (20). URL: <http://www.jurvestnik.psu.ru/index.php/ru/vypusk-2202013/23-2010-12-01-13-31-58/-2-20-2013/407-reshetov-normativnoe-i-individualnoe-pravovoe-regulirovanie>.

(дата звернення: 12.11.2016).

269. Ісаєва В.В. Функції права: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 45–48.

270. Пилипенко Ю. П. Трудове право та право соціального забезпечення. Локальне правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку. URL: http://www.ahmerov.com/book_352_chapter_40_TRUDOVE_PRAVO_TA_PRAVO_SOALNOGO_ZABEZPECHENNJA_LOKALNE_PRAVOVEREGULJUVANNJA_VNUTRSHNOGO_TRUDOVOGO_ROZPORJADKU.html. (дата звернення: 20.09.2016).

271. Шевчук С. Нормативность актов судебной власти: эволюция мнений в отечественном правоведении. *Право України*. 2013. № 1. С. 133–151.

272. Стрельцов Є. Регулювання складних соціальних процесів у міжнародному та національному праві. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 249–255.

273. Литвин В.М. Европейская Конвенция о защите прав человека и задачи юридической науки в Украине: доклад Председателя Верховной Рады Украины Владимира Литвина на общем собрании НАПрН Украины 24 сентября 2010 г. *Голос України*. 2010. № 179 (4929).

274. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 р. № 18. *Офіційний веб-портал Верховного суду України*: URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>. (дата звернення: 12.10.2015).

275. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України: станом на 20.01.2018 р. / за заг. ред. С.О. Короєда. Київ: Професіонал, 2018. 400 с.

276. Рожкова М.А. Основные понятия арбитражного процессуального права. Москва: Статут, 2003. 400 с.

277. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар; у 2 т. Київ: КНТ, 2007. Т. 2. 1088 с.

278. Притика Д., Тітов М., Щербина В. Арбітражний процес: навч. посіб. Харків: Консум, 2001. 432 с.

279. Іванюта Н.В. Регулятивна функція господарського процесуального права: зміст та особливості: *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 травня 2017 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. Ч. 1. С. 118–119.

280. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права: підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; за заг. ред. М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 890 с.

281. Іванюта Н.В. Характеристика регулятивної функції господарського процесуального права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 1. Т. 1. С.92–95

282. Гетманова А.Д. Логика: учеб. для пед. учеб. заведений; 6-е изд. Москва: ИКФ Омега-Л; Высш. шк., 2002. 416 с.

283. Поляков А.В. Общая теория права. Феноменолого-коммуникативный подход: курс лекцій; 2-е изд. доп. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 845 с.

284. Эннекцерус Л. Курс германского гражданского права: в 2 т. / пер. под ред. Д.М. Генкина, И.Б. Новицкого. Москва: ИЛ, 1950. Т. 1. 480 с.

285. Хворостянкін А.В. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6669. (дата звернення: 14.10.2017).

286. Апт Л.Ф. Правовые дефиниции в законодательстве. *Проблемы юридической техники*: сб. статей. Нижний Новгород: Нижегород. исслед. науч.-приклад. центр «Юрид. техника», 2000. С. 311–312.

287. Bund, Elmar. Heutige Anforderungen an Legaldefinitionen. *Rationalisierung der Gesetzgebung* / Jürgen Rödiger Gedächtnissymposium, 28–30. Oktober 1982, Salzburg-Residenz. Heinz Schäffer; Otto Trifflerer (Hrsg.). Internat. Ges. Für Gesetzgebungstheorie (Remagen/Salzburg)... 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft; Wien: Manz'sche Verlagsu. Univ. Buchh., 1984. 397 s.

288. Kindermann, Harold. Legaldefinitionen und üblicher Sprachgebrauch. *Zeitschrift für Gesetzgebung ZG*. 2. Jahrgang, 1987. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München, 1987.

289. Распутина Л.Н. Процедурные нормы и правоотношения в сфере правового регулирования труда: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Омск, 2002. 26 с. URL: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=107231>. (дата звернення: 05.06.2015).

290. Бобровник С.В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права. *Правова держава*. Щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 1996. № 7. С. 104–107.

291. Темченко В. Особливості юридичного змісту термінів «захист» та «охорона» у механізмі забезпечення прав людини. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. № 2-3. С. 58–65.

292. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення: 10.06.2017).

293. Реформатский А.А. Введение в языкознание. Москва: Аспект Пресс, 1996. 536 с.

294. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. Львов: Высшая школа, 1985. 160 с.

295. Стефанчук Р.О. Цивільне право України: навч. посіб. Київ: Прецедент, 2005. 496 с. URL: <http://ukrlibrary.com.ua/books/20/5/index.html>. (дата звернення: 10.06.2017).
296. Вавженчук С.Я. Співвідношення понять «захист» та «охорона» трудових прав в чинному законодавстві. *Форум права*. 2010. № 1. С. 45–49. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10vcjvhz.pdf>.
297. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона. Москва: Право, 1983. 160 с.
298. Чурилов А.В., Гущин В.З. Правозащитные функции прокуратуры в постсоциалистическом государстве. *Государство и право*. 1998. № 5. С. 59–67.
299. Галянтич М.К. Житлове право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 528 с.
300. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
301. Шевченко А.С. Охранительные правоотношения в механизме защиты субъективных гражданских прав. Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1990. 36 с.
302. Малейн Н.С. Охрана прав личности советским законодательством. Москва: Наука, 128 с.
303. Легенченко М.О. Поняття охорони і захисту права та їх співвідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. Т. 1. С. 169–172.
304. Терехин В.А. Судебная власть в государственно-правовом механизме обеспечения прав и свобод граждан (вопросы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2001. 26 с.
305. Силенко Л.М. Цивільне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2004. Ч. 1. 379 с.

306. Іванюта Н.В. Теоретична характеристика термінів «охорона» та «захист» в господарському процесуальному праві. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 101–105.
307. Оніщенко Н.М. Проблеми ефективності законодавства: сучасна доктрина та потреби практики. *Судова апеляція*. 2006. № 2 (3). С. 10–15.
308. Ковальський В.С. Охоронна функція права як соціальний правовий феномен: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. 36 с.
309. Лапшина О. С. Охранительная функция права в системе функций права и государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Тольятти, 2011. 18 с. URL: <http://lawtheses.com/ohranitelnaya-funktsiya-prava-v-sisteme-funktsiy-prava-i-gosudarstva>. (дата звернення: 22.06.2016).
310. Федоров С.Л. К вопросу о понятии охранительной функции права. Тальятин: Филиал ун-та Рос. акад. образования, 2009. URL: edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media30750/29Fedorov.pdf.
311. Фаткуллин Ф.Н., Фаткуллин Ф.Ф. Проблемы теории права и государства: учеб. пособие. Казань: КЮИ, 2003. 351 с.
312. Андрієвська О.В. Формальні підстави обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 3–8.
313. Сергеев А.А. Проблемы конституционно-правовой ответственности в системе местного самоуправления. *Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2001. С. 383–387.
314. Клімова С.М., Ковальова Т.В., Тучак М.О. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення: навч. посіб. Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. 200 с.
315. Середюк В.В. Порівняльно-правовий аналіз підстав юридичної відповідальності у правовій науці України та Польщі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 17 (4). С.1–7.
316. Александров О.А. Конституційна відповідальність парламентарія. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 2. С. 94–104.

317. Коліна А.О. Штрафні санкції в господарському процесі. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. Вип. 66. С. 427–434.
318. Господарське процесуальне право: підручник / за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова. Харків: Одіссей, 2012. 400 с.
319. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч посібник. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
320. Самощенко І.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому праву. Москва: Юрид. лит., 1971. 240 с.
321. Осадча О.Г. Процесуальна відповідальність як категорія юриспруденції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 25. С. 135–141.
322. Підлубна О.В. Норма цивільного процесуального права: поняття, межі дії та реалізація в цивільному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Чернівці, 2007. 235 с.
323. Доброхотова Э.Э. Судебные штрафы в гражданском процессе. *Личность. Общество. Государство*. Санкт-Петербург: Питер, 1998. С. 115–118.
324. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. Москва: НОРМА, 2001. 752 с.
325. Рішення Ради суддів України від 04.11.2016 р. № 74 URL: <https://oda.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/Rishennyya%2074.pdf>.
326. Рішення Європейського суду з прав людини від 8 листопада 2005 р. у справі «Смирнова проти України». *Офіційний вісник України*. 2006. № 8. Ст. 495.
327. Ухвала Господарського суду Одеської області від 16.01.2018 р. у справі № 916/3006/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71633634>.
328. Ухвала Господарського суду Миколаївського області від 12.04.2017 р. у справі № 915/260/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65940812>. (дата

звернення: 16.01.2018).

329. Ухвала Господарського суду Житомирської області від 21.06.2016 р. у справі № 906/255/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58464605>. (дата звернення: 16.01.2018).

330. Про незалежність судової влади: постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 4. С. 6.

331. Резнікова В.В. Ответственность участников хозяйственного процесса за злоупотребление правами и невыполнение процессуальных обязанностей. URL: <https://uajcc.org/ru/vidpovidalnist-za-zlovguvannay-pravom/>. (дата звернення: 18.01.2018).

332. Ухвала господарського суду м. Києва від 16.01.2018 р. у справі № 910/13518/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71605378>. (дата звернення: 16.01.2018).

333. Ухвала господарського суду Дніпровської області від 29.01.2018 р. у справі № 904/255/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71943864>. (дата звернення: 16.01.2018).

334. Ухвала господарського суду Львівської області від 26.12.2017 р. у справі № 914/2702/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71242692>. (дата звернення: 16.01.2018).

335. Кузьменко В.А. Застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 20 с.

336. Цивільне процесуальне право України: підручник / за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 1999. 592 с.

337. Антошина І.В. Інформаційна функція українського права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2015. 200 с.

338. Бачило И.Л. Глобальная информатизация и право. *Информационно-аналитический журнал*. 2000. № 5. URL: <http://www.fact.ru/www/arhiv5s81.htm>. (дата звернення: 15.07.2017).
339. Матійко М.В. Інформаційна функція цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2009. 20 с.
340. Іванюта Н.В. Інформаційна функція процесуального права. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 95–99.
341. Джинчарадзе Н.Г. Інформаційна культура. Київ: Українські пропілеї, 1999. 147 с.
342. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ (із змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
343. Большой юридический словарь / под ред.: А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2002. 704 с.
344. Рассолов М.М. Информационное право: учеб. пособие. Москва: Юристъ, 1999. 400 с.
345. Марущак А.І. Інформаційне право. Доступ до інформації: навч. посіб. Київ: КНТ, 2007. 532 с.
346. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: навч. посіб. / за заг. ред. В.Г. Іванова. Харків: Право, 2010. 240 с.
347. Москвин С.С. Теоретические проблемы системы правовой информации в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Москва, 1977. 38 с.
348. Тихомиров О.О. Правова інформація: теоретико-правовий аспект. *Information Security of the Person, Society and State*. 2012. № 1 (8). С. 29–35.
349. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук, А.П. Заець, В.С. Журавський [та ін.]; 2-ге вид., перер. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
350. Побирченко И.Г. Хозяйственные споры и формы их разрешения: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук; 12.00.04. Харьков, 1971. 44 с.

351. Бебяневич Е.А. К вопросу о понятии административного иска по процессуальному праву Украины. *Иски и судебные решения*: сб. статей. Серия: Анализ современного права. Москва: Статут, 2009. С. 230–254.

352. Ільницький О. Характеристика правового спору з позицій концепції правовідношення. *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. праць. Харків: Право, 2012. № 3 (70). С.195–203.

353. Краснояружский С.Г. Индивидуальное правовое регулирование: общетеоретический аспект. *Государство и право*. 1993. № 7. С. 127–135.

354. Погрібний С. Регулювання договірних відносин у цивільному праві України: співвідношення їх внутрішнього (саморегулювання) і зовнішнього (державного) регулювання. *Право України*. 2012. № 9. С. 26–36.

355. Бевзенко В.М. Правова позиція щодо тлумачення норм Закону України «Про доступ до публічної інформації». URL: http://www.vasu.gov.ua/userfiles/file/NKR/Nauk_visnovki/Publichna_informacija/5Bevzenko_pub_inf.doc. (дата звернення: 18.01.2018).

356. Іванюта Н.В. Правова інформація в господарському судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Т.1. № 46. С. 92–95.

357. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навч. посіб. / Л. Д. Удалова, Д.П. Письменний, Ю.І. Азаров та ін. Київ: ЦУЛ, 2015. 104 с. URL: http://pidruchniki.com/2015101166887/pravo/protsesualni_dzherela_dokaziv_ponyattya_vidi. (дата звернення: 15.12.2017).

358. Копылов В.А. Информационное право: учебник. Москва: Зерцало, 2003. 512 с.

359. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 28.

360. Звіт щодо розгляду Вищим господарським судом України звернень і запитів на інформацію за вересень 2017 р. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/news/3403/>. (дата звернення: 02.02.2018).

361. Хозсуд Києва повідомив про втручання в діяльність з боку Нацполіції. *Закон і бізнес*. 2017. URL: http://zib.com.ua/ru/129877-hozsud_kieva_soobschil_o_vmeshatelstve_v_deyatelnost_so_stor.html. (дата звернення: 02.02.2018).

362. ВАС виокремив ознаки, за відсутності яких інформація не належить до публічної. *Закон і бізнес*. 2013. URL: http://zib.com.ua/ua/43527-vas_viokremiv_oznaki_za_vidsutnosti_yakih_informaciya_ne_nal.html. (дата звернення: 02.02.2018).

363. Іванюта Н.В. Окремі види правової інформації в господарській процесуальній сфері. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 5. Т. 1. С. 124–127

364. Андрушко С. Суддівські відпустки. *Українська правда*. 2017. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/andrushko/58b3bfb7068f3/>. (дата звернення: 10.02.2018).

365. Справа за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 32, ч. 2, 3 ст. 34 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>. (дата звернення: 12.12.2017).

366. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію: Інформаційний лист ВГСУ від 28.03.2007 р. № 01-8/184. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07. (дата звернення: 12.12.2016).

367. Огданська О.Л. Службова інформація: порядок віднесення та доступу. Практичний посіб. / за ред. Д.М. Слизьконіс. Київ: Центр політ. студій та аналітики. 2014. 76 с.

368. Устинович Е.С. Информационная деятельность как функция федеральных органов исполнительной власти Российской Федерации. *Российская юстиция*. 2010. № 4. С. 7–11.

369. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / за заг. ред. Т.С. Шевченко, І.Є. Розкладай. Київ: Москаленко О.М., 2014. 200 с.

370. Рішення Європейського Суду з прав людини щодо доступу до публічної інформації: збірник. Київ: К.І.С, 2017. 211 с. URL: http://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/FMU_Access_2017_web-1.pdf. (дата звернення: 12.01.2018).

371. Право на доступ до інформації: еволюція підходів Європейського суду з прав людини. Центр демократії та верховенства права. 2013. URL: http://cedem.org.ua/analytics/pravo-na-dostup-do-informatsiyi-evolyutsiya-pidhodiv-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny/#_ftn14. (дата звернення: 20.12.2017).

372. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 р. № 503/97. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/503/97>. (дата звернення: 26.09.2017).

373. Про судові рішення: Постанова Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 6. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-12>. (дата звернення: 21.08.2016).

374. Степанова Т.В Доказування та докази в господарському процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2002. 188 с. URL: www.hozpravo-odessa.com/attachments/article/224/disser_stepanova.doc. (дата звернення: 14.06.2015).

375. Дроздович Н.Л. Проблеми визначення поняття «внутрішнє переконання судді» у кримінальному процесі України. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 224–228.

376. Ткачук А. Внутрішнє переконання судді як метод і результат оцінки доказів у цивільному процесі. *Підприємство, господарство і право*. № 2. 2016. С. 43–47.

377. Мелех Л.В. Проблеми оцінки доказів у процесі доказування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 166–177.

378. Селіванов М.В. Філософія нового Верховного суду: практичний підхід та алгоритмізація. URL: <http://www.arbitis.com/Selivanov-M-V-Filosofiya-novogo-Verhovnogo-sudu-praktichniy-pidhid-ta-algoritmizaciya/>. (дата звернення: 15.12.2017).

379. Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 7. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007600-11>. (дата звернення: 15.12.2017).

380. Социология: Энциклопедия / сост: А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. Минск: Книжный Дом, 2003. 1312 с. URL: <http://voluntary.ru/dictionary/568/word/social.naja-funkcija>. (дата звернення: 20.06.2015).

381. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько; 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2001. 776 с.

382. Иванюта Н.В. Социальные функции хозяйственного процессуального права: общая характеристика. *Leges si Viata*. 2014. № 10/2. С. 68–72.

383. Соколова А.А. Теория интересов Р. Паунда и проблемы современного правообразования. *Магдэбургскае права на Беларусі: Матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай 500-годдзю выдачы гораду Мінску граматы на Магдэбургскае права, Мінск, 26 сакавіка 1999 г.* Минск: Право и экономика, 1999. С. 212–218.

384. Pound R. Introduction to the Philosophy of Law (rev. ed). New Haven, Connecticut, Yale University Press, 1954. P. 33–42.

385. Шкредов В.П. Экономика и право. Опыт экономико-юридического исследования общественного производства. 2-е изд., перераб. и доп. 1990. С. 133–134.

386. Лаптев В.В. Экономика и право (Теория и практика правового регулирования хозяйственных отношений). Москва: Экономика, 1981. 216 с.

387. Оніщенко Н. Право й економіка: взаємовплив і паритетні начала розвитку. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 249–258.

388. Мамутов В.К. Экономика и право: сб. науч. трудов. Київ: Юринком Интер, 2003. 544 с.

389. Соскін О. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 1(103). С. 47–56. URL: <http://soskin.info/news/2897.html>. (дата звернення: 20.11.2016).

390. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. Київ: Знання, 2007. 670 с.

391. Булгаков С.Н., Філіпенко С.Н. Хозяйство и право. От марксизма к идеализму. Санкт-Петербург: Тов-во «Общественная польза», 1903. 347 с. URL: <http://relig-library.pstu.ru/modules.php?name=952>. (дата звернення: 10.06.2016).

392. Агарков М. Понятие хозяйственного права в германской литературе. *Право и жизнь*. 1924. № 5. С. 33-35. Цитируется по: Исаев И.А. Становление хозяйственно-правовой мысли в СССР (20-е годы). Москва: Юрид. лит., 1986. 175 с.

393. Мамутов В.К. Хозяйственный кодекс Украины – основа правового обеспечения экономики. *10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації*: зб. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 14 листопада 2014 р.). Одеса: Юрид. літ-ра, 2014. 400 с.

394. Остапенко Ю.І. Законодавче регулювання відносин у сфері господарювання: порівняльно-правовий аспект. *Економічна теорія та право*. 2016. № 2 (25). С. 133–148.

395. Коваль В.М. Предмет господарського права: потреби уточнення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2011. Вип. № 4. С. 116–127.

396. Добродумов П.О. Конституційна економіка як об'єкт дослідження. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2010. № 1 (3). С. 18–23.

397. Устименко В.А. Удосконалення господарського процесу: економіко-правові аспекти. *Право України*. 2017. № 9. С. 28–34. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2017_9/pravo_2017_9_s2/. (дата звернення: 15.02.2018).

398. Очерки конституционной экономики. 10 декабря 2010 г.: госкорпорации – юридические лица публичного права / под ред. Г.А. Гаджиева; Москва: Юстицинформ, 2010. 455 с. URL: <https://www.litres.ru/sbornik-statey/ocherki-konstitucionnoy-ekonomiki-10-dekabrya-2010-goda-goskorporacii-uridicheskie-lica-publichnogo-prava/>. (дата звернення: 27.06.2016).

399. Кравчук С.Й. Господарське право України: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. 264 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/GOSPODAR_2007.pdf.

400. Цивільний кодекс України: ухвалений Верховною Радою України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

401. Опитування III кварталу 2017 р. Індексу свобод і можливостей підприємництва України. URL: <https://ibf.com.ua>. (дата звернення: 20.01.2018).

402. Іванюта Н.В. Економічна функція господарського процесуального права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*: наук. зб. Дніпро: ДНУ ім. Олеся Гончара, 2017. Вип. 6. Т. 2. С. 26-30.

403. Міжнародне приватне право: навч. посіб. / за заг. ред.: В.М. Гайворонський, В.П. Жушман. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 366 с.

404. Основні показники статистики демографії підприємств. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/r_so/op_sdp_u16.htm. (дата звернення: 20.01.2018).

405. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності. URL: <https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/kar/kar.htm>. (дата звернення: 20.01.2018).

406. Кравченко О.О. Динаміка банкрутства підприємств та рівень безробіття. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 691–697.

407. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні 9 місяців 2017 р. *Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України*. URL: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinivoiEkonomiki>. (дата звернення: 16.01.2018).

408. Корупція та слабка судова система. URL: <https://ua.censor.net.ua/n446105>. (дата звернення: 22.01.2018).

409. Ставнийчук М. Судебная реформа «наизнанку». URL: <https://zn.ua/LAW/sudebnaya-reforma-naiznanku-.html>. (дата звернення: 25.11.2016).

410. Рішення Європейського суду з прав людини від 9.01.2013 р. в справі «Олександр Волков проти України». *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_947. (дата звернення: 20.06.2015).

411. Зозуля Н. Реформа у сфері юстиції: «Україна може стати стандартом у реформуванні судової системи». *Українське право*. 2017. URL: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/u-ki-vi-pidbili-pershi-rezultati-reform-u->

sferi-yustitsii-yaki-provodyatsya-v-ukraini/. (дата звернення: 25.01.2018).

412. Беззуб І. Реформа процесуального законодавства в Україні: оцінки експертів. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3009:reforma-protseualnogo-zakonodavstva-v-ukrajini-otsinki-ekspertiv&catid=8&Itemid=350. (дата звернення: 25.01.2018).

413. Проект Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» (2016-2018). *Офіційний веб-сайт Вищої Ради правосуддя*. URL: <http://www.vru.gov.ua/international/18>. (дата звернення: 10.02.2018).

414. Судова система в діалозі із підприємництвом напрацьовуватиме якісні зміни 2017. URL: <http://uspp.ua/sudova-sistema-v-dialozi-iz-pidpriemnicztvom-napraczo-vuvatime-yakisni-zmini.html>. (дата звернення: 10.02.2018).

415. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ: НІСД, 2016. 688 с.

416. Огляд ЗМІ: Голова РСУ В. Сімоненко: «Навіщо такий суд, коли люди, аби до нього дістатися, повинні десь зупинятися на ніч». *Офіційний веб-сайт Куп'янського міськрайонного суду*. URL: <http://kpm.hr.court.gov.ua/sud2023/pres-centr/news/391180/>. (дата звернення: 25.11.2017).

417. Малолеткова О. У суспільстві великий запит на реформи. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-suspilstvi-velikij-zapit-na-reformi/>. (дата звернення: 25.10.2017).

418. Іванюта Н.В. Політична функція господарського процесуального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 29. Т. 2. С. 4–7.

419. Лихова С.Я., Минязева Т.Р. Юридичний процес в Україні в світлі європейських норм та стандартів. *Юридичний вісник*. 2011. № 3(20). С. 104–108.

420. Гусейнов А.И. Право как феномен культуры: автореф. ... дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2007. 48 с.
421. Радько Т.Н. Теория государства и права: учеб. для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА. Закон и право, 2004. 576 с.
422. Ильин И.А. Понятие права и силы (Опыт методологического анализа); собр. соч. в 10 т. / сост. и коммент. Ю.Т. Лисицы. Москва: Русская книга, 1994. Т. 4. 624 с.
423. Теория государства и права: учеб. для студ. вузов, обуч. по спец. 021100 «Юриспруденция» / В.Я. Любашиц, А.Ю. Мордовцев, И.В. Тимошенко, Д.Ю. Шапсугов. Москва: Ростов н/Д: ИЦ «МарТ», 2003. 654 с.
424. Моисеева Л.В. Актуализация правового образования будущих педагогов дошкольного образования. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2009. № 5. С. 105–112.
425. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. с фр. В.А. Туманова. Москва: Междунар. отношения, 1996. 400 с.
426. Хаустова М. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 54–64.
427. Синюков В.Н. Российская правовая система. Введение в общую теорию; 2-е изд., доп. Москва: Норма, 2012. 682 с.
428. Маркова-Мурашова С.А. Современные правовые системы: тенденции интеграции и дифференциации: монографія. Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 2005. 245 с.
429. Слюсаренко О.Л., Кунгурцева Т.В. Проблеми виховної функції права та правового виховання в сучасних умовах. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/5060/%CE>. (дата звернення: 15.12.2017).
430. Грошев А.В. Функции правосознания в механизме уголовно-

правового регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Екатеринбург, 1997. 366 с.

431. Чечина Н.А. Воспитательная функция советского гражданского процессуального права. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1972. 112 с.

432. Теория государства и права: учеб. / Н.Г. Александров, Ф.И. Калинычев, А.В. Мицкевич, А.Л. Недавний и др.; 2-е изд., доп. и перераб. Москва: Юрид. лит., 1974. 664 с.

433. Морозова Л.А. Теория государства и права: учеб.; 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Эксмо, 2011. 512 с.

434. Федоренко В.С. Нове наукове дослідження теорії природного права у вітчизняній і російській правовій думці. *Юридична Україна*. 2011. № 8. С. 124–126.

435. Константинова А.В. Формы осуществления функций права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Челябинск, 2014. 179 с.

436. Общая теория права: в 2-х т. / авт. кол.: Л.И. Антонова, Н.А. Беляев, Г.П. Беляева и др. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. Т. 2. 416 с.

437. Абрамов А.И. Теоретические и практические проблемы реализации функций права: монография. Самара: ООО «Офорт», 2008. 318 с.

438. Слинько Д.В. Загальнотеоретична характеристика функцій процесуального права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2013. № 1077. Вип. № 15. С. 30–33.

439. Кімчинська С.В. Функції механізму цивільного процесуального регулювання. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. Ч. 3. С.56–62.

440. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 585.

441. Каминская В.И., Ратинов А.Р. Правосознание как элемент правовой культуры. *Правовая культура и вопросы правового воспитания*: сб. науч.

трудов. Москва: Изд-во Всесоюз. ин-та по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1974. С. 39–67.

442. Левин С.В. Воспитательная функция права и правовая культура: содержание и формы сосуществования. *Российский юридический журнал*. 2010. URL: http://www.juristlib.ru/book_7521.html. (дата звернення: 12.05.2016).

443. Иванов Н.Г. Нравственность, безнравственность, преступность. *Государство и право*. 1994. № 11. С. 23–26.

444. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. Харків: Право, 2004. 176 с. URL: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/364/1/Etika_2004.pdf.

445. Букреев В.И., Римская И.Н. Этика права: от истоков этики и права к мировоззрению: учеб. пособие. Москва: Юрайт, 1998. 336 с.

446. Гумплович Л. Общее учение о государстве: пер. со 2-го нем. изд. Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Обществ. польза», 1910. 542 с.

447. Сальников В.П. Правовая культура сотрудников органов внутренних дел. Ленинград: Юрид. лит., 1988. 256 с.

448. Алексеев С.С. Право: время новых подходов. *Советское государство и право*. 1991. № 2. С. 3–11.

449. Кони А.Ф. Собрание сочинений: в 8-ми т. / под общ. ред. В.Г. Базанова, Л.Н. Смирнова, К.И. Чуковского. Сост. тома и автор коммен. М.М. Выдря. Москва: Юрид. лит., 1967. Т. 4. 528 с.

450. Патерило І.В. Право як ціннісна категорія: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 20 с.

451. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія: пер. с англ. А. Іщенко. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. 206 с.

452. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24–35.

453. Пухтецька А.А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник Національній академії наук України*. 2010. № 3. С. 33–43.

454. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_001. (дата звернення: 14.06.2015).

455. Іванюта Н.В. Особливості принципу верховенства права в сучасних умовах: *Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 28 вересня 2017 р.). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. Ч. 1. С. 79–81.

456. Рожнова В.В. Верховенство права у системі принципів кримінального провадження. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 381–387.

457. Dworkin R. *A Matter of Principle*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1985. 425 p.

458. Горобець К. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 207–213.

459. Крикунов О. Конституційний принцип верховенства права та підходи до його інтерпретації у зарубіжних державах та Україні. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 61–66.

460. Рабінович П. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України). *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 2(45). С. 8–10.

461. Загребельський В. Поняття права в практиці Європейського суду з прав людини. *Українське право*. 2006. № 1. С. 154–159.

462. Воронюк Л.І. Реалізація принципу верховенства права. *Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 30 травня 2009 р.). Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2009. С. 223–224.

463. Головатий С. Верховенство права: монографія [у 3 кн.]. Київ: Фенікс, 2006. Кн. 2: Від доктрини – до принципу. 1276 с.
464. Якимчук С.О. Реалізація принципу верховенства права в цивільному процесуальному законодавстві України через призму рішень Європейського суду з прав людини. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 355–366.
465. Що таке процедура досудового врегулювання спорів за участю судді? *Офіційний веб-портал. Судова влада*. URL: <http://old.court.gov.ua/sud0970/dvs/whatis>. (дата звернення: 20.12.2017).
466. Левіцький Є. Медіація vs Врегулювання господарського спору за участю судді. *Юридична газета online* URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/mediaciya-vs-vregulyuvannya-gospodarskogo-sporu-za-uchastyu-suddi.html>. (дата звернення: 20.11.2017).
467. Проблемы судебной этики / Е.А. Зайцев, Я.С. Киселев, Ю.В. Кореневский, М.С. Строгович. Москва: Наука, 1974. 272 с.
468. Арбитражный процесс: учеб. / под ред. В.В. Яркова. Москва: Юристъ, 2002. 480 с.
469. Кобликов А.С. Юридическая этика: учеб. для вузов. Москва: НОРМА, ИНФРА-М, 1999. 168 с.
470. Коновалова В.С., Шепитько В.Д. Основы юридической психологии: учеб. Харьков: Одиссей, 2006. 352 с. URL: <http://jurisprudence.club/teoriya-gosudarstva-prava-uchebnik/psihologichni-osoblivosti-sudovogo.html>. (дата звернення: 05.05.2016).
471. Роботинська В.О. Поняття та сутність «гласність цивільного процесу». *Форум права*. 2015. № 1. С. 275–282.
472. Романюк Я. Судове рішення – це інформаційний місток між правосуддям і суспільством. *Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн: VII Міжнар. цивілістичний форум*. 2017. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду України*. URL:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7CE066B38C179363C225811D00437D8D?OpenDocument&year=2017&month=05&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7CE066B38C179363C225811D00437D8D?OpenDocument&year=2017&month=05&). (дата звернення: 10.01.2018).

473. Система оцінки якості роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи. Проект. Розроблено та рекомендовано робочою групою з розробки системи оцінювання якості роботи суду за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя». Київ, 2014. URL: https://court.gov.ua/userfiles/COURT_PERFORMANCE_UKR_2014.pdf.

474. Репешко П.І. Гласність судового процесу як крок до прецедентного права та довіри до судочинства. *Взаємозв'язок реформи інженерної освіти і промислового розвитку України: стан, проблеми, рішення*: матеріали конф. (Миколаїв, 27-29 вересня 2000 р.) / під заг. ред. О.І. Кротова. Миколаїв: Укр. держ. морський техн. ун-т ім. адмірала Макарова, 2000. С. 103–110.

475. Ильин И.А. Осуществление правосознания. Москва: Рарогъ, 1993. 235 с.

476. Іванюта Н.В. Актуалізація виховної функції господарського процесуального права. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С.68–74.

477. Іванюта Н.В. Правоутворення: господарсько-процесуальний аспект. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: матеріали Міжнар. конф. (Дніпро, 30–31 березня 2018 р.). Дніпро: Дніпровський гум. ун-т, 2018. С. 67–70.

478. Степанян В.В. Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе / отв. ред.: А.С. Пиголкин. Ереван: АН АрмССР, 1986. 183 с.

479. Шестопалова Л.М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Паливода А.В., 2012. 256 с.

480. Теория государства и права: учебник / под ред. В.К. Бабаева. Москва: Юристъ, 2003. 592 с. URL: http://stud.com.ua/61457/pravo/ponyattya_vidi_osoblivosti_sotsialnih_norm. (дата звернення: 14.05.2015).

481. Історія українського права / за ред. О.О. Шевченка. Київ: Олан, 2001. 214 с.
482. Воронов В.О. М. Лазаревський як історик та археограф. *Український історичний журнал*. 2009. № 3. С. 48–67.
483. Алексєєва А.О. Роль суспільної думки та суспільної моралі у прийнятті судового рішення. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2(27). С. 84–90.
484. Костенников М.В. Порядок разработки и принятия правовых актов органов внутренних дел: учеб. пособие. Москва: Щит-М, 2001. 124 с.
485. Иванов В.В. К вопросу о теории нормативного договора. *Журнал российского права*. 2000. № 7. С. 85–97.
486. Шпак Ю.А. Методологічні підходи до визначення поняття нормотворчості органів місцевого самоврядування. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 1. С. 145–152.
487. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.І. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. 883 с.
488. Сайфуліна Ю.В. Правоутворення як форма виникнення і буття права. *Митна справа*. 2011. № 2(74). Ч. 2. С. 14–18.
489. Ярмонова Е.Н. Отличие нормотворчества от правотворчества как одна из основных проблем юриспруденции. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. № 16. С. 59-65. URL: <http://ekoncept.ru/2016/76189.htm>.
490. Плавич С.В. Теоретико-методологічні засади правотворчості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 19 с.
491. Братель О.Г. Судова практика та звичай як складові цивільного процесу України. URL: <http://goal-int.org/sudova-praktika-ta-zvichaj-yak-skladovi-civilnogo-procesu-ukraini/>. (дата звернення: 18.08.2015).

492. Демченко Г.В. Судебный прецедент. Варшава: тип. Варшавского учебного округа, 1903. 244 с.
493. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: монография. НЮАУ им. Ярослава Мудрого. Харьков: Право, 2002. 328 с.
494. Малишев Б.В. Судова правотворчість як засіб досягнення мети правосуддя. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 47–64.
495. Малишев Б.В. Судова правотворчість у стародавньому Римі та середньовічній Англії: порівняльний аналіз. *Вісник Київського нац. університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2007. Вип.74/76. С. 37–40.
496. Елеонский В.О. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации по отдельным аспектам федеративного устройства России. Теоретические проблемы российского государства и права. Москва: ИГП РАН РФ, 2000. С. 95–112.
497. Страшун Б.А. Вводная статья. Федеральное конституционное право России: Основные источники. Москва: Юрид. лит, 1996. С. 4–21.
498. Слотвінська Н.Д. Судова практика як джерело права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 203 с.
499. Бобровник С.В., Щебельський В.Є. Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ: Укр. енцикл., 2003. Т. 5: П-С. 734 с.
500. Гусаров С.М. Суб'єкти законодавчої ініціативи в Україні. *Наше право*. 2015. № 6. С. 54–60.
501. Дутка Г.І. Конституціно-правові основи законодавчої ініціативи в Україні. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. Вип. 68. С. 69–74.
502. Кравченко В.В. Конституційне право України: навч. посіб; вид. 6-те, виправл. та допов. Київ: Атіка, 2007. 512 с.

503. Парламенты. Сравнительные исследования структуры и деятельности представительных учреждений 55 стран мира / под ред. М. Амеллера. Москва: Прогресс, 1967. 512 с.

504. Ковриженко Д. Правове регулювання законодавчого процесу: досвід країн ЄС та пропозиції для України. *Часопис ПАРЛАМЕНТ. Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2011. № 1. С. 2-41. URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/Legislative_process_.pdf. (дата звернення: 23.07.2016).

505. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2004. 519 с.

506. Висновок від 15 червня 2013 р. № 722/2013 Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) до проекту Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів (включаючи пояснювальну записку та порівняльну таблицю) та на зміни до Конституції, запропоновані Верховною Радою України та пронесення змін до Конституції, запропоновані Конституційної Асамблеї України прийнятий Венеціанською Комісією на її 95 пленарній сесії (Венеція, 14-15 червня 2013 р.) URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3). (дата звернення: 10.08.2015).

507. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf. (дата звернення: 15.09.2015).

508. Верховный Суд может получить право законодательной инициативы. *Лига*. 2006. URL: <http://pravo.ua/news.php?id=0010235>. (дата звернення: 24.10.2015).

509. Кузьмишин В. ВРП має стати суб'єктом законодавчої ініціативи. *Закон і Бізнес*. 2017. URL: <http://vnews.agency/news/politics/68599-kto-dolzhen-pisat-zakonoproekty-ot-imeni-sudey.html>. (дата звернення: 08.02.2018).

510. Система стримувань і противаг у сфері державно-управлінських відносин: наук.-метод. рек. / В.А. Ребкало, В.А. Шахов, Е.А. Афонін та ін. Київ: НАДУ, 2008. 72 с.

511. Лука О.Л. Взаємодія органів державної влади і реалізація конституційного принципу поділу влади в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 4 (78). С. 115–120.

512. Дроботова Т.Б. Співвідношення держави і права як критерій визначення типу державно-правового режиму. *Верховенство права і демократія*: матеріали методологічного семінару, проведеного на базі правничого фак. Нац. ун-ту «Острозька академія» (2 жовтня 2009 р.). Київ: Логос, 2009. С. 64–67.

513. Мина В.В. Проблеми реалізації принципу поділу влади в умовах сьогодення. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: тези доп., виступів і повідомлень учасників II-го Всеукр. круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2016 р.). Львів: ПП «Вид-во «БОНА», 2016. С. 126–129.

514. Дем'яненко М. USAID РАДА оцінила діяльність Верховної Ради та народних депутатів. URL: <http://www.radaprogram.org/radanews/usaaid-rada-ocinyula-diyalnist-verhovnoyi-rady-ta-narodnyh-deputativ>. (дата звернення: 26.06.2017).

515. Іванюта Н.В. Особливості правотворчості та нормотворчості у господарському процесуальному праві. *Право та державне управління*. 2018. Т. 1. №1. С. 88–93.

516. Кривенко Л.Т. Конституційний процес. Кому вигідне «перетягування ковдри». *Віче*. 2004. № 2. С. 9–14.

517. Галаєвський Ю. Надання ВС права законодавчої ініціативи швидше завдасть шкоди незалежності судової системи, ніж принесе користь. *Закон і бізнес*. 2014. № 7. URL: [HTTP://WWW.SCOURT.GOV.UA/CLIENTS/VSU/VSU.NSF/\(DOCUMENTS\)/63D0DE75A2C38E84C2257C94](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/63D0DE75A2C38E84C2257C94)

003EB5C7?OPENDOCUMENT&YEAR=2014&MONTH=03&. (дата звернення: 07.07.2016).

518. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.

519. Романюк Я. На рівні закону судова реформа не вирішить проблеми політичного впливу на суди: інтерв'ю РБК-Україна. URL: <http://radako.com.ua/news/yaroslav-romanyuk-na-rivni-zakonu-sudova-reforma-ne-virishit-problemi-politichnogo-vplivu-na>. (дата звернення: 26.12.2017).

520. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія: навч. посіб.; 2-ге вид., змін, і доп. Київ: Стилос, 2004. 277 с.

521. Рудольф фон Иеринг. Юридическая техника / сост. А.В. Поляков. Москва: Статут, 2008. 231 с.

522. Муромцев Г.И. Юридическая техника (некоторые юридические аспекты). *Правоведение*. 2000. № 1. С. 9–20.

523. Биля-Сабадаш І.О. Юридична техніка як різноаспектна категорія. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків: Право, 2008. Вип. 16. С. 37–45.

524. Тоні О. Про право. Короткий вступ: пер. з англ. Н. Комарової. Київ: Сфера, 1997. 124 с.

525. Шутак І.Д., Онищук І.І. Юридична техніка: навч. посібник для вищих навч. закл. Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2013. 496 с.

526. Москвин С.С., Пиголкин А.С. Законодательная техника / под ред. Д.А. Керимова. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. 142 с.

527. Пиголкин А.С. Подготовка проектов нормативных актов. Москва: Юрид. лит., 1968. 166 с.

528. Рабінович П.М. Юридична техніка – складова техніки юридичної діяльності. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування*: тези доп. та повідомл. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 24–25 листоп. 2016 р.) / НАПрН України, Нац. юридич. ун-т ім.

Ярослава Мудрого, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка [та ін.]; за заг. ред. І.Д. Шутака. Харків : Право, 2016. С. 3-4.

529. Лебеденко В.І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2014_2_13. (дата звернення: 20.05.2016).

530. Давыдова М.Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии: монография. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2009. 318 с.

531. Нормотворческая юридическая техника / под. ред. Н.А. Власенко. Москва: Юстиц-информ, 2011. 312 с.

532. Шутак І.Д. Дослідження актуальних та пріоритетних напрямків у галузі юридичної техніки. *Journal «ScienceRise: JuridicalScience»*. 2017. № 1(1). С. 33–36.

533. Антологія конституційного процесу в сучасній Україні. Центр Разумкова / авт.-укладач В. Мусіяка. Київ: Заповіт, 2017. 781 с.

534. Михайлов А.М. Судебная власть в правовой системе Англии. Москва: Юрлитинформ, 2009. 344 с.

535. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки: Методичні рекомендації підготовлено Головним юридичним управлінням апарату Верховної Ради України / заг. ред. і упорядк. В.П. Крижанівський (Програма РАДА); вид. 4-те, випр. і доп., 2014. 44 с. URL: http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Rules_Web.pdf.

536. Мальцев Г.В. Социальные основания права. Москва: Норма, 2007. 800 с.

537. Будурова Г. Що привнесе в господарський процес новий ГПК: думки науковців та практиків. *Закон і бізнес*. 2016. URL: http://zib.com.ua/ua/123269-scho_privnese_v_gospodarskiy_proces_noviy_gpk_dumki_naukovci.html. (дата звернення: 20.01.2017).

538. Беляневич О.А. Про уніфікацію і спеціалізацію процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 95–105.

539. Фомін А.І. Топ-10 змін до господарського процесуального кодексу України. URL: <https://barristers.org.ua/news/top-10-zmin-gospodarskogo-protsesualnogo-kodeksu-ukrayiny/>. (дата звернення: 26.01.2018).

540. Стефанів Т. У чому полягають переваги та ризики запровадження інституту свідка в господарському процесі. *Закон і бізнес*. 2017. URL: http://zib.com.ua/ua/128683-v_chomu_polyagayut_perevagi_ta_riziki_zaprovadzhennya_instit.html. (дата звернення: 11.02.2018).

541. Манойленко К. Новий ГПК не говорить, як суд повинен установлювати достовірність названого свідком джерела. *Закон і бізнес*. 2017. URL: http://zib.com.ua/ua/130969-svidki_v_gpk_proces_mozhe_vtratiti_operativnist_i_prostotu.html. (дата звернення: 10.02.2018).

542. Головатий В. Уніфікація судової практики в Україні: теоретико-прикладні питання. *Підприємство господарство і право*. 2017. № 10. С.237–241.

543. Мамедов Э.Ф. Термины и дефиниции как средства юридической техники правотворчества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Иркутск, 2015. 215 с. URL: http://www.ranepa.ru/docs/dissertation/204-text_diss.pdf.

544. Іванюта Н.В. Господарський процесуальний кодекс України: проблеми юридичної техніки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №4. С. 80–85.

545. Давыдова М.Л. Предмет теории юридической техники. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування: тези доп. та повідом. учасн. II Всеукр. наук-практ. конф. (Львів, 24–25 листоп. 2016 р.) / НАПрН України, Нац. юридич. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка [та ін.]; за заг. ред. І.Д. Шутака. Харків: Право, 2016. С. 16–19.*

546. Лезов С.В. Юридические понятия и язык права в современных зарубежных исследованиях. Москва: ИНИОН, 1986. 70 с.

547. Гражданский кодекс Швейцарии от 10.12.1907 г. (по состоянию на 01.02.2010 г.). URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=5896>. (дата звернення: 18.02.2017).

548. Кістяківський Б.О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». Серія «Українські мислителі» / перек. з рос. Л.Г. Малишевської. Київ: Абрис, 1996. 512 с.

549. Рішення ЄСПЛ від 25 листопада 1999 р. у справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO0564.html. (дата звернення: 17.12.2017).

550. Ющик О.І. Закон про закони: необхідність та концепція. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С.43–48.

551. Луспеник Д. Процесуальні презумпції та фікції як юридико-технічні способи перерозподілу обов'язків з доказування у судовій практиці. *Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2-3 листопада 2017 р.). Київ. 2016. URL: http://www.sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/nalezhna_juridichna_tehnika_%E2%80%93garantija_jakosti_z_akonodavstva_ta_zaporuka_jednosti_sudovoji_praktiki.html. (дата звернення: 14.02.2017).

552. Козловська Т. Доказові презумпції у цивільному судочинстві. Науковий блог. Нац. ун-т «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua>. (дата звернення: 21.12.2017).

553. Шутенко О.В. Юридическая судебная техника: системный подход. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання*: тези доп. та повідом. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 вер.–1 жовт. 2015 р.). Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 108–116.

554. Терела Г.В. Юридична техніка та складання процесуальних документів: навч.-метод. посіб. Полтава, 2016. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/uts_03.pdf.

555. Загальна теорія права: підруч. / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

556. Інструкції з діловодства в господарських судах України. Наказ державної судової адміністрації від 20.02.2013 р. № 28. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-13#n12>. (дата звернення: 09.12.2015).

557. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. Київ: Дрім Арт, 2013. 224 с.

558. Висновок № 7 (2005) КРЄС Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство»: Схвалено на 6 засіданні КРЄС (Страсбург, 23–25 листопада 2005 р.), документ № CCJE (2005), ор. № 7. *Офіційний веб-портал Судова влада в Україні*. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%207.pdf>.

559. Волвенко П.В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 24 с.

560. Застосування системи оцінювання роботи суду: методичний посібник Розроблено та рекомендовано експертами Проекту USAID «Справедливе правосуддя». Затверджено Радою суддів України. Київ, 2016. URL: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M91B.pdf.

561. Сладкова О.Б. Информационный мониторинг как социальная технология: культурологический аспект. *Культурология: Альманах-ежегодник*. Москва: МГУКИ, 2000. Вып. 8. С. 150–160.

562. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр: Указ Президента від 20.05.2015 р. № 276/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Ст. 864.

563. Бекишиева С.Р. Роль правового мониторинга в реализации функций правовой системы. *История государства и права*. 2011. № 12. С. 9–

11. URL: lawinfo.ru/catalog/contents-2011/istorijagosudarstva-i-prava/12/. (дата звернення: 03.03.2016).

564. Онищук І.І. Правовий моніторинг – інструмент забезпечення ефективного функціонування правової системи. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 8. С. 72–80.

565. Толмачева Н.Н. Мониторинг закона – от практики к теории. *Право и экономика*. 2006. № 7. С. 3–11.

566. Акмалова А.А. Мониторинг как вид правового контроля в системе государственного и муниципального управления. *Arsadministrandi (Искусство управления)*. 2012. № 2. С. 17–18.

567. Добродумов П.О. Мониторинг правового простору: теоретико-методологічний аспект. *Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22-23 черв. 2012 р.): у 2-х т. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 1. С. 41–44.

568. Энциклопедия / А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О.В. Терещенко. Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2003. 1312 с. URL: <http://www.encyclopedia.ru/cat/online/detail/38901/>. (дата звернення: 23.06.2016).

569. Дамаскин О.В. Мониторинг законодательства и правоприменительной практики: стратегия правового развития. *Современное право*. 2006. № 6. С. 39–42.

570. Глазкова М.Е. Оценка эффективности действия нормативно-правовых актов: современные подходы. *Журнал российского права*. 2011. № 9. С. 73–80.

571. Іванюта Н.В. Моніторинг в господарському процесуальному праві. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. С. 94–99.

572. Іванюта Н.В. Загальні аспекти визначення моніторингу в господарському процесуальному праві. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення: проблеми теорії та практики*:

матеріали IV Міжнар. наук-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 13 березня 2015 р.). Маріуполь: МДУ, 2015. С. 184–186.

573. Негробов В.Л. Мониторинг российского законодательства как элемент правовой политики: общетеретический аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Владимир, 2008. 25 с.

574. Еремина О.Ю. О правовом мониторинге. *Журнал Российского права*. 2006. № 3. С. 157–160.

575. Добродумов П.О. Роль правового моніторингу в процесі вдосконалення законодавства. *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 20-21 грудня 2013 р.). Донецьк: Східноукр. наук. юрид. організація, 2013. С. 8-11.

576. Градова Ю.В. Поняття, об'єкти та суб'єкти правового моніторингу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 14-23.

577. Косович В.М. Правовий моніторинг як засіб вдосконалення нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С.31–44.

578. Нижник Н.Р. Правовий моніторинг як необхідна складова законотворчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 2. С. 50–54.

579. Про Інститут законодавства Верховної Ради України: Розпорядження голови Верховної Ради України від 04.08.2003 р. № 770. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/770/03-%D1%80%D0%B3>. (дата звернення: 15.02.2016).

580. Наукове забезпечення законопроектної, експертної та аналітичної діяльності Верховної Ради України. Інститут законодавства Верховної Ради України. *Офіційний веб-портал Інституту законодавства Верховної Ради України* URL: http://instzak.rada.gov.ua/instzak/control/uk/publish/article?art_id=45204&cat_id=44886. (дата звернення: 25.06.2017).

581. Статут Національної академії правових наук України: Наказ Міністерства юстиції України від 27.07.2016 р. № 2335/5. URL: <http://www.aprnu.kharkiv.org/index.html>. (дата звернення: 20.02.2017).

582. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва. Київ: Арт-Дизайн, 2015. 132 с.

583. Кравченко М.Г. Ефективність реалізації закону: телеологічний аспект. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3. С. 191–206.

584. Онищук І.І. Теоретичні та прикладні засади моніторингу правозастосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 161–167.

585. Тихомиров Ю.А. Роль правового моніторинга в забезпеченні ефективності правової системи. *Моніторинг права в Російській Федерації. Вестник Совета Федерации*. 2006. № 4(5). С. 22–28.

586. Поточний розгляд Європейським судом з прав людини справ щодо України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/35406>; Україна впала на 4 місце за кількістю справ у Європейському суді з прав людини. *Європейська правда*. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/25/7076600/>. (дата звернення: 20.03.2018).

587. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2016 році. (за даними судової статистики). *Офіційний веб-портал Судова влада в Україні*. 2016. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/UGL_2016. (дата звернення: 22.03.2018).

588. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд господарських справ. Перше півріччя 2017 р. Розділ 3. «Результати розгляду апеляційних скарг». Форма № 2-АС. (за матеріалами судової статистики). *Офіційний веб-портал Судова влада в Україні*. 2016. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/perche_pivricha_2017. (дата звернення: 25.02.2018).

589. Арзамасов Ю.Г., Наконечный Я.Е. Правовой мониторинг в нормотворческом процессе. *Нормотворческая юридическая техника* / под ред.: Н.А. Власенко. Москва: Юстицинформ, 2011. С. 41-57.

590. Акмалова А.А., Капицына Д.В. Мониторинг как вид правового контроля в системе государственного и муниципального управления. *Arsadministrandi (Искусство управления)*. 2012. № 2. С. 17–18.

591. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. Москва: Юрид. лит., 1974. 351 с.

592. Картузова І.О. Проблеми адміністративно-процесуальних правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса: Юрид. літ-ра, 2003. Вип. 19. С. 49–52.

593. Васьяковский Е.В. Учебник гражданского процесса. Москва: Издание бр. Башмаковых, 1914. 571 с.

594. Гражданский процесс / под ред. В.В. Комарова. Харьков: Одиссей, 2001. 725 с.

595. Іванюта Н.В. Право на судовий захист: загальнотеоретичний аспект: *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Маріуполь, 26 вересня 2014 р.)*. Маріуполь: МДУ, 2014. С. 136–138.

596. Степанова Т.В. Щодо змісту господарської правосуб'єктності. *Jurnalul juridicnațional: teorieși practică*. 2015. № 3(13). С. 57–60.

597. Постанова Вищого господарського суду України від 08 червня 2010 р. по справі № 53/ 56. *Офіційний веб-портал Верховного господарського суду України*. URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2835763.html. (дата звернення: 14.04.2018).

598. Шакарян М.С. Субъекты советского гражданского процессуального права. Москва: ВЮЗИ, 1970. 212 с.

599. Луспеник Д.Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків: Харків юридичний, 2006. 480 с.

600. Колісник О.В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2008. URL: <https://pravo.studio/protses-ukrajini-tsvilniy/sud-yak-osnovniy-subekt-tsvilnih-63392.html>. (дата звернення: 17.03.2016).

601. Іванюта Н.В. Щодо питання господарської процесуальної правоздатності як передумови реалізації права на судовий захист: *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону*: матеріали Регіон. наук-практ. конф. (Донецьк, 2013 р.). Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 72–73.

602. Джексон М. Теория сложности (Complexity) и системный подход. *Альманах «Восток»*. 2005. URL: http://www.situation.ru/app/j_art_1052.htm. (дата звернення: 14.05.2016).

603. Захарова О.С. Цивільні процесуальні відносини в системі правових відносин в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2(33). С. 34–40.

604. Потапенко В.І. Реалії та перспективи розвитку господарських судів. *Юридична газета*. 2006. № 9. URL: <http://www.yur-gazeta.com/ua/oarticle/2200/>. (дата звернення: 15.05.2016).

605. Іванюта Н.В. Характеристика господарського суду в умовах реформування: *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (Львів, 18-19 листопада 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». 2016. С. 55–57.

606. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. / В.С. Ковальський, В.Т. Білоус, С.Е. Демський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 320 с.

607. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. URL: <http://enc-dic.com/brokgause/Dejatelnost-99944.html>. (дата звернення: 05.04.2018).

608. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам: Постанова Пленуму Вищого господарського суду

України від 24.10.2011 р. № 10. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 6. Ст. 13.

609. Большой толковый словарь русского языка: 1-е изд-е / С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт, 1998. 1536 с.

610. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043. (дата звернення: 02.03.2016).

611. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. С. 89. Ст. 3103.

612. Масленникова Н.И. Акты применения гражданского процессуального права. *Проблемы применения норм гражданского процессуального права*. Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1976. С. 66–72.

613. Маркс К. Фейербах. Противоположность материалистического и идеалистического воззрений / К. Маркс, Ф. Энгельс. Избранные произведения в 3-х т. Москва: Изд-во полит. лит., 1970. Т.1. С. 2–43.

614. Емельянов Б.М., Правкин С.А. Теория государства и права. Москва: МИЭМП, 2009. 344 с. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie2150569.html>. (дата звернення: 23.11.2015).

615. Маврин С.П., Филипова М.В., Хохлов Е.Б. Трудовое право России. Санкт-Петербург: Изд. Дом СПбГУ, 2005. 448 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1049631/>. (дата звернення: 12.05.2016).

616. Іванюта Н.В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 162–167.

617. Чернобель Г.Т. Формализация норм права. *Советское государство и право*. 1979. № 4. С. 29–36.

618. Решение Европейского суда по правам человека от 01.10.1982 г. по делу «Пьерсак против Бельгии». URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/persak-protyv-belgyu/>. (дата звернення: 06.04.2016).

619. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.11.1996 р. по справі «Білуха проти України»: URL: <http://khpg.org/index.php?id=1182330721>. (дата звернення: 06.04.2016).

620. Де Сальвиа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. Москва, Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 1072 с.

621. Дело «М. Консалесдель Рио против Перу» (263/1987): Отчет Комитета ООН по правам человека от 28 октября 1992 г. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/SDecisionsVol4ru.pdf>. (дата звернення: 06.04.2016).

622. Кодекс суддівської етики: затверджено XI черговим з'їздом суддів України від 22 лютого 2013 р. URL: [http://www.court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://www.court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf). (дата звернення: 15.09.2017).

623. Іванюта Н.В. Принцип неупередженості в господарському судочинстві: *Сучасний розвиток державотворення та правотворення: проблеми теорії та практики*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 14 березня 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. С. 162–163.

624. Прокопенко О.Б. Проблеми становлення справедливої судової влади. *Офіційний веб-портал Судова влада в Україні*. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/93F02E30DB82D6E1C22575D800393608>. (дата звернення: 22.03.2018).

625. Іванюта Н.В. Некоторые аспекты принципа беспристрастности в хозяйственном судопроизводстве Украины. *Закон и жизнь*. 2013. № 9/2 (261). С. 182–187.

626. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Москва: Наука, 1968. 470 с.
627. Чечина Н.А. Гражданская процессуальная форма, процессуальные нормы и производства. *Юридическая процессуальная форма: теория и практика* : сб. науч. тр. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 170–184.
628. Боровик С.С., Джунь В.В., Мудрый С.М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України. Київ : Оріяни, 2001. 228 с.
629. Таликін Є.А. Визначення поняття господарської процесуальної форми. *Форум права*. 2011. № 4. С. 723–72. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11teagpf.pdf>.
630. Іванюта Н.В. Особливості господарсько-процесуальної форми у судочинстві. *Правові новели*. 2018. №4. С. 301–307.
631. Васильев С.В. Хозяйственное судопроизводство Украины. Харьков: Эспада, 2002. 368 с.
632. Зайцев И.М. Структура спора о праве. *Вопросы теории охранительных правоотношений*. Ярославль: Изд-во Ярославского ун-та, 1991. С. 22–25.
633. Елисейкин П.Ф. Предмет судебной деятельности в советском гражданском процессе: его понятие, место и значение: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Ленинград, 1974. 31 с.
634. Цивільний процес: навч. посіб. / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. Київ: Прецедент, 2005. 172 с.
635. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес 01.12.2004 р. № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288.
636. Братель О. Категорії «позов і «позовна заява» як складові цивільних процесуальних юридичних фактів. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 2. С.4–12.

637. Постановление Европейского Суда по правам человека от 3 апреля 2012 г. Дело «Котов (Kotov) против Российской Федерации» (жалоба N 54522/00): (Большая Палата). URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70100628/>. (дата звернення: 20.09.2017).

638. Тимченко Г.П. Принципи цивільного та адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2012. 422 с.

639. Таликін Є.А. Риси позовної форми захисту в господарському судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 216–220.

640. Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991-2017. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*. матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.) / за заг. ред. І.О. Ізарової, Р. Ю. Ханик-Посполітак. Київ: ВД Дакор, 2017. С. 18-35.

641. Шевердін М. Спрощене провадження як новела Цивільного процесуального кодексу України. *Судебно-юридическая газета*. 26.01.2018 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/114146-sproschene-provadžhennya-yaq-novela-tsilvilnogo-protseualnogo-kodeksu-ukrayini>.

642. Ухвала Одеського апеляційного господарського суду від 01 березня 2018 р. по справі № 915/593/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72560762>. (дата звернення: 20.04.2018).

643. Ухвала господарського суду Харківської області від 15 грудня 2017 р. по справі № 922/4050/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71075898>. (дата звернення: 20.04.2018).

644. Ухвала Верховного Суду від 03 березня 2018 р. по справі № 910/8207/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72616595>. (дата звернення: 20.04.2018).

645. Про використання дискреційних повноважень адміністративними органами: Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R(80)2, прийняті Комітетом Міністрів 11 березня 1980 р. *Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України*. Київ: Факт, 2003. С. 469–479.

646. Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 04.06.2004 р. № 04-5/1193 URL:<http://melnik81a-sud-7.skif.com.ua/news/237/>. (дата звернення: 26.07.2017).

647. Туманов Д.А. Приказное производство в настоящее время: процесс или фикция процесса? *Журнал российского права*. 2008. № 7. С. 66–76.

648. Черных И. Упрощенное производство в гражданском и арбитражном процессе. *Юридический мир*. 2004. № 5. С. 74–77.

649. Ухвала господарського суду Харківської області від 05 січня 2018 р. по справі № 922/43/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71448435>. (дата звернення: 20.04.2018).

650. Черемин М.А. Приказное производство в российском гражданском процессе. Иваново, 1999. 211 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/prikaznoe-proizvodstvo-v-rossiiskomgrazhdanskom-protssesse>. (дата звернення: 14.06.2016).

651. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. № 14. Ст. 87.

652. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Харків: Право, 2016. 72 с.

653. Кушакова-Костицька Н. В. Розвиток електронного судочинства в Україні: проблемні питання. *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2013. № 7. С. 139–145.

654. Навроцька Ю. Особливості процесу доказування у наказному проваджені. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 431–440.

655. Махінчук В.М. До питання альтернативних процедур вирішення суперечностей у підприємницькій діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 142–148.

656. Федоренко Т.В. Форми та способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 140–143.

657. Головань І.В. Правовая работа в механизме защиты прав субъектов предпринимательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецк, 2003. 16 с.

658. Беяневич О.А. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання. *Українське комерційне право*. 2007. № 8. С. 62–69.

659. Хрімлі О.Г. Захист прав інвесторів у сфері господарювання: теоретико-правовий аспект: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 320 с. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/news/Hrimli_Ok.pdf.

660. Ніколенко Л.М. Зміст захисту в господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 7 (163). С. 63–66.

661. Подцерковний О.П. До проблеми примирення сторін у господарському процесі. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 20–26.

662. Полатай В.Ю. Вирішення спорів у мережі інтернет. Альтернативний спосіб. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. Міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (Харків, 27 листопада 2015 р.)*; у 2 ч. Харків: Право, 2015. Ч. 1. С. 241–247.

663. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR – alternative dispute resolution). *Приватне право і підприємництво*. 2010. Вип. 9. С. 165-169. URL: http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_

sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr___alternative_dispute_resolution).pdf.

664. Сарбаш С.В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств; 2-е изд., испр. Москва: Статут, 2003. 251 с.

665. Іванюта Н.В. Нотаріальний захист прав суб'єктів господарювання. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17-18 березня 2017 р.).* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 55–57.

666. Майданик Р. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права. *Юридична Україна.* 2010. Вип. 9 (93). С. 65–70.

667. Банкрутство у Німеччині. Процедура банкрутства у Німеччині. URL: <http://dovidkova.com/bankrutstvo-v-nimechchini-protsedura-bankrutstva-u-nimechchini/>. (дата звернення: 10.11.2017).

668. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 39. Ст. 383.

669. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Нотаріат в системі механізмів оптимізації правосуддя: *Юридическая наука и образование в условиях глобализации: состояние и перспективы развития: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 24 – 25 октября 2013 г.).* Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 45–47.

670. Дякович М.М. Нотаріус як медіатор. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2015. № 1. С.54–55.

671. Альтернативные формы разрешения правовых конфликтов. Международная практика. URL:<http://mosmediator.narod.ru/index/0-2311>. (дата звернення: 07.07.2017).

672. Решетникова И.В. Взаимодействие арбитражных и третейских судов. *Арбитражный суд Свердловской области в 2004 г.* / под ред. проф. И.В. Решетниковой. Екатеринбург: Изд-во Гуманитарного ун-та, 2005. С. 574–584.

673. Притика Д.М. Особливості визначення правового статусу суб'єктів третейського розгляду. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Київ: Київський ун-т, 2007. Вип. 74-76. С. 55–59.

674. Демченко С.Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2010. 36 с.

675. Хотенець П.В. Форми реалізації функції судового контролю в господарському судочинстві. *Право України*. 2013. № 7. С. 274–282.

676. Притика Д.М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2003. 466 с.

677. Іванюта Н.В. Позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. №49. Т.1. С.172–175.

678. Ніколенко Л.М. Іванюта Н.В. Розуміння досудового врегулювання господарських спорів в сучасних умовах: *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 9-10 грудня 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 54–56.

679. Щербина В.С. Господарське право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 1999. 336 с.

680. Резнікова В.В. Досудове врегулювання господарських спорів: необхідність та шляхи реформування. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4(44). С. 227–238.

681. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Деякі аспекти визначення поняття «доступність правосуддя»: *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 2-3 грудня 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. Ч. II. С. 56–58.

682. Іванюта Н.В. Деякі аспекти визначення переддоговірних спорів: Теорія і практика сучасної юриспруденції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9-10 грудня 2016 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 76–78.

683. Белянєвич О.А. Проблема превентивного захисту прав у господарському судочинстві та його меж. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 27–35.

684. Скуратівський А.В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2004. 24 с.

685. Стеценко С.Г., Васечко Л.О. Глобалізація та право: національний: монографія. Київ: Атіка, 2012. 132 с.

686. Степанова Т.В. Правова культура учасників господарського процесу. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 50–54.

687. Шитий С., Бондаренко С. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С.235–239.

688. Пильгун Н.В. Загально-соціальні основи виховної функції права. *Теоретично-правові аспекти функцій права в системі державотворення України*: зб. наук. праць. Тернопіль: Вектор, 2016. С. 77–120.

689. Козюбра М.І. Принцип верховенства права і права людини. *Права людини і правова держава (До 50-ї річниці Загальної декларації прав людини)*: тези доп. та наук. повідом. (Харків, 10-11 грудня 1998 р.). Харків: Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого, 1998. С. 9–11.

690. Тихонович Л.А. Правове виховання громадян як форма взаємодії норм моралі. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету*. Харків: ХНПУ, 2011. С. 35–40.

691. Національна Програма правової освіти населення України: Указ Президента від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 43. С. 36.

692. Организация и эффективность правового воспитания / под ред. Д.А. Керимова, А.В. Мицкевича, А.Я. Сухарева и др. Москва: Мысль, 1983. 285 с.
693. Кокорев Л.Д. Участники правосудия по уголовным делам. Воронеж: Воронежский ун-т, 1973. 160 с.
694. Основи права України / за ред. В.Л. Ортинського; вид 2-ге, доп. і перероб. Львів: Оріяна-Нова, 2005. 368 с. URL: <http://readbookz.net/book/182/6332.html>. (дата звернення: 24.06.2016).
695. Іванюта Н.В. Правове виховання як інструментарій трансформації судової системи. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. №1. С. 120–125.
696. Правовое воспитание молодежи / Н.И. Козюбра, В.В. Оксамытный, П.М. Рабинович и др. Киев: Наук. думка, 1985. 319 с.
697. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець: пер. з іт. А. Перепадя. Київ: Основи, 1998. 492 с.
698. Оборотов Ю. Загальнотеоретична юриспруденція як сучасна теорія держави і права. *Право України*. 2013. № 9. С. 103–116.
699. Зархіна С.Є. Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу (історичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. 2005. 20 с.
700. Шершеневич Г.Ф. О чувстве законности. *Российский юридический журнал*. 2005. № 4. С. 144–153.
701. Давидов П.Г., Хрімлі П.Г. Філософсько-деонтологічні засади діяльності суддів. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2005. № 1. С. 168–172.
702. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій. Київ: Атіка, 2004. 624 с. URL: <http://www.westudents.com.ua/glavy/58751-2-ponyattya-oznaki-ta-printsipi-zdysnennya-gospodarsko-dyialnost.html>. (дата звернення: 11.06.2016).
703. Долгова А.И. Правовое воспитание молодежи. Москва: Знание, 1979. 47 с.
704. Іванюта Н.В. Учасники господарського судочинства: професійно – моральна компонента: *Актуальні проблеми науки та освіти*: зб. матеріалів

XVIII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ (Маріуполь, 05 лютого 2016р.). Маріуполь: МДУ, 2016. С. 16–17.

705. Кістяник В.І. Вплив моделі правової аргументації Р. Дворкіна на судові рішення. *Наукові записки НаУКМА*. 2013. Т. 144-145: Юридичні науки. С. 21–24.

706. Беляневич О. Судова практика як засіб забезпечення деонтичної повноти господарського договірної права. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 2. С. 81–84.

707. Грищук О.В., Попов Д.І. Застосування природного права під час здійснення судового угляду: філософсько-правовий вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С.291–299.

708. Лысенко С.М. Дискреционный характер полномочий арбитражного суда в делах о банкротстве. *Вестник Омского университета. Серия: Право*. 2013. № 1 (34). С. 162–165.

709. Подкопаев С.В. Етика суддів: міжнародний досвід та проблеми регулювання в Україні. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/2668->. (дата звернення: 21.03.2018).

710. Про затвердження Коментаря до Кодексу суддівської етики: Рішення Ради Судів України від 04.02.2016 р. № 1. URL: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/20. (дата звернення: 22.10.2017).

711. Москалькова Т.Н. Этика уголовно-процессуального доказывания: (Стадия предварит. расследования). Москва: СПАРК, 1996. 125 с.

712. Гирович В. Внутрішнє переконання судді – основний елемент засади безпосередності дослідження показань, речей, документів. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. № 5. С. 89–94.

713. Радбрух Густав. Философия права [пер. с нем.]. Москва: Междунар. отношения, 2004. 240 с.

714. Гриньова К. Експерт з питань адвокатської етики Людмила Кожура: «ПАЕ наповнені подекуди оціночними категоріями, що дозволяє

досить вільно їх інтерпретувати». *Закон і бізнес*. 2016. URL: http://zib.com.ua/ua/124132-ekspert_z_pitan_advokatskoi_etiki_1_kozhura_pravila_advokats.html. (дата звернення: 02.03.2017).

715. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

716. Моїсєєв О.М. Внутрішнє переконання в структурі експертних технологій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 105–112. URL: http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2012/Moisieiev.pdf.

717. Шерстюк В.М. Професійна етика судового експерта як складова судової етики. *Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб.* Київ: Ін Юре, 2007. № 1(7). С. 5–10.

718. Етичний кодекс ученого України: Постанова Загальних зборів Національної академії наук України від 15 квітня 2009 р. № 2. URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrajiny.pdf>.

719. Каблак П. Засоби масової інформації у взаємодії судової влади та громадськості. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 47–54.

720. Бойко В.П. Роль зв'язків суду з громадськістю в реалізації принципу гласності цивільного судочинства. *Актуальні питання вітчизняної юридичної науки: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (Суми, 13-14 квітня 2017 р.). Суми: СНАУ, 2017. С. 85–88. URL: <http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/4670>. (дата звернення: 10.12.2017).

721. Іванюта Н.В. Місце процесуальної культури у здійсненні судової реформи в Україні. *Economic and law paradigm of modern society*. 2016. № 1. С. 283–288.

722. Логінова Н.І. Упровадження електронного правосуддя в систему судочинства. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Одеса : Юрид. літ-ра, 2014. Вип. 72. С. 429–435.

723. Білоус В.В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць. Харків: Право, 2011. Вип. 11. С. 97–106.

724. Іванюта Н.В. Етапи розвитку інформатизації господарського судочинства: *Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених (Маріуполь, 10 березня 2017 р.). Маріуполь: МДУ, 2017. С. 88–89.

725. Сорока М.В. Інформатизація як глобальний цивілізаційний тренд розвитку ТНК. 2011. С. 187–188. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16263/3/103_Soroka_187_188_Modern_Problems.pdf.

726. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287124>. (дата звернення: 11.01.2018).

727. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. № 75/98. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27. Ст. 182.

728. Корж Є.М. Реалізація інформаційної функції права в діяльності органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2010. 20 с.

729. Фінансування судової системи «під мікроскопом». Правовий тиждень. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=121060>. (дата звернення: 05.08.2015).

730. Смірнова В.О., Пархоменко М.М. Проблеми впровадження «Електронного суду» в Україні. *Філософсько-педагогічні аспекти формування свідомості технічної інтелігенції*: матеріали регіон. наук.-практ. конф. Красноармійськ: ДонНТУ, 2012. С. 156-160. URL:

<http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/6124>. (дата звернення: 27.07.2016).

731. Рогач Л. Топ-10 змін ГПК від судді Верховного Суду. *Юрліга. Аналітика правоприменення*. 2017. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/12/7/166877.htm>. (дата звернення: 18.02.2018).

732. Інформація щодо роботи «Електронного суду». Надсилання процесуальних документів електронною поштою учасникам судового процесу. *Офіційний веб-портал: Судова влада в Україні*. URL: <https://court.gov.ua/emailec>. (дата звернення: 20.04.2018).

733. Ковтун М.А. Електронний суд: призвичаймося до новацій. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2015. № 5. С. 50–51.

734. Іванюта Н.В. Отдельные аспекты информатизации в хозяйственном судопроизводстве. *Legea si Viata*. 2018. №3/2. С.56–60.

735. Шамрай О.В. Електронний суд в українському судочинстві: нормативне врегулювання та перші практичні здобутки. *Університетські наукові записки*. 2014. № 3. С. 174–184.

736. Бринцев О.В. Процесуальна революція – єдиний шлях електронного судочинства. *Безпечне інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання: матеріали Міжнар. Інтернет-конф., (Харків, 25 травня 2016 р.)*. Харків: Право, 2016. С. 24–26. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10858>.

737. Дору Ю. Плюси і мінуси «Електронного суду» – думка закарпатського фахівця. *Голос Карпат*. 2018. URL: https://goloskarpat.info/society/5a6f23a8edba1/?utm_content=031. (дата звернення: 03.02.2018).

738. Луговська І.А. Формування інформаційної культури як складова розвитку особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. № 4 (51). С.49–54.

739. Іванюта Н.В. Окремі аспекти інформаційної культури учасників господарського судочинства: *Сучасні проблеми правової системи та*

державотворення в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 23-24 лютого 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 34–36.

740. Програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді: затверджено рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 13 липня 2018 р. № 172/зп-18. Національна школа суддів України. 2018. 88 с. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1531925543progama_spec_pidgotovk.pdf.

741. Сердюк Л.Р. Теоретико-прикладні проблеми впровадження електронного судочинства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С.115–118.

742. Іванюта Н.В. Інформатизація як форма реалізації функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 69–73.

743. Іванюта Н.В. Отдельные аспекты информатизации в хозяйственном судопроизводстве. *Leges si Viata*. 2018. №3. С.56–60.

744. Іванюта Н.В. Форми судового процесу: Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 15 березня 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 331–333.

ДОДАТКИ

Додаток А

ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Симона Петлюри, 16/108, м. Київ, 01032, тел. (044) 235-95-51, e-mail: inbox@ko.arbitr.gov.ua

Голові спеціалізованої вченої ради
Д. 11.170.02 з захисту дисертацій
в Інституті економіко – правових
досліджень НАН України

члену – кореспонденту НАН України,
доктору юридичних наук,
Заслуженому юристу України,
професору

Устименку В.А.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи кандидата юридичних наук, доцента кафедри юридичних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України Іванюти Наталі Валеріївни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Функції господарського процесуального права: теоретико – практичні аспекти», зі спеціальності 12.00.04 - господарське право; господарсько-процесуальне право

Цією довідкою Господарський суд Київської області підтверджує, що матеріали дисертаційного дослідження кандидата юридичних наук, доцента кафедри юридичних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України Іванюти Н. В. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Функції господарського процесуального права: теоретико – практичні аспекти» обговорені в колективі суду.

Отримані результати наукового дослідження суддями визнані ефективними, такими, що мають практичну цінність.

Висновки дисертантки, які містяться у вказаній дисертаційній роботі, можуть використовуватися при вирішенні спірних питань відносно притягнення до адміністративної відповідальності за неповагу до суду, застосування заходів забезпечення доказів, забезпечення позову та заходів процесуального примусу.

Довідка надана для подання в спеціалізовану вчену раду Д 11.170.02 з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті економіко-правових досліджень НАН України (м.Київ).

В.о. голови суду

Ю.В. Подоляк

Підпис в Голові
Господарського суду
Київської області
Заслуженому юристу України
переклад Ю.В. Подоляк

Додаток Б

**Общество с ограниченной
ответственностью
«МЕДИАСТЕП»**

04212, г. Киев, ул. Маршала Тимошенко, 9
тел. +380 44 2280112

исх. № 38
от «07» травня 2018 г.

Голові спеціалізованої вченої ради
Д. 11.170.02 з захисту дисертацій
в Інституті економіко – правових
досліджень НАН України

члену – кореспонденту НАН України,
доктору юридичних наук,
Заслуженому юристу України,
професору

Устименку В.А.

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження дисертаційної роботи Іванюти Н.В. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему "Функції господарського процесуального права: теоретико- практичні аспекти" по спеціальності 12.00.04 - господарське право; господарсько-процесуальне право.

На зборах ТОВ «Медіастеп» була заслухана доповідь Іванюти Н.В. щодо результатів виконаної нею дисертації на тему «Функції господарського процесуального права: теоретико- практичні аспекти».

Низька висновків і рекомендацій дисертації щодо обґрунтування вдосконалення реалізації функції господарського процесуального права у вигляді розробки узагальнень стосовно реалізації позовної форми захисту в порядку загального та спрощеного позовного провадження, наказного провадження, виокремлення їх загальних та особливих характеристик мають практичний інтерес. В умовах оновлення процесуального законодавства, та включення в ГПК України нових видів проваджень теоретичне узагальнення та уточнення з цих питань мають практичне значення і буде використовуватися в подальшій практичній роботі ТОВ «Медіастеп» в процесі здійснення права на звернення до господарського суду та захисту прав, законних інтересів суб'єктів господарювання у господарському судочинстві.

За результатами розгляду доповіді директором товариства зроблені відповідні вказівки по вдосконаленню діяльності з розгляду справ у господарських судах за участю ТОВ «Медіастеп».

Довідка надана для подання в спеціалізовану вчену раду Інституту економіко-правових досліджень НАН України (м. Київ).

Директор

В. В. Сапронов

Додаток В

ТОВ «ПЕРІ Україна»
Україна, 07400, Київська обл., м. Бровари,
вул. Об'їзна дорога, 60,
поштова адреса: Україна, 02002, м. Київ -2, а/с № 144,
e-mail peri@peri.ua
www.peri.ua

Tel. (+38 044) 390-26-26
Fax. (+38 044) 390-26-99

Вих. № 134
від 07 травня 2018 року

Голові спеціалізованої вченої ради

Д. 11.170.02 з захисту дисертацій
в Інституті економіко – правових
досліджень НАН України

члену – кореспонденту НАН України,
доктору юридичних наук,
Заслуженому юристу України,
професору

Устименку В.А.

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи Іванюти Н.В.

На зборах працівників юридичного відділу ТОВ «Пері Україна» була заслухана доповідь Іванюти Н.В. щодо результатів виконаної нею дисертації на тему «Функції господарського процесуального права: теоретико- практичні аспекти».

Висновки, узагальнення та рекомендації дисертації щодо інформатизації господарського судочинства мають практичний інтерес, а саме:

- аналіз інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій при вирішення господарських спорів;
- узагальнення поняття та видів правової інформації, підстав та способів доступу до публічної інформації;
- систематизація положень відносно дії системи «Електронний суд» щодо подання позовних заяв, документів справи;
- рекомендації щодо користування системою «Електронний суд»;
- рекомендації щодо розвитку інформаційної культури учасників господарського судочинства.

За підсумками заслуховування доповіді працівникам юридичного відділу зроблені відповідні вказівки по вдосконаленню діяльності.

Довідка надана для подання в спеціалізовану вчену раду Д11.170.02. з захисту дисертацій в Інституті економіко-правових досліджень НАН України (м. Київ).

Генеральний директор

О. Ж. Горєлов

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Перший проректор
Донецького юридичного інституту
МВС України
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник**

Є.С. Назимко

» 2 травня 2018 р.

**АКТ
ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС**

№ 22/14

« 2 » травня 2018 р.

Комісія у складі:

Голова комісії: вчений секретар, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, к.ю.н. Давидова Д.В.

Члени комісії:

- 1) декан факультету № 3 к.ю.н. Ампілогов О.В.;
- 2) завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін к.ю.н. Кадала В.В.;
- 3) доцент кафедри господарсько-правових дисциплін к.н.д.у., доцент Хайлова Т.В.

розглянувши результати та основні положення дисертаційного дослідження доцента кафедри юридичних дисциплін Іванюти Н.В. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право за темою: «Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти», дійшла таких висновків:

Продовження додатку Д

1. У навчальний процес Донецького юридичного інституту МВС України впроваджено результати вищезазначеного дисертаційного дослідження. Зокрема, окремі висновки та пропозиції було використано у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Теорія держави та права», «Господарське процесуальне право», «Господарське право». Зокрема, використано такі праці автора:

Іванюта Н.В. Поняття функцій господарського процесуального права *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. №28. С. 169-172.

Іванюта Н.В. Теоретико-функціональний аналіз функцій та системи господарського процесуального права. *Юридичний вісник*. 2014. №5. С. 101-104.

Іванюта Н.В. Функції та методи господарського процесуального права: діалектичний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С.95-99.

Іванюта Н.В.Класифікація та типологія функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С.72-75.

Іванюта Н.В. Інформаційна функція господарського процесуального права. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С.95-99.

Іванюта Н.В. Політична функція господарського процесуального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. №29. Т.2. С.4-7.

Іванюта Н.В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду *Часопис Київського університету права*. 2013. №1. С. 162 – 167.

Іванюта Н.В. Теорії функцій господарського процесуального права: *Новітні тенденції сучасної юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1–2 грудня 2017 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ». 2017. Ч. 1. С. 73-76.

Іванюта Н.В.Господарські інтереси в умовах реформування: *10 років*

Продовження додатку Д

застосування Господарського кодексу України: Сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації: зб. доповідей наук.-практ. конф. (Київ, 14 листопада 2014р.). Київ. С.143-146.

2. Поданий матеріал буде корисним для науковців, викладачів, аспірантів, ад'юнктів, студентів та курсантів вищих навчальних закладів, широке коло осіб, які цікавляться питаннями господарського процесуального права.

Голова комісії:

Вчений секретар
Донецького юридичного інституту
МВС України,
кандидат юридичних наук

Д.В. Давидова

Члени комісії:

Декан факультету № 3
Донецького юридичного інституту
МВС України
кандидат юридичних наук

О.В. Ампілогов

Завідувач кафедри
господарсько-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту
МВС України
кандидат юридичних наук

В.В.Кадала

Доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту
МВС України
кандидат наук з державного управління, доцент

Т.В. Хайлова

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Донецького юридичного інституту
МВС України
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

 Є.С. Назимко

_____ 2018 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження доцента кафедри юридичних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України Іванюти Наталі Валеріївни на тему: «Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти» зі спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право

№ 21/145

Комісія у складі:

1. **Куракіна О.М.**, доктора юридичних наук, доцента, члена Наукової ради Донецького юридичного інституту МВС України;
2. **Пилипенка Д.О.**, кандидата юридичних наук, члена Наукової ради Донецького юридичного інституту МВС України;
3. **Червінчука А.В.**, кандидата юридичних наук, члена Наукової ради Донецького юридичного інституту МВС України

склала цей акт про те, що нею розглянуто основні положення дисертації доцента кафедри юридичних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України Іванюти Наталі Валеріївни на тему: «Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти» зі спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

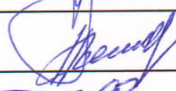

У дисертації з урахуванням досягнень вітчизняної науки і практики здійснюється загальнотеоретичний аналіз функцій господарського процесуального права, визначаються нові закономірні тенденції розвитку та надаються науково обґрунтовані рекомендації щодо їх вдосконалення.

Продовження додатку Е

Автор визначає фактори, що впливають на розвиток функцій господарського процесуального права, визначає теоретико-методологічні засади розуміння функцій господарського процесуального права, досліджує місце та роль функцій в забезпеченні ефективності господарського процесуального права, обґрунтовує систему функцій та їх види, визначає правотворчість та нормотворчість, аналізує здійснення функцій господарського процесуального права в межах і за межами господарського процесуального права та наголошує на впровадженні нових шляхів удосконалення господарського процесуального права.

Отже, комісія констатує, що отримані Іванютою Наталею Валеріївною у дисертації результати мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, сприятимуть розвитку господарського процесуального права і покращенню ефективності господарського судочинства та можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях Донецького юридичного інституту МВС України.

Члени комісії:

_____ (О.М. Куракін)

_____ (Д.О. Пилипенко)

_____ (А.В. Червінчук)

«04» 05 2018 р.

Додаток Ж

**НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ
НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Іванюта Н.В. Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти: монографія. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Одеса : Фенікс, 2018. 516 с.
2. Іванюта Н.В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду *Часопис Київського університету права*. 2013. №1. С. 162–167.
3. Іванюта Н.В. Некоторые аспекты принципа беспристрастности в хозяйственном судопроизводстве Украины. *Закон и жизнь*. 2013. № 9/2. С. 182–187.
4. Іванюта Н.В. Щодо принципу справедливості в господарському судочинстві. *Порівняльно –аналітичне право*. 2013. №2. С. 181–184.
5. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Захист публічної власності в господарському судочинстві. *Економіка і право*. 2013. № 1. С. 47–51. (Особистий внесок: досліджено особливості представництва інтересів держави в господарському судочинстві та обґрунтовано необхідність оновлення регламентації відповідного механізму реалізації, виокремлено проблематику визначення «державного інтересу»).
6. Іванюта Н.В. Поняття функцій господарського процесуального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. №28. С. 169–172.
7. Іванюта Н.В. Социальные функции хозяйственного процессуального права: общая характеристика. *Leges si Viata*. 2014. № 10/2. С. 68–72.
8. Іванюта Н.В. Теоретико-функціональний аналіз функцій та системи господарського процесуального права. *Юридичний вісник*. 2014. №5. С. 101–104.

9. Іванюта Н.В. Моніторинг в господарському процесуальному праві. *Право і суспільство*. 2014. №6-1. С. 94–99.

10. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Роль господарських інтересів в правовій регламентації господарських відносин та вирішення господарських конфліктів. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Том 15. С. 90–98 (*Особистий внесок: досліджено взаємозалежність реалізації інтересів в контексті їх оцінки та визначення форми взаємодії з основними системоутворюючими ознаками галузі господарського та господарського процесуального права*).

11. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Господарська спеціалізація судової системи як гарантія якості та ефективності здійснення правосуддя. *Право України*. 2015. №8. С. 150–157 (*Особистий внесок: досліджено питання спеціалізації судової системи, виокремлено детермінанти предметної деконцентрація судових спорів за рахунок дії господарських судів, визначено негативні наслідки об'єднання судових ланок та відмови від принципу спеціалізації*).

12. Іванюта Н.В. Актуалізація виховної функції господарського процесуального права. *Право і суспільство*. 2015. №5-2. Ч.3. С. 68–74.

13. Іванюта Н.В. Функції та методи господарського процесуального права: діалектичний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 95–99.

14. Іванюта Н.В. Місце процесуальної культури у здійсненні судової реформи в Україні. *Economic and law paradigm of modern society*. 2016. №1. С. 283–288.

15. Іванюта Н.В. Класифікація та типологія функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 72–75.

16. Іванюта Н.В. Політична функція господарського процесуального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. №29. Т.2. С. 4–7.

17. Іванюта Н.В. Економічна функція господарського процесуального права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т.2. С. 26–30.

18. Іванюта Н.В. Правова інформація в господарському судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 46. Т.1. С. 92–95.

19. Іванюта Н.В. Окремі види правової інформації в господарській процесуальній сфері. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2017. №5. Т.1. С. 124–127.

20. Іванюта Н.В. Інформаційна функція господарського процесуального права. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 95–99.

21. Іванюта Н.В. Інформатизація як форма реалізації функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 69–73.

22. Іванюта Н.В. Характеристика регулятивної функції господарського процесуального права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 1. Т.1. С. 92–95.

23. Іванюта Н.В. Теоретична характеристика термінів «охорона» та «захист» в господарському процесуальному праві. *Право і суспільство*. 2018. №2. С. 101–105.

24. Іванюта Н.В. Правове виховання як інструментарій трансформації судової системи. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. №1. С. 120–125.

25. Іванюта Н.В. Отдельные аспекты информатизации в хозяйственном судопроизводстве. *Leges si Viata*. 2018. №3/2. С. 56–60.

26. Іванюта Н.В. Особливості правотворчості та нормотворчості у господарському процесуальному праві. *Право та державне управління*. 2018. Т.1. №1. С. 88–93.

27. Іванюта Н.В. Позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. №49. Т.1. С. 172–175.

28. Іванюта Н.В. Господарський процесуальний кодекс України: проблеми юридичної техніки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №4. С. 80–85.

29. Іванюта Н.В. Особливості господарсько - процесуальної форми у судочинстві. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 301–307.

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ:

30. Іванюта Н.В. Процесуальні санкції за зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: *Актуальні проблеми науки та освіти*: зб. матер. XV підсум. наук-практ. конф. викладачів (Маріуполь, 1 лютого 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 88–90 (Форма участі – очна).

31. Іванюта Н.В. Принципи господарського судочинства: *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Маріуполь, 27 вересня 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 228–229 (Форма участі – очна).

32. Іванюта Н.В. Форми судового процесу: *Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики*: матеріали II Міжнар. наук -практ. конф. (Маріуполь, 15 березня 2013 р.). Маріуполь: МДУ, 2013. С. 331–333 (Форма участі – заочна).

33. Іванюта Н.В. Щодо питання господарської процесуальної правоздатності як передумови реалізації права на судовий захист: *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону*: матеріали Регіон. наук-практ. конф. (Донецьк, 2013 р.). Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 72–73 (Форма участі – заочна).

34. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Нотаріат в системі механізмів оптимізації правосуддя: *Юридическая наука и образование в условиях глобализации: состояние и перспективы развития*: матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. (Донецк, 24–25 октября 2013 г.). Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 45–47. *(Особистий внесок: запропоновано нотаріат розглядати як перспективну ефективну інфраструктуру медіації для вирішення спорів між суб'єктами господарювання, підкреслено особливе значення виконавчих напису нотаріусу в сенсі забезпеченості належного рівня правової безпеки та нотаріальних актів в межах господарського судочинства).* (Форма участі – заочна).

35. Іванюта Н.В. Принцип неупередженості в господарському судочинстві: *Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики*: матеріали III Міжнар. наук-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 14 березня 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. С. 162–163 (Форма участі – очна).

36. Іванюта Н.В. Принцип справедливості в національній процесуальній доктрині: *Правове регулювання соціально-економічних відносин в Європейському Союзі: опыт для Республіки Беларусь*: матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. (Брест, 24–25 апреля 2014 г.). Брест: Брест. гос. ун-т им А.С. Пушкина, 2014. С. 114–116 (Форма участі – заочна).

37. Іванюта Н.В. Характеристика хозяйственного процесуального права в современной правовой системе Украины: *Приоритетные направления развития правовой системы общества*: матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. (Гомель, 15–16 мая 2014 г.). Гомель: Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины, 2014. С. 147–151 (Форма участі – заочна).

38. Іванюта Н.В. Право на судовий захист: загальнотеоретичний аспект: *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Маріуполь, 26 вересня 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. С. 136–138 (Форма участі – очна).

39. Іванюта Н.В. Господарські інтереси в умовах реформування: *10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації*: зб. доповідей наук.-практ. конф.

(Київ, 14 листопада 2014р.). Одеса: Юридична література, С. 143–146 (Форма участі – заочна).

40. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Збалансованість господарських інтересів як умова економічного розвитку держави: *Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства*: матеріали Всеукр. наук.- практи. конф. (Вінниця, 14–15 травня 2015 р.). Вінниця: ДонНУ, 2015. С. 65–69 (*Особистий внесок: досліджено підходи до визначення категорій «інтерес», «господарський інтерес», виокремлено їх роль в економічному розвитку держави*). (Форма участі – заочна).

41. Іванюта Н.В. Загальні аспекти визначення моніторингу в господарському процесуальному праві: *Сучасний розвиток державотворення та правотворення: проблеми теорії та практики*: матеріали IV Міжнар. наук.-практи. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 13 березня 2015 р.). Маріуполь: МДУ, 2015. С. 184–186. (Форма участі – очна).

42. Іванюта Н.В. Судова спеціалізація – світові тенденції та вимога економіки: *Сучасний розвиток державотворення та право творення: проблеми теорії та практики*: матеріали V Міжнар. наук.-практи. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (Маріуполь, 11 березня 2016 р.). Маріуполь: МДУ, 2016. С. 215–217 (Форма участі – очна).

43. Іванюта Н.В. Характеристика господарського суду в умовах реформування: *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практи. конф. (Львів, 18–19 листопада 2016р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». 2016. С. 55–57 (Форма участі – заочна).

44. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Деякі аспекти визначення поняття «доступність правосуддя»: *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.- практи. конф. (Харків, 2–3 грудня 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. Ч. II. С. 56–58 (*Особистий внесок: досліджено принцип доступності,*

його національна та європейська регламентація, окреслено його елементи). (Форма участі – заочна).

45. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Розуміння досудового врегулювання господарських спорів в сучасних умовах: *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 9–10 грудня 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 54–56 (*Особистий внесок: досліджено національні особливості досудового врегулювання господарських спорів, уточнено поняття, характер даного інституту та його завдання*). (Форма участі – заочна).

46. Іванюта Н.В. Учасники господарського судочинства: професійно-моральна компонента: *Актуальні проблеми науки та освіти*: Збірник матеріалів XVIII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ (Маріуполь, 5 лютого 2016р.). Маріуполь: МДУ. 2016. С. 16–17 (Форма участі – очна).

47. Іванюта Н.В. Типологія функцій господарського процесуального права: *Верховенство права та правова держава*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 15–16 вересня 2017 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. С. 88–90 (Форма участі – заочна).

48. Іванюта Н.В. Нотаріальний захист прав суб'єктів господарювання: *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17–18 березня 2017р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». 2017. С. 55–57 (Форма участі – заочна).

49. Іванюта Н.В. Регулятивна функція господарського процесуального права: зміст та особливості: *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 травня 2017 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», Ч. 1. 2017. С. 118–119 (Форма участі – заочна).

50. Іванюта Н.В. Теорії функцій господарського процесуального права: *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 1–2 грудня 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ». 2017. Ч. 1. С. 73–76 (Форма участі – заочна).

51. Іванюта Н.В. Особливості принципу верховенства права в сучасних умовах: *Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 28 вересня 2017 року). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. Ч.1 С. 79–81(Форма участі – заочна).

52. Іванюта Н.В. Етапи розвитку інформатизації господарського судочинства: *Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених. (Маріуполь, 10 березня 2017р.). Маріуполь: МДУ, С. 88–89 (Форма участі – очна).

53. Іванюта Н.В. Окремі аспекти інформаційної культури учасників господарського судочинства: *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 23–24 лютого 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 34–36 (Форма участі – заочна).

54. Іванюта Н.В. Правоутворення: господарсько – процесуальний аспект: *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: матеріали Міжнар. конф. (Дніпро, 30–31 березня 2018 року). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С. 67–70 (Форма участі – заочна).

ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:

55. Іванюта Н.В. Мета, завдання та функції господарського судочинства: *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18–19 січня 2013 р.). Львів:

Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. С. 30–31 (Форма участі – заочна).

56. Іванюта Н.В. Підрозділ 4.8 Застосування європейських стандартів захисту прав та інтересів як умова інтеграції України в європейський правовий простір: господарсько-процесуальний аспект: *Інтеграційне право в умовах глобалізаційних процесів: концептуальні та методологічні підходи*: зб.наук.праць / за ред. Ю. О. Волошина. Одеса: Фенікс, 2015. С. 554–568.

57. Іванюта Н.В. Щодо визначення поняття господарського судочинства: *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 2–3 грудня 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 87–88 (Форма участі – заочна).

58. Ніколенко Л.М., Іванюта Н.В. Деякі аспекти визначення переддоговірних спорів: *Теорія і практика сучасної юриспруденції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 грудня 2016р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 76–78 (*Особистий внесок: досліджено окремі аспекти переддоговірних спорів, запропоновано визначення переддоговірних спорів*). (Форма участі – заочна).

59. Іванюта Н.В. Право на справедливий суд: *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17–18 березня 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів». 2017. С. 52–55 (Форма участі – заочна).